T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ'NÜN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ (1903-1981)

Hazırlayan
Anıl ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Recep BÜYÜKTOLU

Çankırı - 2021

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ'NÜN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ (1903-1981)

Hazırlayan
Anıl ARSLAN
ORCID: 0000-0001-8951-040X

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Recep BÜYÜKTOLU

Çankırı - 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ iii
TEZ KABUL VE ONAY iv
ÖNSÖZ iv
ÖZET vii
ABSTRACT viii
KISALTMALAR viii
TABLO LİSTESİ x

1. GİRİŞ 1

2. BÖLÜM: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ'NÜN BİYOGRAFİSİ VE SİYASETE GİRİŞİ 3
2.1 Ailesi 3
2.2. Eğitimi 5
2.3. Meslek Hayatı 7
2.4. Cumhuriyet Halk Partisi Kayseri Milletvekilliği ve CHP İstanbul İl Başkanlığı Dönemi (1939-1943) 7
2.5. Gümrük ve Tekel Bakanlığı Dönemi (1943-1946) 12
2.6. 1950-1952 Yılları Arası Bağımsız Kayseri Milletvekilliği 27
2.7. Ürgüplü'nün Büyükelçilik Yılları (1952-1960) 31
2.8. Cumhuriyet Senatörlüğü (1961-1965) 38

3. BÖLÜM: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİNİN KURULUŞU VE İÇ POLİTİKADA YAŞANAN GELİŞMELER 61
3.1. 1965 Mali Yılı Bütçe Görüşmeleri ve 28. Hükümetin Çekilmesi 61
3.2. Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığa Getirilmesi ve Koalisyon Protokolünün İmzalanması 63
3.3. 29. Hükümetin Üyeleri (Bakanlar Kurulu) 66
3.4. Hükümet Programı 68
3.5. TRT Meselesi 70
3.6. 1965 Yılı Bütçesi 77
3.7. Zonguldak Maden İşçileri Grevi 80
3.8. Petrol Kanunu'nda Değişiklik Talebi 81
3.9. Toprak Reformu Sorunu 83
3.10. Aşırı Akımlara Karşı Yapılan Mücadeleler 88
3.11. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Yurt Gezisi 92
3.12. 10 Ekim 1965 Seçimleri ve Ürgüplü Hükümetinin Sona Ermesi 98

4. BÖLÜM: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKADA YAŞANAN GELİŞMELER 102
4.1. Kıbrıs Sorunu ve Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin Kıbrıs Politikası 102
4.2. Rum Patrikhanesine Yönelik Girişimler 121
4.3. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko'nun Türkiye Ziyareti (17-22 Mayıs 1965) 126
4.4. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Moskova Ziyareti (9-16 Ağustos 1965) 130

5. BÖLÜM: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ'NÜN BAŞBAKANLIK SONRASI SİYASİ HAYATI 136
5.1. Cumhuriyet Senatörlüğü (1965-1972) 136
5.2. İkinci Kez Başbakanlık Görevi Verilmesi 139
5.3. Siyasilerin Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığa Getirilmesine Tepkileri 145
5.4. Suat Hayri Ürgüplü'nün Hükümeti Kurma Çalışmaları 146

6. SONUÇ 164

KAYNAKÇA 167
EKLER 175
ÖZGEÇMİŞ 202

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Suat Hayri Ürgüplü'nün Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1903-1981)* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaymak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

10/ 11 / 2021

İmza

Anıl ARSLAN

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Anıl ARSLAN] tarafından hazırlanan *[Suat Hayri Ürgüplü'nün Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri 1903-1981]* başlıklı bu çalışma, 14.10.2021 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oybirliği*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[Tarih]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ İ YELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Recep BÜYÜKTOLU	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Orhan AVCI	İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 05/10/2021 tarih ve 2021/37-12-A sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığımız bu çalışmamızda, Türk siyasetinde önemli bir yer olan Suat Hayri Ürgüplü'nün yaşam öyküsü ve politik faaliyetleri incelenmektedir. Ürgüplü ile ilgili olarak daha hazırlanmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, Meliha Kallimci'nin önceden tez olarak hazırladığı 2017'de de kitaplaştırdığı *Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti* adlı eseri, Kübra Kalkancı'nın 2018 tarihli, *Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin Faaliyetleri* ve Ersin Güven'in 2011 yılında sunduğu, *1946-1960 Arası (VII-IX-X-XI Dönem) TBMM Kayseri Milletvekilleri ve Faaliyetleri* adlı tez çalışmalarıdır. Ancak bu eserler öncelikli olarak Suat Hayri Ürgüplü'nün hayatını ve siyasi faaliyetlerini bir bütün olarak değerlendirmekten uzaktır. Suat Hayri Ürgüplü'nün hayatının sadece belli bir dönemini ele almışlardır. Ayrıca bu ele aldıkları döneme ait bilgilerde de önemli eksikler bulunmaktadır.

Meliha Kallimci'nin eserinde Suat Hayri Ürgüplü'nün biyografisi basit bir şekilde verilirken, CHP Milletvekilliği ve İstanbul İl Başkanlığı, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, 1950 sonrası milletvekilliği, büyükelçilik yılları, Cumhuriyet Senatosu başkanlığı ve başbakanlık sonrası siyasi faaliyetleri incelenmemiştir. Yine bu çalışmada, Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olan ve Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığı sırasında gerçekleşen Türk-Sovyet ilişkilerine ve Patrikhane meselesine değinilmemiş, 1965 seçimlerinin sükûnet içerisinde geçmesi için düzenlediği seyahate de yer verilmemiştir. Eserde Başbakan Ürgüplü'nün ve dönemin yetkililerin görüş ve açıklamaları yeterince aktarılmamıştır. Kübra Kalkancı'nın hazırlamış olduğu eserde Suat Hayri Ürgüplü'nün biyografisi, milletvekilliği, bakanlığı, büyükelçilik yılları ve Cumhuriyet Senatosu faaliyetleri genel ifadeler kullanılarak, kısaca aktarılmıştır. Meclisteki faaliyetleri detaya inilmeden sunulurken, CHP İstanbul İl Başkanlığı sırasında yürüttüğü faaliyetlerden bahsedilmemiştir. Bakanlık dönemi faaliyetlerine yer verilmeyen bu çalışmada, konu Yüce Divan meselesine getirilerek sonlandırılmıştır. Kalkancı, Suat Hayri Ürgüplü'nün, 1950-1952 yılları arası milletvekilliği ve büyükelçilik dönemini ele alırken, Ürgüplü'nün bu dönemdeki meclis faaliyetlerine değinmemiş, büyükelçilik dönemindeki faaliyetlerini arşiv belgelerine yansıyan kısımlarla yansıtmıştır. Cumhuriyet Senatosu

faaliyetleri de benzer şekilde hazırlanmış, Suat Hayri Ürgüplü'nün Senatodaki faaliyetleri basitçe tetkik edilmiştir. 1972 yılında ikinci kez başbakanlığa getirilişi ile ilgili olarak, sadece Ürgüplü'nün bu görevi üstlenmesi ve kabinenin onaylanmamasından sonra aktif siyasetten çekildiğini belirtirken, kabinenin onaylanmaması sürecinde kabineyi oluşturmak için yapılan temaslar ve faaliyetler hakkında bilgi verilmemiştir. Ürgüplü'nün başbakanlığı döneminde yaşanan olaylara bakış açısı ve görüşleri bu iki çalışmada da etkin bir şekilde aktarılmamış, özellikle Kıbrıs meselesinde Başbakan Ürgüplü'nün ve hükümetin attığı adımlar etraflıca incelenmemiştir. Ersin Güven'in tezinde Ürgüplü'nün biyografisi, genel bilgilerle, ayrıntısız olarak sunulmuş, siyasi faaliyetleri ise, sadece 1950-1952 yılları arasındaki TBMM'de yaptığı konuşmaları bir değerlendirmeye tabi tutulmadan uzun alıntılarla belirtilmiştir. Başbakanlık sonrası faaliyetlerine ise hiç yer verilmemiştir.

Bizim hazırladığımız bu çalışmada, Suat Hayri Ürgüplü'nün hayatı ve tüm siyasi faaliyetleri, bir bütünlük içerisinde ve diğer çalışmalarda eksik olan yönler de dikkate alarak, kronolojiye uygun şekilde, dönemin gazeteleri, TBMM ve Cumhuriyet Senatosu Tutanakları, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Resmi Gazete ve hatıralara başvurarak, daha kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca Suat Hayri Ürgüplü'nün torunu olan Dr. Ali Suat Hayri Ürgüplü ile 26.02.2020 tarihinde bir görüşme yapılmış ve kendisinden alınan bazı önemli bilgiler de eserde kullanılmıştır.

Tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen TBMM Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Milli Kütüphane, Çankırı İl Halk Kütüphanesi ve Çankırı Karatekin Üniversitesi çalışanlarına teşekkür ederim. Bu süreçte beraber çalıştığım sınıf arkadaşım *Ümit YILDIZ*' a ve Suat Hayri Ürgüplü'nün torunu *Dr. Ali Suat ÜRGÜPLÜ*'ye manevi yardımlarından dolayı minnettarlığımı bildiririm. En büyük teşekkürü ise, tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen, bilimsel bakış açısıyla örnek olan ve her zaman sevgi ve saygı ile hatırlayacağım değerli danışman hocam sayın *Dr. Öğr. Üyesi Recep BÜYÜKTOLU*'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

10 / 11 / 2021

Anıl ARSLAN

ÖZET

Tezin Başlığı : Suat Hayri Ürgüplü'nün Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1903-1981)
Tezin Yazarı : Anıl Arslan
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Recep BÜYÜKTOLU
Anabilim Dalı : Tarih
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul tarihi : 14.10.2021

Bu tez çalışması Türk siyasetinde önemli bir isim olan Suat Hayri Ürgüplü'nün yaşam öyküsü ile siyasi faaliyetlerini incelemektedir. 1903 yılında Mustafa Hayri Efendi'nin oğlu olarak Şam'da dünyaya gelen Ürgüplü, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra çeşitli görevlerde bulunmuş ve 26 Mart 1939'da yapılan seçimlerde Kayseri Milletvekili olarak seçilmiştir. 1942 yılında CHP İstanbul Parti Başkanlığı'na getirilen Ürgüplü, 1943 yılında II. Saraçoğlu Hükümeti'nde Gümrük ve Tekel Bakanlığı vazifesini üstlenmiştir. 1946 yılına gelindiğinde adı bazı yolsuzluk iddialarına karışmış, Meclis soruşturmasının ardından Yüce Divan'a verilmiştir. 5 Ekim 1948 tarihine yapılan duruşmada beraat etmiştir. 1950 seçimlerinde DP listesinden Bağımsız Kayseri Milletvekili olarak seçilmiştir. 1952 yılında Büyükelçilik vazifesine atanan Suat Hayri Ürgüplü, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne kadar bu görevde kalmıştır. Daha sonra oluşturulan Cumhuriyet Senatosu'nda AP listesinden Bağımsız Kayseri Senatörü olarak yer almış ve Senato'nun ilk başkanı olarak seçilmiştir.

16 Şubat 1965 tarihinde 28. hükümetin çekilmesi ile Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve 10 Ekim 1965 seçimlerine kadar Başbakanlık yapmıştır. 1966 yılında Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatörlüğüne devam eden Ürgüplü, 1972 yılına gelindiğinde tekrar hükümeti kurmakla vazifelendirilmiştir. Hazırladığı kabine listesinin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından reddedilmesi ile görevini tamamlayamamıştır. Senatörlüğü 13 Haziran 1972'de sona eren Ürgüplü 26 Aralık 1981'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Suat Hayri Ürgüplü, Cumhuriyet Halk Partisi, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Cumhuriyet Senatosu,*

ABSTRACT

Title of the Thesis : Suat Hayri Ürgüplü's Life and His Political Activities (1903-1981)
Author **:** Anıl ARSLAN
Supervisor **:** Assistant Professor Recep BÜYÜKTOLU
Department **:** History
Thesis Type **:** Master's Thesis
Date **:** 14.10.2021

This research has analyzed the life story of Suat Hayri Ürgüplü who is a substantial person in Turkish politics and his political actions. Ürgüplü, born in Damascus, in the year of 1903 as a son of Mustafa Hayri Efendi, hold several duties and became deputy of Kayseri on 26 March 1939 after he graduated from İstanbul Univercity, faculty of law. Ürgüplü, became the president of İstanbul CHP also took in charge of ministy for customs and monopolies in II. Saraçoğlu Government in 1942. In 1946, he was involved same allegations of corruption and he was sent to the supreme court after parlimentary inquiry. He was acquitted in trial, organized on 5 October 1948. He was elected as independent Kayseri president from DP list. Suat Hayri Ürgüplü, appointed to the duty of embassador, had remained in office until the military coup on 27 Mayıs 1960. Afterwards, he took part as indepentent Kayseri Senator from AP list in Republic Senate and was chosen as the first president of senate.

He was charge with forming a government by Prisend Cemal Gürsel after 28. Government retired from Office on 16 February 1965 and he had been prime minister until te election 10 October 1965. Ürgüplü, proceeded to senate from president quota was appointed to duty of president once again in 1972. After his cabinet list was rejected by President Cevdet Sunay, he was not able to achive his duty. Ürgüplü, whose senate finished, deceased in İstanbul on 26 December 1981.

Keywords: *Suat Hayri Ürgüplü, Republican People's Party, The Ministry of Custom and Monopolies, Republic Senate*

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.b.	adı geçen bildiri
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AP	Adalet Partisi
B.	Birleşim
BCA	Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
EKİ	Ereğli Kömür İşletmeleri
EOKA	Ethniki Organosis Kyprion Agoniston
Haz.	Hazırlayan
MBG	Milli Birlik Grubu
MBK	Milli Birlik Komitesi
MGP	Milli Güven Partisi
MP	Millet Partisi
MTA	Maden Tetkik ve Arama
NATO	North Atlantic Treaty Organization
s.	sayfa
S.	Sayı
ss.	sayfa sayısı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

THA	Türk Haberler Ajansı
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
YTP	Yeni Türkiye Partisi

TABLO LİSTESİ

Tablo No **Sayfa**

Tablo 1. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Bakanlar Kurulu 66
Tablo 2. 1965 Seçimlerinde partilerin aldıkları oy miktarı, oy oranları ve çıkardıkları milletvekili sayıları..... 110
Tablo 3. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Onaylamadığı Kabine Üyeleri 170

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın sonu ve XX. başında bir çöküş dönemi yaşamış ve nihayetinde tarih sahnesinden çekilmiştir. Suat Hayri Ürgüplü bu süreçte, II. Abdülhamit Dönemi'nde dünyaya gelmiş, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, Milli Mücadele Yılları ve Cumhuriyet'in kuruluşuna tanıklık etmiştir. XIX. yüzyılda büyük oranda gücünü yitiren Osmanlı Devleti, mali, iktisadi ve askeri alanlarda gerileme yaşamış ve toprak kayıplarına uğramıştır. Bu dönemde devletin çöküşünü önlemek için bir dizi reform hareketleri ile beraber, Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Milliyetçilik gibi fikirler ortaya çıkmıştır.

Osmanlı aydınlarının reform istekleri, yabancı devletlerin baskısı sonucu 1876 yılında Sultan II. Abdülhamid Kanun-i Esasi'yi ilan etmesiyle I. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Ancak kısa bir süre sonra 1878 de Kanun-i Esasi'yi askıya almıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti sınırları içinde ve dışında gizli cemiyetler kurulmuştur. Bunlar zamanla Jön Türkler adıyla anılmaya başlanmıştır[1]. 1876 Anayasası'nın 1908 yılında yeniden yürürlüğe konulmasına kadar devam sürece *"İstibdat Devri"* adı verilmiştir. Osmanlı'nın son dönemine damgasını vuran en önemli örgütlenme olan İttihat ve Terakki de bu dönemde kurulmuştur[2].

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'ni imzalamış ve ülke toprakları işgal edilmeye başlanmıştır. İşgaller karşısında silaha sarılan halk Mustafa Kemal Paşa önderliğinde mücadelesi vermiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır. Ankara, Milli Mücadele'nin simgesi haline gelmiş ve yeni kurulan devletin başkenti olmuştur[3]. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ülkenin kurucu partisi olmuş ve ülkenin idaresini ele almıştır. Suat Hayri Ürgüplü de bu süreçte 1939 yılında CHP'den milletvekili seçilmiş sonrasında Bakanlığa kadar yükselmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir takım inkılap ve reform hareketleri hayata geçirilmiş fakat çok partili hayata geçiş denemeleri başarısız kalmıştır.

---

[1] Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s. 99-100.
[2] Murat Çulcu, *İttihat ve Terakki*: *I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e*, Kitap Deyince Yayınları, İstanbul 2011, s. 122.
[3] Yüksel Özgen, Recep Büyüktolu, "Cumhuriyet'in İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1936), *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 15, S. 59, 2016, s. 89.

II. Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye, savaşın getirmiş olduğu ağır şartlardan oldukça etkilenmiştir. Savaş sonrasında çok partili hayata geçiş dönemi yeniden başlamış ve 1946 yılında Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. DP'nin kuruluşu halk tarafından da olumlu karşılanmış, Türkiye'nin neredeyse her bölgesinde Parti'ye katılım yoğun olmuştur[4]. DP 1950 yılında iktidara gelmiş ve 1960 Askeri Darbesi'ne kadar iktidarda kalmıştır. 1960 Askeri Darbesi'nin ardından Türkiye'deki parlamento hayatında bir değişiklik yaşanmış ve *"İki Kanatlı Meclis"* sistemine geçilmiştir. Böylelikle Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan, iki meclisli bir yapıya dönüşmüştür. Suat Hayri Ürgüplü de Türkiye'de yaşanan bu siyasi dönüşümün tanıkları arasında yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına sahne olan XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın ilk yarısını oluşturan dönem, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya siyasetine çıkmasına ve ilerlemesi için yapılan inkılaplara da ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin gelişimi ve vatanın refaha kavuşması için faaliyet gösteren bir aydın zümre bulunmaktadır. Devlete ve millete mâl olmuş önemli kişilerin yaşamları, yaşadıkları dönemin bir göstergesi gibidir. Bu kişilerin yaşam öyküsünü, vermiş oldukları hizmetleri gelecek nesillere aktarmak, dönemin şartlarını anlamaya ve yorumlamaya yardımcı olacaktır.

Biz de bu çalışmada, Suat Hayri Ürgüplü'nün, hayatını ve siyasi faaliyetlerini ortaya koyarak, Türkiye için sıkıntılı dönemlerde verilen vazifeyi azimle yürüten ve elini taşın altına koyan Suat Hayri Ürgüplü'yü tanıtmaya çalıştık. Suat Hayri Ürgüplü, 1939 yılında CHP'den milletvekili seçilmiş daha sonra parti il başkanlığı, bakanlık, büyükelçilik görevlerinde bulunmuş ve ardından partiler üstü hükümette 20 Şubat-27 Ekim 1965 tarihleri arasında başbakanlık yapmış oldukça önemli bir isimdir. Ürgüplü, tek parti devri, DP devri, 27 Mayıs 1960 Darbesi, darbe sonrası dönem ve 12 Mart 1971 Muhtırası gibi birçok olaya tanık olmuş ve bu bakımdan Cumhuriyet tarihinin önde gelen siyasi isimlerinden birisidir. Amacımız, Suat Hayri Ürgüplü, özelinde yakın dönemin siyasi hadiselerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

[4] Recep Büyüktolu, *Milletvekili Genel Seçimlerinde DP'nin Seçim Propagandaları (1946-1957)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021, s. 535.

2. BÖLÜM: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ'NÜN BİYOGRAFİSİ VE SİYASETE GİRİŞİ

2.1 Ailesi

Suat Hayri Ürgüplü, kökenleri Karamanoğulları'na kadar uzanan eski bir ulema ailesine mensuptur[5]. Şeyhülislamlık, Evkaf ve Adliye Nezareti görevinde bulunmuş Mustafa Hayri Efendi ile eşi Münise Hanım'ın çocuğu olarak 1903 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir[6]. Mustafa Hayri Efendi'nin babası, Sultan Abdülaziz döneminde Harput ve Trablusgarp vilayetleri Evkaf Müdürlüğü görevlerinde bulunan Abdullah Avni Efendi'dir[7]. Abdullah Avni Efendi'nin babası Ürgüp Kadısı İbrahim Efendi, onun babası da Nakibüleşraf Kaymakamı Abdullah Efendi'dir[8]. Dolayısıyla Suat Hayri Ürgüplü babası tarafından bürokratik bir geleneğe sahip bir aileye mensuptur.

Babası Mustafa Hayri Efendi medrese eğitimi aldıktan sonra, 20 Ağustos 1897 tarihinde İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesini (Mekteb-i Hukuk) sınıf ikincisi olarak bitirmiştir[9]. 1898-1903 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin muhtelif sancaklarında[10] görevler yapan Mustafa Hayri Efendi, 19 Mart 1903 tarihinde Şam Vilayeti[11] Bidayet Mahkemesi Müddeî-i Umumi Muavini olarak görevlendirilmiştir. 26 Eylül 1904 tarihinde Manastır Vilayeti Bidayet Mahkemesi Müddeî-i Umumiliğine, 4-5 Aralık 1906'da Selânik Vilayeti Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığına tayin edilmiştir[12]. Mustafa Hayri Efendi'nin Selanik'teki memuriyeti sırasında İttihat ve Terakki'ye üye olduğu tahmin edilmektedir[13]. 23 Temmuz 1908

---

[5] Ali Suat Ürgüplü, *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Malta Mektupları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. VII.
[6] Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri(1961-1964),* C.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 327.
[7] Ali Suat Ürgüplü, *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1902-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. XXIII.
[8] Mehmet İpşirli, "Hayri Efendi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İslam Araştırma Merkezi, C. 17, İstanbul, 1998, s.62.
[9] Ürgüplü, *a.g.e.*, s. XXIV; İpşirli, a.g.m., s.62.
[10] 18 Ağustos 1898 tarihinde Maraş Sancağına, 4 Nisan 1900'da Trablusşam Sancağına, 5-6 Mayıs 1901 tarihinde ise Lazkiye Sancağına tayin olmuştur. Bkz. Ürgüplü, *a.g.e.*, s. XXVI.
[11] Suat Hayri Ürgüplü babası bu görevde iken dünyaya gelmiştir.
[12] Ürgüplü, *a.g.e.*, s. XXVI; İpşirli, a.g.m., s.62.
[13] Ürgüplü, a.g.e., s. VIII.

tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanından ardından açılan Osmanlı Mebusan Meclisinde Niğde Mebusu olarak yer almıştır[14].

Mustafa Hayri Efendi 28 Aralık 1908 tarihinde Darülfünun Hukuk Şubesi Mecelle hocalığına tayin olunmuştur[15]. 14 Kasım 1910'da Osmanlı Meclis-i Mebusan Birinci Reis Vekili[16] ve yine aynı yılda İbrahim Hakkı Paşa Kabinesi'nde Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin edilmiştir[17]. 6 Mayıs 1916'a kadar dört kere Evkaf Nazırı olarak görev yapmıştır. 16 Mart 1914 tarihinden itibaren Evkaf Nezareti ile beraber Şeyhülislam olarak hizmet vermiştir[18]. Mustafa Hayri Efendi'nin bu memuriyetlerindeki en bilinen hizmeti, Osmanlı Devleti'nin Birinci Cihan Harbi'ne girmesine dinen sakınca olmadığını belirten Cihad-ı Ekber fetvasıdır[19]. 6 Mayıs 1916'da Şeyhülislamlık ve Evkaf Nezaretinden istifasının ardından sakin bir hayat yaşamıştır. Daha sonra Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nde Adliye Nazırı olarak görev almıştır[20]. İttihat ve Terakki'nin feshedilmesi ile siyasi hayatı sona eren Mustafa Hayri Efendi tutuklanmış, 28 Mayıs 1919 tarihinde Malta'ya sürülmüş, 6 Kasım 1920 tarihindeki serbest bırakılışına kadar sürgün hayatı yaşamıştır. Serbest kaldıktan sonra Anadolu'ya dönen Mustafa Hayri Efendi'yi Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya davet etmiştir[21]. Ankara'da uzun süre kalmayan ve Ürgüp'e dönen Mustafa Hayri Efendi, 7 Ağustos 1922 tarihinde vefat etmiştir. Mustafa Hayri Efendi'nin Suat Hayri'den başka Ahmet Hakkı[22] ve Münip Hayri adlarında iki çocuğu daha vardır[23]. Ahmet Hakkı erken yaşlarda hayatını kaybetmiştir. Münip Hayri Ürgüplü ise yurt dışında eğitim aldıktan sonra çeşitli görevlerde bulunmuş ve

---

[14] İpşirli, a.g.m., s.62; Hasan Hüseyin Dilaver, *Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi (1867-1922)*, Sincan Matbaası, Ankara, 2014, s. 13.
[15] Ürgüplü, *a.g.e.*, s. XXVI; İpşirli, a.g.m., s. 62.
[16] Ürgüplü *a.g.e.*, s. XXVI.
[17] İpşirli, a.g.m., s. 62
[18] Ürgüplü, *a.g.e.*, s. XXVII.
[19] Ali Suat Ürgüplü, *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Malta Mektupları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. IX.
[20] Ürgüplü, *a.g.e.*, s. IX.
[21] Burada yapılan görüşmelerde kendisine yeni kurulacak olan devlette Şeriye ve Evkaf Vekâleti teklif edilmiştir. Fakat sağlık problemlerinin bu vazifeyi gerçekleştirmeye engel olduğunu düşünen Mustafa Hayri Efendi, bunun yanında İttihat ve Terakki döneminin sona erdiğini, ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın bir dönem onların emri altında çalışmış bir zabit olduğu için onlara söz geçiremeyeceğini eklemiş ve teklifi kabul etmemiştir. Ürgüplü, *a.g.e.*, s. X.
[22] Ali Suat Ürgüplü, *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1902-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. LII.
[23] Ali Çakıbaş, "Münip Hayri Ürgüplü: Siyasi Faaliyetleri", *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu"* Nevşehir, 2016, s. 79.

DP'den 6. Dönem TBMM Nevşehir Milletvekili olarak görev yapmıştır[24]. Münip Hayri Ürgüplü, 1979 yılında 74 yaşında hayatını kaybetmiştir[25].

Suat Hayri Ürgüplü, avukatlık yaptığı sırada Nigar hanımla tanışmış ve evlenmiştir[26]. Nigar Hanım, Balkan göçmeni bir aileye mensuptur. Ürgüplü, 26 Aralık 1981 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonucu İstanbul'da vefat etmiştir[27]. Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra 28 Aralık günü Edirne Kapı Şehitliği'ne defnedilmiştir[28]. Suat Hayri Ürgüplü'nün, Hayri Suat adında tek çocuğu bulunmaktadır. Oğlu Hayri Suat Ürgüplü, Köln Üniversitesi, İktisat Fakültesini bitirmiş ve doktora yapmıştır[29]. 10 Aralık 1965'te Osmanlı hanedanı üyelerinden Hanzade Sultan ve Mısır Prensi Mehmet Ali İbrahim'in kızı olan Prenses Fazıla ile evlenmiştir[30]. Bu evlilikten Ali ve Selim adlarında iki çocuğu olan[31] Ürgüplü çifti daha sonra ayrılmıştır. Hayri Suat Ürgüplü 2017 yılında Belçika'da vefat etmiştir[32].

2.2. Eğitimi

Suat Hayri, tahsil hayatına 5-6 yaşlarında, İstanbul'da Maarif Güneşi adında medrese tarzında eğitim veren bir okulda başlamıştır. Çocuklarının eğitimi üzerinde önemle durduğu anlaşılan Mustafa Hayri Efendi, Tevfik Fikret'i ziyaret ederek Suat Hayri'yi Robert Kolejine kaydetmek istemiştir[33]. Tevfik Fikret, Suat Hayri'nin yaşının erken olduğunu söyleyerek, Galatasaray mektebine verilmesini tavsiye etmiştir. Mustafa Hayri Efendi, bu tavsiyeye uymayarak Suat Hayri ve ağabeyi Ahmet Hakkı'yı 30 Eylül 1912 tarihinde Nişantaşı'ndaki İngiliz Mektebi'ne yatılı olarak vermiştir[34]. 1914 yılına kadar İngiliz Mektebinde eğitim gören Suat Hayri, okulun kapanmasının ardından kardeşleri ile beraber yatılı olarak Galatasaray mektebine kaydettirilmiştir.

---

[24] *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 744.
[25] Çakırbaş, a.g.b., s. 79-80.
[26] Oktay Ekşi, *Beyefendi,: Suat Hayri Ürgüplü'nün Anıları,* MD Basım Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 36.
[27] Cumhuriyet, 27 Aralık 1981, s. 1; *Milliyet*, 27 Aralık 1981, s. 1.
[28] Cumhuriyet, 29 Aralık 1981, s. 12; *Milliyet*, 29 Aralık 1981, s. 1.
[29] *Milliyet*, 11 Eylül 1972, s. 9.
[30] *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1965, s. 1; *Milliyet*, 11 Aralık 1965, s. 1.
[31] Dilaver, *a.g.e.*, s. 265.
[32] Murat Bardakçı, *Bebek Camii'ndeki Cenaze, https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1743060-bebek-camiindeki-cenaze* (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2020)
[33] Ekşi, *a.g.e.*, s. 18.
[34] Ürgüplü, *a.g.e.*, s. 188.

Suat Hayri ve kardeşleri bir süre saray mensubu ve nazır çocuklarıyla beraber özel bir yatakhanede, iyi koşullar altında eğitimine devam etmiştir. Ancak babalarının bu durumu öğrenip tasvip etmemesiyle, diğer öğrencilerle aynı koşullarda eğitim hayatını sürdürmek durumunda kalmıştır[35].

Anılarında eğitimleri sırasında sıkıntı çektiklerini aktaran Suat Hayri Ürgüplü, kimseden yardım göremediklerini de eklemiştir. Milli Mücadele'nin başladığı sıralarda Suat Hayri'nin yaşamış olduğu bir olay son derece önemlidir. Okulda arkadaşları ile dolaştığı sırada kendisini görmek isteyen birinin olduğunu öğrenir ve yanına gider. Gelen kişi, Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerine eğitim masraflarını karşılamak üzere para gönderdiğini söyler ve bir torba verir. Suat Hayri Ürgüplü, parayı *"Hızır geldi"* diyerek aldığını söylerken, parayı getiren kişiyi Karesi Mebusu Vehbi Hoca'ya benzetmiştir[36] .

Suat Hayri Ürgüplü'nün Malta'da bulunan babası Mustafa Hayri Efendi'ye 1919 yılında yazdığı bir mektuptan iyi derecede Fransızca bildiği anlaşılmaktadır. Ekim ayında yazıldığı anlaşılan mektupta, babasına okuluna devam etmek istemediğini aktarmış ancak babası bunu kabul etmemiş ve oğlunu okula devam etmesi konusunda uyarmıştır[37].

Suat Hayri Ürgüplü, 1923-1924 yılında Galatasaray Lisesinden mezun olmuştur. Üniversite eğitimine İstanbul Üniversitesinin Hukuk Fakültesinde başlayan Suat Hayri, 1926 yılında iyi derece ile üniversiteden mezun olmuş ve bir sene de doktora derslerini takip etmiştir[38]. Yabancı dil öğrenimine önem veren Suat Hayri Ürgüplü, 7 ay Fransa'da kalmış olup iyi derecede Fransızca bilmektedir. Fransızcanın yanı sıra İngilizceyi okulda aldığı derslerde öğrenmeye gayret etmiş, Almanca için de özel dersler almıştır[39].

---

[35] Ekşi, *a.g.e.,* s. 19-20.
[36] Ekşi, *a.g.e.,* s. 22-23.
[37] Ali Suat Ürgüplü, *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Malta Mektupları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 35, 39.
[38] *TBMM Arşivi*, *1081NSD,* Tercüme-i Hal Kâğıdı.
[39] *TBMM Arşivi, 1081 INSD,* Tercüme-i Hal Kâğıdı.

2.3. Meslek Hayatı

Suat Hayri Ürgüplü tahsiline devam ettiği dönemde 1925 yılında 5 ay Sanayi ve Maadin Bankasında stajyer memur olarak görev yapmıştır. Aynı yıl açılan sınavı kazanarak, Muhtelit Hukuk Mahkemesinde Türkiye üyeliği ve aynı mahkemenin Türk-Rum Mahkemesinde hatip ve hazine tercümanlığı (tahsilden sonra) görevlerinde bulunmuştur. Haziran 1929'dan 1932 yılının Haziran'ına kadar İstanbul Asliye 1. Ticaret Mahkemesinde 3000 kuruş maaş ile hâkimlik görevinde bulunmuştur. Daha sonra İstanbul Bölge Mahkemesine tayin olan Ürgüplü, bu görevi üç yıl sürdürmüştür[40]. Mahkemedeki görevinden avukatlık yapmak için ayrılmış ve İstanbul Barosuna 1315 sicil numarası ile kaydolmuştur. 1934-1939 yıllarında Emniyet Sandığı Müşavir Avukatlığı yapmıştır[41].

2.4. Cumhuriyet Halk Partisi Kayseri Milletvekilliği ve CHP İstanbul İl Başkanlığı Dönemi (1939-1943)

İstanbul'da avukatlık yaptığı sırada, Ürgüplü'ye Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) milletvekilliği teklif edilmiştir. Parlamentoya genç isimleri dahil etmeyi düşünen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Mardin Milletvekili İrfan Ferit Alpkaya, Suat Hayri ve kardeşi Münip Bey'leri önerilmiştir. İsmet İnönü, öneriye sıcak bakmış ancak iki kardeşin birden milletvekili olmasını uygun bulmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Çankırı Milletvekili Abdülhalik Renda, sakin kişiliği sebebiyle Suat Hayri Ürgüplü'yü öne çıkarmıştır. İsmet İnönü, buna onay vermiş ve Genel Sekreter Ahmet Fikri Tüzer'den Ürgüplü'ye telgraf göndererek CHP'ye kayıt olmasının bildirilmesini istemiştir. Ürgüplü, telgrafı aldıktan sonra yakından tanıdığı Çorum Milletvekili Mehmet Münir Çağıl'a telefon ederek, kardeşi Münip Bey'in bu duruma kırılabileceğini, bunun önlenmesini aksi halde milletvekilliği önerisini kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Çağıl, teklifi kabul etmeme kararının CHP'de tepkilere yol açabileceğini ve meslek hayatında zorluklar çıkarabileceği konusunda

[40] Ekşi, *a.g.e.,* s. 35; Suat Hayri Ürgüplü, bir dönem spor muhabirliği yapmış ve yazılar yazmıştır. Ürgüplü 'nün gazetede çıkan yazısı için Bkz. *Son Posta*, 31 Temmuz 1939, s. 4.
[41] *TBMM Arşivi, 1081 NSD,* Tercüme-i Hal Kâğıdı.

Ürgüplü'yü uyarmıştır. Bunun üzerine teklifi kabul eden Suat Hayri Ürgüplü, CHP Beyoğlu Evliya Çelebi Parti Ocağına giderek partiye kaydını yapmıştır[42].

CHP'ye kaydını yaptıran Suat Hayri Ürgüplü, 24 Mart 1939'da Kayseri milletvekili adayı olarak açıklanmıştır[43]. 26 Mart 1939'da yapılan seçimlerde[44] CHP Kayseri milletvekili seçilmiştir[45]. Ürgüplü, Meclisin 3 Nisan 1939 tarihli oturumunda yemin ederek görevine başlamıştır[46]. 6 Temmuz 1939 tarihli oturumda *"Vergilerde itiraz ve temyiz usullerine ve mercilerine ve vergi ihbarnamelerinin tebliğ suretine dair kanunun"* 10. maddesinde yer alan ikametgâh ve mesken sözcüğü tartışmalara sebep olmuş, Muğla vekili Hüsnü Kitapçı bu iki kelimenin aynı anlama geldiğini söylemiştir. Kütahya vekili Besim Atalay söz alarak, anlam karmaşasına son vermek için ikametgâh yerine *"oturduğu yer"* kelimesinin kullanılmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Meclis'te ilk kez söz alan Suat Hayri Ürgüplü ise ikametgâh kelimesinin bir kişinin oturmak amacıyla kullandığı bir yer anlamına geldiğini, mesken kelimesinin ise genel anlamıyla ev olduğunu söyleyip, bu tabirlerin kanuna uygun olarak konulduğunu ifade etmiştir[47].

29 Mayıs 1941 tarihinde "*Fevkalade vaziyet dolayısıyla bazı vergi ve resimlere zam icrasına dair kanuna ek kanun"* ile ilgili olarak Mecliste konuşan Ürgüplü, koyun ve keçiden alınacak olan verginin %50 oranında artmasına itiraz etmiş, %25'in yeterli olacağını söylemiştir[48]. 8 Aralık 1941 tarihindeki oturumda *"Avukatlık kanununun muvakkat 8. Maddesine yazılı müddetin temdidi hakkındaki kanun*" ile ilgili olarak, Ankara Milletvekili Ekrem Ergun'un kanunun kabul edilmesi fikrine katılmadığını, adı geçen maddenin tehirinin uygun olacağını söylemiştir[49].

24 Aralık 1941 tarihinde toplanan Mecliste, "*Buğdayı koruma karşılığı vergisinin kaldırılmasına dair kanun"* hakkında söz alan Ürgüplü, adı geçen verginin tahsil,

---

[42] Ekşi, *a.g.e.*, s. 37-38.
[43] *Ulus*, 25 Mart, 1939. s. 8.
[44] *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939, s. 1., *Ulus*, 27 Mart 1939, s. 1.
[45] *TBMM Arşivi,* Suat Hayri Ürgüplü Seçim mazbatası 1939.
[46] *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. Dönem, C. 1, B. 1, 3 Nisan 1939, s. 6; Ürgüplü Meclise girdikten sonra 3 Nisan 1939 tarihinde 370 oyla seçilen Adliye Encümenliği, 6 Kasım 1939 tarihinde 291 oyla kabul edilen Bütçe Encümeni üyeliklerinde yer almıştır. Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. Dönem, C. 1, B. 2, 10 Nisan 1939, s. 18; *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. Dönem, C: 6, B: 2, 6 Kasım 1939, s. 12
[47] *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. Dönem, C. 4, B. 36, 6 Temmuz, 1939, s. 115.
[48] *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. Dönem, C. 18, B. 59, 29 Mayıs 1941, s. 286-288.
[49] *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. Dönem, C. 22, B. 13, 8 Aralık 1941, s. 30.

kontrol ve korunması işlerinde istihdam edilen vatandaş sayısının 600 kişi olduğunu, koruma kanunu ile bu vatandaşların kurulacak teşkilatlar tarafından korunmasını Ticaret Bakanlığı'ndan rica etmiştir[50]. 1942 yılının Temmuz ayında Suat Hayri Ürgüplü'nün de bulunduğu milletvekili heyeti incelemeler yapmak üzere Bursa'ya gitmiştir[51].

CHP İstanbul İl Başkanı ve İzmir Milletvekili Reşat Mimaroğlu, 29 Ağustos 1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliğe gönderdiği dilekçede sağlık problemleri ve yaşı sebebi ile Parti İl Başkanlığı'ndan istifasını istemiştir. Boşalan bu makama Kayseri Milletvekilliğini yürüten Suat Hayri Ürgüplü getirilmiştir[52]. 31 Ağustos'ta İstanbul CHP İl Başkanlığını üstlenen Ürgüplü[53], göreve geldikten hemen sonra CHP'nin ocak kongreleri ile ilgilenmiş, kongrelerde halkın isteklerine ağırlık verilmesi ve seçimlerde gençlerin görevlendirilmesi konuları üzerinde durmuştur[54]. Ürgüplü, 2 Eylül'de başlayan ocak kongrelerine katılmış, partililerle tanışmaya ve onlarla yakın ilişki kurmaya özen göstermiştir[55].

Ürgüplü, 7 Eylül 1942'de Eminönü Halkevine ziyaret etmiştir. Burada yapılan toplantıya, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfü Kırdar da katılmıştır. Eminönü Halkevi Başkanı Yavuz Abadan, CHP İstanbul Başkanı Ürgüplü'ye şubeler hakkında izahat vermiştir. Ürgüplü de çalışmalara daha fazla hız verilmesi için gerekli yardımları yapacağı vaadinde bulunmuştur[56]. Suat Hayri Ürgüplü, CHP'nin Eyüp'teki parti merkezini de ziyaret ederek, burada incelemeler yapmıştır. Ziyaret esnasında yapılacak spor sahasının satın alma işleminin Cumhuriyet Bayramı'na kadar tamamlanması için harekete geçilmesine ve Eyüp'te bir Halkevi inşasına karar verilmiştir[57]. 22 Eylül 1942 tarihinde, İstanbul Basın Birliği merkezinde bir toplantı yapmış ve basın mensupları ile bir araya gelmiştir. Toplantıda memleket meseleleri üzerinde durulmuş, yiyecek fiyatlarındaki günlük yükselişlere temas edildiği esnada, görüşlerini söyleyerek bu şikâyetlerin esas sebeplerini ve hakikatlerini açıkça

[50] *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. Dönem, C. 22, B. 20, 24 Aralık 1941, s. 133.
[51] *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1942, s. 3.
[52] *BCA*, 490.01.385.1630.5.
[53] *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1942, s. 3; *Tan*, 1 Eylül 1942, s. 2.
[54] *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1942, s. 2.
[55] *Akşam*, 3 Eylül 1942, s. 3.
[56] *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1942, s. 3; *Son Posta*, 8 Eylül 1942, s. 2.
[57] *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1942, s. 2.

konuşup, el birliği ile bir çözüm aramayı tavsiye etmiştir[58]. Suat Hayri Ürgüplü'nün İstanbul İl Parti Başkanlığı'na getirilmesini CHP'nin gençleşmesine yönelik mühim bir hamle olarak gören Gazeteci Safaeddin Karanakçı bu konuda şu sözleri söylemiştir; "*Suat Hayri Ürgüplü varlığını; 19 Mayıs'la 29 Birinciteşrin arasında yapmış bir kimsedir, parti olarak yalnız Cumhuriyet Halk Partisi'ni tanımış, görmüş ve yaşamıştır*[59]."

Hazırlanan program çerçevesinde, İstanbul milletvekillerinin halkın dilek ve şikâyetleri ile ilgilenmesine karar verilmiştir[60]. İstanbul milletvekilleri programa uygun olarak 1 Ekim 1942 tarihinden itibaren halkın isteklerini ve şikâyetlerini tespit etmeye başlamışlardır[61]. 2 Ekim'de halk ile olan temaslarına Fatih ve Eminönü Halkevlerinde de devam etmişlerdir. Fatih'te yapılan toplantıda bazı partililer Fatih'e yeni bir Halkevi binasının inşası, Darüşşafakaya giden yolun yapılmasını, Gazi Bulvarı etrafında yapılan istimlakin durdurulmasını talep etmişlerdir. İkinci toplantı Eminönü Halkevinde yapılmış ve bu toplantıya Suat Hayri Ürgüplü de katılmıştır. Bu toplantıda iaşe işlerinin düzensizliğinden, kara borsacıların bankacılar ile beraber büyük stoklar yaptığından şikâyet edilmiş ve kredilerin faizlerinin belirli bir sınıra indirilmesi istenilmiştir. Ayrıca toplantıda, Yahudilerin Beyoğlu'nda *"Arkadaşlık Yurdu*" isminde şüpheli bir kültür kuruluşu ile faaliyet gösterdiklerinden söz edilmiş ve Halkevleri mevcutken, yabancıların bu tür kuruluşları hangi amaçla kurduklarının sorulması istenmiştir. Milletvekilleri kendilerine iletilen bu talepleri dikkatlice dinlemişler ve bunlarla ilgileneceklerini belirtmişlerdir. Milletvekillerinin yanı sıra toplantıda hazır bulunan İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar da bu isteklerin dikkate alınacağını ifade etmiştir[62].

İstanbul milletvekilleri halk ile yaptığı temaslarına Üsküdar ve Kadıköy'de de devam etmişlerdir. Yapılan toplantılarda Suat Hayri Ürgüplü de bulunmuş, çeşitli konular

[58] *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1942, s. 3; *Son Posta*, 23 Eylül 1942, s. 1; *Tan*, 23 Eylül 1942, s. 2; *Vakit*, 23 Eylül 1942, s. 1; *Tasviri Efkâr*, 23 Eylül 1942, s. 1.
[59], Safaeddin Karanakçı, "Tetkikler-Denemeler: Belediye İntihabatı", *Cumhuriyet*, 1 Birinciteşrin (Ekim) 1942, s. 2.
[60] *Haber Akşam Postası*, 23 Eylül 1942, s. 3.
[61] *Cumhuriyet*, 1 Birinciteşrin (Ekim) 1942, s. 1; *Vakit*, 1 Birinciteşrin (Ekim), 1942, s. 3.
[62] *Cumhuriyet*, 3 Birinciteşrin (Ekim) 1942, s. 1, 3; *Akşam*, 3 Teşrinievvel (Ekim), s. 2, 1942; *Vatan*, 3 Birinci Teşrin (Ekim) 1942, s. 1, 3.

hakkında halk temsilcilerini aydınlatıcı bilgiler vermiştir[63]. Üsküdarlılar bir kız lisesinin açılmasını bildirirken, Eti Bankın yaptığı kömür yardımlarının yetersiz olduğunu, bu nedenle Üsküdar'a bir kömür deposunun kurulmasını istediklerini ilave etmişlerdir. Kadıköy'de yapılan toplantıda yine kömür sorunundan ve hayat pahalılığından şikâyet edilmiştir. İstanbul Belediye Başkan Yardımcısı Lütfü Aksoy, kömür konusunda Eti Bank ile olan temaslarını anlatarak halkı bilgilendirmiştir[64].

Halkın taleplerini tetkik etmeye devam eden İstanbul Milletvekilleri 4 Ekim'de Eyüp ve Bakırköy'de toplantılar daha düzenlemişler ve ihtiyaçlar konusunda vatandaşlarla görüşmeler yapmışlardır. Eyüplüler, bir lisenin açılmasını, memurlara dağıtılacak olan gıda ve yakacak maddelerinin vatandaşlara da verilmesini, yolların tamir edilmesini ve Eyüp'teki dispanserin genişletilmesini istediklerini belirtmişlerdir. Bakırköy'de yapılan toplantıda milletvekillerine, pahalılıkla mücadele edilmesi, yakacak maddelerinin kolaylıkla temin edilmesi, tarlalardaki mahsullerin korunması ve tohumluk verilmesi konularında talepte bulunulmuştur[65]. İstanbul Milletvekillerinin bir sonraki durağı Sarıyer ve Beykoz olmuş ve buralarda halkın dilek ve şikayetleri dinlenmiştir[66].

1 Ekim'den itibaren halkın dilek ve şikayetlerini dinleyen İstanbul Milletvekilleri 10 Ekim'de bir toplantı düzenlemişlerdir. Suat Hayri Ürgüplü'nün de yer aldığı bu toplantıya, Kazım Karabekir, Refet Bele, Ziya Karamürsel, Ali Kâmil Akyüz, Ahmet Hamdi Denizmen, Fakihe Öymen, İsmail Hakkı Erel ve İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar da katılmışlardır. Toplantıda İstanbul Milletvekillerinin bir hafta zarfındaki incelemeleri değerlendirilmiş, şehrin ihtiyaçlarının yanı sıra ekmek meselesi ve karnelerin kaldırılması hakkında yapılan isteklerin üzerinde durulmuştur. Lütfi Kırdar karnelerin kaldırılması ile ilgili olarak Ankara'dan henüz böyle bir talimat almadıklarını açıklamıştır[67]. 1942 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda Eminönü Halkevinde bir serginin yapılması için hazırlıklara başlanmıştır[68]. Eminönü Halkevi'ndeki "*Büyük Zaferler"* adlı serginin açılışını gerçekleştiren Suat Hayri

[63] *Cumhuriyet*, 4 Birinciteşrin (Ekim) 1942, s. 2.
[64] *Vatan*, 4 Birinciteşrin (Ekim) 1942, s. 3; *Vakit*, 4 Birinciteşrin (Ekim) 1942, s. 3; *Tan*, 4 İlkteşrin (Ekim) 1942, s. 2.
[65] *Akşam*, 5 Teşrinievvel (Ekim) 1942, s. 1; *Tan*, 5 İlkteşrin (Ekim) 1942, s. 2.
[66] *Tan*, 6 İlkteşrin (Ekim) 1942, s. 2.
[67] *Cumhuriyet*, 11 Birinciteşrin (Ekim) 1942, s. 1, 3.
[68] *Akşam*, 20 Teşrinievvel (Ekim), s. 3.

Ürgüplü, bu tür sergilerin Türk zaferlerini gelecek nesillere aktarması bakımından önemli olduğunu vurgulamış ve konuşmasını; "*Bu sergi ile mühim bir adım atılmış oluyor. Bundan dolayı Partimiz namına genç sanatkâr arkadaşlarımızı tebrik ederim. Eminönü Halkevini de bu başarılarından dolayı tebrik eder ve aynı yolda daha büyük başarılar dilerim*"[69] sözleriyle tamamlamıştır.

17 Aralık 1942 tarihinde CHP İstanbul İl Kongresi hazırlıkları yapılırken konuşan Ürgüplü, yeni çalışmalarında halkın istekleri ile alakadar olacağını ve bu konu hakkında basından da istifade edeceklerini söylemiştir[70]. 22 Aralık 1942'de yapılan CHP İstanbul İl Kongresi'nde konuşan Suat Hayri Ürgüplü, dünyanın iki büyük insanı olarak nitelediği Mustafa Kemal Atatürk ve Milli Şef İsmet İnönü'nün koyduğu hedeflere ulaşabilmek için Türk Milletinin ilerlemesi gerektiğini vurgulamış, CHP'nin milli ideale yaptığı yardımlardan ve genç nesillerin ehemmiyetinden söz etmiştir[71].

Ürgüplü Şubat 1943'te yapılacak olan milletvekili genel seçimlerinde Kayseri'den yeniden milletvekili adayı olarak gösterilmiştir[72]. 28 Şubat 1943'te neticelenen seçimle, yeniden Kayseri Milletvekili seçilmiş ve 7. Dönem TBMM'de yer almıştır[73]. 8 Mart'ta da yemin etmiştir[74]. Mart 1943'te ilan edilen II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nde, Gümrük ve Tekel Bakanlığına tayin olan[75] Ürgüplü'nün ayrıldığı CHP İstanbul İl Başkanlığı görevine, Denizli milletvekili Behçet Uz getirilmiştir[76].

2.5. Gümrük ve Tekel Bakanlığı Dönemi (1943-1946)

Suat Hayri Ürgüplü, Şükrü Saraçoğlu Başbakanlığında kurulan 14. Cumhuriyet Hükümetinde Gümrük ve Tekel Bakanı olarak yer almış ve görevini 14 Şubat 1946 tarihine kadar sürdürmüştür. Suat Hayri Ürgüplü 20 Mart 1943'te İstanbul'a gelerek

---

[69] *Cumhuriyet*, 29 Birinciteşrin (Ekim) 1942, s. 2; *Tan*, 29 İlkteşrin (Ekim) 1942, s. 2; *Vatan*, 29 Birinciteşrin (Ekim), s. 2.
[70] *Ulus*, 18 İlkkânun (Aralık) 1942, s. 1, 2; *Tan*, 18 İlkkânun (Aralık), s. 1, 2
[71] *Ulus*, 23 İlkkânun (Aralık) 1942, s. 1, 3; *Akşam*, 23 Kânunuevvel (Aralık) 1942, s. 2; *Tan*, 23 İlkkânun (Aralık) 1942, s. 1.
[72] *Resmi Gazete:* 24 Şubat 1943, No: 5339.
[73] *Ulus*, 1 Mart 1943, s. 4; *Vakit*, 1 Mart 1943, s. 2.
[74] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 1, B. 1, 8 Mart 1943, s. 5.
[75] *BCA*, 030.000.10.14.80.7.
[76] *BCA*, 490.01.386.1634.7.

CHP İstanbul İl Başkanlığı görevini Behçet Uz'a devretmiştir. Ürgüplü, daha sonra bakanlık ile ilgili işleri takip etmek üzere bazı incelemelerde bulunmuş[77] ve Mecidiyeköy'deki likör fabrikasına uğramıştır[78]. Bakan Suat Hayri Ürgüplü, tetkikler yapmak amacıyla, 24 Nisan 1943'de Kocaeli'ye gitmiştir. Tekel Başmüdürlüğündeki çalışmalarını bitirmiş, buradan Adapazarı'na geçmiştir[79]. Ardından Ürgüplü, Arifiye, Sapanca, Karamürsel, Değirmendere'ye de uğramış bakanlık ile ilgili işlere dair bazı görüşmeler yapmıştır. Kocaeli'ye tekrar dönen Ürgüplü, buradaki selüloz fabrikasını gezmiş, daha sonra da Ankara'ya hareket etmiştir[80].

TBMM'nin 5 Mayıs 1943 tarihli oturumun da Suat Hayri Ürgüplü'nün başında bulunduğu bakanlığına bağlı Tekel Genel Müdürlüğü bütçesi görüşülürken Diyarbakır Milletvekili Mehmet Kazım Sevüktekin söz almış ve Silvan'da iyi tütün yetiştiğini fakat çiftçilerin yaprağının cinsine göre ayırmayı bilmedikleri için demet yapamadıklarını, bu sebeple bakanlıktan bir uzmanın gönderilmesini istemiştir. Sevüktekin ayrıca tütün işleme faaliyetinin sadece Urfa'daki bir atölyede gerçekleştirildiğini, çiftçilerin mağdur edilmemesi için Diyarbakır'da da bir atölye kurulmasını istemiştir. Daha sonra konuşan Kastamonu milletvekili Fahri Ecevit, bakanlık tarafından rakı içenler üzerindeki dağılımın ve düzenleme işinin belli olup olmadığını sormuştur. Fahri Ecevit, bunun isabet nispetinin şehirler ve kasabalar üzerine mi sıklaştırıldığını yoksa rakı içme alışkanlığını gösteren köyleri de içerdiğini öğrenmek istemiştir. Sorularına devam eden Ecevit ikinci olarak, bazı tekel bayilerinin tütün ve tuz almak isteyen vatandaşları rakı almayı da zorladıkları hakkında duyumlar aldığını ve bu iddianın doğruluk derecesini, bakanlığın bu konuda bilgisi olup olmadığını öğrenmek istemiştir[81].

Bu suallere cevap vermek için Meclis kürsüsüne gelen Suat Hayri Ürgüplü, ilk olarak Kazım Sevüktekin'in söylediklerine değinmiştir. Silvan'da iyi kalite tütün yetiştiğini, 1943 yılı tahminlerine göre burada 34. 450 kilo kadar tütün üretileceğini açıklamıştır. Tütün üretimini güçlendirmek için bölgeye memurlar gönderildiğini belirten Ürgüplü, Sevüktekin'in işaret ettiği noktaları tetkik için uzmanların gönderilebileceğini belirtmiştir. Tütün işletme meselesi ile ilgili olarak, üretim

[77] *Akşam*, 20 Mart 1943, s. 2.
[78] *Akşam*, 22 Mart 1943, s. 2.
[79] *Akşam*, 24 Nisan 1943, s. 1; *Son Posta*, 24 Nisan 1943, s. 3; *Ulus*, 24 Nisan 1943, s. 2.
[80] *Akşam*, 26 Nisan 1943, s. 2.
[81] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 2, B: 19, 5 Mayıs 1943, s. 16-17.

merkezleri ve bu merkezlerde işleme ve bakım evlerinin kurulmasının çok masraflı olduğunu vurgulamıştır. Fahri Ecevit sorularına da cevap veren Ürgüplü, ilk olarak rakı imalatı ve tüketiminin 1939 yılından beri aynı rakamlar üzerinde seyir gösterdiğini, söz konusu farkın özel etmenlere karşılıklı olarak idare imalatının daha fazla olmasından kaynaklandığını açıklamıştır. Rakı tüketiminin sadece kasaba ve şehirlerde kalmadığını, son iki sene içerisinde zirai ürün fiyatlarının artmasıyla, köylünün satın alma gücünün artmış olduğunu, bunun sonucunda köylülerin rakı tüketimine ciddi ölçüde iştirak ettiğini söylemiştir. Tekel bayilerinin köylüleri diğer tekel ürünlerini satın alırken rakı almaya da zorladıkları konusu hakkında açıklama yapan Suat Hayri Ürgüplü, böyle bir şikâyetin bakanlığa ve idareye henüz ulaşmadığını fakat konu ile alakadar olunacağını ve gerekli incelemelerin yapılacağını belirtmiştir[82].

Bütçe görüşmeleri devam ederken Eskişehir Milletvekili Mehmet Emin Sazak tuz fiyatlarının artışından bahsetmesi üzerine yeniden kürsüye gelen ve tuzun pahalılığı konusuna açıklık getiren Ürgüplü, tuz üretiminin tekel idaresi altında olduğunu, bakanlığın satış işlemini gerçekleştirdikten sonraki aşamada konuyla ilgili belediyelerin ve teşkilatların alakadar olduğunu söylemiştir. Bakanlığın satış işleminin çok ucuz rakamlara tekabül ettiğine değinen Suat Hayri Ürgüplü, tuzu alan ve stok yapanların pahalılığa sebebiyet verdiğinin altını çizmiştir. Kocaeli Milletvekili İbrahim Süreyya Yiğit, tömbeki adlı tütün türünün azlığından kaynaklanan sıkıntıyı dile getirmiştir. Suat Hayri Ürgüplü konu ile ilgili olarak, bu tütünün İran'dan alındığını ve İran'ın adı geçen tütünün satışına devam etmek istediğini ancak karşılığında hiçbir mal talep etmediğinden bu sıkıntının yaşandığını açıklamıştır. Ayrıca tömbeki sıkıntısını önlemek için Silvan ve Konya Ovası'nda üretimine başlandığını da belirtmiştir[83]. Yapılan müzakerelerden sonra söz konusu müdürlüğün bütçesi kabul edilmiştir[84].

1943 yılının Mayıs ayında Suat Hayri Ürgüplü'nün İsmet İnönü tarafından Dâhiliye Bakanlığına getirilmesi söz konusu olmuştur. Seyhan Milletvekili Mustafa Hilmi Uran hatıralarında bu konu ile ilgili olarak, 19 Mayıs 1943 tarihindeki Gençlik

[82] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 2, B. 19, 5 Mayıs 1943, s. 17-19.
[83] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 2, B. 19, 5 Mayıs 1943, s. 19-20.
[84] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 2, B. 19, 5 Mayıs 1943, s. 24.

Bayramı töreninde İsmet İnönü'nün o sıralarda Dâhiliye Bakanlığı görevinde bulunan Recep Peker'in bazı sert davranışlarından şikâyet ettiğinden ve bu durumdan rahatsız olan Recep Peker'in de bakanlıktan çekileceğini söylediğini yazmıştır. İnönü'nün söz konusu bakanlığa Suat Hayri Ürgüplü'nün getirilmesi hakkında birkaç kez fikrini sorduğunu aktaran Uran, kendisinin Ürgüplü'nün Dâhiliye Bakanlığı hakkında her seferinde olumlu cevap verdiğini ifade etmiştir. Törenden sonra Çankaya Köşkü'ne çağrılan Mustafa Hilmi Uran, Ürgüplü'nün bakanlığı konusunun açılmasını beklerken, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun da bulunduğu salonda İsmet İnönü tarafından yapılan Dâhiliye Bakanlığı teklifi ile karşılaşmıştır. Bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen Uran, İnönü'nün adı geçen bakanlık için Suat Hayri Ürgüplü'den neden vazgeçtiğini açıklamadığını, muhtemelen kendisi dışındaki bazı kişilerin Ürgüplü hakkında İsmet İnönü'ye olumlu cevap vermediğini belirtmiştir. Netice itibari ile teklifi kabul eden Mustafa Hilmi Uran 20 Mayıs 1943 tarihinde Dâhiliye Bakanlığı görevine başlamıştır[85].

1 Haziran 1943 tarihinde, İstanbul'a gelen Ürgüplü, satın alınan kibrit müessesini gezmiş ve bu idarenin icraatlarını gözden geçirmiştir[86]. Bakanlığı ilgilendiren mevzular ile ilgili Samsun'a giden Suat Hayri Ürgüplü, burada bazı tetkiklerde bulunmuştur. Daha sonra Havza, Bafra, Çarşamba ve Terme bölgelerine gitmiş, tütün üreticileri ve satıcıları ile görüşmüştür[87]. Çalışmalarına Merzifon'da devam eden Ürgüplü[88], ardından Sivas'a geçmiş ve Gümrük ve Tekel işleriyle meşgul olmuştur[89]. 14 Ağustos 1943'te memleketi Ürgüp'e giden Bakan Ürgüplü, Halkevinde yapılan toplantıda üreticilerle görüşmüştür. Ürgüp'te inşaat halinde bulunan Şarap Fabrikasına ziyaretin ardından Kayseri'ye hareket etmiştir[90]. Gerekli incelemeleri yapmak üzere 20 Ağustos 1943 tarihinde İstanbul'a gelen Gümrük ve Tekel Bakanı Ürgüplü, gazetecilere yaptığı açıklamada, bakanlığa bağlı kuruluşlarda incelemelerde bulunacağını, daha sonra Trakya bölgesine gidip tütün ve üzüm mahsulleri üzerinde araştırmalar yapıp, satışlar hakkında bilgi alacağını söylemiştir[91]. 23 Ağustos günü

[85] Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 319-320.
[86] *Ulus*, 2 Haziran 1943, s. 1; *Vakit*, 2 Haziran 1943, s. 4.
[87] *Akşam*, 10 Ağustos 1943, s. 2; *Ulus*, 10 Ağustos 1943, s. 1.
[88] *Ulus*, 11 Ağustos 1943, s. 2.
[89] *Ulus*, 14 Ağustos 1943, s. 1.
[90] *Ulus*, 15 Ağustos 1943, s. 2; *Vakit*, 15 Ağustos 1943, s. 4.
[91] *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1943, s.2; *Akşam*, 21 Ağustos 1943, s. 2; *Son Posta*, 21 Ağustos 1943, s. 2.

İstanbul'daki çalışmalarına devam eden Ürgüplü, Tekel Genel Müdürlüğündeki bir beyanatında; son zamanlarda üretilen bazı sigaraların kalitesiz olduğunu, sigara makinelerindeki aşınmadan dolayı Avrupa'dan 11 tane yeni tip makine getirildiğini bildirmiştir. Ucuz fiyatlarla sigara satış imkânının olup olmadığı hakkındaki soruya, bu durumun pek mümkün olmadığını, bakanlık olarak ucuz sigara çeşitlerinin fazlalaştırılması hakkında çalışma yapılacağını ancak piyasaya yeni sürülecek olan bir sigaranın 20 kuruştan satılacağını söyleyerek cevap vermiştir. Tütün, kahve ve alkol ürünleri hakkında da konuşan Ürgüplü, tütün miktarının artacağını, memleketin kahvesiz kalmaması için gayret gösterdiklerini ve 1943 yılında 2000 ton kahve ithal edildiğini ifade etmiştir. 4000 ton kadar kahve temini için İngiliz lonca heyeti ile temas halinde olduklarını söyleyen Ürgüplü, Ankara, İstanbul ve İzmir'deki kahve satışlarından memnun olduklarını açıklamıştır. Yüksek alkollü içeceklerin hafifletilmesi ve bira üretiminin fazlalaştırılması için çalıştıklarını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile yaptıkları gezilerde Ürgüp'teki üzüm mahsulünün durumunu gözden geçirdiklerini, Bilecik, Tokat, Isparta ve Malatya'da imalathaneler yapılacağını da ilave etmiştir[92]. 26 Ağustos tarihinde, Edirne'ye giden Suat Hayri Ürgüplü, yetkililer ile bir görüşme gerçekleştirmiştir[93]. Edirne'deki incelemelerine devam eden Ürgüplü, yanındaki bakanlık çalışanları ile beraber Halkevine gitmiş, daha sonra Uzunköprü ve Keşan'a doğru hareket etmişlerdir[94].

İzmir'de yapılacak olan Tütün Kongresi için temaslarda bulunan Suat Hayri Ürgüplü, bazı açıklamalar yapmıştır. Ürgüplü, Türk tütüncülüğünü ilerletmek ve değerlendirmek için İzmir'de bir kongre gerçekleştirmeye karar verdiklerini beyan etmiştir. Tütünün ekimi, satımı ve ihracı üzerinde duracaklarını belirten Suat Hayri Ürgüplü, üreticilerin, satıcıların ve resmi kuruluşların haklarını göz önünde bulunduracak kararlar alacaklarını ifade etmiştir. 1943 yılındaki tütün üretim miktarının 60 milyon kilo olduğunu açıklayan Gümrük ve Tekel Bakanı, sigara imalatının 16-17 milyon kilodan 19-20 milyon kiloya çıkarılması için çalışacaklarını bildirmiştir. Şarap üretimi hakkında da bilgi veren Ürgüplü, dünya şarap pazarında

[92] *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1943, 1, 3; *Son Posta*, 24 Ağustos, 1943, s. 1, 2; *Ulus*, 24 Ağustos 1943, s. 1
[93] *Ulus*, 27 Ağustos 1943, s. 1.
[94] *Ulus*, 28 Ağustos 1943, s. 1.

yer elde etmek için yoğun çalışmalar yürütüldüğünü ve Ticaret Bakanlığı ile beraber bu iş üzerinde duracaklarını ifade etmiştir[95].

Suat Hayri Ürgüplü, 18 Eylül 1943 tarihinde yapmış olduğu açıklamada üretimin artırıldığını hiçbir zam yapılmadan gelirlerin bu yıl 24 milyon lira artış gösterdiğini ve Tütün Kongresi hakkında çalışacağını ifade etmiştir[96]. Ürgüplü, zam yapılmadan üretim ve satışların arttığını, bunun yanında bütçe gelirlerinin de fazlalık gösterdiğini açıklamıştır[97]. 18 Ekim 1943'te İzmir Milletvekili Rahmi Göken'in başkanlığında İzmir'de yapılan Tütün Kongresi'nde açılış konuşması yapan Ürgüplü, tütün konusunun öneminden, üreticiye ve tüccara düşen görevlerden bahsetmiş, tütün gibi bir memleket davası üzerinde etraflı konuşmalar yapılması gerektiğini ifade etmiştir[98]. Tütün Kongresinin ardından, Bergama'ya giden Suat Hayri Ürgüplü, buradaki bazı köylerde bakanlığı ilgilendiren hususlar hakkında tetkikler yapmıştır[99]. 1943 yılı Ekim ayında meydana gelen kaçakçılığın önlenmesi için güney illeri sınırlarında teftiş yapan Suat Hayri Ürgüplü, kaçakçılığın ortadan kaldırılması için çalışacaklarını beyan etmiştir[100].

Ürgüplü'nün yürüttüğü Gümrük ve Tekel Bakanlığının kontrolündeki rakı tüketimi 1942 yılına göre %15 artış gösterirken, tekel fabrikaları 4000 kilo enfiye üretmeye başlamış, çay ve kahve stokları çoğaltılmıştır[101]. Bir inceleme gezisine çıkan Suat Hayri Ürgüplü, 17 Kasım 1943 tarihinde Urfa'ya uğramıştır[102]. Planlanan incelemeler üzerine gezisini sürdüren Ürgüplü, ertesi gün Gaziantep'e gelmiştir[103]. 19 Kasım günü İskenderun'a hareket eden Suat Hayri Ürgüplü, burada bakanlığı ilgilendiren işler hakkında bilgi almış, sonrasında Kırıkhan ve Reyhanlı'ya giderek incelemelerini sürdürmüştür[104]. 23 Kasım 1943 tarihinde Mersin'de bulunan Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, yapmış olduğu açıklamada, kaçakçılığı

[95] *Ulus*, 5 Eylül 1943, s. 1.
[96] *Ulus*, 19 Eylül 1943, s. 1, 2.
[97] *Son Posta*, 19 Eylül 1943, s. 3; *Vakit*, 19 Eylül 1943, s. 3.
[98] *Akşam*, 19 Teşrinievvel 1943 (Ekim), s. 1; *Ulus*, 19 İlkteşrin (Ekim) 1943, s. 1.
[99] *Ulus*, 22 İlkteşrin (Ekim) 1943, s. 1; *Akşam*, 22 Teşrinievvel (Ekim) 1943, s. 2.
[100] *Cumhuriyet*, 23 İkinciteşrin (Kasım) 1943, s. 1.
[101] *Ulus*, 12 Sonteşrin (Kasım) 1943, s. 2.
[102] *Ulus*, 18 Sonteşrin (Kasım) 1943, s. 1; *Vakit*, 18 İkinciteşrin (Kasım) 1943, s. 2.
[103] *Ulus*, 19 Sonteşrin (Kasım) 1943, s. 1; *Vakit*, 18 İkinciteşrin (Kasım) 1943, s. 1.
[104] *Ulus*, 20 Sonteşrin (Kasım) 1943, s. 1; *Vakit*, 20 İkinciteşrin (Kasım) 1943, s. 4; *Tanin*, 20 İkinciteşrin (Kasım) 1943, s. 2.

önlemek için güney illerinde incelemeler yaptığını ve idari birimler ile bu konu hakkında beraber çalışacaklarını dile getirmiştir[105].

25 Ocak 1944 tarihli Meclis oturumunda Gümrük ve Tekel Bakanlığını ilgilendiren konular hakkında konuşan Suat Hayri Ürgüplü bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında gümrük kanunlarının en ileri kanunlar şeklinde Meclise sunulduğunu, gümrük memurlarının yeterliliğini artırma amaçlı kursların ve teşkilat kanunun ihtiyaca uygun olarak hazırlandığını, gümrük işlerinde güvenliği sağlayan yeni uygulamaların iyi neticeleri üzerinde çalışıldığını, gümrük gelirlerinin 7 buçuk ayda 20 milyon lira fazlalık sağladığını açıklamıştır. Gümrük muhafaza işlerine dair idari tedbirler arasında kuvvetin takviyesi, idari makamlarla sağlıklı iş birliği, ticari ve ekonomi konularında güçlü kontrol tesisi; kanuni tedbirler arasında teşkilat kanununun kaçakçılığı ortadan kaldıracak şekilde değiştirilmesi, kaçakçılık yaşanan bölgelerde hızlı kararlar veren mahkemelerin kurulması gibi konular olduğunu belirtmiştir. Bunlar için hazırlıkların tamamlanmış olduğunu ve yakında Büyük Millet Meclisine sunulacağını bildirmiştir. Tekel konusunda üretimin her üründe sürekli bir artış gösterdiğini, satışlarda yaşanan ürün sıkıntısını için ise satış ve sevk işlerinin düzenlendiğini, gelirin devamlı artarak bütçe tahminlere nazaran 30 milyon liraya ulaştığını bildirmiştir. Ürgüplü yakın bir dönemde Adana'da bir Mantar Fabrikası, Hatay'da Esans Atölyesi, yine Adana'da bir Bira Fabrikasının kurulması için hazırlık yapıldığını, diğer bölgelerde bira fabrikası, kibrit, ispirto ve nikotin fabrikası ile meyve suyu tesisi için çalışıldığını, hafif alkollü içkilere geçilmek için çabaların olduğunu, uzman yetiştirilmesine gayret edildiğini ve Avrupa'ya teknik elamanlar yetiştirmek için memur ve usta yollanacağını ifade etmiştir[106].

1 Şubat 1944 tarihinde İstanbul'a gelen Suat Hayri Ürgüplü, Gümrük ve Tekel Bakanlığı Müsteşarı Hulusi Akaygen ile beraber bakanlığa bağlı kurumlarda incelemelerde bulunmuştur. Ürgüplü ilk olarak Haydarpaşa gümrüklerinde incelemeler yapmış ve Başmüdür Nasuhi Kargı'dan bilgi almıştır. Daha sonra Şemsi Paşa Tütün Bakımevini ziyaret etmiş ve burada da gerekli denetlemeleri yapmıştır. Gazetecilere açıklamada bulunan Suat Hayri Ürgüplü, İstanbul'a Tekel Müdürlüğü

[105] *Ulus*, 24 Sonteşrin (Kasım) 1943, s. 1.
[106] *Cumhuriyet*, 26 İkincikanun (Ocak) 1944; s. 1, 3; *Son Posta*, 26 İkincikanun (Ocak) 1944, s. 1, 3; *Ulus*, 26 Sonkanun (Ocak), s. 1, 3.

bütçesi ile meşgul olmak için geldiğini, ayrı ayrı tetkikler yaparak bütçenin hazırlanması üzerinde duracaklarını belirtmiştir. Tütün piyasası hakkında bilgi veren Ürgüplü, Ege bölgesinde yeni kurulan tütün piyasasını takip ettiklerini, şimdiye kadar 20 milyon kilo tütün satıldığını söylemiştir[107]. 8 Şubat 1943'te İstanbul'daki çalışmalar hakkında bilgi veren Ürgüplü, bu mali yılın ilk 8 ayında geliri tahmin edilen bütçeye nazaran 60 milyon liralık bir fazlalık gösterdiğini ifade etmiştir[108]. Ayrıca bakanlığa bağlı memurların mesai saati bitmeden işi bırakmamalarını tavsiye etmiştir[109] .

Meclisin 10 Mayıs 1944 tarihli oturumda Tekel Genel Müdürlüğü bütçesi görüşülürken söz alan Rize Milletvekili Saim Ali Dilemre, Suat Hayri Ürgüplü'nün başında bulunduğu Gümrük ve Tekel Bakanlığının böcek ilacı maddelerini çok ucuza mal ettiğinden bahsetmiş, bu ilaçların vurguncuların eline geçmemesi hususunda dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çankırı Milletvekili Akif Arkan da Çankırı'daki tuz madeni ile kasaba arasındaki yolun arızalı olduğunu belirtmiş ve bu konun çözümü için bakanlığın harekete geçmesi isteğinde bulunmuştur. Kırklareli Milletvekili Mehmet Fuat Umay'da söz alarak Kırklareli'ndeki bağların durumu hakkında bilgi verdikten sonra Suat Hayri Ürgüplü'nün buradaki faaliyetlerinden dolayı memnuniyetini bildirmiştir. Diyarbakır Milletvekili Kazım Sevüktekin de Silvan'da tömbeki yetiştirme işinin akıbeti hakkında bilgi almak istemiştir[110]. Bu konular üzerine bilgi vermek için kürsüye gelen Ürgüplü, böcek ilacı üretim işlerine devam edildiğini, Çankırı'da istenilen yol ile alakalı olarak da bakanlığın ilgilenileceğini ifade etmiştir. Mehmet Fuat Umay'ın takdirlerine teşekkür eden Gümrük ve Tekel Bakanı, Tekirdağ'da kurdukları Şarap Fabrikasının bölgedeki bağcılık faaliyetlerini kötü etkilememesi için Genel Müdürlük ve Ticaret Bakanlığı ile beraber ortak bir büro kurduklarını ve Trakya bağcılığı üzerinde faaliyete geçtiklerini haber vermiştir. Tömbeki durumu hakkında da izahat veren Ürgüplü, üretiminin 1942'de 1000 kilo iken 1943'te 50.000'ne çıktığı 1944 yılında ise 90.000

[107] *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1944, s. 1, 2; *Akşam*, 2 Şubat 1944, s. 2; *Son Posta*, 2 Şubat 1944, s. 2
[108] *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1944, s. 1; *Akşam*, 9 Şubat 1944, s. 2; *Son Posta*, 2 Şubat 1944, s. 2.
[109] *Akşam*, 9 Şubat 1944, s. 2.
[110] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 10, B. 54, 10 Mayıs 1944, s. 50-51.

kilo çıkacak şekilde çalıştıklarını, bir sene sonra tömbeki ithaline ihtiyaç kalmayacağını belirtmiştir[111].

Şarap üretimi konusunda da bilgi aktaran Ürgüplü, 1943 yılında ülkenin altı yerinde numune şarap tesisi kurduklarını ve iyi neticeler elde ettiklerini söylemiştir. Ankara, Tokat, Bilecik, Isparta, Gaziantep ve Ürgüp'te yaptıkları şaraphanelerde 100 kilo üzümün 65-86 litre olarak verim sağladığını izah eden Ürgüplü, bu sene içerisinde Kilis, Maraş, Amasya, Elazığ, Arapkir, Bursa, Erdek, Karaman, Çorum ve Yozgat'ta da şaraphanelerin faaliyete geçeceklerini söylemiştir. Sigaralar üzerindeki ay-yıldızın kaldırılması konusunu aydınlatan Ürgüplü, diğer ülkelerde milli sembollerin sigaralar üzerinde yer almadığını anlatmış, üzerinde milli alamet bulunan sigara paketlerinin yere atılıp çiğnenmesinin önüne geçmek istediklerini belirtmiştir. Bu amaçla da dışarıya satılan sigara paketlerinin ortasında yandıktan sonra hiçbir izi kalmayan ay-yıldız sembolünü koyacaklarını belirten Suat Hayri Ürgüplü, Türk sigarasını dünyaya tanıtan şeyin ay-yıldızdan ziyade kaliteli tütünü olduğunu da vurgulamıştır[112].

18 Mayıs 1944 tarihinde, İstanbul'a gelen Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, burada tekel fabrikaları ve ilgili kuruluşları teftişe başlamıştır. Ürgüplü, gazetecilere verdiği beyanatta, rakı imalatını tümüyle bakanlığın üzerine aldıklarını ve bunu imalathanelere bildiklerini açıklamıştır. Amaçlarının ağır alkollü içkileri devlet denetimine almak olduğunu söyleyen Bakan, rakı işletmecilerinin de bu karardan memnunluk duyduğunu ilave etmiştir. Ürgüplü, şarap fiyatlarının artacağı hakkındaki söylentileri yalanlamış, kibrit ve sigara fiyatlarının da değişmeyeceğini belirmiştir[113].

Bakanlığın işleri sebebiyle İstanbul'da bulunan Ürgüplü, 31 Mayıs 1944'te gazetecilere beyanat vermiştir. 11 çeşit sigarada fiyat indirimine gidildiğini, ağır alkollü içecek ve biraların fiyatlarının değişmeyeceğini ifade etmiştir. Programlarında Adana'da bir bira fabrikası tesisi olduğunu söyleyen Suat Hayri Ürgüplü, bir hastane kurmayı düşündüklerini ve tuz işlerinin mutluluk verici bir

[111] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 10, B. 54, 10 Mayıs 1944, s. 51-52.
[112] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 10, B. 54, 10 Mayıs 1944, s. 52-53.
[113] *Ulus*, 19 Mayıs 1944, s. 2.

vaziyette seyrettiğini belirtmiştir[114]. Tekel ürünlerinin ihracı konusundaki çalışmaların iyi gittiğini belirten Ürgüplü, aynı gün Ankara'ya dönmüştür[115].

21 Temmuz 1944'te bir beyanat veren Suat Hayri Ürgüplü, bakanlığa bağlı teşkilatların iyi çalıştığını ve gelirlerin arttığını dile getirmiştir. Ağır alkollü içkiler yerine hafif alkollü içkilerin üretimini arttırma ve fiyatını ucuzlatma yoluna gidildiğini bildirmiştir. Geçen yıl 3.200.000 litre şarap üretildiğini, 1944 yılında bu miktarın 6 milyon litreye çıkarılacağını ifade etmiştir. 1945 yılı içerisinde üzüm yetiştirilen bölgelerde şaraphaneler kurmayı düşündüklerini söylen Ürgüplü, gerekli gördükleri yerlerde bira fabrikaları kuracaklarını duyurmuştur. Tütün ile ilgili bilgiler aktaran Gümrük ve Tekel Bakanı, sigara fiyatlarında indirime gidilmesiyle tüketiminin arttığını belirtmiştir[116]. Tekel Genel Müdürlüğüne ait müessesleri incelemek üzere Koçhisar'da bulunan Suat Hayri Ürgüplü, Ankara Tekel Müdürü ve inceleme ekibi ile beraber Yavsan ve Kaldırım tuzlalarına gitmiş ve tetkiklerde bulunmuştur[117]. Haymana, Cihanbeyli ve Konya'da incelemeler yapan heyet, Karaman'da yeniden tesis edilecek olan şarap fabrikası inşasını ziyaret ettikten sonra Ankara'ya dönmüştür[118].

Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, 10 Eylül 1944 tarihinde ütün ve üzüm mahsulleri üzerinde denetim yapmak için Ege bölgesine gitmiştir[119]. Ege'deki çalışmalarına devam eden Ürgüplü, Manisa'da tütün ve üzüm yetiştiricileri ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Tarım Satış Kooperatifinin açmış olduğu şarap fabrikasını inceleyen Bakan, daha sonra Turgutlu'ya hareket etmiştir[120]. 16 Eylül'de Aydın'dan Kuşadası'na geçen Suat Hayri Ürgüplü'yü İzmir Valisi Şefik Soyer karşılamıştır. Ürgüplü ve İzmir Valisi, Kuşadası, Selçuk, Torbalı ve Seydiköy de tütün üreticileri ile temas etmiş, ardından İzmir'e gidilmiştir. Buradaki incelemelerini tamamladıktan sonra Ankara'ya hareket etmiştir[121].

[114] *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1944, s. 2; Tanin 1 Haziran 1944, s. 1, 6.
[115] *Son Posta*, 1 Haziran 1944, s. 3.
[116] *Ulus*, 22 Temmuz 1944, s. 1, 2.
[117] *Ulus*, 29 Ağustos 1944, s. 1.
[118] *Ulus*, 5 Eylül 1944, s. 1.
[119] *Ulus*, 11 Eylül 1944, s. 1.
[120] *Ulus*, 16 Eylül 1944, s. 1.
[121] *Ulus*, 17 Eylül 1944, s. 2; *Akşam*, 17 Eylül 1944, s. 2.

Gazetecilerle 23 Eylül 1944 tarihinde bir araya gelen Ürgüplü, Adana'da bir bira fabrikasının gelecek yaz faaliyete geçeceğini bununla beraber İzmir, Diyarbakır ve Erzurum'da kurulacak olan yeni bira fabrikaları için çalışıldığını açıklamıştır. Tekel maddeleri fiyatlarının indirilmesi için çaba gösterildiğini, kahve üretimi ilgili olarak bir sıkıntı yaşanmayacağını belirtmiştir. Hindistan'dan 500 ton miktarında çay beklediklerini ifade eden Ürgüplü, Amerikan tipi kokulu sigarların piyasaya çıkarılacağını ve tekel gelirlerinin artmaya devam ettiğini ilave etmiştir[122].

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1944 tarihindeki TBMM açılış nutkunda, hükümetin faaliyetlerinden söz ederken, Gümrük ve Tekel Bakanlığının faaliyetlerine değinmiştir. İnönü, Gümrük ve Tekel Bakanlığının gelişme ve ilerleme kaydettiğini ve teknik eleman yetiştirme konusunda adımlar atılacağını bildirmiştir. Bira ve şarap endüstrisinde gelişmeler yaşandığını aktaran Cumhurbaşkanı, bira yapımının 7.000.000 litreden 20.000.000 litreye, şarabın 2.000.000. litreden 6.500.000 litreye çıktığını açıklamıştır. Ülkede bira fabrikalarının kurulmasına ağırlık verildiğini söyleyen İnönü, ağır alkollü içkilerin azaltılmasına dikkat edileceğini belirtmiştir. Tuz dağıtımında iyileşmeye gidildiğini, çay ve kahve ihtiyacının karşılanmasında başarı gösterildiğinin altını çizmiştir. Kibrit üretiminde yaşanan sıkıntıları azaltmak için çalışmalar olduğunu belirten İsmet İnönü, Tekel idaresinin 1944 yılında 17.000.000 masrafla, 185.000.000 milyon gelir elde ettiğini ifade etmiştir[123].

Suat Hayri Ürgüplü 19 Şubat 1945 tarihinde İstanbul'da bulunurken bakanlığın yürüttüğü faaliyetler hakkında gazetecilere izahat vermiştir. Ürgüplü, ülkede şarap üretimini arttırmak için 16 tane şarap imalathanesi meydana getirdiklerini, gelecek yıl 8 imalathane daha kuracaklarını dile getirmiştir. Şişe sıkıntısı yaşandığını söyleyen Gümrük ve Tekel Bakanı, Paşabahçe fabrikasının bu ihtiyacı karşılayamadığını, bunun için burada bir şişe fabrikası kurmak istediklerini belirtmiştir. Ülkedeki çay ihtiyacını karşılayacak durumda olduklarını belirten Suat

[122] *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1944, s. 1, 3; *Son Posta*, 24 Eylül 1944, s. 1, 3; *Vakit*, 24 Eylül 1944, s. 3.
[123] *Ulus*, 2 Sonteşrin 1944, s. 1, 2.

Hayri Ürgüplü, 300 tonluk siparişten 150 tonun ülkeye ulaştığını ayrıca 500 tonluk bir sipariş daha verildiğini eklemiştir[124].

20 Şubat 1945 tarihinde gazetecilere beyanat veren Ürgüplü, ülkenin çeşitli yerlerine kurulmuş olan şaraphanelerin tam faaliyete geçtiğinde, her mıntıkanın üzümüne göre şarap üretileceğini ve böylelikle şarap ihtiyacının karşılanacağını bildirmiştir. Tütün üretimi hakkında da bilgi veren Suat Hayri Ürgüplü, tütün durumunun elverişli olduğunu ve tütün tohumlarından yağ çıkarılma işinin incelendiğini açıklamıştır[125]. İstanbul'daki incelemelerini devam ettiren Suat Hayri Ürgüplü, bakanlığa bağlı müesseselerin randımanlı bir şekilde çalıştığını belirtmiş ve Ankara'ya dönmüştür[126].

Suat Hayri Ürgüplü, 27 Nisan 1945'te yaptığı bir açıklamada, İsveç hükümetinin Türkiye'den 15 tonluk sigara sipariş ettiği bilgisini vermiştir. Hafif alkollü içeceklerde indirim yapılacağından bahseden Ürgüplü, Rize'de kurulacak olan çay fabrikası ile ilgili Tarım Bakanlığının meşgul olduğunu ve çay stoklarının yeteri derecede bulunduğunu dile getirmiştir[127].

28 Mayıs 1945 tarihli Meclis toplantısında konuşma yapan Ürgüplü, kaçakçılık sorunları ile mücadele ettiklerini ve iyi sonuçlar aldıklarını söylemiştir[128]. 30 Mayıs 1945'te Mecliste görüşülen *"Tekel Müdürlüğü 1945 yılı yedi aylık bütçe kanunu*" hakkında soruları yanıtlayan Suat Hayri Ürgüplü, Gümrük ve Tekel Bakanlığının çalışmaları hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Tekel ürünlerinden olan tütünün sağladığı büyük gelir ve döviz kaynağı ile başta geldiğini hatırlatmış, tütün fidesi ve tohum dağıtımının arttırıldığını belirtmiştir. Ürgüplü, Tekel idaresinin tütün ve içki dışındaki diğer maddelerdeki çalışmasının ümit verici olduğunu söylemiştir[129]. Ayrıca tütün kuruluşlarında çalışan kadınların çocukları için yuvalar kurulduğunu bilgisini vermiştir[130].

---

[124] *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1945, s. 2; *Akşam*, 20 Şubat 1945, s. 3; *Son Posta*, 20 Şubat 1945, s. 1, 2; *Tanin*, 20 Şubat 1945, s. 1, 5.
[125] *Akşam*, 20 Şubat 1945, s. 3; *Son Posta*, 20 Şubat 1945, s. 1, 2; *Tanin*, 20 Şubat 1945, s. 1, 4.
[126] *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1945, s. 3; *Son Posta*, 22 Şubat 1945, s. 1,7; *Tanin*, 22 Şubat 1945, s. 3.
[127] *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1945, s. 3; *Tanin*, 28 Nisan 1945, s. 1, 5;
[128] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 17, B. 64, 28 Mayıs. 1945, s. 441-442.
[129] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 17, B. 66, 30 Mayıs 1945, s. 560-562.
[130] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 17, B. 66, 30 Mayıs 1945, s. 564.

Bakanlığını ilgilendiren konularda inceleme yapmak için 9 Temmuz 1945'te İstanbul'a gelen Suat Hayri Ürgüplü, Paşabahçe alkol fabrikasını ziyaret etmiştir[131]. Daha sonra Tekel Genel Müdürlüğüne giden Gümrük ve Tekel Bakanı burada incelemelerine devam etmiştir[132]. Ürgüplü 5 Ağustos 1945'te de Kastamonu'ya gelerek burada kurulacak olan elma fabrikasının işleriyle meşgul olmuştur[133]. 12 Eylül 1945 tarihinde yeniden İstanbul'a gelen Ürgüplü, tekel maddelerinde indirime gidileceğini açıklamıştır. Daha sonra gerekli incelemeleri yerinde görmek, tütün ve şarap üretimini denetlemek için Tekirdağ ve İzmir'e gideceğini belirtmiştir[134].

17 Aralık 1945'te görüşülen ve kabul edilen "*1946 yılı Tekel Genel Müdürlüğü bütçesi"* alakalı konuşan Suat Hayri Ürgüplü bakanlığın faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir. Ürgüplü, tekel maddelerinin temininde yaşanılan sıkıntıların azaltıldığını, ancak çay ithalatında hala güçlükler olduğunu belirtmiştir. Bakanlığın maliyeti düşürmek ve zararları önlemek için çalışacağını açıklamıştır. Tütün alım satım konusunda Ticaret Bakanlığı ile işbirliği yapılacağını, şarap imalatında artış olduğunu belirtmiştir[135]. 22 Ocak 1946 tarihinde İstanbul'a gelen Suat Hayri Ürgüplü gazetecilere verdiği bilgilerde, yeni kabul edilen bütçenin tatbik ile meşgul olacağını, Mecidiyeköy'de kurulacak olan Tekel Mahallesi ve yine Tekelin tesis edeceği hastanenin işleri ile ilgileneceğini söylemiştir. Ege'deki tütün piyasasına değinen Ürgüplü, piyasasının önemli ölçüde geliştiğini ifade etmiştir[136].

1946 yılının Şubat ayına gelindiğinde Suat Hayri Ürgüplü'nün de adının karıştığı bazı yolsuzluk ve usulsüzlük haberleri gazetelerde yer almaya başlamıştır. 8 Şubat 1946 tarihinde Vatan gazetesinde çıkan haberde Tekel Genel Müdürlüğünün Brezilya'dan temin edeceği 3000 ton kahve siparişinden bahsedilmekte ve bu satın işlemi sırasında birtakım usulsüzlüklerin yapıldığı bilgisi yer almış ve kahve alımı yolsuzluğunda Suat Hayri Ürgüplü'nün adının da geçtiği belirtilmiştir[137]. Hakkında

---

[131] *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1945, s. 2.
[132] *Son Posta*, 10 Temmuz 1945, 1, 4.
[133] *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1945, s. 2; *Akşam*, 5 Ağustos 1945, s. 2; *Vakit*, 5 Ağustos 1945, s. 4; *Son Posta*, 5 Ağustos 1945, s. 7
[134] *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1945, s. 1; *Akşam*, 13 Eylül 1945, s. 3
[135] *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, C. 20, B. 21, 28 Aralık 1945, s. 644-646.
[136] *Cumhuriyet*, 23 Ocak, 1946; *Son Posta*, 23 Ocak 1946, s. 2; *Tanin*, 23 Ocak 1946, s. 3; *Ulus*, 23 Ocak 1945, s. 3.
[137] Erkan Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2015, s. 134.

çıkan bu usulsüzlük haberlerinden sonra Suat Hayri Ürgüplü, Gümrük ve Tekel Bakanlığından istifa etmiştir. Yerine önce Ticaret Bakanı Raif Karadeniz vekâleten görevlendirilmiştir[138]. 20 Şubat 1946'da da Kastamonu Milletvekili Tahsin Coşkan asaleten atanmıştır[139].

Yolsuzluk suçlamasından sonra Gümrük ve Tekel Bakanlığı yetkilileri harekete geçmiş ve yapılan denetimler sonucunda hazırlanan rapor Danıştay'a sunulmuştur. Suat Hayri Ürgüplü, İstanbul Tekel Müdürlüğü ile Kibrit ve Çakmak Tekel Geçici İşletmesinde, Irak'a bira ihracı, dinamit, tekel hastanesi, tutkal, Yunanistan'a satılacak kibrit, İyidere Kereste Fabrikası alımı, tomruk ve kahve konuları hakkında yapılan yolsuzluklardan sorumlu tutulmuştur[140]. Danıştay tarafından yapılan tetkiklerde adı geçen konularda tüm sorumluluğun Ürgüplü'ye ait olduğu gerekçesiyle Anayasanın 61-67 maddeleri gereği hakkında işlem başlatılması istenmiştir[141]. Başbakanlık da Suat Hayri Ürgüplü ilgili işlem yapılması için soruşturma dosyasını Meclise sevk etmiştir[142]. Meclis iç tüzüğün 70. maddesi gereğince iddiaları araştırmak için beş kişilik bir denetleme komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Komisyon üyeliklerine Ankara Milletvekili İhsan Ezgü, Tokat Milletvekili Nazım Poroy, Çorum Milletvekili İsmet Eker, Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu ve Çorum Milletvekili Hasan Fehmi Ataç seçilmişlerdir[143]. Komisyon bir aylık incelemesi neticesinde hazırladığı raporu Meclis Başkanlığına sunmuştur.

Suat Hayri Ürgüplü suçlamalara dair yapmış olduğu savunmada, *"adalet huzuruna çıkmaktan korkanlar bunu düşünsün, ben Yüce Divan huzuruna çıkmaktan ancak kendime iftihar payımı ayıracağım"* diyerek hakkında yapılan yolsuzluk suçlamalarını reddetmiştir[144]. Mecliste yapılan görüşmelerin sonrasında Anayasa ve

[138] *Resmî Gazete*, 14 Şubat 1946, No: 6232.
[139] Gürbüz Arslan, *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 186; Cumhuriyet, 20 Şubat 1946.
[140] *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, C. 2, B. 3, 13 Kasım 1946, s. 52.
[141] *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, C. 2, B. 3, 13 Kasım 1946, s. 1-8.
[142] *BCA*, 030.000.010.139.998.18.
[143] Afşar, a.g.t., s. 136.
[144] Suat Hayri Ürgüplü'nün hakkında çıkan yolsuzluklar ile ilgili savunması, için Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi,* C. 2, B. 3, 13 Kasım1946, ekler kısmı, s. 1-17.

Adalet Komisyonundan oluşan karma bir komisyon kurularak Ürgüplü hakkında Meclis soruşturulması açılmasına karar verilmiştir[145].

Karma komisyon tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda Suat Hayri Ürgüplü ve beraberindekiler hakkında Yüce Divan'a sevk edilmeleri talep edilmiştir. Mecliste Anayasanın 61. ve Meclis iç tüzüğünün 175. maddeleri kapsamında, gerekli yargılamaların yapılması için Ankara'da Yüce Divanın oluşturulması teklifi, oy çokluğu ile kabul edilmiştir[146]. 5 Ekim 1948 tarihinde yapılan duruşmada, Suat Hayri Ürgüplü beraat etmiştir[147]. Suat Hayri Ürgüplü'nün torunu olan Ali Suat Ürgüplü ile 26 Şubat 2020 tarihinde İstanbul'da yaptığımız görüşmede, dedesinin beraat ettikten sonra Ürgüp'e gittiğini, memleketinde kurbanlar ve tekbirler ile karşılandığını söylemiştir. Ali Suat Bey ayrıca, mahkeme kararı sonrasında İsmet İnönü ile Suat Hayri Ürgüplü'nün bir görüşme yaptığını İnönü'nün Suat Hayri Ürgüplü'ye hitaben "*biz buna kırkambar deriz, içeri girersin biri kapanır biri açılır sen bundan nasıl çıktın"* sorusuna büyükbabasının ellerini açıp *"Allah"* diye cevap verdiğini ve bunun karşısında İsmet İnönü'nün bir şey demediğini belirtmiştir[148].

Ürgüplü, Bakanlığı döneminde, özel rakı üretimini yasaklamış, bütün imalatı tekel idaresi bünyesinde toplayarak, imalat, satış ve fiyatları kontrol ettirmiştir. Bu dönemde rakı kalitesi artmış, hafif alkollü içkilerin imalatı attırılarak, fiyatları düşürülmüştür. Ayrıca meyve suyu üretimi ve satışı başlamıştır[149]. Türk bağcılık ve şarap üretimini canlandırmak için Tekel idaresi çalışmalarını bu dönemde

---

[145] *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, C. 2, B. 4, 15 Kasım 1946, s. 67.
[146] Afşar, a.g.t., s. 177.
[147] *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1948, s. 1; *Akşam*, 6 Ekim 1948, s. 2.
[148] Erdal İnönü, Suat Hayri Ürgüplü'nün yolsuzluk suçlamasıyla yargılanıp Yüce Divan'da beraat etmesi ile ilgili olarak anılarında şunları yazmıştır, "*İkinci Saraçoğlu Hükümeti, 1943 Mart'ında kuruldu. Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na getirilen Ürgüplü cesur, iş yapmasını bilen genç bir bakan olarak sivrilmişti. Soframızda zaman zaman kendisini görüyor, babamın da umut bağladığını fark ediyorduk. Sonra 1946 Şubat'ının bir günü, 14 Şubat'ta birden bire görevinden çekildiğini duyduk. Başbakanın sofrada babama anlattıklarından, bir yolsuzluk kuşkusunun doğmuş olduğunu, bakanın açıklamalarının Başbakanı tatmin etmediğini, ciddi bir araştırma yapılmasına karar verildiğini ve onun için Ürgüplü'nün ayrıldığını öğrendik. Bu gelişmenin babamı çok şaşırttığını ve üzdüğünü söylemeliyim. Bir gün başka bir arkadaşına güvenilecek insan bulmanın ne kadar zor olduğunu anlatırken, işte Ürgüplü'yü görüyorsun, şeyhülislamın oğlunun böyle bir şey yapacağı kim tahmin ederdi demişti. Söz konusu araştırma yapıldı ve Meclis'e sunuldu. Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu 16 Kasım 1946'da bir Meclis soruşturması yapılmasına karar verdi. Bu soruşturmanın da kuşkuları ortadan kaldırmaması üzerine Yüce Divan'a gidildi. Sonunda, Suat Hayri Ürgüplü Yüce Divan kararı ile aklandı ve tekrar siyasette yerini aldı.",* Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler II,* Boyut Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 172.
[149] Ekşi, *a.g.e.,* s. 108-109.

yoğunlaştırmış ve çeşitli yerlerde 16 tane şaraphane açılmasını sağlamıştır[150]. Ürgüplü'nün gayretleriyle kaçaklık faaliyetleri engellenmeye çalışılmıştır[151].

2.6. 1950-1952 Yılları Arası Bağımsız Kayseri Milletvekilliği

1946 yılında yapılan genel seçimde, CHP'den aday olarak gösterilmeyen Suat Hayri Ürgüplü[152], 1946-1950 yılları arasında aktif siyasette yer almamıştır. 15 Mayıs 1950 seçimlerinde DP listesinden Bağımsız Kayseri milletvekili seçilmiş ve 9. Dönem TBMM'de yer almıştır[153]. 22 Mayıs 1950 tarihli Meclis oturumunda ant içerek milletvekilliği görevine başlamıştır[154]. Yeni dönemde ilk olarak Adnan Menderes'in kurduğu hükümet programı ilgili söz alan Suat Hayri Ürgüplü, program üzerine görüşlerini bildirmiş ve halkın düşünce özgürlüğünü tehdit eden basın kanunun kaldırılmasını ve bir af kanunun çıkarılmasını istemiştir[155]. 21 Haziran 1950'de, "*Nakil vasıtaları hakkında 3827 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde değişiklik yapılmasına ve bu kanuna ek 4832 sayılı Kanunun kaldırılması"* hakkında konuşan Ürgüplü, Meclisin vasıtalarını idareci üyelerin tasfiye etmesi gerektiğini söyleyerek, bu suretle hazinenin zarara uğrayamayacağını ifade etmiştir[156].

Strasbourg'da yapılacak olan Avrupa Birliği İstişare Konseyi Meclisinin toplantısına katılmak üzere İzmir Milletvekili Ekrem Hayri Üstündağ Başkanlığında bir heyet oluşturulmuş ve bu toplantıya iştirak edecek milletvekilleri arasında Suat Hayri Ürgüplü de yer almıştır[157]. Suat Hayri Ürgüplü, Avrupa Konseyi Ekonomik Komisyonunun 18 Ağustos'ta yaptığı toplantıya katılmış ve söz alarak bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Avrupa'da işsizliği önlemek için, deniz aşırı ülkelerde

---

[150] *Ulus*, 28 İlkteşrin (Ekim) 1944, s. 1.
[151] *Ulus*, 13 Şubat 1945, s. 2; *Ulus*, 13 Nisan 1945, s. 2.
[152] *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1946, s. 1; *Akşam*, 19 Temmuz 1946, s. 2.
[153] *Milliyet*, 16 Mayıs 1950, s. 5; Suat Hayri Ürgüplü, Dörtlü Takrir ve daha sonrasında DP'nin kuruluşuna kadar geçen süreyi değerlendirirken, Dörtlü Takrir sonrasında yaşanan ayrılmalar karşısında İsmet İnönü dâhil herkesin üzüldüğünü söylemiştir. Ürgüplü, Celal Bayar'ın istifasından sonra İsmet İnönü'nün *"Ürgüplü, sen parti reisliği yaptın, bu kadar da içindesin partinin, senin kanaatin nedir"* sorusuna, Bayar'ı yakından tanımamasıyla birlikte, parti kuracağını söylemiştir. İsmet İnönü'de aynı kanaatte bulunarak, bundan sonra müstakil grup yerine, müstakil bir parti ile karşı karşıya olduklarını ve bunun için hazırlık yapmaları gerektiğini ifade etmiştir, Hıfzı Topuz, Hüsamettin Ünsal, *Cumhuriyet'in Beş Dönemeci,* Sergi Yayınevi, İzmir, 1984, s. 113-114.
[154] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 1, B. 1, 22 Mayıs 1950, s. 4.
[155] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 1, B. 5, 2 Haziran 1950, s.124; *Milliyet*, 3 Haziran 1950, s. 1,5.
[156] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 1, B. 11, 21 Haziran 1950, s. 239.
[157] *Milliyet*, 29 Temmuz 1950, s. 3.

yaşayan insanların yaşam standartlarını yükseltmenin gerekli olduğunu, bu suretle Avrupa'daki sanayi merkezlerinin geniş ölçüdeki üretimi çekecek büyük pazarlara sahip olacağını anlatmıştır. Ürgüplü'nün bu beyanatı özellikle İngiliz delegasyonu tarafından ilgiyle karşılanmıştır[158]. Avrupa Konseyi İstişari Asamblesi Bürosu, 17 Eylül'de genel sekreterlikteki merkezinde Başkan Henri Paul Spaak'ın öncülüğünde toplanmıştır. Toplantıda Türkiye'yi Suat Hayri Ürgüplü temsil etmiştir[159]. Avrupa Birliği İstişare Konseyi Meclisi Başkan Yardımcılığı ile birlikte Türk Heyeti Başkanlığı yapan Ürgüplü, Avrupalı gazetecilere verdiği beyanatta, kurulması düşünülen bir Avrupa ordusu ilgili olarak, Türkiye'nin savaşı bertaraf etmeye yarayacak bir barış ordusunun kurulmasını arzu ettiğini açıklamıştır[160].

Avrupa Konseyine iştirak eden heyetin başkanı olması sebebiyle, 12 Ocak 1951 tarihinde Meclise izahat veren Ürgüplü, yapmış olduğu konuşmada, konseyin amaçlarını özetleyerek, Türk heyetinin kendisine verilen bu vazifeyi layıkıyla yerine getirdiğini belirmiştir. Türkiye'nin Başkanlık Divanında bir, Daimi Komisyonda iki üyesinin olduğunu, yine Yüksek Komitede yedi, Ziraat Komitesinde bir ve diğer hususi bir komitede bir üyelik elde ettiğini açıklamıştır. Türk milletinin 1950 seçimlerinde göstermiş olduğu olgunluğun ve Kore hadisesindeki hükümet kararının ülkenin siyasi itibarını yükselttiğini söyleyen Ürgüplü, bu sayede adı geçen üyeliklere Türk delegelerinin seçildiğini ifade etmiştir. Konseyin çalışmalarını anlatırken, Bulgarların 20 bin vatandaşımıza uyguladığı insanlık dışı muamelenin de konsey tarafından protesto edildiğini ilave etmiştir[161].

1951 yılı bütçesi görüşmeleri esnasında Mecliste söz alan Suat Hayri Ürgüplü, bütçenin samimiyetle ve yardımcı bir tutumla ele alınmasını milli bir görev olarak gördüğünü, iktidara geçen DP'ye zaman tanınmasını ve 27 yıllık bir iktidardan sonra halkın iradesiyle seçimi kaybeden CHP'nin, seçimi unutması gerektiğini söylemiştir[162]. Haziran 1951'de yapılan Avrupa Konseyi İstişare Meclisi toplantısına Muğla Milletvekili Nadir Nadi ve Zeyyat Mandalinci ile birlikte Türkiye adına

[158] *Milliyet*, 19 Ağustos, 1950, s. 3.
[159] *Milliyet*, 18 Eylül 1950, s. 5.
[160] *Milliyet*, 8 Kasım 1950, s. 5.
[161] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 4, B. 29, 12 Ocak 1951, s. 162-166; *Milliyet*, 13 Ocak 1951, s. 1,5.
[162] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 4, B. 45, 19 Şubat 1951, s. 235; *Milliyet*, 20 Şubat 1951, s. 5.

katılan Suat Hayri Ürgüplü, yurda döndükten sonra yaptığı açıklamalarda Türkiye'nin Avrupa Birliğine davet edildiğini, İngiliz Muhafazakâr Partisi eski bakanlarından İngiliz Heyeti Başkanı Mc. Millan'ın Türkiye'yi bu konuda haklı gördüğünü beyan etmiştir. Avrupa topraklarındaki askeri savunma için Türk Silahlı Kuvvetlerinin önde gelen gücü oluşturacağını söylediğini aktarmıştır. Müdafaa konularında iki tezin göze çarptığını ifade eden Ürgüplü, birinci tezin Avrupa'nın savunmasında Atlantik Paktı kapsamında, ikinci tezin ise Avrupa'nın savunmasını sadece Avrupa ülkeleri çerçevesinde düşünüldüğünü söylemiştir[163].

İlkokul yaş sınırı ile alakalı verilen önerge ile ilgili olarak 11 Haziran 1951 tarihli TBMM oturumunda söz alan Suat Hayri Ürgüplü, önergenin aleyhinde konuşmuştur. Bu konuda belirli bir karar vermek için Anayasa hükümlerinin dikkate alınması gerektiğini ifade etmiş ve teklifin Anayasa Komisyonuna uygun olup olmadığını sormuştur. Bunun üzerine söz alan Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı, teklifin Milli Eğitim Komisyonunda müzakere edildiğini ve Anayasaya aykırı bir durumun bulunmadığını söylemiştir[164].

31 Ağustos 1951 tarihinde toplanan Avrupa Konseyi Meclisinde Başkan Yardımcısı olarak konuşma yapan Ürgüplü, Türkiye'nin gerek askeri gücü ve stratejik konumu dolayısıyla oynayacağı rolü izah etmiştir[165]. Avrupa Konseyinde yer alan İngiliz delegesi Harold Macmillan Suat Hayri Ürgüplü'ye yazmış olduğu telgrafta *"Strasbourg'daki gayretlerimizin tesirli olmaya başladığını görmekten memnunum, Türkiye'nin Atlantik Paktı'nda bir müttefik olarak bize iltihak ettiği günü te'sid edeceğim"* derken Suat Hayri Ürgüplü de; *"Telgrafınıza teşekkür ederim. Gayretlerimizin hakkındaki sevincinize kalben iştirak ederim. İki memleketimiz arasında umumi sulh ve istikrar için yapılan işbirliğinin artacağını ümit ederim"* şeklinde cevap vermiştir[166].

[163] *Milliyet*, 5 Haziran 1951, s. 1, 3.
[164] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 8, B. 88, 11 Haziran 1951, s. 168.
[165] *Milliyet*, 1 Ağustos 1951, s. 1, 3.
[166] *Milliyet*, 2 Ağustos 1951, s. 3.

31 Ağustos-6 Eylül 1951 tarihleri arasında yapılması düşünülen Parlamentolar Arası Birlik Konferansı'na katılmak üzere Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Mustafa Cihat Baban, Halide Edip Adıvar, Nazlı Tlabar, Rüknettin Nasuhioğlu, Abdurrahman Melek, Mehmet Cahit Zamangil, Ahmet Haluk Şaman, Ziyat Ebüzziya, Hayrettin Erkmen, Ahmet Tokuş ile beraber Suat Hayri Ürgüplü de görevlendirilmiştir. Konferansa Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı ve Amerika Heyeti Başkanı Mr. Barclay ve Parlamentolar Arası Birlik Başkanı Lord Stansgate de katılacaktır[167]. Kasım 1951'de Strasbourg'da toplanan Avrupa Konseyi'ne Türkiye'yi temsil etmek için katılan Suat Hayri Ürgüplü, toplantıdaki izlenimleri hakkında açıklama yapmıştır. Açıklamasında konseyde yapılan müzakerelerde Fransa temsilcisi Paul Reynaud'nun Avrupa'yı gecikmeden federasyon şeklinde birleşmek istediğini söylerken, İskandinavların ve İngiltere'nin sözcüsü olan Finn Moe'nun bu birleşmeye karşı olduğunu ifade etmiştir. Ürgüplü, Amerikan Heyeti Başkanı Green'nin konuşmalarından ABD'nin Avrupa'yı ekonomik sahada birleşmiş olarak görmek istediği neticesine varmıştır[168].

Suat Hayri Ürgüplü silahlanma meselesi ile alakalı görüşmeleri sırasında, Türkiye'nin ortak savunma uğruna göstermiş olduğu çabalarına değinerek, 1945'den beri milli bütçenin %45'e yakın bir kısmının savunmaya ayrıldığını bunun %50'ye çıkacağını ilave etmiştir. 1945 yılından itibaren 300.000 kişinin daimi surette silah altında bulundurulduğunu aktaran Ürgüplü konuşmasını, Türklerin, eski ve yeni dünyanın hayat ve hürriyetini kurtarmak için her türlü yükü taşımak kararında olduğunu söyleyerek bitirmiştir[169].

Avrupa Konseyi Meclisindeki çalışmaları hakkında 1 Ocak 1952 tarihinde İstanbul'da açıklama yapan Suat Hayri Ürgüplü, Avrupa'nın ABD ile olan temasları, genel politika, Avrupa Birliği, savunma masraflarının ekonomik-sosyal hayata etkileri, ticari-mali davalar, göç meselesi gibi konuların konseyde çetin müzakerelere sebep olduğunu belirtmiştir. Avrupa Birliği ve savunma masraflarının etkileri hakkında izahat verdiğini söylemiştir[170]. 18 Şubat 1952'de TBMM'de görüşülen

[167] *Milliyet*, 11 Ağustos 1951, s, 1, 3; *Akşam*, 11 Ağustos 1951, s. 3.
[168] *Milliyet*, 21 Kasım 1951, s. 1,7.
[169] *Milliyet*, 22 Kasım 1951, s. 7.
[170] *Milliyet*, 2 Ocak 1952, s. 1,7.

Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktına (NATO) katılması ile ilgili kanun hakkında konuşan Ürgüplü, "*Antlaşmanın değeri, savunma ve dünya sulhunü koruma bakımından ne kadar kıymetli ise, mukaddimede okuduğumuz gibi siyasi ve medeni âlemde mümzi memleketlerde eşitliğimizi kesin olarak takyit etmesi bakımından daha da kıymetlidir"* diyerek antlaşmanın Dünya barışına ve Türkiye'ye mutluluk getirmesini dilemiş, hükümeti tebrik etmiştir[171].

22 Şubat 1952 tarihinde müzakere edilen bütçe görüşmeleri esnasında söz alan Ürgüplü, Bütçe Komisyonu sözcülerinin Mecliste yabancı dil faaliyetlerine fazla ihtiyaç olmadığı hakkındaki fikirlerinin, ciddi bir araştırmaya dayanmadığını işaret ederken, Meclis bünyesinde kurulmuş Avrupa İstişari Konseyi, Uluslararası Parlamentolar Birliği ve Avrupa Birliği İktisadi İşbirliği gibi uluslararası nitelikte üç tane kuruluşun varlığını hatırlatmıştır. Eskişehir Milletvekili Zeynel Abidin Potuoğlu'nun beş dil üzerinde çalışma yapılması isteğini ihtiyaç olarak görmeyen Ürgüplü, alınacak tercümanların Fransızca ve İngilizceyi hakkıyla bilmesinin yeterli olacağını ve daha az ücretle çalışmak isteyen insanların bulunduğunu ifade etmiştir[172].

2.7. Ürgüplü'nün Büyükelçilik Yılları (1952-1960)

1952 yılının Temmuz ayında Dışişleri Bakanlığınca boşta kalan elçiliklere atanması muhtemel isimler arasında İzmir Milletvekili Osman Nurettin Kapani ile birlikte Ürgüplü'nün de adı geçmiştir[173]. İlerleyen tarihlerde bu tasarruf gerçekleştirilmiş ve 22 Ekim 1952'de Suat Hayri Ürgüplü Batı Almanya'nın başkenti Bonn'a Büyükelçi olarak tayin olmuştur[174]. Suat Hayri Ürgüplü'nün torunu olan Dr. Ali Suat Ürgüplü ile yapmış olduğumuz görüşmede Adnan Menderes'in esasında Suat Hayri Ürgüplü'yü Yugoslavya'ya tayin etmek niyetinde olduğunu ancak Ürgüplü'nün babası gibi bir İttihat ve Terakki geçmişi olan Celal Bayar'ın araya girerek *"Almanya'dan aşağı olmaz"* dediğini ve bu şekilde büyükbabasının Bonn şehrine tayininin gerçekleştiğini aktarmıştır. 10 Kasım 1952 tarihli Meclis toplantısında, yeni

[171] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 13, B. 41, 18 Şubat1952, s. 335-336.
[172] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 13, B. 44, 22 Şubat1952, s. 501.
[173] *Milliyet*, 18 Temmuz 1952, s. 1
[174] *Resmî Gazete*, 21 Ekim 1952, No: 8238; *Milliyet*, 22 Ekim 1952, s. 1; *Akşam*, 22 Ekim 1952

görevi sebebiyle Kayseri Milletvekilliğinden istifasını sunmuştur[175]. Suat Hayri Ürgüplü, 31 Ekim'de Frankfurt'a gitmiş, burada Türkiye'nin Frankfurt Başkonsolosluğu mensupları tarafından karşılanmıştır. Alman hükümeti tarafından trende tahsis edilen kompartımanla aynı gün Bonn'a varmıştır[176].

Türkiye'nin yeni Bonn Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, 20 Kasım 1952'de Batı Almanya (Federal Almanya) Cumhurbaşkanı Theodor Heuss tarafından[177], 29 Kasım'da da Başbakan Josef Adenauer tarafından kabul edilmiştir[178]. Adenauer ile olan görüşmesinde, Hitler'in Almanya'da bıraktığı acı hatıralara değinen Ürgüplü'ye Batı Almanya Cumhurbaşkanı *"Bizde Atatürk çıkacağına Hitler çıktı"* diyerek cevap vermiştir[179]. Ürgüplü Büyükelçiliğe tayin olduktan sonra başkan yardımcılığını yürüttüğü Avrupa İstişare Meclisi Konseyine bir mektup göndermiş ve elçiliğe tayin olunması münasebetiyle, konseydeki vazifesine devam edemeyeceğini bildirerek, görevinden istifa etmiştir[180].

1953 yılında Türk ve Alman hükümetlerinin vize mecburiyetlerinin kaldırılmasına dair notaları Bonn Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü ve Alman Dışişleri Bakanlığı Hukuk İşleri şubesi Başkanı Prof. Grews tarafından karşılıklı olarak onaylanmıştır[181]. 1954 yılında Batı Almanya ile siyasi ve iktisadi meseleler hakkında Bonn'da yapılacak olan görüşmelere katılacak olan heyetin başkanlığına Suat Hayri Ürgüplü getirilmiştir[182]. Aynı yıl bir Bakanlar Kurulu kararı ile Batı Almanya hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılacak olan kültür antlaşması için Bonn Büyükelçisi Ürgüplü'ye imza yetkisi verilmiştir[183].

---

[175] *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem, C. 17, B. 2, 10 Kasım 1952, s. 32; *BCA*, 030.000.010.77.514.25

[176] *Milliyet*, 31 Ekim 1952, s. 3.

[177] *Milliyet*, 21 Kasım 1952, s. 3.

[178] *Milliyet*, 30 Kasım 1952, s. 3; Ürgüplü'nün, Batı Almanya'nın Cumhurbaşkanı Adenauer ile olan görüşmesi için 1 ay sonrasına randevu verilmişti. Türkiye'nin milli onuru karşısında hassas olan Ürgüplü, randevuların ne kadar süre için verildiğini araştırmıştır. Büyük devlet büyükelçilerine bir hafta, on gün içinde süre verildiğini öğrenen Suat Hayri Ürgüplü, Türkiye'nin ikinci sınıf ülke muamelesi görmesine tepki göstererek, randevu için tekrar başvurmuştur. Bu durum karşısında Bonn'da büyükelçi olarak kalmanın bir anlam ifade etmediğini belirten Ürgüplü'nün tepkisi dikkate alınmış ve randevu erken bir tarihe alınmıştır. Bkz. Ekşi, *a.g.e.*, s. 193.

[179] Ekşi, *a.g.e.*, s. 194.

[180] *Milliyet*, 12 Aralık 1952, s. 1.

[181] *Milliyet*, 1 Ekim 1953, s. 3.

[182] *BCA*, 030.000.018.01.02.135.39.7; Milliyet, 18 Nisan 1954, s. 2.

[183] *BCA*, 030.000.018.01.02.135.41.17.

Temmuz 1954'te Bonn'da bulunan Türk-Alman Cemiyeti tarafından hazırlanan bültenin ilk sayısına, Suat Hayri Ürgüplü ile Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Dr. Wilhelm Hass, iki ülke arasındaki dostluğu belirten birer mektup göndermişlerdir. Bültenin ilk nüshasına Batı Almanya Başbakanı Adenauer şu cümleleri yazmıştır, "*Türk askerlerinin mevcudiyetini düşündükçe, Avrupa rahat rahat uyuyabilir, diyen NATO Başkomutanı General Gruenther'in fikrine tamamıyla iştirak ediyorum*[184]."

Suat Hayri Ürgüplü, Alman Hükümetinin daveti üzerine Berlin'e giderek Cumhurbaşkanlığı seçimi dolayısıyla yapılan merasime katılmıştır. Berlin Üniversitesini de ziyaret ederek şeref kitabını imzalamıştır. Ürgüplü, 1935 yılında Hitler Almanyası'ndan kaçarak Türkiye'ye gelen ve şehircilik başta olmak üzere çeşitli konularda hizmette bulunan[185] bilim adamı ve aynı zamanda Berlin Belediye Başkanlığı görevini de yapmış olan Ernst Reuter'in kabrine çelenk koymuş, daha sonra da eşini ziyaret etmiştir. Büyükelçi Ürgüplü, ziyareti sırasında şehitliği[186], eski elçilik ve konsolosluk enkazını incelediği gibi Türk öğrencilerle bir görüşme düzenlemiştir[187]. Türk-Alman Cemiyetinin ilk resmi toplantısı, 25 Temmuz 1954'te Bonn'da yapılmış ve Suat Hayri Ürgüplü'nün yanı sıra, elçilik mensupları, Alman Adliye Bakanı Neumayer, birçok milletvekili ve Alman bilim adamları hazır bulunmuştur. Cemiyet Başkanı Profesör Baade, Türkiye Cumhuriyetinin demokratik istikrarını belirterek, Almanya Başbakanı Adenauer'un Alman-Türk Cemiyeti'nin fahri üyeliğini kabul ettiğini açıklamıştır[188].

27 Mayıs 1955 tarihinde Almanya'nın Köln şehrinde Dünya Ekonomisini Tetkik Cemiyeti tarafından yapılan konferansa katılan Bonn Büyükelçisi Ürgüplü, Türk-Alman ticareti hakkında bilgi vermiştir. Suat Hayri Ürgüplü, Almanca yaptığı konuşmada, bu dile ne kadar hâkim olduğunu göstererek dinleyicileri etkilemiştir.

---

[184] *Milliyet*, 5 Temmuz 1954, s. 3.
[185] Ruşen Keleş, Ayşegül Mengi, Can Giray Özgül, "Ernst Rueter'in İkinci Vatanı Türkiye'de Çağdaş Kentbiimin Gelişmesine Yaptığı Katkılar (Yayınları Üzerinden Bir Değerlendirme)", *Mülkiye Dergisi*, C. 36, S. 275, 2012, s. 12.
[186] Berlin'deki Türk Mezarlığı, 1798-1863 yılları arasında Almanya'da vefat eden görevliler için yapılmıştır. I. Dünya Savaşında yaralanan bazı Türk askerleri Berlin'e tedavi amacıyla gönderilmiş ve bunlardan bazıları burada şehit olmuştur. Şehitler buraya defnedilince mezarlığın adı şehitliğe dönüşmüştür. Bkz. Alaattin Uca, Ahmet Hamdi Can, "Berlin Türk Şehitliği ve Mezar Taşları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 6, S. 3, 2019, s. 1236.
[187] *Milliyet*, 22 Temmuz 1954, s. 3.
[188] *Milliyet*, 26 Temmuz 1954, s. 3.

Ürgüplü konuşmasında, Türkiye'nin 1950 yılından itibaren kaydettiği ilerlemelere değinerek, yabancı finansman konusunda, Türk-Alman ekonomik ilişkilerinin öneminden bahsetmiştir. Türk-Alman ticari münasebetlerinin 1950'den beri Türkiye aleyhinde bir ticari açık oluşturduğunu, bu durumun Almanya'nın Türkiye'den az mal almasından kaynaklandığını belirtmiş ve Alman işadamlarını bundan doğacak sonuçlara karşı da uyarmıştır[189].

1955'in Eylül ayında Suat Hayri Ürgüplü'nün Bonn Büyük Elçiliğinden alınıp Londra Büyük Elçiliğine tayinine karar verilmiştir[190]. Ürgüplü, Bonn'daki elçilik görevi sırasındaki hizmetleri nedeniyle, Batı Almaya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss tarafından Hizmet Nişanı ile ödüllenmiştir. Bu konuda yapılan açıklamada Büyükelçi Ürgüplü'nün Batı Almanya ile Türkiye arasındaki münasebetlerin gelişmesinde değerli hizmetleri bulunduğunu ifade edilmiştir[191]. 29 Eylül 1955'te Londra'ya ulaşan Suat Hayri Ürgüplü, yeni görevi ile alakalı olarak şunları söylemiştir; [192]

> "*Yeni vazifemde benim için en mühim nokta, Türkiye ile Büyük Britanya arasında daima mevcut bulunmuş olan iyi münasebetleri idame etmektir. Her iki memleket Atlantik Paktına dâhil olunduğundan bu noktanın önemi bugün bir kat daha artmaktadır. Bundan başka, Türkiye ile İngiltere arasında ticari mübadelelerin arttırılması imkânın mevcudiyetine de inanıyorum. Bu hususta elimden gelen gayreti sarf edeceğim.*"

İngiliz Kraliçesi Elizabeth tarafından 21 Eylül 1955 tarihinde kabul edilen Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, İngiliz adetlerine göre elçilik binasından Buckingham Sarayına kadar atlı araba ile gitmiştir[193]. 21 Kasım 1955'te toplanılacak olan Bağdat Paktı münasebetiyle Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, Irak Maslahatgüzarı Tarık-el Askari ile beraber İngiliz Dışişleri Bakanlığına giderek Athony Nutting'e bu toplantı için resmi davetiyeyi vermiştir[194].

1956 yılının Mart ayında Kıbrıs meselesi ve Orta Doğu'nun durumu hakkında görüşmek üzere Türkiye'ye ziyarete gelen İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn

---

[189] *Milliyet*, 27 Mayıs 1955, 1,7.
[190] *BCA*, 030.000.018.1.02.141.90.19; *Resmî Gazete*, 12 Kasım 1955, No: 9153.
[191] *Milliyet*, 13 Eylül 1955, s. 1.
[192] *Milliyet*, 29 Eylül Ekim 1955, s. 1.
[193] *Milliyet*, 22 Ekim 1955, s. 1.
[194] *Milliyet*, 18 Kasım 1955, s. 1.

Loyd'unda katıldığı toplantı da Suat Hayri Ürgüplü de yer almıştır[195]. Selwyn Loyd ile yapılan görüşmeler hakkında bilgi veren Ürgüplü, görüşmelerin iyi geçtiğini, Kıbrıs konusunda iki devletin mutabakat halinde bulunduğunu söylemiştir. İngiltere ile olan ekonomik ilişkiler hakkında da bilgi vermiş ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gün geçtikçe iyiye gittiğini, Türkiye'nin İngiltere'ye olan borcunu her ay 130 bin sterlin vermek suretiyle ödediğini belirtmiştir[196].

Süveyş Kanalı ile ilgili konuları görüşmek üzere ikinci defa toplanan Londra Konferansı'na Türk hükümetinin katılması için Büyükelçi Suat Hayri Ürgüplü aracılık etmiştir[197]. 13 Ekim 1956 tarihinde Türkiye ile İngiltere arasındaki konular hakkında hükümet ile müzakere maksadıyla Türkiye'ye gelen Suat Hayri Ürgüplü gazetecilere beyanat vermiştir. Ürgüplü açıklamasında;

> "*Kıbrıs mevzuunda hükümetimizin sarih ve kati kararı malumdur. İngiltere dahi adada ihtilalle ve tedhişe nihayet verilmeden hiçbir müzakereyi derpiş etmemektedir. Tamamen suni olarak yaratılmış ve gayri mesul din adamlarının yanlış yollara sevk ettikleri Kıbrıs davasının büyük emeklerle kurulmuş olan Türk-Yunan dostluğunu ve bunun menfaatlerini Yunanlı dostlarımızın bir an evvel anlamasını temenni ederim. Türk-İngiliz dostluğu bu hadiselerin ışığı altında her devirden fazla kıymet ve ehemmiyet taşımaktadır*"

demiştir[198]. Suat Hayri Ürgüplü, 14 Ekim 1956 tarihinde İstanbul'da Başbakan Adnan Menderes ile birlikte şehrin imar planı üzerinde bir görüşme yapmıştır[199]. 20 Ekim 1956'da Strasbourg'da toplanan Avrupa Konseyinde konuşan Yunan delegesi Kasımatis, Kıbrıs meselesinin ele alınmasını istemiştir. Kasımatis, bu duruma bir çare bulunmadığı takdirde "*Avrupa Konseyi'nden çekileceğini"* belirtmiştir. Toplantıda hazır bulunan Suat Hayri Ürgüplü, Yunan delegesine vermiş olduğu cevapta, Avrupa Konseyinin her şeyden önce ciddi ve yapıcı işlerle uğraştığını ve bozguncu zihniyetlerle mücadele ettiğini ifade etmiştir. Kasımatis daha sonra Kıbrıs'ta bir tahkik heyetinin gönderilmesini ve meselenin mutlaka görüşülmesini

[195] *Milliyet*, 9 Mart 1956, s. 1.
[196] *Milliyet*, 21 Mart 1956, s. 1.
[197] *Milliyet*, 17 Eylül 1956, s. 1.
[198] *Milliyet*, 14 Ekim 1956, s. 1.
[199] *Milliyet*, 15 Ekim 1956, s. 1.

istemiştir. Kasımatis'in bu talebi oylamaya sunulmuş ve 27'ye karşı 59 oyla reddedilmiştir.[200].

Rusya'nın Suriye'ye silah sevkiyle Orta Doğu'da meydana gelen durumun görüşüldüğü Türk-İngiliz görüşmelerine, Türkiye adına, Ethem Menderes, Muharrem Nuri Birgi ve Suat Hayri Ürgüplü katılmıştır[201]. Londra Büyükelçisi Ürgüplü, tedavi için Londra'da bulunan Reşat Nuri Güntekin'in 7 Aralık 1956'da vefat etmesi üzerine, Güntekin'in eşini ziyaret edip taziyelerde bulunmuştur[202]. 12 Ocak 1957'de Süveyş Kanalı'nı kullanan devletlerce Londra'da yapılan toplantıya Türkiye'yi temsil etmek üzere Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü katılmıştır[203]. Suat Hayri Ürgüplü 25 Mart 1957 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Londra Büyükelçiliği vazifesinden alınıp Washington Büyükelçiliğine tayin olmuştur[204]. Hükümetin daveti üzerine Ankara'ya gelen Suat Hayri Ürgüplü, İngiliz Hükümetinin tutumlarını anlatmak üzere Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile bir görüşme yapmıştır[205]. Mayıs 1957'de Kıbrıs meselesi ile alakalı Ankara'da yapılacak olan toplantıya Roma, Atina Büyükelçileri ile beraber yeni atanan Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü de katılacaktır[206]. Washington Büyükelçiliğine atanmasının ardından ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile bir görüşme yapmıştır. Dulles'in Ürgüplü'yü kabul etmesi, Ortadoğu meselelerinde kaydedilen bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir[207]. Dulles ile görüşmesinin ardından 13 Eylül 1957 tarihinde Başkan Eisenhower tarafından Beyaz Sarayda kabul edilmiştir[208].

Yazar Gündüz Kılıç Milliyet gazetesinde çıkan yazısında Amerika ile ilgili izlenimlerini anlatırken Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü'ye de yer vermiştir. *"Mükemmel bir elçi"* olarak tanımladığı Suat Hayri Ürgüplü ve eşinin kurdukları münasebetlerle ABD halkının beğenisini kazandıklarını aktarmıştır. Gündüz Kılıç, Suat Hayri Ürgüplü'nün basın ve yayın sahasının önde gelen isimleriyle müspet bir ilişki gerçekleştirdiğini ve bu sayede birçok kişinin Türkiye

[200] *Milliyet*, 20 Ekim 1956, s. 1.
[201] *Milliyet*, 1 Aralık 1956, s. 1.
[202] *Milliyet*, 8 Aralık 1956, s. 1.
[203] *Milliyet*, 13 Ocak 1957, s. 1.
[204] *BCA*, 030. 000.018.145.120.15.
[205] *Milliyet*, 13 Nisan 1957, s. 1.
[206] *Milliyet*, 10 Mayıs 1957, s. 5.
[207] *Milliyet*, 6 Eylül 1957, s. 1.
[208] *Milliyet*, 14 Eylül 1957, s. 1.

hakkında dostane konuştuğunu ifade etmiştir. Kılıç ayrıca Suat Hayri Ürgüplü'nün Amerika'da bulunan Türk Cemiyetleri Federasyon Başkanları ile çok ilgilendiğini vurgulamıştır[209].

New York Ticaret Odası'nın 16 Ocak 1958'de düzenlediği toplantıda konuşan Suat Hayri Ürgüplü, ABD'nin Türkiye'ye yapmış olduğu yardımların plansız olduğunu dile getirmiştir. Avrupa ülkelerinde uygulanan *"kemer sıkma"* programlarının, birçok Türk için lüks sayılabileceğini belirtmiş ve Türkiye'deki bazı köy ve kasabaların elverişsiz bir hayat yaşadığını eklemiştir. Türkiye'nin yılda, bir askeri için 136 dolar harcarken ABD'nin bir asker için 5 bin 500 dolar harcadığını ifade etmiştir[210]. Amerika ve Türkiye arasındaki kültür ilişkilerine hizmet etmek amacıyla, Mart 1958'de Washington'da düzenlenen "*Türkiye'yi Tahayyül Sergisi"* ne Suat Hayri Ürgüplü de katılmıştır[211].

Haziran 1958'de Türklerle ve Rumlar arasında meydana gelen çarpışmalar üzerine, ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Christian Herter ile görüşen Ürgüplü, yapmış olduğu açıklamada, Kıbrıs ile alakalı konularda ilgililer ile görüşmeye her zaman açık olduklarını belirtmiştir. Suat Hayri Ürgüplü, NATO üyesi bulunan iki devletin ihtilafını, Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde çözmenin üzerinde durmuştur[212]. 1958 yılında Lübnan da yaşanan iç savaş[213] dünya gündemini meşgul etmiştir. Lübnan, Suriye sınırını kapatmak için, BM'den asker yardımı istemiştir. Amerikan Dış İşleri Bakanlığı Yardımcısı William Rountree ile görüşen Ürgüplü, BM'nin isteği doğrultusunda Lübnan'a asker gönderebileceklerini söylemiştir[214].

11 Haziran 1959 tarihinde, ABD ile Türkiye arasında kabul edilen, zirai maddelerin geliştirilmesi ile ilgili anlaşma uyarınca, Eximbank'tan Türkiye'nin ekonomik gelişmesini teşvik ve çeşitli projeleri finansa etmek üzere, borç alınan 17 milyon dolar için adı geçen banka ile yapılacak olan anlaşmanın, Türk Hükümeti adına imzalanması için, Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü'ye yetki

[209] Gündüz Kılıç, "Görebildiğim Kadar Amerika", *Milliyet,* 13 Ocak 1958, s. 4.
[210] *Milliyet*, 17 Ocak 1958, s. 1, 5.
[211] *Milliyet*, 14 Mart 1958, s. 3.
[212] *Milliyet*, 11 Haziran 1958, s. 5.
[213] Zeliha Sağlam, "Türk Dış Politikasında Lübnan", *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, s. 3.
[214] *Milliyet*, 26 Haziran 1958, s. 1.

verilmiştir[215]. İran Şahı, Temmuz 1958'de ABD'ye bir gezi tertiplemiş ve bu gezi sırasında Suat Hayri Ürgüplü ile de görüşmüştür[216]. Eski ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in 24 Mayıs 1959 tarihinde ölmesinin ardından Suat Hayri Ürgüplü, şu beyanatı vermiştir: *"Türkiye bu büyük kayıp dolayısıyla derin teessür duymaktadır. Kendisini gayet yakından tanırdım. Dulles, Türkiye'nin büyük bir dosttu idi. Biz Dulles'i dünyayı yeni bir harbin felaketinden kurtarmağa azmetmiş hür dünyanın lideri olarak tanıdık* [217]."

1960 yılına kadar Washington Büyükelçiliği'ne devam eden Suat Hayri Ürgüplü, 10 Şubat 1960 tarihinde Madrid Büyükelçiliği'ne tayin olunmuştur[218]. Ancak 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin yaşanmasından sonra Dışişleri Bakanlığı merkezine alınmış[219] daha sonra emekliye sevk edilmiştir[220].

2.8. Cumhuriyet Senatörlüğü (1961-1965)

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra oluşturulan 1961 Anayasası'na göre TBMM, kuruluş ve yetkileri itibariyle birbirinden ayrı ve farklı iki meclisten teşkil olunmuştur. Bu meclislerden ilki Millet Meclisi, diğeri ise Cumhuriyet Senatosu'dur[221]. Bu iki meclis, TBMM'yi oluşturmaktaydı. Bununla beraber Anayasa'ya göre Millet Meclisi'nin tamamını doğrudan halk tarafından seçilmesine karşın, Senatoda halk tarafından seçilen üyelerle birlikte seçimle gelmeyen üyelere de yer verilmiştir ve Senato üyelerinin görevi süresi 6 yıldır[222]. 1961 Anayasası'nın 70. maddesine göre Cumhurbaşkanları ile Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeleri Senatonun tabii üyeleri sayılmıştır. 1961 Anayasası'nın hazırlık sürecinde Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek olan Senato üyelerinin sayısı yapılan tartışmalardan sonra 15 ile sınırlandırılmıştır[223].

---

[215] *BCA*, 30.018.1.2.52.33.16.
[216] *Milliyet*, 4 Temmuz 1958, s. 1.
[217] *Milliyet*, 26 Mayıs 1959, s. 1, 5.
[218] *Resmî Gazete*, 10 Şubat 1960, No: 10428
[219] *BCA*, 030.01.011.283.18.16.
[220] *BCA*, 030.01.02.18.159.11.11.
[221] Bülent Yavuz, Mahmut Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1 2012, s. 228.
[222] Yavuz, Bülbül, a.g.m., s. 229.
[223] Tunca Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu,* TBMM Yayınları, Ankar,a 2012, s. 75.

Suat Hayri Ürgüplü, 15 Ekim 1961 genel seçimlerinde Adalet Partisi (AP) listesinden bağımsız aday olarak Cumhuriyet Senatosu Kayseri üyeliğine seçilmiştir[224]. 28 Ekim 1961 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı seçiminde de aday olan Suat Hayri Ürgüplü, 165 oy'dan 140'nı alarak Cumhuriyet Senatosu'nun ilk başkanı seçilmiştir[225]. Diğer adaylardan Kazım Orbay 7 oy alırken 18 tane de boş oy atılmıştır[226]. Ürgüplü başkanlık görevini iki yıl sürdürmüştür.

Suat Hayri Ürgüplü, başkan seçilmesi münasebetiyle Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşmada, "*Muhterem arkadaşlarım; Beni bu mümtaz vazifeye layık görerek seçmenizi hayatımın en şerefli mazhariyeti olarak karşılamaktayım. Bu büyük teveccüh ve güvene layık olmaya bütün gücümle çalışacağımı huzurunuzda teyit etmek isterim*" diyerek teşekkürlerini bildirmiştir[227].

Suat Hayri Ürgüplü, 20 Kasım 1961 tarihinde kurulan[228] CHP-AP Koalisyon Hükümeti'nin kuruluş aşamasında CHP lideri İsmet İnönü ve AP lideri Ragıp Gümüşpala'yı ikna etmiştir[229]. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hükümeti olan CHP-AP Hükümeti 1 Aralık 1961 tarihinde Meclisten güvenoyu almıştır[230].

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul Gazeteciler Sendikasını ziyaret eden Senato Başkanı açıklamalar yapmıştır. Ürgüplü, İşçi Sendikaları Birliği'nde yaptığı konuşmasında *" Sıkıntıda olan kitlenin sıkıntısını idrak etmek lazımdır. Çalışma Bakanlığı en mühim bir bakanlıktır. İşçi davası halledilmiş değildir. Sanayileşmede işçinin rolü büyüktür. Dış âlemle başka türlü rakabet edemeyiz."* diyerek çalışma hayatında işçinin üstlendiği role değinmiştir. İşçinin hayatta üç şeye layık olduğunu işaret ederek konuşmalarına şöyle devam etmiştir, *"Hakiki ehliyet ve kıdem işçi hayatına girmeli, kırgınlık ve ümitsizlikler zail olmalıdır. Geçinemeyecek kadar bir ücret iş bulmak demek değildir. İşçi besleneceği, çorbasını içeceği, barınacağı kadar*

[224] Özgişi, *a.g.e.*, s. 88.
[225] *Milliyet*, 29 Ekim 1961, s. 1; Erol Tuncer, *Cumhuriyet Senatosu Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara, 2010, s. 101.
[226] Tuncer, *a.g.e.*, s. 101.
[227] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 1, B. 4, 1 Kasım 1961, s. 28.
[228] Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon,* Bigbang Yayınları, Ankara, 2015, s. 58.
[229] Özdemir Kalpakçıoğlu, *İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakan'ı ve Olaylar*, C. 2, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s. 164.
[230] Derya Şimşek, "Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961-1962)," *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*,(s.2951-2971) Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2012, s. 2963.

ücreti bulmalıdır. Bizim fevkalade diye vasıflandırdığımız işçiye bedava yemek vermek mühim bir iş değildir". Suat Hayri Ürgüplü, işçilerin talepleri ile yakından ilgileneceklerini söyleyerek, işçilere tavsiyelerde bulunmuştur[231].

Grevi desteklediğini ifade eden Ürgüplü, mutlak surette İşçi Partisi'ne ihtiyaç olduğunu ve işçinin ekonomik sahada önemli bir vazife gördüğünü söylemiştir. Senato Başkanı Ürgüplü, İstanbul Gazeteciler Sendikasını da ziyaret etmiş ve *"düşünce işçilerinin"* haklarına ait konuların mecliste ele alınacağına inandığını belirtmiştir. Ürgüplü, gazetecilerin hayat standartlarının yükseltilmesini gerekli gördüğünü söyleyerek, geçim derdi çekmeyen gazetecinin memleket meselelerini daha yakından takip edeceğini ifade etmiştir. Gazeteciler devletin yüksek makamlarının belirli süreli basın toplantılarını sürekli hale getirilmesini istemişler, Ürgüplü de durumu Başbakan İnönü ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile konuşacağını açıklamıştır [232].

Suat Hayri Ürgüplü, parti il merkezlerini ziyaretleri sırasında gazetecilerin sorularını cevaplandırmıştır. Sosyalizm, milli bünyemizle bağdaşabilir mi sorusuna açıklık getiren Ürgüplü şunları söylemiştir:

> "*Bütün partiler parti programlarında sosyal davalara geniş yer ayırmışlardır. Fakat bizde henüz bu tipte doktrin partileri yoktur. Bir gün bu da olacaktır. Bizde sınıflar arasında büyük farklar vardır. Farklar büyüdükçe tehlike artar. Mutedil ölçüler içerisinde bu farkları gidermek lazımdır. Bu ölçüde sosyalizm memleketimiz için faydalı olur. Belçika, İngiltere ve Fransa da sosyalizmin tesirleri büyüktür ve geniş bir topluluğa hitap etmektedir. Onların hepsi de vatansever insanlardır".*[233]

"*Kayseri'de tutuklu bulunan 27 Mayıs mahkûmlarının verdikleri beyanatları nasıl buluyorsunuz*" şeklindeki bir soruyu cevaplandıran Ürgüplü, *"Bizim aldığımız haberlere göre kimseye beyanat vermemişlerdir. Nitekim Bayar, kendisine atfedilen beyanatı tekzip etmiştir. Bazı muzır kuvvetler partiler arasındaki ahengi bozmak istemektedirler"* demiştir[234]. Kurulduğu günden itibaren sakat olarak nitelendiren

[231] *Milliyet*, 9 Ocak 1962, s. 3.
[232] *Milliyet*, 9 Ocak 1962, s. 3.
[233] *Milliyet*, 11 Ocak 1962, s. 1, 5.
[234] *Milliyet*, 11 Ocak 1962, s. 5.

CHP-AP Koalisyonu[235], hakkındaki soruya *"Biz evvela dörtlü koalisyon için uğraştık. Hala da kanaatim odur ki memleketin bu fevkalade ahvalinde bir milli koalisyon lazımdır* " diyerek cevap vermiştir. Tabii senatörlerin tutumları hakkındaki soruya da açıklık getiren Suat Hayri Ürgüplü şöyle devam etmiştir*; "Gayet objektif çalışıyorlar. Senatoda yaptıkları konuşmalarda memleket konuları ile ilgilenmiş ve malumat sahibi olduklarını göstermişlerdir. Zaten senatodaki büyük ekseriyet eski sayfaları kapatıp, huzur ve sükûn içinde çalışmaya taraftardır"*. Siyasi af konusu hakkında ise *"Herkes affı istemektedir, fakat önce huzurun yerleşmesinde zaruret vardır. Huzurun ilk şartı iktisadi problemlerin hallidir. Bu arada bir takım zararlı unsurların faaliyeti de önlenmelidir*" demiştir[236].

Türk –İş Konfederasyonu Başkanı ve üyeleri 12 Ocak 1962 tarihinde Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'yü ziyaret ederek, siyasi nedenlerle işlerine son verilen 479 işçinin adlarının olduğu listeyi vermişlerdir. Ürgüplü ise siyasi sebeplerden dolayı işten çıkarmaların adil olmadığını belirtmiştir[237]. 2 Şubat 1962 tarihli Senato oturumu sırasında bütçe ile ilgili konuşan Suat Hayri Ürgüplü, *"Bütçenin tatbikiyle mükellef kıldığımız Cumhuriyet Hükümetine memleketin kaderi ve huzuru üzerinde başarılı bir bütçe yılı geçirmesini temenni eder"* diyerek bütçenin ülkeye hayırlı olmasını dilemiştir.[238] 10 Şubat 1962 tarihinde bütçenin kabulü ile ilgili olarak yaptığı konuşmada 1962 yılı bütçesinin ülkeye mutluluk getirmesini söylemiş ve Başbakan İsmet İnönü ve çalışma arkadaşlarına başarılar dilemiştir[239].

İşlerine son verilen inşaat işçileri, 12 Ocak 1962'de bir protesto eylemi düzenlemişlerdir. *"Af değil iş istiyoruz, İnönü istifa et*" diye bağırarak Meclise doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Eylem hakkında Başbakan İsmet İnönü'ye bilgi veren İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu, yürüyüşe katılan işçilerin sendikaya bağlı işçiler olmadığını bildirmiş ve bu yürüyüşün kanunsuz olduğunu ve gerekli takibatın yapılacağını söylemiştir. Yürüyüş Meclise doğru devam etmiş, polislerin bu yürüyüşe müdahalede yetersiz kalmasından sonra Meclis Muhafız Kıtası'ndan bir

---

[235] Emre Kongar, bu değerlendirmeyi yaparken koalisyona *"düşman kardeşler"* benzetmesini yapmıştır, Kara, *a.g.e.*, s. 58.
[236] *Milliyet*, 11 Ocak 1962, s. 5.
[237] *Milliyet*, 13 Ocak 1962, s. 5.
[238] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 1, B. 28, 2 Şubat 1962, s. 520.
[239] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 2. Dönem, C. 2, B. 36, 10 Şubat 1962, s. 634.

birlik Meclis giriş yoluna sıralanmıştır. Askerleri karşılarında gören göstericiler duraklamış ve aralarından bir heyet seçerek, Meclis Başkanı Fuat Sirmen'e ve Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'ye göndermişlerdir. Heyet, dertlerini açıklarken, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'ten, İş ve İşçi Bulma Kurumundan ve İşçi sigortalarından şikâyet etmişler ve kendilerine iş bulunmasını istemişlerdir. Fuat Sirmen temsilcilere "*Derdinizi anlıyoruz, bugün Başbakanla görüşeceğiz. Meclis olarak, hükümet olarak derdinizi ele alacağız"* diyerek dağılmalarını istemiştir. Suat Hayri Ürgüplü de *"Bütün işsizlerin gözlerinden öptüğünü"* söyleyerek ortamı sakinleştirmeye çalışmıştır[240].

Cumhuriyet Senatosu'nda işsizlerin yapmış olduğu yürüyüş hakkında bilgi veren Suat Hayri Ürgüplü, işsizlere neler söylediğini anlatmıştır. Ürgüplü Meclisteki konuşmasında; işçilere, işsizliğin Meclis ve hükümetin gündeminde olduğunu ve ciddiyetle ele alındığını anlatıldığını ifade etmiştir[241].

27 Mayıs'ın ikinci yıl dönümü sebebiyle ülkede törenler yapılmıştır. Ankara'daki törende, Anıtkabir'e koyulacak çelengi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in İstanbul'da bulunması sebebiyle, Senato Başkanı Ürgüplü koymuştur. TBMM Başkanı Fuat Sirmen ve Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü şeref defterine müştereken şunları yazmışlardır: "*Atam, Milleti tekrar hürriyetine kavuşturmak ve yaptığı inkılabı korumak için, Türk gençliğinin ve ordusunun yaptığı ihtilalin ikinci yıl dönümünde huzuruna geldik. İzinden ayrılmayacağız. Daima gösterdiğin ışıklı yolda yürüyeceğiz*[242]."

18 Ekim 1962 tarihinde Artvin Milletvekili Hasan Fehmi Alpaslan, Meclislerin tatile girmesi hakkında söylentilerin olduğunu, komisyonlarda bekleyen ve acilen işleme alınması gereken tasarı ve tekliflerin bir an evvel kanunlaşması hakkında bir demeç vermiştir. Hasan Fehmi Alpaslan, Senatoda görüşülen kanunların bir an önce çıkması konusundaki gayretleri anlayışla karşıladığını belirttikten sonra, bazı meselelerin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun çalışması üzerinde ve halk nezdinde kaygı yarattığını söylemiştir. Örnek olarak Bulvar Palas meselesini gösteren

[240] *Milliyet*, 4 Mayıs 1962, s. 1, 5.
[241] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 3, B. 58, 3 Mayıs 1962, s. 601.
[242] *Milliyet*, 28 Mayıs 1962, s. 1, 7.

Alpaslan, devletin taahhüt işlerini üzerlerine almış olan müteahhitlerin, ödeneklerinin aktarılmamasından dolayı aylardır sıkıntı yaşandıklarını belirtmiştir. Mahkeme zabıt kâtiplerinin maaşları hakkındaki kanunun Meclisten çıktığı halde 3-4 aydır maaşlarını alamadıklarını ve gereken ödeneğin Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına henüz gelmediğini söylemiştir. Konuşmasına devam eden Hasan Fehmi Alpaslan, Yüksek Hâkim Kurulu konusundan da bahis açarak, sayısız Türk hâkiminin bu kurulun teşekkülü ile vazifeye başlamayı beklediklerini bildirmiştir. Suat Hayri Ürgüplü, Alpaslan'ın söylediklerine cevap olarak yaptığı konuşmasında, Senato komisyonlarında sadece 5 tane kanunun kaldığını ve diğerlerinin çıktığını söyleyerek komisyonların çalıştıklarını belirtmiştir. Zabıt kâtiplerinin ödenekleri ile ilgili kanunun Senatoya henüz gelmediğini söyleyen Ürgüplü, tatil meselesine de açıklık getirerek tatil kararı üzerinde durulduğunu fakat uygun görülmediğini açıklamıştır[243].

Üniversite sınavlarını kazanamayan öğrenciler 22 Ekim 1962'de Ankara ve Eskişehir'de sessiz bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Ankara'daki yürüyüşte gençlerin ellerindeki dövizlerde *"Okumayıp serseri mi olalım?", "Torpilin varsa patlat her engeli aş"* yazılıydı. Yürüyüş yapan öğrenciler, aralarında belirledikleri 12 kişilik bir heyet kurarak Meclise göndermişlerdir. Suat Hayri Ürgüplü öğrenci temsilcilerine *"Ben size bir amca, bir ağabey gibi yardım edeceğim. Sizden ricam, açlık grevi yapmayın. Ne olur, ne olmaz, verem olan filan çıkar"* tavsiyesinde bulunmuştur[244].

AP'li milletvekilleri 6 Kasım 1962 tarihli Cumhuriyet Senatosu görüşmelerinde, Başkanlık Divan seçimlerine itiraz da bulunmuşlar ve iki defa toplu olarak toplantıyı terk etmişlerdir. Bu yüzden 5 Yıllık Kalkınma Planı da görüşülememiştir[245]. Suat Hayri Ürgüplü seçim konusundaki anlaşmazlık hakkında Başbakan İsmet İnönü'ye bilgi vermiş ve AP'lilerin tutumunun yersiz olduğunu söylemiştir[246].

10 Kasım günü Atatürk'ün ölüm yıl dönümü ülkede yapılan törenler ile anılmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in adına Atatürk'ün kabrine çelenk koyan Ürgüplü, TBMM Başkanı Fuat Sirmen ve Başbakan İnönü'nün de altına imza attığı özel

[243] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 5, B. 93, 18 Ekim 1962, s. 494-495.
[244] *Milliyet*, 23 Ekim 1962, s. 1.
[245] *Milliyet*, 7 Kasım 1962, s. 1.
[246] *Milliyet*, 7 Kasım 1962, s. 7.

deftere şunları yazmıştır: *"Eşsiz Atatürk. Arkadaşından, seni hiç göremeyen gence kadar, kuşak kuşak Türk, huzuruna geldik. Kurduğun Cumhuriyeti korumaya imanla, inkılaplarına yürekten bağlı, her gün senden kuvvet alarak, yüreklerimizi umutla doldurarak ayrılıyoruz. Nur içinde yat, aziz Atamız*[247]."

Kıbrıs'ta anayasanın değiştirilmesi ve iki toplumlu devlet yapısının yeniden yorumlanması şeklindeki istekleri için destek bulmak maksadıyla dünya ülkelerine geziler düzenleyen Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, Türkiye gezisini 22 Kasım 1962 tarihinde başlamıştır. Cumhurbaşkanı Gürsel'in kendisine tahsis etmiş olduğu uçakla, Ankara Esenboğa Havalimanı'na inmiş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü, Bakanlar Kurulu ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin de bulunduğu resmi heyet tarafından karşılanmıştır[248]. Ertesi gün Çankaya Köşkünde devlet başkanları seviyesinde yapılan toplantıda, Londra Antlaşması ve Kıbrıs Anayasası ile ada da bulunan Türklerin haklarının yerine getirilip getirilmediği hususu gibi konular görüşülmüştür[249]. Suat Hayri Ürgüplü 25 Kasım da Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'u, Ürgüp ve çevresini kapsayan bir geziye çıkarmıştır[250].

Zonguldak Senatörü Ali Akif Eyidoğan, 19 Aralık 1962 tarihli Senato oturumunda tutanakların basımı sırasında yaşanan gecikmelerden söz ederek, bu durumu eleştirmiştir. Suat Hayri Ürgüplü, iki Meclis sisteminden itibaren yoğun bir mesaiye geçildiğini ve gecikmelerin bu yüzden yaşandığını açıklamıştır. Ürgüplü, bu eleştiriyi dikkate alarak, Başkanlık Divanının tutanakların bir an evvel üyelere ulaştırılması için çaba göstereceğini ifade etmiştir[251].

3 Ocak 1963'teki Cumhuriyet Senatosu oturumunda, *"Cumhuriyet Senatosu İçtüzük teklifi ve Cumhuriyet Senatosu İçtüzük komisyonu raporu"* münasebetiyle söz alan Ürgüplü, Türkiye'nin 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra, yasama hayatına çift

[247] *Milliyet*, 11 Kasım 1962, s. 1.
[248] Resul Babaoğlu, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Makarios'un Türkiye Ziyareti 22-26 Kasım", *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu*,(s.301-328) Gazimağusa, 2014, s. 313-314.
[249] Babaoğlu, a.g.b., s. 316.
[250] *Milliyet*, 26 Kasım 1962, s. 7; Suat Hayri Ürgüplü, 1974 yılında TRT'de katıldığı *"Bir Konu Bir Konuk"* adlı programda Makarios'un Türkiye ziyareti sırasında kendisine yapılan olumsuz gösterilere fazlasıyla üzüldüğünü ifade etmiştir. Ürgüplü, Kapadokya gezisi esnasında Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a Kıbrıs meseleleri ile ilgili düşüncelerini sorduğunu ve Makarios'un Kıbrıs'ta iki toplumlu bir siyasi yapıya asla taraftar olmayacağı sonucuna vardığını aktarmıştır, Babaoğlu, a.g.b., s. 317.
[251] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 7, B. 19, 19 Aralık 1962, s. 393.

meclisle devam ederek mutluluğa kavuştuğunu söylemiştir. Medeni ülkelerde de çift meclisli yapıların var olduğunu hatırlatan Ürgüplü, Anayasaya göre üçlü bir Meclisin mevzu bahis olmadığını söyleyerek, bütün çalışmalara rağmen dünyada da üçlü bir Meclis sisteminin bulunmadığını belirtmiştir[252].

Kastamonu üyesi Ahmet Nusret Tuna 22 Ocak 1963 tarihli Cumhuriyet Senatosu toplantısında vatandaşlardan aldıkları mektuplarda, kendilerine veya muhitlerine ait bir işin hükümet nezdinde, hangi aşamada olduğuna yönelik sorular geldiğini, bunları cevaplandırmak için türlü sıkıntılar çektiklerini, günlerinin çoğunun bakanlık koridorlarında geçtiğini aktarmıştır. Bu sebeple üyelerin zamanlarını parlamento mesaisine harcamaları için bu işlerin takibini yapacak bir büronun kurulmasının düşünülüp düşünülmediğinin Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü tarafından sözlü olarak cevaplandırılmasını rica etmiştir. Suat Hayri Ürgüplü, Ahmet Nusret Tuna'nın bu sorusu ile ilgili olarak Başkanlık Divanının konuyu incelendiğini ve kendilerine katıldıklarını ifade etmiştir. Senatörlerin seçim daireleriyle, bakanlıklardaki işlerinin bir büro sayesinde takip edilmesinde fayda olduğunu söyleyen Ürgüplü, Cumhuriyet Senatosu Teşkilat Kanunun henüz encümende incelenmekte olduğunu hatırlatarak, adı geçen kanunun çıkmasıyla ile beraber mevcut teşkilat içerisinde böyle bir büronun tesis edilmesinde Başkanlık Divanınında anlaşma halinde bulunduğunu bildirmiştir[253].

24 Ocak 1963 tarihli Cumhuriyet Senatosu oturumunda demeç veren Suat Hayri Ürgüplü, 1963 mali yılı Bütçe Kanunu Tasarısı için kurulan Karma Komisyonun görüşmelerini tamamlandığını ve 28 Ocak'ta hazırlanan tasarının senatörlere sunulacağını aktarmıştır. Bütçe müzakerelerinin 30 Kasım'da başlanacağını söyleyen Ürgüplü, çalışmaları anayasanın tanıdığı süre zarfında bitirmeye gayret göstereceklerini ifade etmiştir. Senato Başkanı Ürgüplü, 3 oturuma arka arkaya katılmayan üyeler hakkında, Başkanlık Divanının izinsizlik kararı aldığını ve bunu ilgili üyelere tebliğ ettiklerini açıklamıştır. Bazı üyelerin Genel Sekreterliğe ve Özel Kaleme başvurarak haftalık izin istemelerinin tüzüğe aykırı olduğunu söylemiştir. Senatörlerden bir haftalık izin için Başkanlığa, bir haftayı aşan izinler içinde

[252] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 7, B. 25, 3 Ocak 1963, s. 587.
[253] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 8, B. 30, 22 Ocak 1963, s. 112.

Başkanlık Divanına başvuru yapmalarını rica etmiştir. Ayrıca Başkanlık Divanı yoğun çalışma sebebiyle, yoklamaların bazen celse arasında yapılmasına karar vermiştir[254].

Suat Hayri Ürgüplü, 29 Ocak 1963 tarihli Cumhuriyet Senato görüşmelerinde, bir gün önce inceledikleri 7475 sayılı Zonguldak'ta yeni bir Teknik Okul açılmasına dair kanun tasarısının Millet Meclisinde 8 ay 16 gün kaldığını, Senatoda ise bu tasarının sonuçlandırma süresinin Anayasanın 92. maddesine göre azami 3 ay olduğunu açıklamıştır. Encümenlerin ve Bütçe Komisyonun son iki aydır Karma Komisyonundaki yoğun çalışması sebebiyle, adı geçen tasarıyı gerekli sürede neticelendirilememiş, bu sebeple tasarı 3 ay 11 gün Senatoda kalmıştır. Ürgüplü, Adalet Komisyonunun 55 esas ve 617 sayılı ve 21.5.1962 tarihli raporuna göre, tasarının Senatodaki azami bekleme süresinin dolmasından dolayı, bu tasarıyı Millet Meclisi'ne iade etmeye mecbur kaldıklarını ifade etmiştir[255]. Bununla beraber iki tasarının akıbeti aynı olmuştur. Bunlardan birincisi, İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı bir Teknik Okulun açılmasına dair 6374 sayılı Kanuna bir madde eklenmesiyle ilgili kanun tasarısı, ikinci ise Afyonkarahisar Milletvekili Şevki Güler'in, Velioğlu M.1308 doğumlu Tahir Ünlü'ye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair kanun teklifidir. Suat Hayri Ürgüplü, bu tasarıların gündeme alınıp basılmadığını ve Yüksek Genel Kurula dağılmadığını belirtmiştir. Söz konusu tasarıların birinin 3 ay 10 gün diğerinin de 3 ay 17 gün süre ile müddetlerini aştıklarını belirterek, gündeme alınmadan Millet Meclisi'ne iade edileceğini belirtmiştir[256].

1 Şubat 1963 tarihinde Ankara'da üzücü bir olay yaşanmıştır. Lübnan'a ait bir yolcu uçağı ile Türk Hava Kuvvetlerine ait bir nakliye uçağı çarpışmışlardır. Kaza sebebiyle 68 kişi hayatını kaybederken, 91 kişide yaralanmıştır[257]. Suat Hayri Ürgüplü, Cumhuriyet Senatosu oturumunda kazayı senatörlere haber verirken, 3 doktor senatörün 9 yaralı vatandaşı Ankara Hastanesinde, 50 yaralıyı da Numune Hastanesi'nde ziyaret ettiklerini, Mevki ve Gülhane hastanelerinde de ağır yaralıların olduğu bilgisi üzerine oraya da gittiklerini ve bu facia karşısında üzüntü içerisinde

[254] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 8, B. 32, 24 Ocak 1963, s. 199.
[255] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 8, B. 33, 29 Ocak 1963, s. 263.
[256] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 8, B. 33, 29 Ocak 1963, s. 264.
[257] *Milliyet*, 2 Şubat 1963, s. 1.

olduğunu söylemiştir[258]. Suat Hayri Ürgüplü, 30 Mart 1963 tarihinde bir demeç vererek, kendisine AP Genel Başkanlığı teklif edildiği yolunda yayınlanan haberleri yalanlamış ve *"Ben böyle bir vazife kabul etmek niyeti ve durumunda değilim"* demiştir[259].

Suat Hayri Ürgüplü, 2 Nisan 1963 tarihli oturumda gündeme geçmeden evvel, Meclisler Müşterek Başkanlık Divanının kararları hakkında bilgi vermiştir. Söz konusu kararlarda üyelerin misafir ve ziyaretçilerin talimatname hükümlerine uygun hareketlerini sağlamaları, talimatnameye aykırılık durumunda görevlilere yapılacak uyarıları anlayışla karşılayarak mevzuatın uygulanmasını kolaylaştırmaları istenmiştir. Meratip silsilesince yapılacak uyarılara rağmen, talimatnameye aykırı hareket eden ziyaretçilerin zabıta tarafından Meclis dışarısına çıkarılacağı belirtilmiştir. Meclisteki görevleri sebebiyle odaları bulunan üyelerin misafir ve ziyaretçilerinin, İdare Amirlerine bilgi verilmek suretiyle, bir memur refakatinde makamlara götürülmesinin mümkün olduğu, hükmü yer almıştır.

Suat Hayri Ürgüplü, Senato üyelerinin kordiplomatiğe ve milletvekillerine ait locaya misafir oturtmaları hakkında Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı tarafından alınan kararları açıklamıştır. Buna göre senatörlerin misafirlerini koridorlara ve zemin kata almamaları, misafirlerin kabul salonuna alınması, dinleyicilerin halk giriş kapısından içeri alınması, vazifeli polis memurlarının iş dolayısıyla vazife bölgelerinden senatörlerce alınmamaları istenmiştir[260].

Avrupa Konseyi İstişari Meclisine, Cumhuriyet Senatosu'ndan seçilecek üyeler için, partilerin adaylarını tespit etmesi ve Başkanlığa bildirmeleri hakkında konuşan Ürgüplü, Dışişleri Bakanlığından alınan yazıya göre, Avrupa Konseyi İstişari Meclisinin 15. Dönem toplantısının 6 Mayıs 1963 tarihinde başlanacağını açıklamıştır. Bu yıl Avrupa Konseyine, Cumhuriyet Senatosu'ndan ve Millet Meclisinden yeni arkadaşların seçilmesi gerektiğini söylen Suat Hayri Ürgüplü, 1962 yılında senatodan 3 asil, 3 yedek, Millet Meclisinden 7 asil, 7 yedek üye seçildiğini söylemiştir. Önceki yıl geç kalındığı için Avrupa Konseyi üyelerini gösteren listeye

[258] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 8, B. 36, 1 Şubat 1963, s. 545.
[259] *Milliyet,* 31 Mart 1963, s. 1.
[260] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 10, B. 54, 2 Nisan 1963, s. 496-497.

Türk Heyetinin isminin yazılmadığını hatırlatan Ürgüplü, 6 Mayıs'taki toplantıya yetişmek için adı geçen konseyin genel sekreterliğine seçilecek üyelerin isimlerinin bir an evvel verilmesi gerektiğini belirtmiştir[261].

23 Nisan 1963 tarihinde Kayseri'de 250 yataklı İşçi Hastanesinin açılışı yapılmıştır. Hastanenin açılış töreninde konuşan Suat Hayri Ürgüplü, planlı çalışmanın önemine değinmiştir. Hastanenin açılışında Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ve Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'te bulunmuş, hastaneye Doğu Menzil Kumandanlığı tarafından hediye edilen Atatürk büstü de tören sırasında açılmıştır[262].

1963 yılında 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı'nın 44. yıldönümü bütün yurtta yapılan törenlerle kutlanmıştır. TBMM Başkanı Fuat Sirmen, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü, Başbakan İsmet İnönü ve Başbakan Yardımcıları, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Genel Kurmay Başkanı, Kuvvet Kumandanları ile AP Genel Başkanı Ragıp Gümüş Pala ve diğer partilerin temsilcileri Anıtkabirde tören için bir araya gelmişlerdir. Doktorların tavsiyesi doğrultusunda, rahatsızlığı bulunan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel törene iştirak edememiştir. Anıtkabir'e konacak çelengin kimin tarafından konması gerektiği konusunda İsmet İnönü devreye girerek *"Cumhurbaşkanı olmadığına göre Senato Başkanının çelenk koyması lazım"* demiştir. Suat Hayri Ürgüplü, Cumhuriyet Senatosu Başkanı sıfatıyla kırmızı beyaz karanfiller ile süslenmiş çelengi, Atatürk'ün kabrine koymuştur. Ürgüplü daha sonra Anıtkabir defterine şunları yazmıştır: *"Ulu Atamız, 19 Mayısa sana ve ilkelerine candan bağlı asil Türk gençliğinin bayramını kutluyoruz. İman, inanç, kudret aldığımız Anıt'ından ayrılırken sana daima bağlı olmanın yüce şerefini taşıyoruz"*. Genç sporcular tarafından Samsun'dan getirilen "*Bayrak ve toprak*" tören esnasında Suat Hayri Ürgüplü'ye verilmiştir[263].

1963 yılının Mayıs ayında Türk-Sovyet ilişkilerinde bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bu dönüm noktasını Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığını yaptığı bir Türk Parlamento heyetinin Rusya'ya yaptığı[264] 29 Mayıs-14

[261] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 10, B. 54, 2 Nisan 1963, s. 497.
[262] *Milliyet*, 24 Nisan 1963, s. 1.
[263] *Milliyet*, 20 Mayıs 1963, s. 1, 7.
[264] Bu ziyaret, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğundan o tarihe kadar ilk defa bir Türk Parlamento heyetinin Rusya'ya gitmesi bakımından önemlidir. Sovyet Yüksek Şura Birlik Konseyi Başkanı ile

Haziran tyarihleri arasında gerçekleşen ziyaret oluşturmuştur[265]. Heyette 6 Senatör, 9 Milletvekili ve senatonun Mali işler Dairesi Başkanı yer almıştır.7 günlük ziyaret süresinde Moskova, Leningrad ve Volgagrad şehirleri ile beraber Azerbaycan ve Özbekistan Cumhuriyetlerine gidilmesi kararlaştırılmıştır[266]. Gezi öncesinde Pravda da Ürgüplü ile ilgili bir söyleşi gerçekleştirilmiş ve ziyaretin kültürel ve ticari ilişkilerin ardından, siyasal alanda ilk adım olacağı yorumu yapılmıştır[267].

Türk Parlamento heyeti, 1 Haziran günü Bakü'ye varmıştır. Hava alanı SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği), Türkiye ve Azerbaycan SSC (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) bayraklarıyla donatılmıştı. Konukları hava alanında Azerbaycan SSC Yüksel Sovyet Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı H. Vezirov ve diğer yetkililer karşılamıştır. Heyet İnturist oteline yerleşmiş ve kısa bir dinlenmenin ardından Pionerler (İzciler) Sarayı'nda düzenlenen konsere katılmış, daha sonra Bakü'yü gezmişlerdir. Konuk heyet ertesi gün Z. Şükürova tarafından kabul edilmiştir. Türk Parlamento Heyeti daha sonra Kaplıca Dinlenme ve Fiziki Rehabilitasyon Enstitülerini ziyaret etmiştir. Suat Hayri Ürgüplü Başkanlığında bulunan heyet Sumyagıt Boru Fabrikası'na giderek şehri gezmiş, daha sonra Sumyagıt Şehir Yönetim Komitesi Sekreteri H. Y. Ahundov tarafından kabul edilmiştir. Bakü'ye tekrar dönen heyet, akşam Mirza Feteli Ahunzade Adına Opera ve Bale Tiyatrosunda Arif Melikov'un Muhabbet Efsanesi adlı balesini izlemiştir. Ertesi gün Bakü Petrol Rafinerisi tesislerini ziyaret eden konuklar, Azerbaycan İlimler Akademisi Başkanı Z. Halilov tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra Hazar Denizi içinde bulunan petrol üretim kulelerini gezen Türk heyeti, burada gözlemlerde bulunmuştur. Akşam Azerbaycan SSC tarafından düzenlenen ziyafete

---

Yüksek Şura Milliyetler Konseyi Başkanı, Büyük Millet Meclisine bir mektup göndererek, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senato Başkanları dâhil bir parlamento heyetini Rusya'ya davet etmiştir. Suat Hayri Ürgüplü, yapmış olduğu açıklamada bu davetten dolayı duygulandıklarını, Meclislerin Ekim ve Kasım aylarında yoğun çalışmasından sebebiyle ve kış aylarında da bu ziyaretin yapılamayacağını düşünerek 1963'ün baharında davete icabet edeceklerini söylemiştir. *Milliyet*, 23 Kasım 1962, s. 1, 7.

[265] Baskın Oran, "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? (Türk- Sovyet İlişkileri 1939-1970)", Ankara Üniversitesi *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* C. 25, S. 1, 1970, s. 83.

[266] Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s. 60.

[267] Erel Tellal, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 210.

katılmışlardır[268]. Suat Hayri Ürgüplü, ziyafet esnasında ziyaretin önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

> "*Milletlerarası münasebetler bazen güçlükler, gölgelerle kaplanabilir. Fakat köklü dostluklar bu güçlükleri er geç yener. İnsan emeği kendisinde daima bu gücü taşır. Atatürk ile Lenin arasında temeli kurulmuş olan dostluk, sağlamlığından bir şey kaybetmemiştir. Bunu Türk Parlamentosu adına söylemekten bahtiyarlık duyarım*[269]."

4 Haziran günü Bakü'den Taşkent'te hareket eden Türk heyeti Özbekistan'da devlet yetkileri tarafından karşılanmışlardır. Karşılamada iki ülke arasındaki buzların erimesinin gerekliliğinden söz edilmiştir[270]. Ürgüplü burada yaptığı konuşmasında şunları söylemiştir:

> "*Dostluk münasebetlerimizin gelişmesi için elimizden gelen gayreti esirgemeyeceğimize emin olabilirsiniz. Komşuluk münasebetlerimiz yakın geçmişte araya giren karanlığa rağmen, Lenin ile Atatürk zamanında kurulan sağlam temele dayanmaktadır. Geriye değil, ileriye bakmalıyız. Gayeye ulaştırıcı yol budur."*[271]

Heyet 12 Haziran 1963'te Brejnev ile görüşmüştür[272]. Brejnev, Türk heyetinin ülkelerine gelmelerinden mutluluk duyduğunu söyledikten sonra Sovyet Rusya'nın gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerden söz etmiştir. Kendileri ile dostluk kurmak isteyen ülkelere ellerini uzatacaklarını söyleyen Brejnev, Türk halkına da samimi dostluk duygularını sık sık belirttiklerini söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır. Suat Hayri Ürgüplü de gördükleri iyi muameleden duydukları sevinci şu cümlelerle ifade etmiştir:

> "*Belirli konularda fikir sahibi olduk. Tarım ve sanayi kalkınmanızı halk ve devlet birlikte ve planlı yürütüyorsunuz bu bir. Rus halkı vazifesini severek yapıyor bu iki. Halkınız ve vatanını kahramanca savunmuştur, şimdi de mesut yaşamak istiyor bu üç. Moskova'dan çok uzaklardaki vatandaşlarınızda aynı çalışma temposu içindeler. Planlı olan işler her yerde aynı derecede başarılı. Özellikle mesken inşaatındaki başarınız övülmeye değer. Bir zamanların yılanlı çöllerinde bugün 90 bin nüfusu modern bir şehir yapmışsınız: Sumgayt şehri. İstihsali arttırmada halk ve idareciler canla çalışıyorlar. Sovyet ülkesinin hudutsuz sanat eserlerini de zevkle seyrettik. O kanıdayız ki halkın sanat aşkı çok üstündür. İntibalarımızı arkadaşlarımıza anlatacağız. Bu müşahedeler münasebetlerimizin gelişmesinde müspet rol oynayacaktır. Gelirken*

[268] Qasımlı, *a.g.e.,* s. 61-62.
[269] *Yurdun Sesi*, Ağustos 1963, Sayı 2, s. 10.
[270] Qasımlı, *a.g.e.,* s. 40.
[271] *Yurdun Sesi*, Ağustos 1963, Sayı 2, s. 10.
[272] Tellal, *a.g.e.,* s. 211.

dostluk hisseleri ile doluyduk, dostluk hisleri ile dolu olarak dönüyoruz[273]*."*

Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki Türk Parlamento heyeti daha sonra Sovyet Başkanı Kruşev ile görüşmüştür. Bu görüşmede Sovyet Rusya Birlik ve Milliyetler Meclislerinin Başkanları Yan Pey ve İvan Spiridanov ile Türkiye'nin Moskova Büyük Elçisi Fahri Korutürk ve Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Nikita Ryjov da hazır bulunmuştur. Türk Parlamento heyetinin Kruşev ile görüşmesinin ardından Ürgüplü ile Kruşev yarım saat baş başa görüşmüştür. Suat Hayri görüşmeye dair açıklama yaparken, Türk-Sovyet ilişkilerinin iyi bir neticeye varacağını ümit ettiğini söylemiştir. Fikir ayrılıklarına rağmen, Kruşev'in genel bir barışa taraftar olduğunu belirten Ürgüplü, Sovyet Başkanının, Türkiye olan ticari alışverişlerinin yılda 25 milyon dolara ulaştığını ve bunun daha artması gerektiğini söylediğini aktarmıştır[274].

Sovyet yöneticileri ziyaret sırasında, Atatürk ve Lenin zamanındaki dostluğun yeniden tesis etmek niyetinde olduklarını, Türkiye'den toprak taleplerinin olmadığını, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilebileceğini, Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye Batılı devletlerden daha iyi şartlarda ekonomik yardımda bulunabileceğini her vesile ile söylemiş ve heyet ile yoğun ilgilenmişlerdir[275].

Türk Parlamento heyeti 14 Haziran 1963'te uçakla Ankara'ya dönmüştür. Suat Hayri Ürgüplü hava alanında yaptığı açıklamada, ziyaret süresince büyük misafirperverlik gördüklerini, Sovyet Rusya'nın sanayi ve sanat tesislerini gezdiklerini ve Sovyet yetkililerinin daima Atatürk-Lenin dostluğundan bahsettiklerini ifade etmiş, iki ülke arasındaki geçmiş meselelerin unutularak geleceğe baktıklarını belirttiklerini söylemiştir[276].

Başkanlık süresinin sona ermesine yakın, 25 Ekim 1963 tarihli Cumhuriyet Senatosu toplantısında söz alan Ürgüplü, Senatonun iki yıllık çalışma süresinin ay sonunda sona ereceğini söylemiş ve bu süre zarfında Senatonun yapmış olduğu çalışmalar

[273] *Yön Dergisi,* 30 Ekim 1964, S. 83, yılı:, s. 6.
[274] Milliyet, 13 Haziran 1963, s. 7.
[275] Esra Mülgan Karataş, "1964 Kıbrıs Krizinin Türk-Sovyet İlişkilerine Etkisi", *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya 3*, Mücahit Küçükyılmaz (Ed.), Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s. 217.
[276] *Milliyet*, 15 Haziran 1963, s. 1.

hakkında üyelere bilgi vermiştir[277]. Ürgüplü'nün görev süresinin dolması üzerine 1 Kasım 1963 tarihli toplantıda başkanlık seçimi görüşmeleri başlamıştır. Ali Akif Eyidoğan, Başkanlık için Suat Hayri Ürgüplü'yü teklif etmiştir. Bunun üzerine söz alan Suat Hayri Ürgüplü, kendisinin aday olarak teklif edilmesine teşekkür ederek, seçim mücadelesine girmeyeceğini açıklamıştır. Toplantıyı idare eden Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Ürgüplü'nün seçim mücadelesine girmek istemediğini tekrar ettikten sonra, arzu eden Senatörlerin Suat Hayri Ürgüplü hakkında oylarını verebileceklerini ifade etmiştir. Bu sırada Hasan Kangal'dan imzalı bir teklif daha gelerek Ürgüplü'nün adaylığı tekrar teklif edilmiştir. Ürgüplü ise başkanlık için aday olmayacağını tekrar etmiştir. Daha sonra İzzet Gener'de Ürgüplü'nün ismini adaylık için teklif etmiştir[278]. Senato Başkanlığı seçimi 1-6 Kasım tarihleri arasında yapılmıştır. 6 Kasım yapılan son oylamada, Mehmet Enver Aka, 95 oy alarak Cumhuriyet Senatosu Başkanı olmuştur. Kazım Orbay 29, Suat Hayri Ürgüplü 17 oy alırken, 5 tane de boş oy kullanılmıştır[279].

Suat Hayri Ürgüplü, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığından ayrıldıktan sonra çalışmalarına Bağımsız Kayseri Senatörü olarak devam etmiştir. 8 Ocak 1964 tarihinde Senatoda söz almış Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak, hükümet ile temsil heyetinin konuşmalarının uyumlu olması gerektiğini vurgulamıştır. Vatana mal olmuş bu davada hükümetin muhalefet parti liderleriyle temas ve anlaşma sağlamasının faydalı olacağına işaret etmiştir[280].

1964 yılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle söz alan Suat Hayri Ürgüplü, Pamukkale'nin surlarla çevrilmesi meselesine dair bakanlıktan bilgi talep etmiştir. Göreme Vadisi'nin turistlerin ziyaretgâhı olduğunu belirten Ürgüplü, burayı ziyarete Federal Almanya Meclisi Heyetinin geleceğini ve bölge ilgili bir düzenleme yapılıp yapılmayacağını sormuştur. Turizm ve Kalkınma Bakanı Ali İhsan Göğüş, Ürgüplü'nün Pamukkale ilgili sorusunu şimdi cevaplayamayacağını ama bu konu ile

[277] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 15, B. 124, 25 Ekim 1963, s. 477.
[278] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 16, B. 1, 1 Kasım 1963, s. 2.
[279] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 16, B. 5, 6 Kasım 1963, s. 43.
[280] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 17, B. 25, 8 Ocak 1964, s. 260-261.

ilgileneceğini ifade etmiştir. Göğüş, Alman Heyeti'nin Göreme'ye yapacağı ziyaretin bölge ile alakalı gerekli tedbirleri alamaya imkân sağlayacağını da eklemiştir[281].

1964 yılı Maliye Bakanlığı Bütçesi görüşmeleri esnasında konuşan Suat Hayri Ürgüplü, Amerikan yardımlarının kesilip kesilmeyeceği, vergi mükellefiyetinin durumu ve rehine altınların durumu hakkında sorular sormuştur. Aynı birleşimde, 1964 yılı yasama organları bütçesi ile ilgili olarak söz almıştır[282]. 1961 seçimlerinden sonra oluşturulan iki meclisin, uyumlu çalışmadığını belirten Ürgüplü, Türk halkının kendilerini idare eden parti liderleri ve idarecilerinin göstereceği istikamete dikkatle baktığını ve parti liderlerinin bir araya gelerek samimiyetle vatandaşların meselelerine mesai harcadığını görmediğini ifade etmiştir. Senato başkanlığı yaptığı dönemde, Cumhurbaşkanı Gürsel'in bu durumdan rahatsızlık duyduğunu eklemiştir. Ocak ayında yapmış olduğu konuşmada Avrupa Konseyi ile ilgili söyledikleri tedbirlerin dikkate alınmasından memnuniyet duyan Ürgüplü, partilerin kendi aralarındaki yapacakları temaslara paralel olarak vatandaşların da kendi aralarındaki temasların sıklaşacağını belirtmiştir[283].

Suat Hayri Ürgüplü 5 Mayıs 1964 tarihli Senato oturumunda Danıştay Kanunu müzakere edilirken, geçici komisyonun okuduğu, dairelerde görevli başyardımcı ve yardımcıların sicili hakkındaki madde ile ilgili olarak komisyonun bu maddeyi derlerken Devlet Personel Kanunu'nun hükmünü ve prensiplerini dikkate alıp almadıklarını sormuştur. Komisyon sözcüsü Eşref Ayhan ise, Devlet Personel Kanunun henüz kanunlaşmadığından, bu komisyon için bir kıstas oluşturmadığını ifade etmiştir[284]. Ertesi günde devam eden Danıştay Kanunu görüşmelerinde yine söz alan Ürgüplü, Danıştay idarecileri hakkındaki ödenekleri içeren 166. madde hakkında konuşmuştur[285].

Harçlar Kanunu görüşmeleri sırasında kürsüye gelen Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü, 33. maddenin işçi alacaklarının takibinde muafiyeti belirlediğini, 123. maddenin ise buna karşılık olarak tespit edildiğini söylemiştir. Konuşmasına devam

[281] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 18, B. 42, 9 Şubat 1964, s. 962.
[282] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 18, B. 43, 10 Şubat 1964, s. 1079.
[283] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 19, B. 47, 27 Şubat1964, s. 105-106.
[284] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 20, B. 68, 5 Mayıs 1964, s. 281.
[285] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 20, B. 69, 6 Mayıs 1964, s. 403.

eden Ürgüplü, bu durumda işçi kimdir sorunun ortaya çıktığını, bununda Sosyal Sigortalar Kanunu ile tespit edildiğini, bir karışıklık olmaması için hükümetin bu konuyu açıklaması gerektiğini söylemiştir. Geçici komisyon adına konuşan Ömer Lütfi Bozcalı, teklifte iş mahkemeleri tabirinin geçtiğini, iş mahkemelerin kimlerin işçi olduğunu ve davalara hangi mahkeme ile bakılacağını anlaşılır bir şekilde belirttiğini açıklamıştır. Dolayısıyla Ürgüplü'nün ileri sürdüğü karışıklığın yaşanmayacağını aktarmıştır[286].

8 Temmuz 1964 tarihli Cumhuriyet Senatosu oturumunda senatörlerin ödenekleriyle ilgili bir konu gündeme gelmiştir. Said Kocaş, 30 Mart da ki bir kura ile senatörlükten ayrılıp 7 Haziran'dan sonra tekrar Senatoya gelen üyelere ikinci defa ödenen Haziran, Temmuz ve Ağustos 1964 ödeneklerinin mevzuata uygun olmadığı hakkında genel bir kanaatin var olduğunu, parlamento üyelerini ilgilendiren bu durumun Anayasaya uygun olup olmadığı konusunun Meclis Hesaplarını İnceleme ve Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşturulacak 6 kişilik geçici bir komisyon tarafından incelenmesin istemiştir. Suat Hayri Ürgüplü ise Senato Başkanlığına verilmiş bu yoldaki önergelerin gerekli incelemenin yapılmadan genel kurula arz edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir[287].

14 Temmuz 1964'te "*Yurt dışında çalışan işçilere konut ve küçük sanat kredisi açılması ve ödünç para verilmesi*" hakkındaki kanun ile ilgili olarak söz alan Suat Hayri Ürgüplü, yurt dışında çalışan işçilerin biriktirdikleri paraların ülkeye aktarılması ve burada kullanılmasıyla alakalı hazırlanmış olan kanunun, müspet bir netice verip, fakir işçilere ev sahibi olma imkânını vereceğini belirtmiştir. Ürgüplü, 1 Temmuz'da London Times adlı gazetede çıkan bir yazıda Almanya'da ortaya çıkan karaborsacıların Türk işçilerinin tasarruf ettikleri paraları ellerinden almakta olduğunu ifade ederek Maliye Bakanlığının bu konuya eğilmesini istemiştir. Ürgüplü konuşmasına devam ederek, adı geçen gazetedeki yazıdan öğrendiğine göre, ev inşaatı ile uğraşan bir firma ile anlaşma yapılarak, dövizlerin karaborsacıların ellerine düşmeden, ülkeye inşaat malzemesi olarak intikal edilebileceğini söylemiştir. Kredilerin yanında biriktirilen faizlerin (paraların) bir kısmının bu kredide

[286] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 20, B. 70, 7 Mayıs 1964, s. 478.
[287] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 21, B. 84, 8 Temmuz1964, s. 452-453.

kullanılmasının mümkün olduğunu, bunun yanında turizm sahasında kullanılarak ve işçilerin bu şekilde kuracakları tesislere ortak olmaları ve bunlardan istifade etmelerinin sağlanabileceğini ifade etmiştir[288].

24 Kasım 1965 tarihinde Anayasa Mahkemesine asil üye seçimi için verilen önergeler hakkında söz isteyen Suat Hayri Ürgüplü, Cumhuriyet Senatosu tarafından yapılan üye seçimi konusunda hemen hemen her sene bir ayrışmanın meydana geldiğini, iki büyük partinin (CHP-AP) grup başkanlarının birleşerek kanunu neticelendirmesini istemiştir[289].

Senatonun 12 Ocak 1965 tarihli oturumunda Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata'nın Senatonun iç tüzüğünün 43. maddesinin değiştirilmesine dair iç tüzük teklifi ve Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu okunmuştur. Söz konusu raporda, Bekata'nın teklifinin Genel Sekreterlik raporlarının ihdasını öngördüğünü, bahse konu olan raporların esas itibariyle mevcut işlerin üyeler tarafından bilinmesini ve uzun süre elde bulunduğu halde neticelendirilemeyen işler hakkında gereğinin yapılması ile ilgili olduğu aktarılmıştır. Komisyon, Anayasanın kabul etmiş olduğu sistem ile Cumhuriyet Senatosunda kanunların birikmesi ve gecikmesini önlendiği belirtirmiştir. Bununla birlikte, Genel Sekreterliğin, fazlasıyla dolmuş olduğundan, teklifin komisyon tarafından reddi karar alınmıştır[290]. Hıfzı Oğuz Bekata, teklifin esasından bahisle, gerek eski tüzük ve gerekse yürürlükte bulunan Millet Meclisi Tüzüğü'nde 47. maddede olan şu hükmü *"Encümenlerin gördükleri işleri hakkında senede en az iki defa Genel Kâtiplik tarafından bir rapor tanzim ve Meclis Başkanlığına takdim olunur. Başkanlık tarafından bu raporlar bastırılarak mebuslara dağıtılır ve Resmi Gazete ile yayınlanır*" hatırlatırken bu hükmün Cumhuriyet Senatosu'nun 43. maddesinde unutulduğunu ifade etmiştir. Bekata, bu teklifi ile Meclisin ve Senatonun tüm faaliyetlerini içeren ve özet halinde toplanarak Resmi Gazete'de yayınlanması ile Senatonun yaptığı işlerin kamuoyu tarafından bileneceğini ifade etmiş ve teklifin kabulünü istemiştir[291]. Suat Hayri Ürgüplü de

[288] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 21, B. 86, 14 Temmuz 1964, s. 440.
[289] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 22, B. 9, 24 Kasım 1964, s. 207.
[290] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 23, B. 24, 12 Ocak 1965, s. 144-145.
[291] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 23, B. 24, 12 Ocak 1965, s. 145-146.

Bekata'nın bu teklifine iştirak ederek, kabul edilmesi halinde Senatonun faaliyetleri bakımından yerinde olacağını söylemiştir[292].

Suat Hayri Ürgüplü 25 Ocak 1965 tarihinde 1965 yılı Bütçesi ile ilgili söz almış ve Maliye Bakanı Ferit Melen'in altın stoku ve döviz miktarı hakkında bilgi vermesini istemiştir. Ferit Melen döviz miktarının geçen yıla göre arttığını ifade etmiş ancak rakam olarak daha sonra bilgi vermek istemiştir[293]. Devam eden oturumlarda yine söz alan Ürgüplü, Maliye Bakanı Melen'in verdiği bilgilerdeki samimiyetinden dolayı memnun olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin güç şartlar içinde bulunduğunu, aile bütçesi için gösterilen titizliğin hükümet bütçesi içinde gösterilmesi gerektiğini söylemiştir. Ürgüplü, Türkiye'nin az gelişmiş ülkeler içinde sayıldığını, fakat ciddi çalışma ve iş birliği sayesinde kötümser olmaya lüzum kalınmayacağını kaydetmiştir. Yaşanan iç ve dış siyasi hadiselere yöneticilerin almış olduğu kararların etki yaptığını belirten Ürgüplü, sık sık yeni vergi çıkarılması ve bütçe takati dışında mali külfetler yüklemenin ve karşılığını hazırlamadan yeni bir işe girişilmesinin olumsuz sonuçlara yol açacağını eklemiştir. Kıbrıs sorunun bütçe üzerinde olumsuz derin tesir bıraktığının altını çizen Suat Hayri Ürgüplü, Alman ve Amerikan kuruluşlarının bu sorunun ciddiyetini düşünerek yatırımlardan vazgeçtiklerini kendisine söylediklerini aktarmıştır[294].

Maliye Bakanlığının borç ödemelerinde sıkıntı yaşanmayacağını ifade etmesini memnuniyetle karşılayan Ürgüplü, dış borçların ödenmesinde fedakârlık gösterilmesi gerektiğini, aksi halde gelecek nesillerin bugünkü nesilden şikâyet edeceğini ifade etmiştir. Maliye Bakanlığı'nın verdiği rakamlara göre ihracatın 400.000.000'u ilk defa aştığı ve 405-408 milyonu bulduğunun öğrenildiğini belirten Suat Hayri Ürgüplü, bu duruma sevinilmesi gerektiğini söylemiştir. Partilerin olağanüstü durumlar karşısında bir araya geldiğini ancak sorunu çözdükten sonra bir daha bir araya gelmediklerini, oysa mali ve ekonomik konularda da sık sık bir araya gelmeleri gerektiğini söylemiştir. Ürgüplü konuşmasının sonunda, memleket meselelerinde gösterilen fedakârlığı, ne mevcut iktidardan ne de yarın ki iktidarlardan

[292] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 23, B. 24, 12 Ocak 1965, s. 149.
[293] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24, B. 29, 25 Ocak 1965, s. 17.
[294] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24, B. 29, 25 Ocak 1965, s. 50-51.

beklenilmemesini, fedakârlığın herkesin ve her partinin görevi olduğunu ifade etmiştir[295].

Suat Hayri Ürgüplü, 29 Ocak 1965 tarihindeki oturumda, Afyonkarahisar Senatörü Mustafa Yılmaz İnceoğlu'nun konuşmasının uzamasını eleştirmiştir İnceoğlu, üyelerin soru sorma ve konuşma hakkının sınırlandırılmayacağını söyleyerek kendini savunmuştur. Ürgüplü ise üyelerin istediği kadar konuşabilmesi ve soru sorması gibi tekliflerin prensip olarak doğru olmadığını söylemiştir. Ayrıca Meclis Kütüphanesine düzenli olarak gelen İngiliz Avam Kamarasındaki soruların yayımlandığını bülteni hatırlatarak, Kamarada 25 dakika da 300 üyenin soru sorabildiğini belirtmiştir. Usul hakkında bilgi vererek, İnceoğlu'nun bu konudaki ısrarlarını tüzüğe ve Anayasaya aykırı bulduğunu eklemiştir[296].

Ürgüplü, 1 Şubat 1965'tarihli oturumda 1965 yılı Sanayi Bütçesi münasebetiyle izahat veren Sanayi Bakanı Muammer Erten'in yaptığı konuşmanın tutanağa verilmesini bu sayede üyelerin daha iyi konuşma fırsatı bulacakları tavsiyesinde bulunmuştur[297]. Aynı gün müzakere edilen Dışişleri Bakanlığı 1965 yılı bütçesi esnasında da söz almış ve Dışişleri konusundaki deneyimlerini ve tavsiyelerini üyelere aktarmıştır. Dışişleri alanın diğer ülkelerde olduğu gibi, sessiz ve gizli çalışma karakterini barındırdığını, bu itibarla diğer bakanlıklarda olduğu gibi her gün hesap vermek ve vatandaşı aydınlatmak gibi bir durumun mümkün olmadığını söylemiştir. Ürgüplü her memleketteki dış işlerin, yıpratıcı ve özellikle dış itibarı sarsıcı tenkitlerden korunduğunu aktarmıştır. Her partinin, dışişleri teşkilatının zarar görmemesi için çaba harcaması gerektiğine inanan ve bunu milli bir vazife olarak gören Ürgüplü, bu teşkilatın "*milliyetperver Anadolu çocuklarından"* kurulu olduğunu vurgulamıştır. Diğer bakanlıklarda dil bilmenin tercih meselesi olduğunu ancak dışişlerinde dil bilmenin zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. 1945 yılından itibaren birçok devletin kurulduğunu, büyük devletlerin bir takım halledilmez sorunları miras bıraktığını söyleyen Ürgüplü, bu tür durumların dışişlerini zorladığını belirtmiştir. Bunlara örnek olarak, Pakistan ile Afganistan arasındaki Puhtinistan, Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir, Endonezya'nın Adalar üzerindeki, Arap-

[295] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 24, B. 29, 25 Ocak 1965, s. 51-52.
[296] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24, B. 29, 25 Ocak 1965, s. 542-543.
[297] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24, B. 36, 1 Şubat.1965, s. 957.

İsrail ve son olarak Aden ve Yemen sorunlarını göstermiştir. Bu meseleler karşısında diğer ülkelerdeki dışişleri yetkililerinin, kalabalık uzman, yardımcı ve tercüme kadroları ile çalıştığını belirten Ürgüplü, Türkiye Dışişleri Teşkilatının bundan mahrum kaldığını, lisan bilme konusunda zafiyet yaşadığını açıklamıştır. Türk Dışişlerinin çok geniş bir bütçeye sahip olması durumunda bile bu eksiklerinin kapanmasının çabucak olmayacağının altını çizen Ürgüplü, zamanla ve sabırla çalışılması gerektiğine işaret etmiştir. Dış ülkelerde görev yapan idarecilerin merkeze döndüklerinde merkezi kadronun yapısına göre dağıtıldığını söyleyen Ürgüplü, bu iş için ihtisasın dikkate alınması halinde dış ülkelerde edinilmiş bilgilerin içeriye aktarılmasının kolaylaşacağını ifade etmiştir[298].

Büyükelçilerin sık sık değiştirilmesinin sakıncalı olduğunu söyleyen Suat Hayri Ürgüplü, elçilerin görev yaptığı ülkelerde 1-2 seneden fazla kalmasını doğru bulmaktadır. Türkiye'nin dış politikada takip ettiği siyaseti değerlendiren Ürgüplü, barışı ve dostlukları muhafaza etmekten şaşmadıklarını dile getirmiştir. Arap-İsrail ihtilafına da değinen Ürgüplü, Arap ülkelerin *"kardeş saydıkları*" Türkiye'yi sürekli olarak çekiştirdiklerini ancak İsrail'in kurulmasına neden olan ve karar veren devletler ile siyasi münasebetlerini geliştirmeye devam ettiklerini hatırlatmıştır. Arap ülkelerinin Asya-Afrika gruplarının tesiri altında kaldıklarını ve Kıbrıs aleyhinde karar çıkardıklarını belirten Suat Hayri Ürgüplü, bu ülkelerin Kıbrıs'ta İsrail ile elçilik düzeyinde siyasi ilişkilerinin olduğunu aktarmıştır. Kıbrıs meselesinde Dışişleri Bakanlığının hazırlıklı olduğunu belirterek, silahlı müdahale kadar etkili tedbirlerin de olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin ve dışişlerinin esas politikasının Yunanistan ile dostluk üzerine kurulu olduğunu ifade etmiştir. Sovyet Rusya ile olan ilişkilere de değinerek Sovyetlerin dâhil olduğu blok ve Balkan politikası ile beraber değerlendirilmesini tavsiye etmiştir. Balkanlarda Türkiye lehine hareketlerin olduğunu vurgulayan Ürgüplü, Romanya ve Bulgaristan'ın bu temasları daima Türkiye'den beklediklerini belirtmiştir [299].

[298] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24, B. 36, 1 Şubat 1965, s. 996-997.
[299] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24, B. 36, 1 Şubat 1965, s. 997-998.

Suat Hayri Ürgüplü, Suriye'nin Hatay'da toprak kazanma peşinde olduğunu, gelecekte bir Hatay sorunun oluşmaması için tedbirlerin şimdiden alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Rum Ortodoks Kilisesi Patriği Atenegros'un, Federal Almanya Cumhurbaşkanı'na bir nişan verdiğini söyleyen Ürgüplü, Patrikhanenin böyle bir hakkı olup olmadığını sormuştur. Patrikhanenin bir devlet olmadığı ve Lozan Anlaşması'nın tanıdığı hukuki hükümler çerçevesinde faaliyet gösterdiğini ifade etmiştir. Söz konusu Patrikhanenin, Türkiye sınırları içerisinde yer aldığını ve Dışişleri Bakanlığının aydınlatması için bu konuya ait vesikayı Bakanlığa vereceğini söylemiştir. Ürgüplü büyükelçilik döneminde edindiği tecrübeleri aktarırken, 10 seneye yakın görev yaptığı bu dönemde, yeterlilik ve lisan bilgisine vakıf olmaktan ziyade, hadiseleri anlamaya yönelen heyetlerin çok zayıf kaldığını arz etmiştir. Bu heyetlerin, ilgili bakanlıkların görüşlerini ifade etmede yetersiz olduğunu düşünen Suat Hayri Ürgüplü, bu heyetlerin seçilirken geldikleri yerlerde toplantılar yaparak, Türk tezini bütün inceliği ile savunmalarını daha doğru olduğu düşüncesindedir. Bu yapılmadığı için, birçok anlaşmaların, müzakere edilen görüşlerin ve alınan kararların, bir süre geçtikten sonra Türkiye aleyhine sonuçlandığı kanaatinin çıktığını ifade etmiştir[300].

Ürgüplü, büyükelçilik yaptığı dönemlerde birçok ataşeyle beraber çalıştığını, görevlerin önemli bir kısmının Büyükelçilik tarafından yerine getirildiğini ancak ataşelere ciddi masraflar ayrıldığını ancak bazılarının görev yaptığı ülkelerinin dilini dahi bilmediğini söylemiştir. Kıbrıs meselesinde, Sovyet Rusya kanadında, federatif bir sistemin söyleminin öne çıktığını Dışişleri Bakanı Gromiko'nun beyanatında federatif sistemin görüşülebileceğine dair ifadenin yer aldığını belirtmiş ve Sovyetlerin bu konuda kesin olarak Türkiye'den yana tavır alacağının düşünülmemesi gerektiğine işaret etmiştir[301].

Kıbrıs sorunu ilgili olarak çarpıcı bir değerlendirme yapan Suat Hayri Ürgüplü, o dönem Türkiye'de bulunan Rauf Denktaş ile ilgili olarak da şu değerlendirmeyi yapmıştır;

> "*Ben bu arkadaşlara daha cesur bir liderlik ricasında bulundum. Eğer bir memleketin istiklalini, taksimini müdafaa eden liderler evvela kendi*

[300] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24, B. 36, 1 Şubat 1965, s. 998-999.
[301] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24. B. 36, 1 Şubat1965, s. 999.

ailelerini ve çocuklarını o vatan parçasından dışarıya gönderir ve arkadan kendileri gelir ve memleketi için, toprakları için, ölüm cesaretini göze almazlarsa o vatanın müdafaasında anavatan büyük güçlüklerle karşılaşır. Ve emin olunuz ki, ondan sonra birçok Kıbrıslı vatandaşlarımız Anavatanlarını, terk etmişlerdir, fırsat bulup başka memleketlere, İngiltere'ye tahsissen giderler. Çünkü hala bir taraftan İngiliz tebalığını, diğer taraftan Kıbrıs tebalığını muhafaza eder[302]."

[302] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 24, B. 36, 1 Şubat 1965, s. 999-1000.

3. BÖLÜM: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİNİN KURULUŞU VE İÇ POLİTİKADA YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. 1965 Mali Yılı Bütçe Görüşmeleri ve 28. Hükümetin Çekilmesi

1961 seçimleri ile beraber sivil yönetime geçiş dönemi başlamış ve Türk siyasetinde yeni bir olan olgu koalisyon hükümetleri dönemi ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs'tan sonra, Türk siyasi tarihindeki önemli isimlerden biri olan İsmet İnönü'nün başbakanlığında uzun ömürlü olmayan koalisyon hükümetleri kurulmuştur ve pek çok tartışma yaşanmıştır. Bu tartışmaların yoğun olduğu yıllardan biride 1965 yılı olmuştur.

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüş Pala'nın vefatı üzerine parti başkanlığına seçilen Süleyman Demirel, diğer partiler ile anlaşarak, İnönü'nün başbakanlığında bulunan hükümeti düşürmek için nabız yoklamaya başlamıştır[303]. Süleyman Demirel meclisteki bütçe oylamasında kırmızı oy vererek, İnönü Hükümetinin düşürülmesi için diğer partiler ile müzakerelere girişmiştir. Süleyman Demirel, 8 Şubat 1965'te Yeni Türkiye Partisi (YTP), ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) genel merkezlerini ziyaret ederek parti liderleri ile görüşmüştür. YTP Genel Merkezinde yapılan görüşmede, AP Genel Başkan Yardımcısı Nevzat Cihat Bilgehan, YTP Genel Sekreteri Turhan Kapanlı ve Meclis Grup Başkanı Şekip İnal da hazır bulunmuştur. Görüşmeden sonra açıklama yapan YTP, hükümet programındaki esaslar bakımından mutabakat sağlanmak şartı ile AP tarafından tesis edilecek hükümeti destekleyeceklerini bildirmiştir. Toplantıdan sonra açıklama yapan YTP Genel Başkanı Ali Ekrem Alican, partisinin hükümete dâhil olabileceklerini söylerken, yapmış oldukları toplantıda bütçeye kırmızı oy verip verme konusunun ele alınmadığını eklemiştir. Daha sonra CKMP Genel Merkezi'ne giden AP heyeti, CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz'la görüşmüşlerdir. Demirel-Oğuz görüşmesinin ardından *"Hükümetin düşürülmesi ve yeni bir hükümetin kurulmasını, rejim ve memleket ve millet hayrına gördüğü"* açıklanmıştır. CKMP'lilerin toplantının ardından bütçeye kırmızı oy verecekleri ilan edilmiştir. Süleyman Demirel bu toplantıda *"Biz muhalefet olarak bütçeye kırmızı oy veririz. Sizde kırmızı oy*

[303] Kara, *a.g.e.*, s. 85.

verdiğiniz ahvalde hükümetin çekilme ihtimali vardır. Bu halde yeni hükümetin kurulması gerekir" demiştir[304].

11 Şubat günü, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile bir görüşme yapan İsmet İnönü, muhalefetin bütçe oylamasında çoğunluğu elde etmesi halinde hükümetin çekileceğini söylemiştir. Aynı gün YTP Meclis Grubu bir bildiri yayınlayarak, 1965 mali yılı bütçesine kırmızı oy vereceklerini duyurmuştur. YTP'nin bu açıklamasının ardından üzerine Millet Partisi (MP) Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ile AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in başkanlığında iki partinin heyetleri arasında bir toplantı yapılmıştır. Görüşmede MP'den İsmail Hakkı Akdoğan ile Hüseyin Ataman, AP'den ise Mehmet Faruk Sükan ve Nevzat Cihat Bilgehan da bulunmuştur. Toplantı sonunda Demirel, Bölükbaşı ve arkadaşları fotoğraf çektirirken, Osman Bölükbaşı fotoğrafçılara "*resmin altına da düğün arifesinde nişanlılar diye yazın"* demiştir[305].

12 Şubat'ta müzakere edilmeye başlayan bütçe görüşmeleri 13 Şubat'ta da devam etmiştir. Müzakerelerinin bitiminde yapılan oylamaya 424 kişi katılmış, 225 red, 197 kabul ve 2 çekimser oy kullanılmıştır[306]. Bütçe oylamasının ardından toplanan Bakanlar Kurulu, oy birliği ile hükümetten çekilme kararı almıştır. İsmet İnönü, Başbakanlık Müsteşarı Haldun Derin aracılığı ile istifasını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e göndermiştir[307]. Çeşitli gazetelerde görev yapmış bulunan Haluk Besen, oylama öncesinde İsmet İnönü'nün yanına gelerek, güvenoyu alıp alamayacaklarını sormuş, İnönü ise cevap olarak, *"Bak içeriye Başbakan olarak giriyorum ama çıkarken milletvekili olarak çıkacağım"* şeklinde karşılık vermiştir[308].

Cemal Gürsel, istifayı kabul ettiğini bildirerek, yeni hükümetin teşkiline kadar vazifede kalmalarını istemiştir[309]. Hikmet Bila'ya göre 28. Hükümet (III. İnönü Koalisyon Hükümeti) ne CHP'nin ne de diğer partilerin hükümeti olabilmiştir. Emre Kongar, hükümetin düşürülmesiyle devletçi-seçkinciler ile gelenekçi liberaller

[304] *Milliyet*, 9 Şubat 1965, s. 1, 7.
[305] *Milliyet*, 12 Şubat 1965, s. 1, 7.
[306] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 36, B. 57, 13 Şubat 1965, s. 254.
[307] *Milliyet*, 14 Şubat 1965, s. 1; *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1965, s. 1.
[308] Haluk Besen, *Başbakanlık Merdivenleri,* İnkılap Kitapevi, İstanbul, s. 108.
[309] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 36, B. 58, 16 Şubat 1965, s. 162.

arasındaki siyasal ortaklığın sona ermesini gösterdiğini, söz konusu hükümetin düşürülmesi söylentileri arasında Türkiye'nin Sovyetlere yaklaşmasından hoşnut olmayan ABD'nin bu işe ön ayak olduğunu belirmiştir[310]. Diğer taraftan muhalefet partilerinin hükümeti düşürme müzakereleri sırasında ABD Ankara Büyükelçisi'nin AP Genel Başkanı Demirel ve CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz ile yaptığı görüşmeler iddialara kanıt olarak sunulmuştur[311].

3.2. Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığa Getirilmesi ve Koalisyon Protokolünün İmzalanması

İnönü Hükümeti'nin düşürülmesinin ardından 15 Şubat 1965'te Cemal Gürsel, AP-YTP-CKMP-MP genel başkanları ile beraber Çankaya Köşkü'nde üç toplantı düzenlemiştir. İlk toplantı sırasında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, tarafsız bir Başbakan fikrini ortaya atmış ve aday olarak Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü ile ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş'ı önermiştir. AP bu isimleri benimsememiş, Ankara Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı'nın üzerinde durmuştur. CKMP ve MP ise tarafsız bir başbakan fikrine sıcak bakmamışlardır. YTP Genel Başkanı Ali Ekrem Alican, Parlamentoda en fazla üyeye AP'nin sahip olduğunu, yeni kurulacak hükümette de ağırlık noktasını oluşturacağını ve bu nedenle Başbakanın AP'den olması gerektiğini savunmuştur. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, öncelikle bu dört partinin koalisyonda eşit şartlar içerisinde olması fikrini ileri sürmüş, YTP ve CKMP ise AP gibi çoğunluğa sahip olan bir parti karşısında buna imkân görmediklerini söyleyerek buna katılmamıştır. Süleyman Demirel ise başbakanın tayini konusunu Cumhurbaşkanı Gürsel'in iradesine bıraktıklarını, AP'nin, başbakanlığı kendisi üsteleneceği gibi, dışarıdan tayin edilen bağımsız ya da diğer ortak partilerden bir liderin başbakanlığında kurulacak hükümete de katılacaklarını açıklamıştır[312].

---

[310] Kara, *a.g.e.*, s. 85.

[311] Fırat Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Cemal Gürsel*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s. 332; Meliha Arda *Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti,* Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 38-39.

[312] *Milliyet,* 16 Şubat 1965, s. 1, 7. Süleyman Demirel, parlamento üyesi olamadığı için Anayasaya göre başbakan olamıyordu. Ancak Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından parlamentoya sokmayı düşünmüşse de Demirel bunu istememiştir, Yurdakul Fincancıoğlu, *Süleyman Demirel: Demokraside Duraklama Yılları,* Aydoğan Matbaası, İstanbul 2000, s. 93.

İlk toplantıdan sonra CKMP ve MP liderleri meclis gruplarını toplantıya davet etmiş ve Gürsel'in fikirlerini üyelerle paylamışlardır. İki parti grubu da tarafsız başbakan fikrine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. İkinci ve üçüncü toplantılarda da tarafsız başbakan fikri kabul görmezken Cemal Gürsel, ısrarına devam etmiş ancak konu netlik kazanmamıştır[313]. Süleyman Demirel, arkadaşlarını Ürgüplü'nün ismine ikna etmeye çalışmıştır[314]. Bütçeye kırmızı oy veren partiler, 16 Şubat 1965 tarihinde Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığı konusunda mutabakat sağlamışlar ve Cemal Gürsel'e bildirmişlerdir. Bu gelişme üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, aynı gün Ürgüplü'ye hükümeti kurma görevini vermiştir[315].

Suat Hayri Ürgüplü, temaslarına hemen başlamış, parti liderleri ile Çankaya'da bir görüşme düzenlemiştir. Toplantı sonrasında yapmış olduğu açıklama şu şekildedir:

> "*Çok sayın Cumhurbaşkanı, Başbakanlık görevini büyük bir teveccüh ve itimat eseri olarak bana verdiler. Çalışmalarıma hemen başlayacağım ve parti liderleriyle temas edeceğim. Kendilerine arz ettim. Parti liderleri ile hemen temasa geçtim. Birçok meseleler üzerinde fikir teatisinde bulunduk. Yarın saat 10.30 tekrar toplanacağız. Mesafe almaya gayret edeceğiz. Müşkülleri hüsnüniyetle, işbirliği duygusuyla ve memleket mesuliyetlerini daima hatırda tutarak yeneceğimize emniyet getirdim*[316]."

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, 17 Şubat 1965'te parti liderleri ile yaptığı iki görüşmeden sonra AP'ye 10, CKMP, YTP ve MP'ye 4 bakanlığın verileceği açıklanmıştır. Toplantıda, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Başbakan yardımcılığına getirilmesi kabul edilmiştir. Ürgüplü toplantı ardından yaptığı açıklamada hükümetin kurulmasından sonra yapılacak ilk işin vatana ve millete hizmet olduğunu ve partizanlığı ortadan kaldırmak, memur hayatına güven ve huzur vermek için çalışacaklarını dile getirmiştir. Atatürk ilkelerine ve Anayasaya bağlı kalacaklarını ifade etmiştir. Ürgüplü, tesis edilecek hükümetin Toprak Reformunu milli bir dava olarak ele alacağını belirmiştir. Ürgüplü'ye Adnan Menderes'in Amerika'dan getirttiği fakat hiç kullanmadığı Cadillac markalı otomobil tahsis

---

[313] *Milliyet*, 16 Şubat 1965, s. 7.
[314] Kallimci, *a.g.e.*, s. 47.
[315] *Milliyet*, 17 Şubat 1965, s. 1. *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1965, s. 1; Cemal Gürsel, 1961 yılından itibaren başlayan koalisyon dönemlerinde, yaşanan siyasi buhranları çözmek için gereken adımları atmış ve devleti hükümetsiz kalmaktan kurtarmıştır, İsmet Üzen, "27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ve Orgeneral Cemal Gürsel'in Liderliği", *Türk Tarihinde Lider ve Liderlik Anlayışı*, Ali Arslan (Ed), Kitapevi, İstanbul 2014, s. 127.
[316] *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1965, s. 1, 7.

edilmiştir. Cemal Gürsel, Suat Hayri Ürgüplü ile yaptığı görüşmenin ardından, tarafsız bir başbakanın daha yumuşak bir tesir yapacağını ve daha çok huzur getireceğine inandıkları için böyle bir adım attıklarını açıklamıştır. İsmet İnönü ise, Ürgüplü hakkında, *"çok iyi karşıladım, mükemmel bir insandır başarılı olacaktır*" demiştir[317].

Suat Hayri Ürgüplü, 18 Şubat'ta İsmet İnönü ile görüşmeye giderken gazetecilere yaptığı açıklamada, ordunun siyasetten uzak tutulacağı, hükümetin seçim kabinesi olduğunu ve dış politikada değişiklik yapılmayacağını açıklamıştır. Ürgüplü, kurulacak koalisyon hükümeti için parti liderlerine şu şartları öne sürmüştür;

- "*Anayasa, Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs İnkılabına karşı olmamak.*
- *Aşırı sağ ve sol akımlara karşı uyanık olmak.*
- *Dini istismar etmemek.*
- *Orduyu hiçbir siyasi faaliyet içinde tutmamak.*
- *Memurlara eşit haklar tanımak ve gençlik davalarına eğilmek*[318]."

Suat Hayri Ürgüplü, İnönü ile görüşmesinden sonra, devlet harcamaları için yetki veren kanunun Meclise sevk edilmesi için görüşme yaptıklarını ve bu konuda anlaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca geçici bütçeye ihtiyaçları olduğunu söylemiştir. Ürgüplü, dış politikanın, Atatürk dönemi politikaları ile aynı kalacağını söylerken, Kıbrıs konusunda da çok hassas olduğunu ilave etmiştir. Suat Hayri Ürgüplü, parti liderleriyle bir toplantı yapmış fakat kabinede kimlerin yer alacağı kazanmamıştır[319].

19 Şubat'ta da devam eden görüşmeler sonucunda AP-CKMP-MP-YTP liderleri arasında hükümet protokolü ve kabineye girecek bakanlar konusunda anlaşmaya varılmıştır[320]. Mali bütçe yılı gelinceye kadar Ürgüplü hükümetine harcama yetkisi verecek olan Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosu'nda yapılan görüşmelerin ardından yapılan oylamada 11 red, 5 çekimser oya karşı 124 oyla kabul edilmiştir[321]. Geçici bütçe tasarısı Millet Meclisi'nde de görüşülerek, 1 red, 1 çekimser oya karşılık 286 oyla kabul edilmiştir[322]. 20 Şubat 1965'te yapılan görüşmeler sonucunda koalisyon protokolü Suat Hayri Ürgüplü, AP, CKMP, MP ve

[317] *Milliyet*, 18 Şubat 1965, s. 1,7.
[318] *Milliyet*, 19 Şubat 1965, s. 1.
[319] *Milliyet*, 19 Şubat 1965, s. 1,7.
[320] *Milliyet*, 20 Şubat 1965, s. 1.
[321] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 21, B. 44, 19 Şubat 1965, s. 326.
[322] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 36, B. 61, 19 Şubat 1965, s. 289.

YTP Genel Başkanları tarafından imzalanmıştır[323]. Kurulan 29. Hükümetin (IV. Koalisyon Hükümeti) Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü, radyoya şu demeci vermiştir: *"Aziz vatanımıza devamlı huzur, artan bir refah ve saadet getirmek, milletimizin aziz varlığı haline gelen Cumhuriyet demokrasisini korumak, bütün vatandaşları, sevgili yurdun mesut, ayrılmaz birbirine gönülden bağlı topluluğu haline getirmek*[324]."

3.3. 29. Hükümetin Üyeleri (Bakanlar Kurulu)

20 Şubat 1965'te koalisyon protokolünün imzalanmasından sonra, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, yeni Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunmuştur. Cemal Gürsel'in Bakanlar Kurulu listesini onaylamasıyla Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti (IV. Koalisyon Hükümeti) resmi olarak kurulmuştur[325].

Tablo 1. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Bakanlar Kurulu[326]

Görevi	**Adı Soyadı**	**Seçim Bölgesi ve Partisi**
Başbakan	Suat Hayri Ürgüplü	Bağımsız Kayseri Senatörü
Devlet Bk. ve Başbakan Yrd.	Süleyman Demirel	Meclis dışından, AP
Devlet Bakanları	Hüseyin Ataman Mehmet Altınsoy Şekip İnal	Ankara, MP Niğde, CKMP Hatay, YTP
Adalet Bakanı	İrfan Baran	Konya, CKMP
Milli Savunma Bakanı	Hasan Dinçer	Afyon, CKMP
İçişleri Bakanı	İsmail Hakkı Akdoğan	Yozgat, CKMP
Dışişleri Bakanı	Hasan Esat Işık	Meclis dışından, AP
Maliye Bakanı	Mehmet İhsan Gürsan	İzmir, AP
Milli Eğitim Bakanı	Nevzat Cihat Bilgehan	Balıkesir, AP
Bayındırlık Bakanı	Orhan Alp	Meclis dışından, AP

[323] *Milliyet*, 21 Şubat 1965, s.1; *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1965, s. 1.
[324] Milliyet, 21 Şubat 1965, s. 7.
[325] Kallimci, *a.g.e.*, s. 54.
[326] Cumhuriyet, 21 Şubat 1965, s. 1; Milliyet, 21 Şubat 1965, s. 1.

Ticaret Bakanı	Mustafa Macit Zeren	Amasya Senatörü, AP
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Mehmet Faruk Sükan	Konya, AP
Gümrük ve Tekel Bakanı	Ahmet Topaloğlu	Adana, AP
Tarım Bakanı	Turhan Kapanlı	Sakarya Senatörü, YTP
Ulaştırma Bakanı	Mithat San	Gaziantep, YTP
Çalışma Bakanı	İhsan Sabri Çağlayangil	Bursa Senatörü, AP
Sanayi Bakanı	Ali Naili Erdem	İzmir, AP
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Mehmet Turgut	Afyon, AP
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Ömer Zekai Dorman	İstanbul, MP
İmar ve İskân Bakanı	Ali Recai İskenderoğlu	Diyarbakır, YTP
Köy İşleri Bakanı	Seyfi Öztürk	Eskişehir, CKMP

23 Kişiden oluşan Bakanlar Kurulu'nda AP'den 10, MP, CKMP ve YTP'den de 4'er kişi yer almıştır. Milletvekili ve Senatörlerden oluşan kabinede Meclis dışından da bakanlar yer almıştır. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz ve YTP Genel Başkanı Ali Ekrem Alican hükümette yer almamış, Süleyman Demirel ise Başbakan Yardımcısı olarak kabinede görev yapmıştır[327].

Yeni oluşturulan Bakanlar Kurulu ilk toplantısını 20 Şubat'ta yapmıştır. Tanışma merasiminin ardından ilk olarak tütün piyasasının açılması ile Çaycuma'da temeli atılacak grafit selülözü, grafit kâğıdı ve yarı kimyevi selüloz tesisleri gündeme alınmış ve bakanlar arasında görev taksimi yapılmıştır. Yapılan bu vazife taksimatı ile Devlet Personel Dairesi Başkanlığı ve Devlet Planlanma Teşkilatı ile Yüksek Denetleme Kurulunun Süleyman Demirel'e bağlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ekonomi ile ilgili bütün Bakanlıkların da koordineli bir şekilde çalışmak için

[327] Kallimci, s. 57-58.

Başbakan Yardımcısı Demirel'le sıkı bir iş birliği içinde ve denetime tabi olmaları benimsenmiştir[328].

Bakanlar Kurulu sözcülüğüne İhsan Sabri Çağlayangil getirilmiştir. Çağlayangil yapmış olduğu açıklamada yapılan ilk toplantı hakkında bilgi verirken, Diyanet, Tapu Kadastro, Türkiye Amme Enstitüsü'nün Mehmet Altınsoy'a, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün, Şekip İnal'a, Danıştay, Devlet İstatistik Enstitüsü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumunun, Hüseyin Ataman'a bağlandığını açıklamıştır. Suat Hayri Ürgüplü, İsmet İnönü'nün Özel Kalem Müdürü Necdet Calp'ten kendisinde özel kalem müdürlüğü yapmasını istemiştir. Necdet Calp, Başbakan'dan bu görev için kendisini affetmesini istemiştir. Calp'in eski görevi olan İçişleri Bakanlığında Mülkiye Müfettişliğine tayini kararlaştırılmışken, son anda bundan vazgeçilmiş ve Sümerbank İdare Meclisi üyeliğine atanmıştır[329].

3.4. Hükümet Programı

IV. Koalisyon Hükümeti Programı, 26 Şubat 1965'te ilk olarak Millet Meclisi'nde ardından da Cumhuriyet Senatosunda Başbakan Ürgüplü tarafından okunmuştur. Programda, Atatürk ilkelerine bağlılık, 27 Mayıs sonrasında oluşturulan Anayasa düzeni, devlet memurlarının teminatı, aşırı sağ ve sol akımlarla mücadele, sosyal adalet ve güvenlik, Anayasa çerçevesinde çıkarılması öngörülen kanunların bir an önce gerçekleştirilmesi, muhalefet ile olan ilişkilerde dayanışma, karma ekonomiye bağlılık, para ve kredi politikası, milliyetçi bir anlayışla gençliğin yetiştirilmesi, Toprak Reformu Kanun Tasarısı'nın ciddi bir şekilde takibi gibi konulara tafsilatlı olarak yer verilmiştir[330].

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti programının dış politika ile ilgili bölümünde, komşu devletler ile iyi geçinmek ve iş birliğini sağlamak hedeflenmiştir. Bu amaçla Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin devam ettirileceğine işaret edilmiştir. Kıbrıs meselesinde Türkiye ve Kıbrıs'taki Türklerin uluslararası antlaşmalardan doğan

[328] *Milliyet*, 21 Şubat 1965, s. 1,7.
[329] *Milliyet*, 21 Şubat 1965, s. 7.
[330] Kallimci, *a.g.e.,* s. 59-60.; Hükümet Programının tam metni için Bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 36, B. 65, 26 Şubat 1965, s. 495-504.

haklarının korunacağı belirtilmiş, NATO'ya olan bağlılığın da süreceği açıklanmıştır[331].

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin programının müzakerelerine 1 Mart 1965'te Millet Meclisinde başlanmıştır. İlk sözü alan MP lideri Osman Bölükbaşı, programın açıklık ve kesinlik bakımından yetersiz kaldığını, bu durumun zaman darlığı sebebiyle bir dereceye kadar mazur görüleceğini söylemiştir. Bölükbaşı, sosyal adalet ve sosyal güvenlik konularında alınacak yeni tedbirlerin ne olacağına dair hiçbir şeye rastlamadıklarını, toprak reformunun koalisyon protokolünde yer almasına rağmen, hükümetin bu konuda ne düşündüğünü açık bir şekilde belirtmediğini vurgulamıştır. TRT konusuna da değinmiş, hükümetin tarafsızlığa dikkat etmesini önermiş ve eski hükümetin Rusya ile olan münasebetlerini de eleştirmiştir[332].

Bölükbaşı'nın ardından kürsüye CHP Genel Başkanı ve eski başbakan İsmet İnönü çıkmış ve uzun bir konuşma yapmıştır. İnönü hükümet kuvvetlerinin sadece dayandıkları partileri ile ölçülemeyeceğini hatırlatırken, istikrarlı bir hükümetin şartlarını temin etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Başbakan Ürgüplü'nün bu şartları temin temek için çok çalışmış olduğunu söylemiştir. Hükümet Programının Atatürk ilkeleri ve 27 Mayıs'ı esas aldığını belirten İnönü, her hükümetin bu esasları samimi olarak benimsediği sürece memleketin daima ileriye gideceğini vurgulamıştır. İnönü, hükümetin bayındırlık ile ilgili çalışmalara gerekli hassasiyeti verdiğini söylerken, programda "*Memleketin ümit ve istiklali olan gençliği, şahsiyet sahibi ve milliyetçi bir ruh içinde yetiştirmek hedefimizdir*" ifadesini şimdiye kadar gençliğin yeteri kadar şahsiyetli ve milliyetçi bir ruh içinde yetişmemiş olduğu gibi bir görüşün saklı bulunmadığını ummuştur. Öğretmen sayısının arttırılması, öğretim kalitesinin yükseltilmesi gibi konularının programda yer almasını olumlu karşılayan İnönü, Türk vakıflarına hükümetin ilgi göstermesinden sevinç duyduğunu belirtmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsüne hükümetin gerekli önemi vereceğini ümit eden İsmet İnönü, tapu kadastro konuları ile de ilgilenildiğini ifade etmiştir. Türk sporunun, hükümetin işaret ettiği tedbir ile daha ileriye gideceğini söyleyen eski başbakan, Meclise sevk

[331] *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1965, s. 1.
[332] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, C. 37, B. 66, 1 Mart 1965, s. 4-10.

edilmiş bulunan konut kanunun bir an önce çıkmasını temenni etmiştir. İnönü, programda bütçe konusunun yer almamasını ise eleştirmiştir[333].

2 Mart'taki görüşmelerde yapılan tenkitlere cevap veren Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Toprak Reformu Kanun Tasarısı ile Emlak Vergisi Tasarısının geri alınmayacağını ve eski hükümetin hazırlamış olduğu metinlerin Meclisten geçirilmesine çalışacaklarını açıklamıştır. Aşırı sağ ve sol akımlarla mücadele edeceklerini belirten Ürgüplü, dış politikanın yabancı devletlerin arzusuna göre şekillenmeyeceğini söylemiştir[334].

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin güven oylaması 4 Mart'ta yapılmıştır. Millet Meclisinde yapılan oylamaya 432 kişi iştirak etmiş ve bu üyelerden 231'i kabul, 200'ü red ve 1'i de çekimser oyu kullanmıştır[335]. Oylama sonrası kürsüye gelen Ürgüplü aşağıdaki teşekkür konuşmasını yapmıştır:

> "*Dördüncü Koalisyon Hükümetine güvenoyunuzla hizmete layık olduğu hakkındaki teveccüh ve itimadınıza gerek şahsım, gerek arkadaşlarım namına şükranlarımı arz ederim. (Sürekli alkışlar) Bu kıymetli itimadı daima hatırlayarak memleket hizmetinde gücümüzün yettiğinin üstünde çalışacağımızı huzurunuzda arz etmekle şeref duyarım. (Alkışlar) Hepinizi en derin şükran ve saygılarımla selamlarım*[336]."

3.5. TRT Meselesi

Ürgüplü Hükümeti'nin iç politikada yaşadığı sorunlardan ilki TRT konusundaki tartışmalar olmuştur[337]. 26 Şubat 1965'te Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün okumuş olduğu hükümet programının ardından, MP Yozgat Milletvekili İsmet Kapısız'ın hükümet programı okunurken devlet radyosundan canlı yayın yapılıp yapılmadığını sorması tartışmaların başlamasına yol açmıştır[338]. Buna cevap veren Meclis Başkanı

---

[333] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 37, B. 66, 1 Mart 1965, s. 11-19
[334] *Milliyet*, 3 Mart 1965, s. 1; 2 Mart'ta yapılan görüşmeler için Bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 37, B. 67, 2 Mart 1965, s. 48-105.
[335] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 37, B. 69, 4 Mart 1965, s. 161.
[336] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 37, B. 69, 4 Mart 1965, s. 154.155.
[337] Kaan Gaytancıoğlu, "Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat 1965-20 Kasım 1965)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi,* C. 4, S. 1, 2013, s. 67.
[338] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 36, B. 65, 26 Şubat 1965, s. 504-505.

Fuat Sirmen, konu ile alakalı TRT Başkanlığına müracaat edilmediğini söylemiştir. Suat Hayri Ürgüplü ise TRT'nin *"muhtar bir idare"* olduğunu ve bu çerçeve içerisinde görev yaptığını hatırlatmıştır. Bu açıklamadan sonra söz alan Osman Bölükbaşı, *"Muhtar idare olmak ne demek Devlete karşı hali isyanda olmak demek değildir. Anayasayı çiğnemek değildir."* diyerek TRT'nin Anayasa hükmüne göre tarafsız olması gerektiğini ve Başbakan'ın da gerçekleri bildiğini, fakat nezaketinden dolayı bu açıklamayı yaptığını belirtmiştir[339].

Tartışmalar sırasında tekrar söz alan Fuat Sirmen, hükümet programı okunurken bant kaydığına alındığını ve bant kaydının daha sonra yayınlanacağını açıklamıştır[340]. Radyo ve Televizyon Kurumu hakkında ortaya atılan bu iddialara TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak şu sözlerle cevap vermiştir;

> "*Eğer canlı yayın yapılsaydı, programı sadece Ankara Radyosu verebilecekti ve bunun da tesir sahası bellidir. Biz herkesin evinde bulunduğu saati göz önünde bulundurarak ve bütün Türkiye'ye dinletmek için sesi banda aldık ve durumu bu şekilde anlattık. Şimdiye kadar hiç vaki olamayan şekilde program bir saat 19'da ve bir de Meclis saatinde yayınlandı. Eğer insaf ölçüleri varsa, bizi takdir ederler*[341]."

Bölükbaşı ve arkadaşları yapılan açıklamalara itiraz ederek, hükümet programının canlı yayında yayınlanmamasını, partizanlık olarak telakki etmiş ve TRT'yi, CHP'nin arka bahçesi olmakla suçlamıştır. Buna dayanak olarak gösterilen sebep ise TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın CHP Tekirdağ Milletvekili Orhan Öztrak'ın kardeşi olmasıdır. Osman Bölükbaşı'nın *"TRT Müdürü yedi göbek halk partilidir. İnönü, eline bir düdük almış vermem de vermem diyor. Bu milletin radyosu değil, Halk Partisi hesabına ve milletin aleyhine çalışan bir müessesedir"* şeklindeki söylemi TRT hakkındaki tutumunun bir göstergesidir[342].

AP Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, 18 Mart 1965 tarihinde AP Grup Başkanlığına müracaat ederek, yeni hükümetin kurulmasından sonra çeşitli çevrelerde, basında ve parlamentoda devlet radyosunun tarafsızlığını kaybettiği ve TRT Kanunu hükümlerinin ihlal edildiği yolundaki haberlerin dolaştığı gerekçesiyle bu iddiaların araştırılması için Anayasanın 88. maddesi uyarınca bir meclis araştırmasının

---

[339] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 36, B. 65, 26 Şubat 1965, s. 505-506.
[340] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 36, B. 65, 26 Şubat 1965, s. 505.
[341] Kallimci, *a.g.e.*, s. 72.
[342] Kallimci, *a.g.e.*, s. 73.

yapılmasını istemiştir[343]. 19 Mart'ta Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekai Dorman tarafından hazırlanan ve MP'lilerin de desteklediği TRT Kanunu'nun değiştirilmesini öngören kanun tasarısı Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur[344].

Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca hazırlanan ve 29 Mart 1965'te açıklanan tasarıda şu hükümler yer almıştır[345]:

> • "*Yönetim kurulu 6 üyeden 10 üyeye çıkarılmıştır. Yönetim kurulu üyelerinin ve Radyo idaresinin birinci derecedeki sorumluların yüksek tahsilli olması ve 10 yıl öncesine kadar dahi siyasi parti ile ilişkisi bulunmaması,*
> • *Genel Müdür'ün Anayasa Mahkemesince seçilmesi,*
> • *Genel Müdür veya Genel Müdür yardımcısı olabilmek için, siyasi bir partinin Yönetim Kurulu üyesi ve Bakanla akraba olmaması,*
> • *Bu nitelikleri taşımayan TRT çalışanlarının görevleri, kanunun yayınlanmasından sonra sona ereceği,*
> • *Başbakan veya görevlendireceği bir Bakanın hükümet bildirisi veya konuşmalarının canlı yayın halinde veya banda alınmak suretiyle yayınlanmasını yazılı olarak kurumdan istediği takdirde bu isteğe uyulması,*
> • *TRT Kanunu'na aykırı yayınla ilgili sorumluların görevine Bakanlar Kurulu'nun son vereceği*"

CHP Meclisi yaptıkları toplantıda bu konuyu gündeme alarak söz tasarı ile hükümetin mutlak hâkimiyetinin sağlanmak istendiği sonucuna varmış ve bununla mücadele etmeye karar vermiştir[346]. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tasarı için bakanlıklardan görüş alınacağını açıklarken, CHP Parti Meclisi yayınladığı bildiride, radyonun bağımsızlığını ihlal edebilecek her türlü teşebbüslere karşı mücadele edeceklerini bildirmiştir[347].

MP kanadının hazırladığı önerge ile hali hazırda görev yapan TRT idarecilerinden çoğunun görevine son verilmesi hükmü yer almıştır. Eski İçişleri Bakanı Orhan Öztrak'ın kardeşi olduğu için Adnan Öztrak, yüksek tahsil şartı dolayısıyla Ulvi Çulpan ve Refik Ahmet Sevengil, 10 yıl deneyim şartından dolayı Doğan Elden, Kemalettin Akçakoca, Cevat Memduh Altar ve siyasi parti ile ilişkili olan Cemal Aygen TRT'den ayrılmak zorundaydı. Bununla beraber yüksek tahsil

[343] *Milliyet*, 19 Mart 1965, s. 3; *Cumhuriyet*, 19 Mart 1965, s. 1.
[344] Abdi İpekçi, "TRT'ye karşı Teşebbüsler", *Milliyet*, 20 Mart 1965, s. 1.
[345] *Milliyet*, 30 Mart 1965, s. 1.
[346] *Milliyet*, 30 Mart 1965, s. 1.
[347] *Milliyet*, 31 Mart 1965, s. 1.

mecburiyetinden dolayı 10 radyo müdüründen 9'nun görevlerine son verilecekti[348]. Abdi İpekçi *"Mahzurlu Tasarı*" başlıklı yazısında TRT Kanunu hakkında yapılan bu değişiklik tasarısının, anayasaya aykırı hükümler içerdiğini ve TRT yönetiminin bağımsızlığının zedelediğini belirtirken[349], Bülent Ecevit ise tasarının gerçek amacının TRT Genel Müdürü ve Ürgüplü Hükümeti'nin beğenmediği bazı yöneticileri görevlerinden uzaklaştırmak olduğunu ileri sürmüştür[350].

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tasarı ile ilgili olarak 1 Nisan'da parti liderleri ile 4 saat 25 dakika süren bir toplantı yapmıştır. Ürgüplü, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'na, *"Hükümete müdahale edilmesine müsaade edemem. Koalisyon protokolünde bu sarih şekilde yer almıştır. Israr edildiği takdirde istifa edeceğim"* diyerek tasarıya karşı çıkmıştır[351]. Başbakan'ın bu çıkışından sonra parti liderleri hükümete müdahaleye haklarının olmadığını, tasarının normal yollardan Meclise gönderileceğini söylemişlerdir. Osman Bölükbaşı, Genel Müdür Adnan Öztrak'ın istifasını isterken, Ürgüplü verdiği cevapta; *"kimseye emir veremeyeceğini*" belirtmiş ve Öztrak'ın azlinden sonra tarafsız bir genel müdürün bulunabileceğine teminat veremeyeceğini savunmuştur. Toplantı neticesinde değişiklik tasarısının 4'lü komisyona havale edilmesine karar verilmiştir. Bu komisyon AP'den Milli Eğitim Bakanı Nevzat Cihat Bilgehan, YTP'den Devlet Bakanı Şekip İnal, CKMP'den Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy ve MP'den İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan'dan oluşturulmuştur. Ayrıca tasarıyı hazırlayan MP'li Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekai Dorman'da toplantılarda yer alacaktır[352].

AP Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün, TRT hakkındaki meclis araştırması isteyen önergesi 2 Nisan 1965 tarihinde Millet Meclisinde görüşülmeye açılmıştır. İlk sözü alan Ataöv, polemik yaratmak için değil, TRT'nin gerçek durumunu ortaya çıkarmak için araştırmanın yapılmasını söylerken, kurumun kendi başına buyruk hareket ettiğini, hükümetin ilan edildiği sırada TRT idaresinin eski bakanların veda

---

[348] *Cumhuriyet*, 31 Mart 1965, s. 1.
[349], Abdi İpekçi, "Mahzurlu Tasarı", *Milliyet*, 31 Mart 1965, s. 1.
[350] Bülent Ecevit "Kurt Masalı", *Milliyet*, 31 Mart 1965, s. 1.
[351] *Milliyet*, 2 Nisan 1965, s. 1; Kalpakçıoğlu, *a.g.e.*, s. 180; Orhan Tokatlı, *Kaybolan Yıllar 1961/1973*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000, s. 197; Başbakan Ürgüplü bir gün sonra yaptığı açıklamada, liderler toplantısında istifa konusunun mevzu bahis olmadığını söyleyerek istifa haberlerini yalanlamıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1965, s. 1.
[352] *Milliyet*, 2 Nisan 1965, s. 1.

mesajlarını yayınlarken, yeni hükümetin çalışmaları hakkındaki haberlere kısaca yer verdiğini ifade etmiştir. İhsan Ataöv'den sonra kürsüye gelen Ömer Zekai Dorman, araştırmanın yapılmasını faydalı ve zaruri bulduğunu söylemiştir. Uzun bir konuşma yapan Osman Bölükbaşı ise, radyonun CHP propagandası yaptığını savunmuş ve İsmet İnönü'nün "*TRT için mücadele edeceğim"* demecini eleştirmiştir. Bölükbaşı'nın konuşması sırasında CHP tarafından sert müdahaleler olmuş, bunun üzerine oturuma bir saat ara verilmiştir. Daha sonra tekrar açılan görüşmelerde kargaşanın devam etmesi üzerine toplantı 6 Nisan'a ertelenmiştir[353].

6 Nisan'da başlayan görüşmelerde ilk sözü alan MP lideri Bölükbaşı, radyonun tarafsız olmadığını iddia ederken, TRT'nin partizanlık yaptığını, seçimler yaklaştıkça bunun daha da artacağını ve mevcut kanunla bu durumu önlemenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bölükbaşı'dan sonra CKMP adına kürsüye gelen Cevad Odyakmaz, CKMP'nin önerge için müspet oy kullanacağını açıklamıştır. CHP sözcüsü Turhan Feyzioğlu ise önergenin Anayasa ile ters düştüğünü iddia etmiştir[354].

6 Nisan 'da Cumhuriyet Senatosu'nda Milli Birlik Grubu (MBG) adına gündem dışı konuşan tabii üye Vehbi Ersü, TRT meselesi ile ilgili olarak, hükümetin TRT üzerindeki tartışmalara seyircisiz kaldığını söylemiş ve bu konu hakkındaki endişelerini belirtmiştir. Bir gün sonra Ersü'nün konuşmasına cevap veren Başbakan Ürgüplü, TRT konusunda meclis araştırmasının yapıldığını, bu konu hakkında hükümet olarak bir görüş ileri sürmelerinin imkân dâhilinde olmadığını belirtmiştir[355]. Görüşmeler 7 Nisan'da da devam etmiş ve yapılan müzakereler neticesinde önergenin anayasaya aykırı olup olmadığının incelenmesi için Anayasa Komisyonuna havale edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca önergenin Anayasa Komisyonu tarafından incelenmesi için AP'den Ahmet Kemal Bağcıoğlu, Sadık Tekin Müftüoğlu, CHP'den de Ali Coşkun Kırca ayrı ayrı görüş beyan etmiştir. İhsan Ataöv alınan bu karar üzerine, Millet Meclisi Başkanlığına başvurarak önergesinde Anayasa'ya aykırı oldu iddia edilen kısımları değiştirmek istediğini belirtmiş ancak bu tür önergelerde değişiklik yapılamayacağı sebebiyle isteği kabul edilmemiştir. TRT, 8 Nisan'da yayınlamış olduğu 42 sayfalık bildirisinde kurum

[353] *Milliyet*, 3 Nisan 1965, 1,7.
[354] *Milliyet*, 7 Nisan 1965, s. 1, 3.
[355] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 26, B. 69, 7 Nisan 1965, s. 700.

hakkındaki iddialara cevap vermiş, özellikle İhsan Ataöv'ün ve Osman Bölükbaşı'nın iddialarını belgelerle cevaplandırmıştır[356].

TRT'nin bu bildirisine cevap veren MP lideri Bölükbaşı, TRT'nin 2 Nisan 1965 tarihinde Millet Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmaları tahrif ettiğini ileri sürmüştür[357]. TRT meselesi Osman Bölükbaşı ve Başbakan Suat Hayri Ürgüplü arasında da münakaşaya sebebiyet vermiştir. Bölükbaşı, Ürgüplü'nün Senatoda TRT lehinde konuşma yapmasından rahatsızlık duyduğunu belirtirken, Başbakanı muhalefete cesaret vermekle ve koalisyona zarar vermekle suçlamıştır[358]. Bununla birlikte Osman Bölükbaşı, Anadolu Ajansı ve Güneş Matbaacılık Anonim Şirketi İdare Meclisi üyeliklerine seçilen adayların, bakanlardan kurulu dörtlü komitenin teklif ettiği halde, seçilmemesine itiraz etmiştir. 21 Nisan 1965'te Ürgüplü'ye gönderdiği bir telgrafla durumu protesto etmiş ve koalisyon protokolünün çiğnendiğini ifade etmiştir. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Bölükbaşı'na cevaben verdiği demeçte, TRT meselesinin dörtlü komisyon tarafından incelendiğini ve Bölükbaşı'nın göndermiş olduğu telgrafta sözlerini gerekçesiyle ifade etmediğini belirtmiştir[359].

22 Nisan'da gerçekleştirilen Bakanlar Kurulu toplantısında da TRT meselesi görüşülmüştür. MP'li ve CKMP'li Bakanlar, Başbakan Ürgüplü'yü 4'lü komisyonun tayinlerini yürürlüğe koymamasından dolayı suçlamışlardır. Suat Hayri Ürgüplü ise, koalisyonun devam etmesi için bunun mesele yapılmamasını istemiştir. Başbakan Ürgüplü, Bölükbaşı'nın koalisyon protokolü çiğneniyor iddiasına, *"ayağımın altında bir şey yok"* derken[360], YTP lideri Alican görüş ayrılıklarının büyütülmemesini, CKMP lideri Ahmet Oğuz'da Bölükbaşı'nın söyledikleri ile ilgilenmediğini açıklamıştır[361]. Protokol hükümlerinin taviz verilmeden uygulanmasını istemelerinin

[356] Kallimci, *a.g.e.*, s. 80.
[357] *Milliyet*, 9 Nisan 1965, s. 1.
[358] Kallimci, *a.g.e.*, s. 80.
[359] *Milliyet*, 22 Nisan 1965, s. 3.
[360] *Milliyet*, 23 Nisan 1965, s. 1.
[361] *Milliyet*, 24 Nisan 1965, s. 1.

doğal hakları olduğunu söyleyen Osman Bölükbaşı, koalisyondan çekilmeyeceklerini de eklemiştir[362].

Dörtlü Komisyonun, 3 Mayıs'taki toplantısında, MP'li İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan'ın, TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın azledilmesi ile ilgili isteği üzerine, bu kararın Bakanlar Kurulunca alınacağı kararlaştırılmıştır[363]. TRT konusunda Ürgüplü'yü ağır eleştiren MP, bu hususta doğrudan doğruya Başbakan'ı hedef almıştır. Hatta MP Genel Sekreter Yardımcısı Memduh Demir, *"hükümetimiz var, Başbakanımız yoktur"* demiştir[364].

Adalet Bakanı İrfan Baran 8 Mayıs 1965'te tertiplediği bir basın toplantısında, TRT hakkında ortaya atılan suçlamaların doğruluk derecesinin araştırılıp nihai karara bağlanması için Ankara Savcılığı tarafından tahkikat açılacağını duyurmuştur[365]. TRT ile ilgili olarak soruşturma açılması için Adalet Bakanlığı tarafından yazılan tezkere 11 Mayıs'ta Ankara Savcılığı'na ulaşmıştır. Ankara Savcısı Firuz Çilingiroğlu 8 kişilik soruşturma ekibi kurarak konu ile ilgili incelemelere başlamıştır[366]. Aynı gün İhsan Ataöv'ün TRT hakkında meclis araştırması açılmasını isteyen önergesi ile ilgili olarak Anayasa Komisyonu raporu Mecliste kabul edilmiş ve önerge üzerinde müzakereler yapılmıştır. Müzakere sırasında, CHP Milletvekilleri önerge vererek TRT hakkında Ankara Savcılığı tarafından tahkikat açıldığını ve bu yüzden önergenin gündemden çıkarılmasını istemişlerdir. CHP'nin bu önergesi Mecliste sert tartışmalara sebep olmuştur. MP lideri Osman Bölükbaşı, Ankara Savcılığınca açılan tahkikat ile ilgili olarak *"garabet"* kelimesini kullanmıştır. CHP'nin meselenin adliyeye intikal etmesinden dolayı meclis araştırmasına mahal olmadığı yolundaki görüşü kabul edilmemiş ardından, Ataöv'ün önergesinin müzakerelerine devam edilmiştir. Fakat yeterli çoğunluk bulunmamasından dolayı önerge hakkında bir karar alınamamıştır[367].

[362] *Milliyet*, 25 Nisan 1965, s. 1.
[363] *Milliyet*, 4 Mayıs 1965, s. 1.
[364] *Milliyet*, 7 Mayıs 1965, s. 1.
[365] Kallimci, *a.g.e.*, s. 82.
[366] *Milliyet*, 12 Mayıs 1965, s. 3.
[367] *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1965, s. 1.

12 Mayıs 1965'te TRT hakkında, Ankara Savcılığında başlayan soruşturma ile ilgili olarak İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, MP Genel Sekreter Yardımcısı Memduh Emir ve AP Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün ifadelerine başvurulmuştur. MP Grubu bir bildiri yayınlayarak Başbakan Ürgüplü ve bakanların da ifade vermelerini istemiştir[368]. 14 Mayıs'ta yapılan Meclis görüşmelerinde gündem yoğunluğundan dolayı Ataöv'ün önergesi sonraya bırakılmıştır[369]. Ankara Savcılığı'nın, Adalet Bakanı İrfan Baran'ın müracaatı üzerine TRT hakkında açmış olduğu tahkikat incelemeleri 13 Temmuz'da tamamlanmıştır. Savcılar gerek TRT de gerekse Mecliste ve dışarıda basın mensupları arasında yaptıkları tahkikatta, dava konusu olacak bir durumun bulanmadığına karar vererek, TRT'nin taraflı yayın yapmadığı gerekçesiyle takipsizlik kararı almışlardır[370].

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin, iç ve dış politikada memleketi ilgilendiren daha önemli meselesi olmasına rağmen, TRT konusu ile ilgili yapılan tartışmalar hükümeti oldukça yıpratmıştır[371]. TRT meselesi hakkında, sık sık demeç veren ve Ürgüplü Hükümeti'ni zorlayan Osman Bölükbaşı'na *"Tırt Osman"* yakıştırması yapılmıştır. Bölükbaşı da buna karşı "*Hırtı çok olan bu ülkede, varsın bir tane de Tırt olsun"* demiştir[372]. TRT Kanunu'nun değiştirilmesi için Bölükbaşı ile beraber mücadele eden Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekai Dorman, kendi parti mensupları tarafından başarısızlıkla suçlanarak istifaya çağrılmış ve Ağustos ayında istifa etmek durumunda kalmıştır[373].

3.6. 1965 Yılı Bütçesi

İsmet İnönü'nün başında bulunduğu 28. Hükümetin hazırlamış olduğu bütçe, 13 Şubat 1965'te Millet Meclisi'nde yapılan görüşmeler neticesinde, AP, CKMP, YTP ve MP'nin vermiş olduğu oylarla reddedilmiş ve bunu bir güvensizlik olarak kabul eden İnönü Hükümeti istifa etmiştir. İnönü Hükümeti'nin istifası üzerine Suat Hayri

[368] *Milliyet*, 13 Mayıs 1965, s. 1.
[369] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 39, B. 104, 14 Mayıs 1965, s. 153.
[370] *Milliyet*, 14 Temmuz 1965, s. 3.
[371] Kallimci, *a.g.e.*, s. 86.
[372] Deniz Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005, s. 359.
[373] Kallimci, *a.g.e.*, s. 87.

Ürgüplü Başbakanlığında, AP, CKMP, YTP ve MP'den teşkil olunan IV. Koalisyon Hükümeti kurulmuş ve bütçeyi hazırlama görevi bu hükümete kalmıştır. 1965 yılı Bütçe Tasarısı kabul edilinceye kadar Hükümete harcama yetkisi verecek olan geçici Bütçe Kanunu Tasarısı 124 oyla önce Cumhuriyet Senatosunda[374] daha sonra 286 oyla Millet Meclisinde kabul edilmiştir[375].

Ürgüplü Hükümeti, çalışmalarına başlamasının ardından 1965 bütçe görüşmelerini gündemine almıştır. 25 Mayıs 1965 tarihinde, bütçe müzakereleri Cumhuriyet Senatosunda başlamıştır. Senato görüşmelerinde konuşma yapan Maliye Bakanı Mehmet İhsan Gürsan, ekonominin istikrarı ve korunması için her türlü tedbirlerin alınacağını açıklamıştır. Maliye Bakanı'ndan sonra CHP Senato Grubu adına söz alan Zihni Belli, yeni bütçenin giderlerinde, reddedilen İnönü Hükümeti'nin bütçesine göre daha fazla artış olduğu eleştirisinde bulunmuştur. MBG adına konuşan Muzaffer Yurdakuler, yeni hükümetin bütçesinin, eski hükümet bütçesinden farklı olmadığını söylemiştir. AP Grubu sözcüsü Lütfü Tokoğlu ise bütçedeki eksiklerin yeni hükümetten kaynaklanmadığını belirterek İnönü Hükümeti'ni hedef almıştır[376].

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, 6 Mayıs'ta Senatoda yapılan bütçe müzakerelerinde söz almıştır. Ürgüplü, bütçenin açık olduğunu belirtirken, cari harcamalarda %90, yatırım harcamalarında %20-30 civarında gelir elde edildiğini açıklamış, bu durum karşısında 25 milyar liralık bir bütçe imkânı sağlansa bile, Türkiye'nin önemli meseleleri karşısında yetersiz kalacağını vurgulamıştır. Dış yardımlara dikkatli yaklaşılması gerektiğini söyleyen Ürgüplü, yapıcı yatırımlar için hükümetin çalışmalarını yapmakta olduğunu, öncelikle ülke için önem arz eden doktor, öğretmen ve eğitim araçlarının karşılamaya çalışılacağını aktarmıştır. Yabancı Sermaye Kanununun rasyonel bir şekilde ele alınacağını belirten Ürgüplü, yabancı sermayenin ülke içinde yararlanılacak hale getirilmesi gerektiğini söylemiştir.

[374] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 25, B. 44, 19 Şubat 1965, s. 326.
[375] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 36, B. 61, 19 Şubat 1965, s. 289.
[376] *Milliyet*, 6 Mayıs 1965, s. 1.

Başbakan Yardımcısı olduktan sonra ilk defa Parlamentoda konuşma yapan Süleyman Demirel ise özellikle plan konusunda tenkitlerini bildirmiştir[377].

5 Mayıs'ta Senatoda görüşülmeye başlanan 1965 Mali Yılı Bütçe Tasarısı, 13 Mayıs'ta yapılan Cumhuriyet Senatosu toplantısında 41'e karşı 98 oyla kabul edilmiştir. Oylamanın ardından konuşma yapan Başbakan Ürgüplü, bütçenin onaylanmasından memnun olduklarını aktarırken, bütçede büyük değişikliklerin beklenilmemesini söylemiştir[378]. 17 Mayıs'ta da Millet Meclisinde müzakere edilmeye başlanmıştır[379].

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Başbakanlık Bütçesi münasebetiyle ilgili olarak 20 Mayıs 1965'te Millet Meclisinde yaptığı konuşmada, dört parti arasında kurulan hükümette baş gösteren sıkıntıların normal olarak algılanmasını ve Mecliste kendilerine gösterilen güveninin sürdüğü takdirde, vazifeye devam edeceklerini ifade etmiştir. Ürgüplü, bütçesi ret edilen hükümetin çekilmesini normal karşılamak gerektiğini, müzakereler sonucunda bütçenin güven kazanamaması durumunda İnönü Hükümeti gibi kendilerinin de aynı yoldan çekileceğini ve kimseye kırgınlık duyulmayacağını aktarmıştır[380].

Millet Meclisinde yapılan müzakereler 29 Mayıs'ta sonuçlanmış ve Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin tasarlamış olduğu bütçe 174'e karşı 230 oyla kabul edilmiştir. Oylamanın ardından kürsüye çıkan Başbakan Ürgüplü, bütçenin onaylanması dolayısıyla hükümet adına teşekkürlerini sunmuştur. Başbakan, muhalefet partisinin tenkitlerinin üzerinde önemle duracaklarını belirtirken, bütçenin memlekete ve millete hayır getirmesini dilemiştir[381]. Kabul edilen bütçe kanunu 1 Haziran'da Resmi Gazete'de yayınlanmıştır[382].

---

[377] *Milliyet*, 7 Mayıs 1965, s. 3;6 Mayıs'ta yapılan bütçe görüşmeleri için Bkz. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 27, B. 77, 6 Mayıs 1965, s. 69-146.
[378] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 27, B.84, 13 Mayıs 1965, s. 779-780.
[379] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 39, B. 107, 17 Mayıs 1965, s. 416.
[380] *Milliyet*, 20 Mayıs 1965, s. 1. 19 Mayıs'ta yapılan Bütçe görüşmeleri için Bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 39, B. 109, 19 Mayıs 1965, s. 599-697.
[381] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 41, B. 119, 29 Mayıs 1965, s. 481-482.
[382] *Resmi Gazete,* 1 Haziran 1965, S. 12011, Kanun No: 619.

3.7. Zonguldak Maden İşçileri Grevi

Zonguldak'taki Gelik maden ocağında çalışan işçiler 10 Mart 1965'te liyakat zamlarının dağıtılmasında adil davranılmamasına tepki göstererek, grev başlatma kararı almıştır. Grevin başlamasından bir süre sonra işçiler, Maden-İş Sendika yetkilileri ve diğer görevliler tarafından ikna edilerek işlerine geri döndürülmüştür. Karadon ve Kilimli ocaklarındaki işçilerde de grev başlatmış, ancak Gelik'te olduğu gibi burada da mesele çözülmüştür[383].

Grev hareketleri Gelik, Karadon ve Kilimli'den sonra Üzülmez bölgesi Çaydamar ocağına da sıçramış, buradaki 900 işçi iş başı yapmazken diğer işçilerin ocağa girmesine de engel olmuşlardır. Yetkililerin yapmış olduğu ikaz ve konuşmalardan sonra durum kısmen düzelmiş ve bir kısım işçiler ocağa geri dönmüşlerdir. Ereğli Kömür İşletmeleri (E.K.İ) Genel Müdürü Muammer Kaymakçalan, Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdür Yardımcısı Şaban Demir, Teknik Muşavir Bahri Savaşkan ve Zonguldak Valisi Fuat Kadıoğlu bir toplantı yaparak durum değerlendirmesi yapmışlardır. Toplantıda, yapılan eylemlerin Sendikalar Kanunu'na aykırı olduğu sonucuna varılmıştır[384]. İşçilere yasadışı bir eylem yaptıkları söylenirken, liyakat zammı ilgili bir vaatte bulunulmamıştır[385]. 11 Mart'ta gece saatlerinde Kozlu maden ocağında da işçi hareketlenmelerinin başlaması, durumun daha kötü bir hal almasına neden olmuştur. Zonguldak Valisi 100 kadar askerin Kozlu'ya sevk edilmesini istemiştir. Güvenlik güçlerinin olaya müdahalesi sonucu arbede yaşanmıştır. Bu sırada işçilerden Mehmet Çavdar kargaşa sırasında, Satılmış Tepe ise ağır yaralı olarak hastaneye kaldırıldıktan sonra hayatını kaybetmiştir[386].

Başbakan Ürgüplü, 12 Mart 1965'te Cumhuriyet Senatosunda yaptığı açıklamada, durum hakkında bilgi verirken, yapılan hareketin kanunsuz olduğunu, olayların Zonguldak Maden İşçileri Sendikası tarafından da tasvip edilmediğini ve gerekli tedbirlerin alınacağını bildirmiştir[387]. 15 Mart'ta ortalık yatışmış, grev sırasında rehin alınan Mühendis Gültekin Yartımata, serbest bırakılmış ve olaylara karışılanlarla

[383] Kallimci, *a.g.e.*, s. 96.
[384] *Milliyet*, 12 Mart 1965, s. 1.
[385] Erol Çatma, *1965 Madenci Direnişinin Öyküsü, Kömür Tutuşunca*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul ,1997, s. 71.
[386] Çatma, *a.g.e.*, s. 88.
[387] Cumhuriyet Senatosu *Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 26, B. 53, 12 Mart 1965, s. 351.

ilgili olarak Zonguldak Savcılığı tarafından tahkikat açılmıştır[388]. Yaşanılan bu hadise Cumhuriyet tarihinde bir ilktir. Daha önce de devlet ile işçiler karşı karşıya gelirken, ilk defa Kozlu olaylarında işçilerden hayatını kaybedenler olmuştur[389].

3.8. Petrol Kanunu'nda Değişiklik Talebi

Ürgüplü Hükümetini meşgul eden bir diğer önemli hadise 1954 tarihli Petrol Kanunundaki değişiklik talebidir. Söz konusu bu talep, Senatör Kamil Karavelioğlu ile CHP İstanbul Milletvekili Reşit Akif Ülker tarafından hazırlanan Türk petrolünün milli çıkarlara uygun olarak üretilmesini amaçlayan bir kanun teklifiydi. 40 parlamento üyesinin de imzaladığı ve MBK tarafından da olumlu karşılanan kanun teklifi özetle şu hükümleri kapsamaktadır[390];

- "*Petrol işiyle yalnız Türkiye Cumhuriyeti kanunlara göre hükmi şahsiyeti tüzel haiz şirketler meşgul olabilecekt*ir.
- *Petrol ürünleri bakımından zengin kaynaklara sahip olan ve MTA* (Maden Tetkik ve Arama) *Enstitüsü tarafından Siirt bölgesinde, hak sahibi olan şirketlerin hakları saklı kalmak şartıyla yalnız TPAO* (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) *üretimde bulunabilecekt*ir.
- *Yürürlükteki kanuna göre bir bölgede 8 arama ruhsatı alabilen şirketlere, üretim süresini arttırmak için ancak 5 ruhsat verilecekt*ir.
- *Uzatmalarla 10 yılı bulan arama süresi, yeni değişikle temditle birlikte 7 yılı aşamayacaktır.*
- *Tükenme payı olarak yüzde 27,5 olarak yapılmakta olan indirim de kaldırılmaktadır.*"

23 Mayıs'ta Petrol Kanununda değişiklik istenilen kanun talebi Millet Meclisinde müzakere edilmiş ve teklifin geçici komisyonda görüşülmesi kararına varılmıştır[391]. 3 Haziran'da geçici komisyon görüşmeleri başlamıştır. Komisyon başkanlığına AP'den Kudret Mavitan, sözcülüğüne CHP'den Kemal Okyay, kâtipliğine ise yine CHP'den Gıyasettin Karaca seçilmiştir[392]. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, aynı gün toplanan CHP Grubu'nda, petrol meselesi ilgili olarak görüşlerini öne sürmüştür. İnönü, Petrol Kanunu'nun uygulanmasında görülen eksiklilerin düzeltilmesi

[388] Kallimci, *a.g.e.*, s. 101.
[389] Arda Baş, "Devletin Gözüyle Kozlu Olayları", *İnsan Kimlik, Mekan Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri*, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No:11, Zonguldak, 2014 s. 339.
[390] *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1965, s. 7
[391] *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1965, s. 1; *Milliyet*, 24 Mayıs 1965, s. 1.
[392] *Milliyet*, 4 Haziran 1965, s. 1.

taraftarıydı[393]. Türkiye Petrolleri Genel Müdürü İhsan Topaloğlu da kanunun memleket yararına yeniden düzenlenmesi fikrindeydi[394].

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü 7 Haziran'da yaptığı açıklamada, petrol konusunun bakanlar düzeyinde bir danışma kurulunda ele alınması için teklifte bulunacağını söylemiştir. Ürgüplü, petrolün millileştirme fikrinin erken olduğunu düşünürken, kanun üzerinde değişiklik yapılıp, ülke menfaatine göre hareket edilmesi fikrini savunmuştur[395]. Petrol Kanunu üzerinde değişiklik yapılması teklifini görüşen geçici komisyon 10 Haziran 1965'te yaptığı toplantıda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut'un isteği üzerine çalışmalarını 10 gün sonraya ertelemiştir[396].

Geçici komisyon petrol kanunu teklifini görüşemeye 21 Haziran'da tekrar başlamıştır. İlk sözü Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut almış ve hükümetin petrol konusunda ortak bir görüşünün bulunmadığını açıklamıştır. Turgut, petrol meselesinin ülkenin önemli konularından biri olduğunu, tartışmaların polemik yaratacak türden değil, teknik ve ilmi bakımdan yapılması gerektiğini ve Türkiye'de petrol meselesini her yönüyle bilen bir uzmanın bulunmadığını ifade etmiştir. Bakan'dan sonra söz alan eski Enerji Bakanı CHP Denizli Milletvekili Arif Hüdai Oral ise, hükümetin böyle bir önemli meselede belirli bir görüşle komisyona gelmesi gerektiğini söylemiştir. Tekrar söz alan Mehmet Turgut memleketin milli menfaatleri söz konusu olduğu zaman kanunun değiştirilebileceğini ilave etmiştir[397].

Hükümetin petrol kanununda tasarlanan değişiklik teklifine herhangi bir görüş bildirmemesi, CHP'li Turhan Feyzioğlu'nun "*görüşüm yok diyen hükümet çekilir"* eleştirisine sebep olmuştur[398]. Muhtelif gençlik kuruluşları petrol tartışmalarına sessiz kalmazken, düzenledikleri basın toplantıları ve yayınlamış oldukları bildirilerde sömürgeciliğe karşı olduklarını ve sömürgeci bir zihniyetle hazırlanmış

[393] *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1965, s. 1.
[394] *Milliyet*, 5 Haziran 1965, s. 1.
[395] *Milliyet*, 8 Haziran 1965, s. 1.
[396] *Milliyet*, 11 Haziran 1965, s. 1.
[397] *Cumhuriye*t, 22 Haziran 1965, s. 1; *Milliyet*, 22 Haziran 1965, s. 3;
[398] *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1965, s. 1; *Milliyet*, 24 Haziran 1965, s. 3.

olan petrol kanunun değiştirilmesini istemiş ve Bakan Mehmet Turgut'u eleştirmişlerdir[399].

Siyasi partiler petrol konusu üzerinde mutabakat sağlayamamış farklı görüşler ileri sürmüştür. CHP Petrol Kanunu'nun değiştirilmesini isterken, AP, devletleştirme ve millileştirme gibi fikirlerin sol akımların ürünü olduğunu iddia ederek petrolün millileştirme fikrine katılmamıştır. Başbakan Ürgüplü de petrolün millileştirme fikrini erken bulduğunu açıklamıştı. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, petrolün devlet eline almasının bir zorunluluk olmadığını savunurken, CKMP petrolün millileştirilmesinden yana tavır almış, YTP ise bu konuda AP'yi desteklemiş, millileştirmenin erken olduğunu savunmuştur[400].

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin bir koalisyon hükümeti olması sebebi ile birçok konuda güçlükler çekmiştir. Bu konulardan biri olan petrol meselesi hükümete zor zamanlar yaşatmıştır. Seçim hazırlıklarının başlaması üzerine Petrol Kanunu'nda yapılması planlanan değişikler uygulanamamıştır[401].

3.9. Toprak Reformu Sorunu

Toprak reformu, anlam itibariyle toprakta mülkiyetin küçük çiftçiler ve tarım işçileri yararına yeniden dağıtılmasını ihtiva etmektedir[402]. Cumhuriyetin ilk yıllarında toprak reformu gibi kitlesel bir yapıyı çabucak değiştirebilecek faaliyetlere girişmek, hemen hemen olanak dışıydı. Bunun sebebi, büyük toprak sahiplerinin yardımı ile kazanılan bir İstiklal Savaşı'nın ardından, onların aleyhine bir toprak reformu yapılmak istenilmemesidir. Cumhuriyet'in ilanından sonra ilk kez 1933-34 yıllarında toprak reformu ile ilgili girişimlere başlanmıştır. Bu amaçla İçişleri Bakanlığı, "*İskân Toprak Kanunu"* adlı ve çoğunlukla toprakların tapusuz kısmını devlete mal eden bir tasarı hazırlamıştır. Tasarıya göre kişilerin eline geçmiş olan çok miktardaki hazine

[399] Kallimci, *a.g.e.,* s. 115.
[400] Kallimci, *a.g.e.,* s. 117-118.
[401] Nedim Yalansız, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980),* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2002, s. 153.
[402] Yavuz Tekelioğlu, "Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları" *Akdeniz İİBF Dergisi,* C. 10, S. 19, 2010, s. 44.

toprakları devlet eline geçecek ve toprak sahibi olmayan kişilere dağıtılacaktır. Ancak tasarı geri çevrilmiş ve kanunlaşmamıştır.

1942-1945 yılları arasında Tarım Bakanı olan Reşat Muhlis Erkmen'in girişimleri ile de bir tasarı hazırlanmış, ancak bu da kanunlaşmamıştır[403]. Toprak Reformu çalışmaları Atatürk'ün vefatı ve İkinci Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle bir süre duraklamış, savaş sonrasında tekrar başlamıştır[404]. 1945 yılı başında Tarım Bakanlığı "*Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocaklarının Kurulması"* hakkındaki kanun tasarısını TBMM'ye sunmuştur. Tasarı 11 Haziran 1945'te kabul edilmiş ve 15 Haziran'da Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir[405]. Adı geçen kanun CHP içerisinde tartışmalara sebep olmuş, bilhassa çok fazla araziye sahip olan Adnan Menderes ve Emin Sazak gibi vekiller bu kanuna karşı çıkmışlardır[406]. Toprak Kanunu'na tepkiler devam ederken, CHP içerisinde bir kırılma meydana gelmiş ve DP'nin kuruluş süreci başlamıştır. Milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün imzalamış oldukları *"Dörtlü Takrir"* olarak bilinen bildiriyle DP'nin kuruluş temeli atılmıştır[407].

Toprak Reformu konusu 27 Mayıs 1960'tan sonra da gündemi sık sık meşgul etmiştir. 1961-1965 İnönü Koalisyon Hükümetleri döneminde toprak reformu çalışmaları devam etse de çözüme varılamamıştır[408]. Toprak Reformu Ürgüplü Hükümeti'nin programında da yer almış, topraksız köylünün toprağa kavuşturulması ve önceden hazırlanarak Meclise intikal eden toprak reformu kanunu tasarısının takip edileceği açıklanmıştır[409]. Tarım Bakanı Turhan Kapanlı, toprak reformunun seçimlerden önce çıkarılmaya çalışılacağını ifade etmiştir[410]. Anayasa Komisyonu Başkanı Abdülhak Kemal Yörük'ün hazırladığı önerge ile Toprak Reformu Kanun Tasarısı'nın bir an önce kanunlaştırılması için geçici komisyon kurulması kabul

---

[403] Sevgi Korkut, *Toprak Reformu ve Türkiye,* TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayını No:8, TBMM Basımevi, Ankara, 1984, s. 45-46.
[404] Tekelioğlu, a.g.m., s. 56.
[405] Korkut, *a.g.e.,* s. 47.
[406] Enis Şahin, Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, C. 1, S. 2, 2016, s. 38; Recep Büyüktolu, *Demokrasinin Gelişim Sürecinde Çankırı Milletvekilleri (1950-1954)*, Çankırı Belediyesi Yayınları, Çankırı 2013, s. 16-17.
[407] Büyüktolu, *a.g.e.,* s. 6.
[408] Korkut, *a.g.e.,* s. 55.
[409] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 36, B. 65, 26 Şubat 1965, s. 497.
[410] Milliyet, 24 Nisan 1965, s. 3.

edilmiştir[411]. Başbakan Ürgüplü yapmış olduğu açıklamada, vatandaşın topraksız kalmasına taraftar olmadıklarını ve Toprak Kanununun ülkeye daha çok huzur getireceğini belirtmiştir[412].

Geçici komisyon 9 Haziran'da yaptığı toplantıda Tarım Bakanı Turhan Kapanlı yer almazken, komisyon üyelerine hükümet değişikliklerini taşıyan Toprak Reformu Kanunu tasarısı dağıtılmıştır. Tasarıda yer alan değişiklikler şunlardır[413]:

- "*Reform sonunda büyük arazi sahiplerine bırakılacak arazinin genişliği eski tasarıya göre en az iki misli artırılmıştır. Eski tasarıda kurak iklim ve kıraç arazide dördüncü sınıf toprakta arazi sahibine bırakılacak arazi 2500 dönüm olarak sınırlandırdığı halde yeni tasarıda 5000'ne çıkarılmıştır.*
- *Eski tasarının birinci maddesinde toprak reformunun amacı olarak "Arazi mülkiyeti tasarruf ve işletilmesine ilişkin toprak statüsünü yeniden düzenlemek" denilirken, bu ibare yeni tasarıda yoktur.*
- *Yeni tasarı kooperatif faaliyetinin toprak reformu ile ilgisini kesmiştir.*
- *Yeni tasarı, kanunlaştırılacak arazinin gerçek değerini kamulaştırma anında serbest alım satımla beliren rayiç bedeli olarak kabul etmektedir.*
- *Yeni tasarıda dağıtılacak arazi arasında hazine arazisine öncelik verilmektedir.*"

Komisyon üyelerinden Orhan Adli Apaydın, komisyonda yaptığı konuşmasında, hükümetin gayri ciddi olduğunu ve Toprak Reformu Kanunu'nun, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndan da geriye götüreceğini söylemiş ve tasarıyı eleştirmiştir[414]. Komisyon görüşmelerini 15 Haziran'da da sürdürmüş, ancak Tarım Bakanı Turhan Kapanlı'nın Paris'e gitmiş olmasından dolayı bu toplantıya da iştirak etmemiştir. Toplantı sırasında imzasız olarak değişiklikler ile ilgili iki sayfalık bir yeni bir tasarı komisyona dağıtılmıştır. Toplantıda söz alan CHP'li üyeler tasarının kime ait olduğunu ve tasarının hükümette görüşülmediğini sormuş, bu tasarı yerine İnönü Hükümeti döneminde hazırlanan tasarının ele alınmasını istemişlerdir[415]. AP'li üyeler bu görüşe katılmamış ve AP Maraş Milletvekili Ahmet Kemal Bağcıoğlu'nun vermiş olduğu önerge ile tasarıdaki değişikliklerin, Bakanlar Kurulu üyelerine imza ettirilerek, bir hükümet görüşü olarak sunulmasını istemiştir. Teklif komisyonda

[411] *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1965, s. 7; *Milliyet*, 19 Mayıs 1965, s. 3.
[412] *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1965, s. 7; *Milliyet*, 7 Haziran 1965, s. 1.
[413] *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1965, s. 1.
[414] *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1965, s. 1.
[415] *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1965, s. 1.

kabul edilmiştir[416]. Tarım Bakanı Turhan Kapanlı, toprak reformu kanunu üzerinde yapılması öngörülen değişiklerin gerekçelerini geçici komisyona gönderdiği bir yazı ile açıklamıştır. Kapanlı'nın hazırlamış olduğu gerekçelerde, Toprak Kanunu'nun anayasaya uygun olarak, ziraatı geliştirmek ve çiftçinin topraklandırılması amaçlanırken, toprak reformunu mülkiyet hakkına müdahale olarak değerlendirilmediği, zorunlu iskân olarak algılamaya yol açan hükümlerin hafifletildiği, mecburi kooperatifleşmenin çıkarıldığı, eski tasarıda yer alan ve Türk hukukunda bulunmayan aile mülkiyetinin yerine ferdi mülkiyetinin getirildiği belirtilmiştir[417].

Bakanlar Kurulu 18 Haziran 1965'te Başbakan Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında toplanmış ve Toprak Reformu Kanunu'nu müzakere etmiştir Bakanlar Kurulu almış olduğu karar ile Tarım Bakanı Turhan Kapanlı'nın hazırlamış olduğu tasarı yerine, İnönü Hükümeti dönemimde hazırlanmış olan tasarının müzakereye konulması ancak hükümet görüşünün de muhafaza edilmesi kararını almıştır[418]. Başbakan Ürgüplü, Toprak Reformu Kanunu tasarısının 23 Haziran'da geçici komisyonda görüşüleceğini açıklamıştır. Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel ise hükümet programında Topak Reformu Kanunu tasarısının mevcut olduğunu, İnönü Hükümeti döneminde hazırlanan tasarı metninin görüşmelerin gecikmemesi için gündeme alındığını ifade etmiştir. Demirel, komisyondaki görüşmeler süresince, Tarım Bakanı Turhan Kapanlı'nın savunduğu görüşlerin, hükümet görüşü olarak değerlendirileceğini ve tasarının bir an önce çıkarılmasını istediklerini bildirmiştir. Ayrıca seçim dönemine yaklaşıldığını hatırlatarak, tasarının çıkmasının parlamentonun çabalarına bağlı olduğunu açıklamıştır[419].

Toprak Reformu tasarısını görüşmek için 23 Haziran 1965'te toplanan komisyonda Petrol Kanunu'nda olduğu gibi bu konuda da hükümetin görüşü olmadığı ortaya çıkmıştır. Toplantı sonunda görüşmelerin 25 Haziran'da devam edilmesine karar verilmiştir[420]. 25 Haziran'da yapılan görüşmelerde sert tartışmalar meydana gelmiştir. Toplantı sırasında Aydın Bağımsız Milletvekili Orhan Adli Apaydın,

[416] *Milliyet*, 16 Haziran 1965, s. 1.
[417] *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1965, s. 1.
[418] *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1965, s. 1; *Milliyet*, 19 Haziran 1965, s. 1.
[419] *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1965, s. 1.
[420] *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1965, s. 1; *Milliyet*, 24 Haziran 1965, s. 1.

komisyon başkanlığına bir önerge vererek, toprak reformu konusunda Turhan Kapanlı'nın kesin bir cevap getiremediğini ve bunun için Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün komisyona çağrılmasını istemiştir. Bu önerge üzerine konuşma yapan Tarım Bakanı Turhan Kapanlı, önergeyi komiklik olarak nitelendirmiştir[421]. Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, memleketin önemli konularında fikri olmayan bir hükümetle karşı karşıya olduklarını ve hükümetin düştüğü aciz durumun farkında olmadığını söyleyerek eleştiride bulunmuştur[422].

Toprak reformu konusu Ürgüplü Hükümeti'nin netlik kavuşturamadığı bir başka konudur. Geçici Komisyon'da yapılan görüşmeler üzerinde bir sonuca varılamamıştır. Hükümetin, Tarım Bakanı Turhan Kapanlı'nın hazırlamış olduğu tasarının yerine, İnönü Hükümeti'nin tasarısını müzakereye koyması, hükümete yönelik eleştirileri artırmıştır. Hükümeti oluşturan partilerden, AP, MP ve YTP'nin seçim öncesi yıpranmamak adına toprak reformu konusunda tedbirli davranmaları ve bu yüzden konuyu seçimlerden sonra kurulacak olan hükümetin üzerine bırakmak istemeleri, reform görüşmelerinin seyrini zorlaştırmıştır[423]. CKMP ise Turhan Kapanlı'nın tasarı hakkında hazırlamış olduğu değişikliklere katılmadığını açıklamıştır[424].

Partilerin seçim hazırlıklarına yönelmesiyle, Toprak Reformu ile ilgili yaşanan gerginlikler hafiflemiştir[425]. 1965 seçimlerinden önce, seçimi kazanacağını düşünen AP'nin konuyu gelecek meclise bırakmayı istediği ve bu yüzden reform konusunda oyalama siyaseti izlediği görülmektedir. Nitekim Süleyman Demirel toprak reformu meselesinin seçimlerden sonra gelecek mecliste halledilebileceğini söylemiştir[426]. Sonuç olarak petrol meselesine benzer olarak toprak reformu meselesi de Ekim 1965'teki seçimlerden sonra kurulacak olan AP Hükümetine intikal ettirilmiştir[427].

[421] *Milliyet*, 26 Haziran 1965, s. 1.
[422] *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1965, s. 7.
[423] Kallimci, *a.g.e.*, s. 124.
[424] *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1965, s. 1.
[425] Kübra Kalkancı, *Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin Faaliyetleri,* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2018, s. 80.
[426] Abi İpekçi, "Meclis Çalışmaları", *Milliyet*, 23 Haziran 1965, s. 1.
[427] Kallimci, .a.g.e, s. 125.

3.10. Aşırı Akımlara Karşı Yapılan Mücadeleler

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti programında aşırı sağ ve sol akımlar ile olan mücadelede kararlı olunacağı ifade edilmiştir. Programda bu akımlar, Anayasa düzenini yıkmaya, devletin bekasını huzurunu ve bütünlüğünü tehlikeye düşürmeye yönelen hareketler olarak görülmüştür[428]. Aşırı akımlara karşı yürütülecek mücadelenin gündeme gelmesi, Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142 maddelerinin tartışılmasına sebep olmuştur. Bilhassa TİP'nin girişimleriyle bu maddenin kaldırılmasına dair söylemler artmıştır[429]. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Nadir Nadi, Adalet Bakanı İrfan Baran'ın, faşizmi ve komünizmi önlemek için eklenen bu maddelerin kaldırılmasına taraftar gözükmediğini yazmıştır[430].

5 Nisan 1965'te Karma Bütçe Komisyonunda Adalet Bakanlığı bütçesi görüşülürken, Bağımsız Milletvekili Orhan Adli Apaydın, Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerin fikir özgürlüğüne aykırı olduğunu söyleyerek kaldırılmasını istemiştir. Apaydın ayrıca, Marksist felsefesi ve sosyalist düşünceleri açıklayan iki kitabın neden toplatıldığını, Adalet Bakanı İrfan Baran'a sormuştur. Baran, ilgili maddelerin kaldırılması ile ülkede ırkçılık ve Kürtçülük faaliyetlerini önleyemeyeceklerini, Kürtçülerin referandum, şeriatçıların da hilafeti geri getirmek isteyeceklerini belirtirken, bu tür faaliyetlere karşı başka yaptırım gücünün bulunmadığını söylemiştir. Bakan, Erzurum'dan 163. maddenin kaldırılıp, Nurculuk Faaliyetlerinin serbest bırakılmasını isteyen bir mektup aldığını belirtmiştir. Toplatılan kitaplar için dava açıldığını, bu yüzden konu üzerinde konuşmayacağını eklemiştir[431].

Aynı gün yapılan Bakanlar Kurulu, Emniyet Müdürlüğü yetkilileriyle bir toplantı yapmış, aşırı sağ ve sol akımların faaliyetler gözden geçirilmiştir. Toplantıda, irticai faaliyetler üzerinde de durulmuş ve bu konunun sıhhati için Diyanet İşleri Başkanlığı ile iş birliği yapılmasına karar verilmiştir[432]. İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, Bakanlar Kurulunda aşırı solcuların faaliyetlerinin izlenmesi ve tedbir alınması konusunu ortaya atmış ve bu konuda Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'ye bir tezkere

[428] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 36, B. 65, 26 Şubat 1965, s. 496.
[429] Kallimci, *a.g.e.*, s. 126.
[430] Nadir Nadi, "Her Derde Deva", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1965.
[431] *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1965, s. 1,7.
[432] *Milliyet*, 6 Nisan 1965, s. 1.

vermiştir[433]. 141. ve 142. maddelerin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, 31 Mayıs 1965 tarihinde yapmış olduğu açıklamada, adı geçen maddelerin faşist bir merkezden geldiğini ve anayasaya aykırı olduğunu savunmuştur[434].

Bakanlar Kurulu, aşırı akımlara karşı yürütülecek mücadeleleri gündemine almıştır. 1 Haziran'daki toplantıda konuşan İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, sol akımlarla yapılması geren mücadeleden söz ederken, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, sağ akımlarla da mücadele edilmesi gerektiğini söylemiş ve bazı bakanlar da bu görüşe katılmıştır. İsmail Hakkı Akdoğan hazırladığı raporda, 141. ve 142. maddelerin işler hale getirilmesini, ihtisas mahkemelerinin kurulmasını ve aşırı solla yapılan mücadelede koordinasyonun sağlanmasını istemiştir. Bakanlar Kurulu aşırı sağ ve sol akımlara karşı alınacak tedbirleri tespit etmek için 5 bakandan oluşan bir komisyonun kurulmasına karar vermiştir. Bu komisyonda, İsmail Hakkı Akdoğan (MP), Ahmet Topaloğlu (AP), İrfan Baran (CKMP) ve Nevzat Cihat Bilgehan (AP) yer almıştır[435].

Aşırı akımlarla mücadele ve tedbir için Bakanlar Kurulu bünyesinde kurulan komisyon, 11 Haziran 1965'te toplanmıştır. İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, komisyonla ilgili olarak şunları söylemiştir, *Kurulan komisyon aşırı cereyanlarla ne şekilde mücadele edilmesi gerektiğini araştıracak, alınacak kanuni, iktisadi ve idari tedbirleri tespit ettikten sonra kararlarını bir rapor halinde Bakanlar Kuruluna sunacaktır*[436]."

Başbakan Yardımcısı ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, 12 Haziran'da Ordu Soya Fabrikası'nın açılışı sırasında yapmış olduğu konuşmasında, aşırı sol akımlarla ilgili de söz söyleyerek, *"Biz bütün gücümüzle aşırı sol nizamın karşısındayız. Aşırı solun gayesi komünizmdir. Perdesinin arkasında komünizm vardır"* demiştir. İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, aşırı akımlarla mücadele için mevcut kanunları Bakanlar Kurulu olarak yeterli bulduklarını söylerken, kanunlara aykırı olarak

[433] *Milliyet*, 28 Mayıs 1965, s. 3. İsmail Hakkı Akdoğan'ın vermiş olduğu tezkere, 31 Mayıs'ta Bakanlar Kurulu tarafından ele alınmıştır, *Milliyet*, 1 Haziran 1965, s. 1.
[434] *Milliyet*, 1 Haziran 1965, s. 1.
[435] *Milliyet*, 2 Haziran 1965, s. 3.
[436] *Milliyet*, 12 Haziran 1965, s. 1.

gösterilen davranışlara müsaade edilmeyeceğini ifade etmiştir[437]. 15 Haziran'da aşırı sağ ve sol akımlara karşı mücadele için kurulan komisyonda tekrar bir toplantı yapılmıştır. İsmail Hakkı Akdoğan aşırı solcuların tespit edildiğini, komünistlik suçundan mahkûm olup da Af Kanunu'ndan yararlanarak, devlet kademelerinde görev alanların durumu üzerinde durulduğunu açıklamıştır[438].

16 Haziran 1965'te Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile Başbakan Suat Hayri Ürgüplü bir görüşme yapmıştır. Görüşme sonrasında açıklamalarda bulunan Gürsel, yaklaşan seçim döneminde, partilerin propagandalarını bir sağ-sol mücadelesi haline getirmemeleri gerektiğini söylemiştir[439].

TİP tarafından Türk Ceza Kanunun 141. ve 142. maddelerinin anayasaya aykırı olduğunu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne ettiği müracaat, 29 Haziran'da sonuçlanmıştır. Anaysa Mahkemesi Başkanı Lütfi Akdalı maddelerin anayasaya aykırı olmadığını ve bu kararın oy çokluğu ile alındığını bildirmiştir[440].

141. ve 142. maddelerin tartışmalarının devam ettiği dönemde, 4 Temmuz 1965'te Bursa'da düzenlenen TİP Kongresi olaylı geçmiştir. Milliyetçi ve Komünizmle Mücadele Derneği üyeleri oldukları iddia edilen bir kalabalık kongreyi basmıştır. Olaylar kalabalık bir grubun, "*Alçaklar, Moskova'ya*" diye bağırarak kongrenin yapıldığı sinema salonuna yürümesiyle başlamıştır. Öfkeli grubun sinemaya girmeye çalışmaları karşısında, jandarma ve askeri kuvvetler binayı kordon altına almıştır. Sinema önünde toplananlar binaya taş atarken, antikomünist beyannameler yayınlamıştır. Olaylar sırasında darp edilen 3 TİP üyesi ağır yaralanmıştır. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, partisine yapılan bu saldırılara mani olunması için Başbakan Ürgüplü'ye telgraf çekmiştir. Telgrafta, Ürgüplü'nün tarafsız kişiliğine

[437] *Milliyet*, 13 Haziran 1965, s. 1.
[438] *Milliyet*, 16 Haziran 1965, s. 1.
[439] *Milliyet*, 17 Haziran 1965, s. 1.
[440] *Milliyet*, 30 Haziran 1965, s. 1; Mehmet Ali Aybar, Anaysa Mahkemesi kararının ardından yapmış olduğu açıklamada, faşist maddeler olarak nitelediği 141. ve 142. maddelerin değişmemesi kararına rağmen, Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmaya devam edeceklerini açıklamıştır. Bkz. *Milliyet*, 1 Temmuz 1965, s. 1.

değinen Aybar, Başbakan'dan bütün ağırlığını koyarak anayasayı korumasını istemiştir[441].

Bursa'da yaşanan olaylarla ilgili olarak Bursa Savcılığı, Komünizmle Mücadele Derneği, Milliyetçiler Derneği ve AP'ye mensup olduğu iddia edilen 11 kişi hakkında kovuşturma yapmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yaşanan olaylarla ilgili olarak meydana gelen hadiselerin komünistlik kadar zararlı olduğunu bildirmiştir. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, düzenlemiş olduğu basın toplantısında, olaylarda içerisinde yurt dışının da parmağı olduğuna işaret ederek, bu olaylarla yaklaşan seçimleri bir terör havası haline getirmek ve AP'nin %50'nin üzerinde oy sağlamasının amaçladığını belirtmiştir. Aybar pasif kaldığını söyleyerek Başbakan Ürgüplü'yü de eleştirmiştir[442].

Bursa olayları Senato gündemine gelmiş ve Suphi Karaman, bu tür saldırıların devam etmesi halinde, seçimlerin yapılmasından endişe ettiğini belirtmiştir. Suphi Karaman'ın konuşması üzerine cevap vermek için kürsüye gelen Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Cumhurbaşkanı ile görüşmesinden sonra hükümet olarak anayasa ve normal seçim düzenine karşı girişilebilecek her türlü hareket karşısında, ciddi tedbirler almaya karar verdiklerini açıklamıştır[443].

7 Temmuz 1965 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu, Bursa'da yaşanan hadiseyi gündeme almıştır. İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, olaylarda AP'lilerin rolü olduğu yolunda bakanlığa herhangi bir haberin ulaşmadığını, bu tür hareketlere son vermenin kanunların izin verdiği ölçüde *"dindar" ve "sosyalist*" olmakla mümkün olacağını söylemiştir. Adalet Bakanı İrfan Baran ise olaylara adı karışan AP'lilerin bulunması ile ilgili olarak, parti ile kişilerin birbirine bağlı olmadığını ifade etmiştir. Yapılan toplantıda Komünizmle Mücadele Derneğinin ele alınacağına karar verilmiştir. CHP'li Suphi Baykam, aynı gün Başbakan Ürgüplü ile görüşerek, ülkenin bütünlüğünü bozacak faaliyetlerle ilgili olarak bazı vesikalar sunmuştur[444] .

[441] *Milliyet*, 5 Temmuz 1965, s. 1.
[442] *Milliyet*, 6 Temmuz 1965, s. 1.
[443] *Milliyet*, 7 Temmuz 1965, s. 1
[444] *Milliyet*, 8 Temmuz 1965, s. 1.

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, 8 Temmuz'daki açıklamasında seçimlerin huzurlu bir ortamda yapılması için önlemlerin alınacağını, hadiselerin yayılmadığı ve bu yüzden tedbir alınmasına gerek duyulmadığını bildirmiştir. Ürgüplü, Suphi Baykam'la yapmış olduğu görüşmede yararlı bilgiler aldığını ancak memlekette Baykam'ın ifade ettiği şekilde bir tehlikenin bulanmadığını söylemiştir. Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel yaşanan olaylarda AP'nin ilgisinin olup olmadığı yolunda bir soruya "*olmayan bir şeyi yoktur demek, adetim değildir"* diye cevap vermiştir[445]. Bakanlar Kurulu 9 Temmuz'da iki ayrı toplantı düzenleyerek, aşırı sağ ve sol akımlara karşı alınacak tedbirleri görüşmeyi sürdürmüştür. Süleyman Demirel, aşırı olan her şeye karşı olduklarını söylerken, Hükümet adına konuşan Nevzat Cihat Bilgehan ise bütün aşırı cereyanların tehlikeli olduğunu ve vatandaşların bu tür tehlikelere karşı bilinçlendirilmesi için basın ile iktisadi kalkınmanın beraber hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır[446].

Ürgüplü Hükümeti'nin aşırı akımlarla mücadelesinde, sağ akımlardan çok sol akımları bir tehlike olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim hükümeti oluşturan partilerin sağ görüşte olan partiler olması, bu partilerin aşırı eğilimlerin *"solda*" olduğuna inanması[447] buna neden olmuş olabilir[448]. Seçimler yaklaştıkça, bilhassa AP komünizme olan eleştirilerini artırmış, hükümette yer alan partilerle birlikte CHP'yi komünizmi korumakla suçlamıştır. Koalisyonda bulunan diğer partilerde AP'nin tutumuna yakın bir tavır sergilerken, CHP *"ortanın solu"* sloganıyla savunma endeksli bir politika takip etmiştir. Sonuç olarak, aşırı akımlara karşı yapılacak tedbirler, seçim sürecinde partilerin propaganda malzemesine dönmüştür[449].

3.11. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Yurt Gezisi

[445] *Milliyet*, 9 Temmuz 1965, s. 1.
[446] *Milliyet*, 10 Temmuz 1965, s. 1.
[447] Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1950)*, (Çev: Ahmet Fethi Yıldırım) Hil Yayın, İstanbul, 2010, s. 281.
[448] Komünizm ile Mücadele Derneği, Ürgüplü Hükümeti'nden gördükleri yakınlıktan memnun olduklarını bildirmiştir. Bkz. Ertuğrul Meşe, *Türk Siyasal Yaşamında Komünizmle Mücadele Dernekleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013, s. 70.
[449] Kallimci, *a.g.e.*, s. 128.

Suat Hayri Ürgüplü, eşi Nigar Hanım ile birlikte 1-10 Haziran 1965 tarihleri arasında 9 ili kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. Gezinin ilk durağı Afyon'dur. Ürgüplü, Ankara'dan hareket ederek Sivrihisar ilçesine gitmiş ve burada halkın şikâyetleri ile ilgilenmiştir. Yol üstünde bir köyde durulmuş, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, köylüler ile ilgilenirken eşi Nigar Ürgüplü köy çocuklarına şeker dağıtmıştır. Bunun üzerine Bayan Ürgüplü'ye *"Şekerli teyze*" denilmiştir. Ürgüplü'yü Afyon il sınırında Afyon Valisi İhsan Aras karşılamıştır. Esnaf örgütü temsilcisi Hüseyin Öygün, Başbakan'a bir dilekçe vererek, sanayi çalışma kredisi teminini, şehir içi yolların asfaltlanmasını, sucuk imalathanesinin düzenlenmesini istemiştir. Afyon'da bir konuşma yapan Ürgüplü, seçimlerle ilgili olarak halkı uyarmış ve seçimlerin sağlıklı bir şekilde neticelenmesinin Türkiye'nin itibarını arttıracağını vurgulamıştır. Dürüst bir seçimin Kıbrıs meselesinin çözümü ile Türkiye'nin NATO ve CENTO'daki durumuna olumlu yansıyacağını söyleyen Başbakan konuşmasını *"Parlamento, Meclisler ve vatandaşlar arasında muhabbet devam ederse yenemeyeceğimiz güçlük yoktur"* diyerek tamamlamıştır. Suat Hayri Ürgüplü daha sonra parti il başkanları ile bir toplantı yapmış, yapılacak olan seçimler hakkında bilgi almış ve birlik beraberlik temenni etmiştir. Ürgüplü ve eşi Gazlıgöle giderek, Kızılay Madensuyu tesislerini incelemişlerdir. Dönüşte Çayırbaş köyüne uğrayan Ürgüplü, Ahmet Aktürk isimli bir vatandaşın evini ziyaret etmiştir[450].

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Afyon Sandıklı'da yaptığı konuşmasında toplanan kalabalığa "*Dürüst bir seçim yapacağız. Bana söz veriyor musunuz"* diye sormuş vatandaşlarda "*söz veriyoruz* "diye cevap vermiştir. Ürgüplü bir süre sonra Dinar'a hareket etmiştir. Başbakan yolda Doğansu köyünden geçerken köy imamı Asım Beydaş yolunu keserek, kadın işçilerin Almanya'ya gönderilmemesini, milletvekillerinin zamlı maaş almamalarını istemiş ve milletvekillerinin ilgisizliğinden şikâyet etmiştir. Suat Hayri Ürgüplü de milletvekillerini daha çok temas kurmaları için sıkıştıracağını söylemiştir[451]. Ürgüplü daha sonra Keçiborlu'ya geçerek buradaki kükürt işletmelerini ziyaret etmiştir[452]. Heyet gezinin ikinci durağı olan Isparta'ya geçmiştir. Başbakan burada yapmış olduğu konuşmada, seçimlerin

[450] *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1965, s. 1,7.
[451] *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1965, s. 1; *Milliyet*, 3 Haziran 1965, s. 1.
[452] Besen, *a.g.e.*, s. 113.

dürüstlükle yapılmasının dış ilişkilere olumlu yansıyacağına işaret etmiştir[453]. Daha sonra Burdur'a hareket edilmiştir.

Başbakan Ürgüplü 3 Haziran'da gezinin üçüncü durağı olan Burdur'da bir konuşma yapmıştır. Hükümetin ve halkın el birliği ile çalışmasının önemine değinen Ürgüplü, aşırı sağ ve sol akımların karşısında olduklarını belirtmiştir[454]. Dış politika hakkında ülkenin dış siyasetinin vatanı her türlü tehlikeden koruma esasına dayandığını söylemiştir[455]. Burdur Valisi Vefik Pirinçoğlu, gezi sırasında Başbakan'a telefonsuz köy olmadığını söyleyince Suat Hayri Ürgüplü bu durumdan son derece memnun olmuştur[456]. Ardından bir sonraki ziyaret yeri olan Antalya'ya hareket edilmiştir.

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Antalya'da bulunduğu sırada, Antalya Valisi Nuri Teoman ile ilgililer ve basın mensupları ile beraber şehrin körfezinde bir gezinti yapmış, kıyılar hakkında bilgiler almıştır. Yapmış olduğu konuşmada turizm konusuna temas ederek, şehrin ileri gelenlerinden turistik tesisler yapmalarını istemiştir. Sebzecilik ve meyvecilik konusunda da düşünlerini ifade ederek, çiftçi ve rençperlerin mahsullerini aracılara yok pahasına sattıklarını sonra da çok daha fazla fiyatta bunları tüketim için aldıklarını söylemiştir. Başbakan kendi görevlerinin gelip geçici olduğunu hatırlatarak, vatandaşların aldatılmaması gerektiğini vurgulamıştır[457]. Ürgüplü yaklaşan seçimlerle ilgili olarak burada da görüşlerini tekrarlamış ve şöyle konuşmasını şöyle tamamlamıştır;

> "*Hangi parti, hangi yoldan bu vatana daha çabuk refah, daha çabuk huzur getireceğine inanıyorsa, yükselmenin yolunu hangi istikamette görüyorsa, onun hazırlamış olduğu program bu memleketin yararına olacaktır. Bunun için reylerinizi kullanırken çok daha düşünceli olmaya mecbur kalacaksınız. Bugün seçim yaparken doğrudan doğruya şahıslar*

[453] *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1965, s. 1. Suat Hayri Ürgüplü, Isparta'da bulunduğu sırada ilginç bir olay yaşanmıştır. Burada Isparta Valisi Ertuğrul Sürer, 1 Haziran'da Ali İhsan Kalmaz Lisesi Müdürü Cenanettin Merki'den Başbakan Ürgüplü'nün konuşma yapması için spor salonunun tahsis edilmesini istemiştir. Okul müdürü Merki, Vali'ye verdiği cevapta spor salonun imtihanlar için hazırlandığını ve siyasi bir konuşma yapılacağı için salonu esasen tahsis edemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Vali Sürer ve Milli Eğitim Müdür Vekili Sadık Güneş ile bir polis ekibini okula göndererek salonu zorla açtırmış ve durumu tutanak ile tespit ettirmiştir. Bu olay üzerine Cenanettin Merki istifa etmiştir. Merki yaptığı açıklamada olayı doğrularken, salonun imtihanlar için hazırlanmış olduğunu, bu şartlar altında siyasi bir konuşma yapılması için, Başbakan olsa bile salonu tahsis edemeyeceğini söylemiştir. *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1965, s. 7.
[454] *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1965, s. 1; *Milliyet*, 4 Haziran 1965, s. 1.
[455] *Milliyet*, 4 Haziran 1965, s. 1.
[456] Besen, *a.g.e.*, s. 113.
[457] *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1965, 1, 6.

vardır. Fakat ileri seçimlerde karşınızda programlar olacaktır. Şahıslar silinecek ve vatandaş kendi bahtını, kendi saadetini hangi programda görürse o programa rey verecek ve programa inanmış insanlarına rey vermiş olacaktır[458]."

Suat Hayri Ürgüplü, Antalya'dan hareketle Perge, Belkıs ve Side harabelerini görerek Manavgat Şelalesine gelmiş ve bir süre dinlemiştir. Ulaş ve İncekum plajlarını da gördükten sonra Alanya'ya geçmiştir. Başbakan, gösterdikleri yoğun alakadan dolayı Alanyalılara teşekkür ederken, önceki yerlerde yaptığı gibi, seçimlerde vatandaşları karşılıklı saygı ve sevgi çerçevesinde oy vermeye davet etmiştir[459].

Geceyi Alanya'da geçiren kafile, ertesi gün Anamur'a doğru hareket etmiştir. Ürgüplü, 5 Haziran'da Anamur'da yaptığı konuşmasında az gelişmiş bir memleket oldukları için büyük meselelerin var olduğunu, yol, su, elektrik ve hastane hizmetlerinin henüz istenilen seviyeye ulaşmadığını anlatmıştır[460]. Heyet Anamur'dan, Silifke'ye geçmiş ve yolda Cennet-Cehennem Mağaralarını gezmiştir[461]. Başbakan Ürgüplü burada narenciye, muz, fıstık üretimi, tahıl ekimi ve turizm konuları hakkında bilgi almış ve şikâyetleri dinlemiştir [462]. Silifke'den sonra Mersin'e hareket edilmiştir. Suat Hayri Ürgüplü Mersin'de 6 Haziran'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut, Sağlık Bakanı Mehmet Faruk Sükan, Gümrük ve Tekel Bakanı Ahmet Topaloğlu ile buluşmuş ve Cumhuriyet Meydanı'nda bir konuşma yapmıştır. Gezdiği bölgelerde vatandaşların dilek ve şikâyetlerine muhatap olduğunu ve halkın dertlerini bildiğini ifade etmiştir. Ürgüplü, "*Biz geçmiş günlerin hatıralarını yırtmış, atmış insanlarız. Ne kadar iyi ve dürüst bir seçim olursa, seçeceğimiz insanların size hizmeti o kadar yüksek olacaktır"* diyerek seçimlerin önemini vurgulamıştır. Ardından Halk Eğitim salonuna gelmiş ve Vali Muhlis Babaoğlu ve diğer ilgililerden Mersin hakkında bilgi almıştır[463].

[458] *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1965, s. 7; *Milliyet*, 5 Haziran 1965, s. 1.
[459] *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1965, s. 7.
[460] *Milliyet*, 6 Haziran 1965, s. 1.
[461] Besen, *a.g.e.,*.s. 114.
[462] *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1965, s. 1.
[463] *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1965, 1,7.

Mersin ziyaretinden sonra Tarsus üzerinden Adana'ya doğru hareket etmiştir[464]. Başbakan, Adana Valisi ve ilgililerden gerekli izahatları dinlemiş ve da sonra halka hitaben bir konuşma yapmıştır. Ürgüplü, ziraat işçisi başta olmak üzere, işçilerin haklarını sosyal adalet çerçevesi içerisinde titizlikle göz önünde bulundurduklarını belirtmiştir. Toprak Reformuna değinen Başbakan, vatandaşların topraksız kalmaması için gayret sarf ettiklerini ifade etmiştir[465].

Memleket sorunlarını yerinde görmek için geziye çıktığını belirten Başbakan Ürgüplü, Ankara'ya döndüğünde hangi ilde ne tür işlerin aksaklık gösterdiğini inceleyerek bunların sebepleri üzerinde duracağını söylemiştir[466]. Adana'dan sonra İskenderun'a doğru hareket etmiş ve burada da bir konuşma yapmıştır. Hükümet olarak vatandaşların siyasi eğilimlerinden dolayı farklı bir muamele görmesine müsaade edilmeyeceğini söylerken, seçimlerin demokrasi düzenin kurulmasında bir dönüm noktası olduğunu vurgulamıştır[467].

Suat Hayri Ürgüplü, İskenderun'dan sonra tekrar Adana'ya dönmüştür[468]. 9 Haziran'da Adana'dan, Pozantı'ya daha sonra Niğde Ulukışla'ya gelmiş ve burada halka seslenmiştir. Konuşmasında vatandaşların hükümet çalışmalarına yardımını isterken, gençlerin memleket meselelerine yönelmelerini tavsiye etmiştir[469]. Ulukışla'dan sonra Aksaray'a doğru hareket edilmiş ve yolda Niğde Valisi İbrahim Öztürk ve Emniyet Müdürü Mehmet Karaaslan tarafından karşılanmışlardır[470].

Aksaray halkı Başbakan'ı büyük bir tezahürat ile karşılarken, kurbanlar kesmiş, "*Vilayet isteriz, vilayetimize hoş geldiniz"* diye bağırmış ve yollara *"Ayasofya camii olmalıdır"* afişleri asılmıştır[471].

---

[464] Besen, *a.g.e.*, s. 114.
[465] *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1965, s. 7.
[466] *Milliyet*, 7 Haziran 1965, s. 1.
[467] *Milliyet*, 9 Haziran 1965, s. 1.
[468] Besen, *a.g.e.*, s. 116.
[469] *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1965, s. 1.
[470] Besen, *a.g.e.*, s. 116.
[471] *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1965, s. 1. Aksaray'da halkın kendisi için kurban kesmesine mani olmak istemişse de halk dinlememiştir. Havanın sıcak olması, yurt gezisinden dolayı da yorgunluğu bulunan Ürgüplü, kan görmenin de etkisiyle kısa bir süre rahatsızlık geçirmiştir. Bkz. Besen *a.g.e.*, s. 116.

Aksaray ziyaretinden sonra Nevşehir üzerinden Başbakan'ın memleketi olan Ürgüp'e geçilmiştir. Halk Suat Hayri Ürgüplü'ye yoğun ilgi göstermiştir[472]. Davul ve zurna ile karşılanan Başbakan'ın geçtiği yollara halılar serilmiştir. Eşinin yanında yurt gezisine ve onun bütün temaslarına katılan Nigar Hanım'a tezahürat yapılmış ve çiçekler takdim edilmiştir[473]. Belediye binasında yapmış olduğu konuşmasında, Meclis üyelerinin yalnız kendi bölgelerini değil muhtelif yerleri gezmesini ve ülkenin sorunları ile ilgilenmesini isteyen[474] Ürgüplü, daha sonra yanındakiler ile beraber Peri Bacalarını gezmeye gitmiş, burayla ilgili tarihi bilgiler vermiştir[475].

Ürgüp'ten sonra Mucur üzerinden Kırşehir'e gelen Başbakan Ürgüplü, burada son konuşmasını yapmıştır. Parti liderlerinin başbakanlık vazifesini, başka birine vermek istemeleri durumunda bunu seve seve karşılamaya hazır olduğunu ifade etmiş ve parti liderlerinin kendisine duyduğu güvenin devam ettiği sürece, kendileriyle anlaşma halinde olarak çalışmayı uygun gördüğünü beyan etmiştir. Ürgüplü, tarafsız olduğunu ve arkasında herhangi bir partinin değil, yalnız Türk milletinin olduğunu belirtmiştir. Koalisyonu oluşturan dört partinin çalışmalarındaki zorlukları doğal karşılamak gerektiğini söylemiş ve memleket meselelerinde hükümet ile vatandaşın iş birliği içerisinde olması üzerinde durmuştur[476].

Kırşehir ziyaretiyle birlikte yurt gezisi sona ermiş ve heyet 10 Haziran gecesi Ankara'ya dönmüştür[477]. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, bu geziler esnasında seçimlerin huzurlu bir ortamda yapılması gerektiğini sık sık vurgulayarak vatandaşları uyarmış[478], gezdiği bölgelerde halkın sorunlarını titizlikle dinlemiş ve gereken talimatları vermiştir. Metin Toker, Ürgüplü'nün gezi sırasındaki konuşmalarından kendisini, Cumhurbaşkanlığına hazırladığı yorumunu yapmıştır[479]. Özdemir Kalpakçıoğlu bunu ileri götürerek, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in,

---

[472] Besen, *a.g.e.*, s. 116.
[473] *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1965, s. 1.
[474] *Milliyet*, 10 Haziran 1965, s. 1.
[475] Besen, *a.g.e.*, s. 116.
[476] *Milliyet*, 11 Haziran 1965, s. 1. Zaman zaman hükümetten şikâyet eden Osman Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'de konuşma yaptığı sırada şehrin sinema salonlarında "*Allah Cezanı Versin Osman Bey*" filmi gösterimdedir. Bkz. *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1965, s. 1.
[477] Besen, *a.g.e.*, s. 117.
[478] Ekşi *a.g.e.*, s. 262.
[479] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 49.

hastalığından dolayı istifa edip, yerine Ürgüplü'yü getirmek niyetinde olduğunu fakat bunu bir türlü gerçekleştiremediğini iddia etmiştir[480].

3.12. 10 Ekim 1965 Seçimleri ve Ürgüplü Hükümetinin Sona Ermesi

10 Ekim 1965'te yapılacak olan seçimler öncesinde partiler yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmeye başlamıştır. Seçimlere iştirak edecek olan AP, CHP, CKMP, MP YTP ve TİP, yayınlamış oldukları program ve seçim bildirgelerinde toprak reformu, petrol kanunu, aşırı akımlara karşı mücadele, sosyal adalet, Kıbrıs meselesi, dış politika ve ülkenin kalkınması için tatbik edilecek iktisadi politika gibi konularda açıklamalar yapmışlardır[481]. AP 1965 seçimlerinde anti-komünizm ve İslam'a dayanan bir seçim kampanyası yürütürken CHP, 1961 seçimlerinde İşçi Partisi'ne yönelen sol oyları alabilmek ve ilerici bir izlenim vermek için *"ortanın solu"* sloganını kullanmıştır[482].

Seçim öncesinde dikkat çeken bir gelişme yaşanmıştır. AP Yüksek Seçim Kurulu'na başvurarak kitap ve güneş şeklinde olan parti amblemini beyaz at (kır at) amblemi ile değiştirtirmiştir. Hali hazırda bir amblemi varken, seçimlere kısa bir süre kala bu amblemi DP'nin sembolü olan kır at ile değiştiren AP, seçmenlere DP'nin devamı olduğu mesajını vermeye çalışmış, bu da başta CHP olmak üzere diğer partilerin tepkisini çekmiştir. Siyasi Partiler Kanunu'nun 104. maddesiyle partilerin, DP'nin devamı olduklarını ileri sürmeleri yasaklanmış olsa da AP kır at sembolünü kullanmaya devam etmiştir[483]. CHP tüm dünyayı etkisi altına alan petrol krizini dikkate alarak *"Milli Petrol"* sloganını kullanırken, AP *"Su ve Yol Ana davamızdır"* sloganını tercih etmiştir. TİP ise *"Göz Nuru Alın Teri"* sloganını benimserken,

[480] Kalpakçıoğlu, *a.g.e.,* s. 165.
[481] Kallimci, *a.g.e.,* s. 129.
[482] Doğan Duman, Serçin Sun İpekşen, "Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)" *Turkish Studies,* 2013, s. 123; CHP'nin "*Ortanın Solu*" sloganına karşı AP, bugün hala hatırlanan "*Ortanın Solu Moskova'nın Yolu*" ile karşılık vermiştir. CHP, halk üzerinde çok tesir eden bu slogana "*Ortanın Sağı, Mobilin Yağı*" sloganı ile cevap verse de, AP'nin sloganı 1965 seçimlerinde daha etkili olmuştur. Bkz. Gülsüm Tütüncü Esmer, *Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu,* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 69.
[483] Kallimci, *a.g.e.,* s. 129-130.

programında yoksulluğa dikkat çekmiştir.[484]. Başbakan Ürgüplü seçim öncesinde yapmış olduğu yurt gezisinde seçimlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için halkı ve siyasi partileri uyarmış ve bu yolda tavsiyelerde bulunmuştur[485]. 16 Temmuz 1965 tarihli senatodaki konuşmasında hükümete gösterilen itimada teşekkür etmiştir[486].

Sonuç itibariyle CHP, ortanın solu propagandası ile seçim mücadelesine girerken, AP ise DP'nin devamı olduğunu vurgulayarak halkın oyunu kazanmaya çalışmıştır. CKMP, MP ve YTP de DP tabanının oylarına göz dikerken, TİP ise sol oyları toplama çabasına düşmüştür[487]. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimlerin sonuçlanmasından sonra ortaya çıkan tablo şöyledir[488].

Tablo 2. 1965 Seçimlerinde partilerin aldıkları oy miktarı, oy oranları ve çıkardıkları milletvekili sayıları

Parti	Aldığı oy	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
AP	4.921.235	52,9	240
CHP	2.675.785	28,7	134
MP	582.704	16,3	31
YTP	346.514	3,7	19
TİP	276.101	3,0	14
CKMP	208.966	2,2	11
BAĞIMSIZLAR	296.523	3,2	1

1965 seçimlerinde AP bütün öngörüleri alt üst edip ezici bir çoğunlukla seçimi kazanırken,[489] DP'nin 1954'teki seçim oranına yaklaşmıştır[490]. Bir kısım CHP'liler

[484] Ayşe Erkmen, *Türkiye'de Siyasi Partilerin Genel Seçim Propagandaları ve Seçim Sonrası Faaliyetleri (1983-2011)* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2017, s. 44.

[485] IV. Koalisyon Hükümeti kurulduktan sonra Başbakan Ürgüplü, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü ziyaret etmiştir. İnönü, *"Sana her türlü yardımı yapacağım Ürgüplü. Yalnız eğer 15 gün dayanabilirsen alnından öperim. O kadar güç bir iş ve çalışacağın arkadaşlar o kadar çetin ki, yürütüp yürütemeyeceğinden şüpheliyim"* derken, Suat Hayri Ürgüplü, *"Paşam ben seçime kadar bu emaneti taşımak istiyorum"* diye cevap vermiştir. Seçimler tamamlandıktan sonra İsmet İnönü, *"Çok namuslu, dürüst bir seçim oldu. Seni kutlarım Ürgüplü"* demiştir. Bkz. Ekşi, *a.g.e.,* s. 262.

[486] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 30, B. 119, 16 Temmuz 1965, s. 614.

[487] Kallimci, *a.g.e.,* s. 132.

[488] Kallimci, *a.g.e.,* s. 132

[489] Duman, İpekşen, a.g.m. s. 124.

[490] İsmail Köse, "Çok Partili Siyasi Hayat: Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Görselleri (1950-2011), *İletişim ve Diplomasi*, yıl:2, S. 3, 2014, s. 164.

seçimlerdeki başarısızlığın sebebi olarak *"ortanın solu*" sloganını gösterirken, sloganı savunanlar ise bu görüşe katılmamış, sloganın vatandaşa yeterince anlatılmadığını savunmuşlardır[491]. 1965 seçimlerinde nispi temsil sisteminin en uçtaki uygulaması olan Milli Bakiye yönteminin kullanılmasına karşın ve AP'nin tek başına iktidar olabilecek çoğunla ulaşmıştır[492]. Nitekim TİP'in %3 oy alarak 14 milletvekili ile parlamentoya girmesinde seçimlerin nispi temsil sistemine göre yapılması da etkili olmuştur[493].

Suat Hayri Ürgüplü, seçimden 1 gün önce radyoda yapmış olduğu konuşmasında, ülkede huzur ve sükûneti sağlamak, kardeşliği kuvvetlendirmek için geceli gündüzlü çalıştıklarını ve parti liderleri ile olan temaslarında bu noktaya eğildiğini ifade etmiştir. Anayasaya göre hareket ettiklerini hatırlatan Ürgüplü, dış politika konusundaki çalışmalarında yardımlardan dolayı muhalefet lideri İsmet İnönü'ye teşekkür etmiştir[494]. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün sükûneti ve iyi niyeti seçimlerin olaysız ve gürültüsüz geçmesinin teminatı olarak gösterilebilir[495].

22 Ekim günü Suat Hayri Ürgüplü, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e giderek istifasını vermiştir. Cemal Gürsel istifayı kabul etmekle birlikte yeni hükümet kurulana kadar Ürgüplü'nün görevde kalmasını istemiştir[496]. 27 Ekim 1965 tarihinde Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki AP Hükümetinin açıklanmasıyla birlikte Ürgüplü Hükümeti'nin vazifesi sona ermiştir[497]. Ürgüplü Hükümeti geçici bir hükümet olarak ülkede huzuru sağlamaya çalışmış, özellikle 1965 seçimlerinin olaysız geçmesine dikkat etmiştir. Nadir Nadi, *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısında, İnönü Hükümeti'nin istifasından sonra başbakanlığa getirilen Suat Hayri Ürgüplü ile ilgili, "*Suat Hayri Ürgüplü yeni hükümeti kurma görevine atandığı zaman politika*

---

[491] Gürcan Bozkır, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. 4, S. 11, 2005, s. 233.
[492] Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri: Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi,* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2002, s. 126.
[493] Kallimci, *a.g.e.*, s. 133.
[494] Cumhuriyet, 11 Ekim 1965, s. 1; Metin Heper, İsmet İnönü'nün sorumlu mevkiler için yetiştirmeye çalıştığı politikacılar arasında, Hasan Ali Yücel, Nihat Erim ve Suat Hayri Ürgüplü olduğunu düşünmektedir. Metin Heper, *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 50.
[495] Ersal Yavi, *İhtilalci Subaylar*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2005, s. 349.
[496] Cumhuriyet, 23 Ekim 1965, s. 1; Milliyet, 23 Ekim 1965, s. 1.
[497] Cumhuriyet, 28 Ekim 1965, s. 1.

çevrelerimiz hemen hemen oy birliği ile bu kararı olumlu karşıladılar. Gerçekten, altı yüz seksen şu kadar kişilik Parlamentomuzda bu güç işi başarabilecek biri varsa o da ancak Suat Hayri Ürgüplü olabilirdi" demiş ve iktidara gelen AP'lilerin sekiz aylık süresince Ürgüplü'nün tecrübelerinden istifade etmelerini dilemiştir[498].

Ürgüplü Hükümeti sağ görüşü benimseyen partilerin bir araya gelmesiyle oluşturulan bir koalisyon olarak 1975 sonrasında kurulacak olan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin öncüsü olmuştur[499]. Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki IV. Koalisyon Hükümetiyle ilgili farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Hükümetin ülkedeki hiçbir soruna eğilemediği, bununla birlikte yerine getirdiği tek işlevin başbakan yardımcısı Süleyman Demirel'i siyasete, devlet adamlığına alıştırmak[500] ve silahlı kuvvetlerle tanışmasına ve bazı dış güçlerle temasına zemin hazırlamak olduğu yorumları yapılmıştır[501]. Ayrıca Süleyman Demirel'in IV. Koalisyon döneminde fiili başbakan olarak da görev yaptığı öne sürülmüştür[502]. Öte yandan Ürgüplü Hükümeti, 27 Mayıs 1960'dan sonra sivil yönetime geçişin son halkasını oluşturmuştur[503].

[498] Nadir Nadi, "Ürgüplü Giderken", Cumhuriyet, 17 Ekim 1965, s. 1.
[499] Abdulsamet Yılıdırm, *Türk Siyasi Hayatında İhsan Sabri Çağlayangil,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s. 37.
[500] Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,* Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 164
[501] İlhan Çeliker, *Türkiye'de Ara Seçim Dönemleri (1960-1973)*, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis, 2016, s. 108
[502] Kurtul Altuğ, *27 Mayıstan 12 Marta*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 276.
[503] *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak (Der.), Belge Yayınları, İstanbul, 2006, 145.

4. BÖLÜM: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKADA YAŞANAN GELİŞMELER

4.1. Kıbrıs Sorunu ve Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin Kıbrıs Politikası

1571 yılında Osmanlı Devleti topraklarına katılan Kıbrıs, kesintisiz olarak 307 sene Türklerin hakimiyeti altında kalmıştır[504]. Akdeniz'de gittikçe artan Rusya'nın faaliyetlerini önlemek isteyen İngiltere, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Kıbrıs'a yerleşme fırsatını bulmuştur[505]. Savaşta Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi alırken, savaş sonunda Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ve Berlin Konferansı yapılmıştır[506]. Berlin Konferansı toplanmadan önce Mayıs 1878'te İngiltere, Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs Adası'nın kendilerine bırakılmasını istemiştir[507]. Savaştan yenik ayrılan ve zora düşen Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1878'te İngiltere'yle yaptığı gizli savunma antlaşmasıyla (Kıbrıs Antlaşması) Rus tehdidine karşı, geçici olarak Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye devretmiştir[508].

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi ile İngiltere, 5 Kasım 1914'te yayımladığı bir emirname ile Kıbrıs'ı ilhak ettiğini duyurmuştur[509]. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele gibi zorlu dönemlerden sonra İngiltere'nin bu ilhakı 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması ile kabul edilmek zorunda kalınmış[510], böylece İngiltere Kıbrıs'taki egemenliğini resmi hale getirmiştir[511].

II. Dünya Savaşı sırasında Yunanlılar ilk defa İngiltere'den Kıbrıs'ın Yunanistan'a devrini (Enosis)[512] istemiş ancak Türkiye'yi savaşa sokmak için çaba gösteren

[504] Müge Vatansever, "Kıbrıs Sorunun Tarihsel Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi* Dergisi, C. 12, Özel Sayı, 2010, s. 1490-1491.
[505] Ahmet Gülen, "İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 13, S. 50, 2011, s. 390.
[506] Vatansever, a.g.m., s. 1494.
[507] Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 523; Büşra Çakmak, "Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi ve Yapılan Çözüm Planları" *Tarihte Kıbrıs Sempozyumu (İlk Çağlardan 1960'a kadar)* II, Osman Köse (Ed.), Akdeniz Karpat Üniversitesi, İstanbul, 2017, s. 857.
[508] Vatansever, a.g.m. s. 1494.
[509] Büşra Çakmak., a.g.m, s. 859.
[510] Vatansever, a.g.m., s. 1495.
[511] Çakmak, a.g.m., s. 861.
[512] Enosis, Yunanistan'ın Kıbrıs ile birleşmesi anlamında kullanılmaktadır.

İngiltere Başbakanı Winston Churchill tarafından reddedilmiştir[513]. Savaşın ardından 28 Şubat 1947'de Yunan Parlamentosu Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi gerektiğine dair bir karar çıkarmış ve Enosis fikrini hayata geçirmek için çabalarını arttırmıştır. 15 Ocak 1950'de yapılan oylama neticesinde, Ada'daki Rumların %96'sı Enosis'i istedikleri ortaya çıkmıştır[514].

Yunan Hükümeti, 1954 yılına gelindiğinde konuyu BM'ye taşımış ve Kıbrıs için self determation prensibinin uygulanmasını istemiştir. 18 Aralık 1954'te Yunanistan'ın bu isteği BM tarafından kabul edilmemiştir[515]. Bu karar Yunanistan tarafından tepkiyle karşılanmış ve protesto yürüyüşleri yapılmıştır. Yunanistan ve Kıbrıs Rumları, istediklerini elde edemeyince Ethinki Organosis Kyprion Agoniston (EOKA) adlı terör örgütünü kurmuştur. Kıbrıs asıllı Albay George Grivas'ın liderliğinde kurulan bu örgüt, 1 Nisan 1955'ten itibaren Yunanistan'ında verdiği destekle silahlı eylemler organize etmiş, Haziran 1965'ten itibaren de Türklere yönelik silahlı eylemlere girişmiştir[516]. Bunun üzerine İngiltere'nin öncülüğünde Londra'da bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. 29 Ağustos 1955'te toplanan konferansta İngiltere, egemenliğin kendisinde bulunması şartıyla, mahalli özerklik verilebileceğini belirtmiştir. Yunanistan self determation düşüncesine devam etmiş, Türkiye ise hem mahalli özerkliğe hem de self determation fikrine karşı çıkmıştır. 7 Eylül'e kadar devam eden bu konferansta bir sonuç elde edilemeden dağılmıştır. Öte yandan Türkiye'de *"6-7 Eylül Olayları"* olarak bilinen gayri müslimlere yönelik yağma olayları yaşanmıştır[517]. Bu yağmalama hadisesi Kıbrıs meselesi konusunda Türkiye'ye yönelik olumsuz düşünceleri artırmıştır.

---

[513] Gülen, a.g.m., s. 391.
[514] Kallimci, *a.g.e.*, s. 137.
[515] *Milliyet*, 18 Aralık 1954, s. 1.
[516] Kallimci, *a.g.e.*, s. 138-139.
[517] Kallimci, *a.g.e.*, s. 139; 6-7 Eylül Olayları sırasında İstanbul'da *4214 ev, 21 fabrika, 983 işyeri, 73 kilise, 1 sinegog, 2 manastır, 26 azınlık okulu, 5 spor kulübü, 2 mezarlık, İzmir'de 14 ev, 6 dükkan, 1 pansiyon, Yunan Konsolosluğu, Katolik Kilisesi, Fuar alanındaki Yunan Pavyonu ve İngiliz Kültür evi* tahrip edilmiştir. Güvenlik güçlerinin müdahalesi ile olaylar bastırılsa da yaşananlar Türkiye'nin itibarını zedelemiştir. Hükümet zarara uğrayan kişilere tazminat ödenmesi için karar almış ve yaklaşık 30 milyon İsviçre Frangı ödemiştir. Bu amaçla hadiselerin iç ve dış politikada açtığı tahribatın etkisi hafifletilmeye çalışılmıştır. Bkz. Büyüktolu, *a.g.e.*, s. 381; Suat Hayri Ürgüplü bu konferans öncesinde Londra'ya büyükelçi olarak atanmıştı. Bunun üzerine Adanan Menderes tarafından bu konferansa delege olarak gönderilmiştir. Ürgüplü, konferansta bulunan arkadaşı Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos'un 6-7 olayları karşısında *"Artık hiçbir şey olmaz. Bu kadar gayretle çıkardığımız komünikeden de hiçbir şey olmaz. Bundan sonra sadece iki şahsi dostuz. Artık Türk-*

Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginlikler, kısa bir süre içinde NATO'da tedirginlik yaratmış, problemin çözülmesi için iki ülke 5 Şubat 1959'da Zürih'te bir araya gelmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucunda Ada'da bağımsız bir cumhuriyetin kurulması için anlaşmaya varılmıştır. İngiltere'nin de katılımıyla, üç devletin temsilcileri Zürih'te imzalanan anlaşmayı görüşmek üzere Londra'da toplanmışlardır. Daha önce iki devlet arasında mutabakata varılan antlaşma, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere başbakanları tarafından imzalanmıştır. Kıbrıs'ta Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından garanti edilecek bağımsız bir devletin kurulması esasına dayanan antlaşma ise 19 Şubat 1959 tarihinde imzalanmıştır[518]. Bu iki antlaşma ile Kıbrıs'ın bağımsızlığını tanınmış ve Kıbrıslı Rumlar ile Türklerin özel bir Anayasa düzenlemesi altında bir arada yaşamaları öngörülmüştür[519]. Antlaşmaların ardından 13 Aralık 1959'da yapılan Kıbrıs Cumhurbaşkanlığı seçimini Makarios kazanmıştır[520]. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle de Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur[521].

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından vergilerin toplanması, silahlı kuvvetlerin oluşturulması, kamu hizmetlerinde katılım oranının saptanması ve ayrı belediyelerin sınırlarının belirlenmesi konularında, ilk anlaşmazlıklar meydana gelmiştir[522]. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 30 Kasım 1963'te Türk Hükümeti'ne bir nota göndererek Zürih ve Londra Antlaşmaları ile yapılan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 13 maddesinin değiştirilmesini istemiştir[523]. Zülfikar Aytaç Kişman, Makarios'un bu isteklerinin arka planında ABD'ye yaptığı ve Başbakan Kennedy ile

---

Yunan dostluğunu da düşünmeyin. Yeniden bir Atatürk ve Venizelos çıkmaz" dediğini aktarır. Bkz. Ekşi, *a.g.e.*, s. 214-215.

[518] Erol Mütercimler, *Kıbrıs Barış Harekâtının Bilinmeyen Yönleri*: *Satılık Ada Kıbrıs,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 119.

[519] Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 213.

[520] *Milliyet*, 15 Aralık 1959, s. 1; *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1959, s. 1.

[521] Vatansever, a.g.m., s. 1499.

[522] *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* Baskın Oran (Ed.), C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 720.

[523] Kallimci, a.g.e, s. 141; Makarios'un istediği değişikliklerin önemlileri şunlardı: a) Cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakları kaldırılmalı ve her ikisi de Temsilciler Meclisi'nin yapacağı müşterek seçimle belirlenmeli, b) Bazı vergilendirme yasalarına uygulanan veto hakkı kaldırılmalı c) Ayrı belediyeler lağvedilmeli, ç) Adli sistem ile polis, jandarma ve güvenlik güçleri birleştirilmeli, d) İdari yapı ve ordu içindeki görevlerin sayısal dağılımı nüfus oranına göre düzenlenmeli, f) Kamu Hizmetleri Komisyonu kararlarını basit çoğunlukla almalı, g) Cemaat Meclisleri ortadan kaldırılmalıdır. Oran, *a.g.e.*, s. 105.

görüştüğü üçüncü ziyaretin olduğunu iddia etmiştir[524]. Makarios'un isteğinin kabul edilmesi halinde, kendi iç işlerinde tam yetki sahibi durumunda olan Türkler, siyasi haklarından yoksun kalacak ve bir azınlık haline gelecekti[525]. 6 Aralık 1963'te dönemin Başbakanı İsmet İnönü başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Makarios'un teklifini reddetmiştir[526]. Ardından Kıbrıs'ta tarihe *"Kanlı Noel*" adıyla geçen olaylar patlak vermiştir. 26 Aralık'a kadar süren bu olaylarda 99 Türk öldürüldüğü, 470 kişinin yaralandığı ve 154 kişinin de kayıp olduğu tespit edilmiştir[527]. Yaşanılan bu hadiseler sebebiyle Lefkoşa da güvenliğin sağlanması amacıyla, 30 Aralık 1963 tarihinde *"Yeşil Hat"* denilen bir sınırla ikiye ayrılmıştır. Bu hat, Kıbrıs Adası'nda iki ayrı yönetimin kurulmasının başlangıcı olmuştur[528]. Türk Hükümeti yaşanılan bu olaylar sırasında Yunanistan'ın açıkça Makarios 'tan tavır takındığını görmüş ve Kıbrıs politikasında aktif bir rol üstlenmeye başlamıştır. Bu sebeple Yunanistan'la 1930'da imzaladığı ikamet, Ticaret ve Seyrüseferin Mukavelenamesi'ni feshetmiştir. Mukavelenamenin feshinin ardından vize anlaşmasının da iptali üzerine Türkiye'de ikamet etmekte olan Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Yunan vatandaşlardan sınır dışı edilmesine dair işlemlerin anlaşmaya göre resmi olarak 16 Eylül 1964'te başlaması gerekiyordu. Fakat bu vatandaşlar içerisinde EOKA'ya destek verdiği tespit edilenler 31 Mart 1964'ten başlamak üzere sınır dışı edildi. Bu tarihte Türkiye'de yaşayan 12.592 Yunan uyruklu, bir kısmı hükümet denetiminde bir kısmı da kendiliğinden yaklaşık olarak bir yıllık süreçte Türkiye'den gönderilmiştir[529].

Kıbrıs'ta Türklere uygulanan terör faaliyetlerinin artarak devam etmesi üzerine Başbakan İsmet İnönü Kıbrıs'a çıkarma kararı almış ancak 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson'un gönderdiği ve tarihe "*Johnson Mektubu*" olarak geçen bir uyarı ile karşı karşıya kalmıştır[530]. Karpat'a göre düşüncesiz bir şekilde yazılan bu mektupta[531] Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi halinde Amerikan silahlarının

[524] Zülfükar Aytaç Kişman, *Türk-ABD İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1945-1950*), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2014, s. 129.
[525] Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...,* s. 213.
[526] *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1963, s. 1; *Milliyet*, 7 Aralık 1965, s. 1.
[527] Kallimci, *a.g.e.,* s. 142; Vatansever, *a.g.e.,* s. 1513.
[528] Oran, *a.g.e.,* s. 723; Vatansever, *a.g.e.,* s. 1513.
[529] Kallimci, *a.g.e.,* s. 142-144.
[530] Kallimci, *a.g.e.,* s. 144.
[531] Karpat, *a.g.e.,* s. 214.

kullanılmayacağını bildirilmiş ve Sovyet Rusya ile Türkiye arasında bu yüzden bir çatışma çıkarsa, NATO'nun Türkiye'yi desteklemeyeceği vurgulanmıştır[532]. Johnson mektubu karşısında Kıbrıs'a çıkartma kararından vazgeçen İsmet İnönü, Türkiye'nin uğradığı hayal kırıklığını "*Dünya yeniden kurulur ve Türkiye kendisine düşen yeri alır*" sözleriyle dışarı vurmuştur[533].

Nihat Erim, Johnson mektubunun hem Türk-ABD ilişkilerini hem de Kıbrıs sorununu derinden etkilediğini vurgularken, yine kendisine göre mektup gelene kadar dünyada, Amerikalılara *"Go Home"* denilmeyen tek ülkenin Türkiye olduğunu belirtmiştir[534]. Kıbrıs sorunu 1964 yılında da çözüme bağlanamamış, Türkiye müttefiki bulunduğu NATO ve ABD'den aradığı desteği görememiştir. Johnson Mektubu, Amerika aleyhine gösterilere sebep olmuş, 1964 yılından itibaren Türkiye'nin genel dış politikasının etkileyen bir duruma dönüşmüştür[535].

Başbakanlığını İsmet İnönü'nün yürüttüğü 28. Hükümetin çekilmesinin ardından oluşturulan hükümette başbakanlığa getirilen Suat Hayri Ürgüplü dış politikada bir değişikliğin yapılmayacağını bildirmiştir[536]. Nitekim Ürgüplü, 21 Şubat 1965'te eski Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile Kıbrıs konusuyla alakalı bir görüşme gerçekleştirmiştir[537]. Kıbrıslı Türklerin liderlerinden Rauf Denktaş da 23 Şubat günü Başbakan Ürgüplü ile bir görüşme yapmış ve yeni hükümetin Kıbrıs konusundaki tutumundan memnun olduğunu belirtmiştir[538]. Aynı tarihte Kıbrıs sorununa çözüm bulmak amacıyla Türkiye'ye iki kez gelen BM arabulucusu Galo Plaza tekrar gelmiştir. Plaza bu üçüncü gelişinde ilk defa açık olarak *"Kıbrıs'ta iki ayrı cemaat mevcuttur"* demiştir. Plaza hükümet yetkilileri ile de bir görüşme yapmıştır[539].

Plaza, bu gelişinden önce yapmış olduğu açıklamalarından dolayı tutarsızlıkla eleştirilirken, daha önceleri cevapsız bıraktığı Enosis hakkındaki soruları bu sefer

[532] Kallimci, *a.g.e.,* s. 144.
[533] Kara, *a.g.e.,* s. 84.
[534] Gülen, a.g.m, s. 411.
[535] Kallimci, *a.g.e.,* s. 145.
[536] *Milliyet*, 19 Şubat 1965, s. 7.
[537] *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1965, s. 7.
[538] *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1965, s. 11.
[539] *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1965, s. 1.

cevaplandırarak, "*BM'nin lügatinde Enosis yok*" demiştir[540]. Plaza, düzenlemiş olduğu basın toplantısında, eski ve yeni hükümetin konuya milli açıdan yaklaştığını belirtmiştir[541].

26 Şubat 1965'te hükümet programını okuyan Başbakan Ürgüplü dış ilişkilerde karşılıklı anlayış ve eşit şartlar altında işbirliğin yayılmasına yardımcı olunacağını, NATO'ya olan bağlılığın devam edeceğini, Atatürk'ün dış politikaya kazandırdığı millilik anlayışına, önem verileceğini ifade etmiştir. Ürgüplü, milli dava olarak nitelediği Kıbrıs meselesinin dış politikanın esas noktasını teşkil ettiğini, Kıbrıs'taki Türklerin hukuki haklarının tecavüz ve baskılara uğramaması için gayret gösterileceğini ve hükümet olarak sorunun barışçıl adımlarla çözümlenmesinden yana olduklarını vurgulamıştır[542].

Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, 9 Mart 1965'te yapmış olduğu bir basın toplantısında, dış politikanın değişmeyeceğini, Kıbrıs meselesinin evvela Türk-Yunan meselesi olduğunu ifade etmiş ve barışçı bir zihniyetle, ilgililer arasında müzakere edilme yoluna devam edeceklerini belirtmiştir[543]. Yunanistan ve Kıbrıs konusundaki Yunan görüşüne yakınlığı ile bilinen İngiliz İşçi Partisi Milletvekili Noel Baker, Suat Hayri Ürgüplü ile bir görüşme yapmış ve görüşme sonrasında bir açıklama yapmaktan kaçınmıştır[544].

Ürgüplü Hükümeti döneminde, Kıbrıs'ta meydana gelen Rum tahrikleri, Zonguldak'taki işçi ayaklanması sırasında baş göstermiştir. Söz konusu olay 12 Mart'ta Rum askerlerin Lefke ile Bağlıköy'e ateş açmaları ile başlamıştır. Açılan ateş sonucunda can kaybı yaşanmazken, Rum tarafı Türklerin tahkimat yaptıklarını ileri sürmüştür[545]. Zonguldak'taki işçi ayaklanması ile ilgili konuşan Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Kıbrıs'ta yaşanan olaylara değinerek, *"Aziz yurdumuzun Kıbrıs Milli davamız gibi çok mühim bir meselesi olduğu bir zamanda kardeşlik ve beraberlik*

[540] *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1965, s. 1.
[541] *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1965, s. 1.
[542] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 36, B. 65, 26 Şubat 1965. s. 502-504; Fahir Armaoğlu 7 Mart 1965'teki yazısında yeni hükümetin dış politikadaki en önemli sınavını Kıbrıs meselesinde vereceğini yazmıştır. Bkz. Fahir H. Armaoğlu, "Yeni Hükümet ve Dış Politika", *Cumhuriyet*, 7 Mart 1965, s. 2.
[543] *Cumhuriyet*, 10 Mart 1965, s. 1, 7.
[544] *Cumhuriyet*, 11 Mart 1965, s. 7.
[545] *Bozkurt*, 13 Mart 1965, s. 1.

duygularımızı en yüksek seviyede tutmak borcumuzdur" demiştir[546]. 13 Mart'ta Kıbrıs Adası'nın dört bir yanında tahriklerine hız veren Rumlar, Lefke ve Bağlıköy arasındaki müstahkem tepeleri kontrolleri altına almaya çalışmışlardır. Bağlıköy'ü kuşatan Rumlarla, köyü müdafaa etmekte olan Türkler arasında çatışma çıkmıştır. BM Barış Gücü Kumandanı General Thimay'nın olay yerine gelmesi ile Rumlar başlattıkları ateşi kesse de, Thimay'ın ayrılmasından sonra saldırılarına devam etmişlerdir[547].

Rum tahriki 14 Mart'ta da devam ederken, Kıbrıs Rum Silahlı Kuvvetler Kumandanı General Grivas, Türklerin müdahalesi halinde katliam çıkacağını söyleyerek tehditte bulunmuştur[548]. 16 Mart 1965'te Dış işleri Bakanı Hasan Esat Işık, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi ile iki görüşme yaparak, Kıbrıs'ta yaşanan olaylar karşısında Türk hükümetinin görüşünü iletmiştir. Işık, Kıbrıs Türklerinin maruz kalacağı bir tehlike karşısında, Türk milletinin kayıtsız kalmayacağını belirtirken, Yunan Büyükelçisi hükümetinin olayların durmasından yana olduğunu ve gerekli müdahalede bulunulacağını belirtmiştir. Türkiye'nin bu uyarısı BM Genel Sekreteri, Barış Gücü Komutanı ve İngiltere'ye de ulaştırılmıştır[549]. Bu sırada Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Sovyet ve Amerikan Büyükelçileri ile Kıbrıs meselesi hakkında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Rus elçisi ile yapılan görüşmede, Kıbrıs Rumlarının elindeki Rus yapısı ağır silahlar üzerinde durulurken, Rus elçisi Rijov, Rusya'nın Kıbrıs'a ağır silah temin ettiği iddiasını kesinlikle yalanlamış ve böyle silahlar varsa bunların başka ülkelerden alındığını söylemiştir[550]. Bununla beraber Kanada Dış işleri Bakanı Paul Martin, Kıbrıslı Rumların Mart ayı içerisinde Rusya'dan aldıkları ağır askeri malzeme yolundaki haberler ile alakalı olarak, Kanada hükümetinin

[546] *Cumhuriyet*, 13 Mart 1965, s. 1.
[547] *Bozkurt*, 14 Mart 1965, s. 1.
[548] *Bozkurt*, 15 Mart 1965, s. 1; *Cumhuriyet*, 15 Mart, 1965, s. 1.
[549] *Milliyet*, 17 Mart 1965, s. 1.
[550] *Milliyet*, 17 Mart 1965; 26 Şubat 1965 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan haberde Rusların, Rumlara silah temin ettiğini desteklemektedir. Söz konusu haberde, Kıbrıs'taki AKEL Komünist Partisi Genel Sekreteri Papayani'nin World Marxist Rewiev dergisinde çıkan bir yazısında Sovyet Rusya'nın Kıbrıs Rum hükümetine silah göndermekte olduğunu iddia etmektedir. Bkz. *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1965, s. 7.

soruşturma açtığını açıklamıştır[551]. ABD ise herhangi bir kuvvet kullanılmamasını istemiştir[552].

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, 16 Mart 1965'te Ethnos adlı iktidar yanlısı Yunan gazetesi muhabiri M. Drossos ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Ürgüplü, Drossos'un "*Kıbrıs meselesine hangi yoldan çare bulunmalıdır?*" şeklindeki sorusuna, ister diplomasi, ister sarih olarak devlet adamları arasında temas kurmak suretiyle yapılmasını ifade ederek, Yunanların böyle bir teması arzu etmesi halinde Türkiye'nin hazır olduğunu söylemiştir[553].

"*İki ülkenin başbakanı arasında bir mülakat yapılması halinde ilişkilere iyi tesir etmez mi?*" şeklindeki soruya ise, önce Dış İşleri Bakanları arasında sonrasında Başbakanlar ile birlikte görüşebilirler diyerek cevap vermiş ve sıcak bakmıştır. M. Drossos, "*Böyle bir mülakattan evvel bazı esaslar üzerinde mutabakata varılmaması ve mülakattan bir sonuç alınmaması durumunda çok kötü bir vaziyet hasıl olur mu?*" sorusuna, Başbakan Ürgüplü, her iki taraf görüşlerini ileri sürer ve yakınlaşma sağlayabilirler, kabul edilmeyecek noktaların olması durumunda bundan zarar gelinmeyeceğini dile getirmiştir. Kıbrıs meselesini bir Türk-Yunan melesi olarak gören Suat Hayri Ürgüplü, Kıbrıs sorununa bir hal çaresi bulmak azminden geri durulmamasını ifade ederken, Türk tarafının iyi niyetle bu gayreti göstermeye hazır olduğunu beyan etmiştir. Drossos, Yunanistan'daki nispi sakinliğe karşın, Kıbrıs'ta ve Türkiye'de kamuoyunun Kıbrıs konusunda bir kaynaşma halinde olduğunu ve bunun meselenin çözümü için güçlük çıkardığını söylemesi üzerine Ürgüplü, Türkiye'nin soğukkanlılığın korunmasına ve gösterilen gayretlerde kamuoyunu rahatlatmaya çalıştığını, her zaman bir takım tahriklerin ve gizli faaliyetlerin, halkın heyecanını arttırdığını ifade etmiştir. Kıbrıs'ta sükûnetin sağlanması halinde, işlerin kolaylaşacağını savunan Ürgüplü, Kıbrıslı Türklerin gönderdikleri telgraflarda, Türklerin baskı ve zorluklar içinde yaşadığını, bununla birlikte Rumların askeri vaziyetlerini kuvvetlendirdiğini, Türklere yaşama hakkının esirgediklerine işaret ederek, böyle bir ortam içinde Türklerin Rumlarla iletişim kuramayacağından söz etmiştir. Türklerin yaşamış olduğu bu sıkıntıların sona ermesini isteyen Ürgüplü,

[551] *Cumhuriyet*, 17 Mart 1965, s. 1.
[552] *Cumhuriyet*, 18 Mart 1965, s. 1.
[553] *BCA*, 030.000.01.23.131.4.

konuşmasını şu önemli sözlerle noktalamıştır: "*Eğer Rum liderleri, zannediyorlarsa ki, Türklerin bu hayatı böyle sürüp gider ve hatta onlar, Türkiye'ye hicrete mecbur edilebilir; unutmamak lazımdır ki, bunun bizde mukabelesi kaçınılmaz bir hale gelebilir."*[554]

Yunanistan Başbakanı Papandreu 20 Mart'ta yapmış olduğu açıklamada, Başbakan Ürgüplü'nün ikili görüşme isteğini kabul etmediğini, hali hazırda bir arabulucunun mevcut olduğunu ve arabulucunun görevinde muvaffakiyete ulaşması için kendisine yardımcı olunması gerektiğini söylemiştir. Suat Hayri Ürgüplü ise Yunan Başbakanın bu kararını "*arzu etmiyorlarsa kendileri bilir"* diyerek karşılamıştır[555].

1965 Şubat ayının sonlarına doğru Türkiye'ye gelmiş olan BM Kıbrıs Arabulucusu Galo Plaza'nın hazırlamış oldu rapor, sorunun alevlenmesine sebep olmuştur. Plaza raporunda özetle şunları belirtiyordu: Kıbrıs sorununa çözüm adadaki iki cemaat tarafından bulunmalı, dışarıdan zorlanmamalıdır. Aralık 1963'ten itibaren meydana gelen olaylar eski duruma dönülmesini psikolojik ve siyasi bakımdan imkânsız bırakmıştır. 1959 Londra Antlaşmalarının uygulanmaları artık mümkün değildir. Ada'da yaşayan insanların güvenlik haklarını muhafaza edecek bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulması çözüm olacaktır. Böylece Galo Plaza'ya göre, kurulacak olan tam bağımsız Kıbrıs devleti self determinasyon hakkına sahip olacaktı ama bir başka devletle birleşme hakkı olmayacaktı[556].

Yunanistan ve Kıbrıs Rum liderliği Plaza raporunu olumlu karşıladılar ancak Kıbrıs'a tanınacak self determinasyon hakkının sınırlandırılmasını anlayamadıklarını belirtmişlerdir. Türkiye açısından hayal kırıklığı yaratan bu rapor, Londra antlaşmalarına dönülmesine imkân bulunmadığını vurgulaması ülkenin Kıbrıs politikasının dinamitlenmesi anlamına geliyordu[557]. Dış İşleri Bakanlığı, Galo Plaza raporunun kabul edilmesinin mümkün olmadığı ve bu yüzden kendisinin arabuluculuk görevine devam etmemesi gerektiğine dair resmi bir açıklama yapmıştır[558]. Türkiye tarafından Galo Plaza'nın arabuluculuk görevine son verilmesi

[554] *BCA*, 030.000.01.23.131.4.
[555] *Cumhuriyet*, 21 Mart 1965, s. 1.
[556] Oran *a.g.e.*, s. 733.
[557] Oran, *a.g.e.*, s. 733.
[558] *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1965, s. 1.

talebi, BM Genel Sekreteri U-Thant tarafından Kıbrıs meselesinin barışçıl yollarla çözümünü zora düşüreceği gerekçesiyle reddedilmiştir[559].

Kıbrıs meselesi ilgili diplomatik faaliyetlerde bu sıkıntılar yaşanırken, Rum çeteleri Lefke ve Bağlıköy'de ki tahriklerine devam etmişlerdir[560]. 18 Nisan'da 5000 kadar Kıbrıslı Türk, kendi mahallerinin Kıbrıslı Rumlar tarafından abluka altına alınmasını, protesto etmişlerdir. Kıbrıslı Rumlar, 16 Nisan'dan itibaren Lefkoşa'daki Türk kesimine giriş ve çıkışı yasaklamışlardır[561]. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Lefkoşa'daki ablukanın kritik bir durum almakta olduğu haberi üzerine Bakanlar Kurulunu toplamıştır. Toplantıda Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkiler gözden geçirilirken önceki hükümet döneminde alınan, fakat daha sonra durdurulan Yunan uyrukluların sınır dışı işlemlerinin tekrar uygulamaya koyulmasına karar verilmiştir. Böylelikle Türkiye'de ikamet etmeye devam eden bütün Yunan uyruklularda Türkiye'den ayrılmaya mecbur kalacaktı. Yunan hükümeti ise alınan bu kararı tepki ile karşılamıştır[562].

20 Nisan 1965'te İzmir Milletvekili Hasan Şinasi Osma, Kıbrıs'ta yaşanan olaylar ile ilgili olarak hükümetin daha etkili bir politika takip etmesi gerektiğini söylemiştir. Başbakan Ürgüplü, Türkiye'nin barışı korumak için bütün gayretleri göstermesine rağmen, karşı tarafın anlayışsız bir biçimde gelişmelere kayıtsız kaldığını ifade etmiştir. Kıbrıs sorununun Türk-Yunan meselesi ve Lozan'la bölgede kurulan dengenin korunması olarak kabul edildiğini, bu itibarla Kıbrıs'ta meydana gelebilecek insanlık dışı ve tahammül sınırlarını zorlayan hareketlerin devam etmesi takdirinde, Türkiye'nin Kıbrıs konusunu Lozan Anlaşması hükümlerinin de gözden geçirilmesini gerektirecek bir şekilde Mecliste ele alacağını belirtmiştir[563]. Bu sırada Kıbrıs Rum Hükümeti, Lefkoşa'nın Türk kesimlerinde tatbik edilen ablukanın bölgeye yiyecek maddeleri girebilmesini sağlamak için kaldırıldığını açıklamıştır.

---

[559] *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1965, s. 1; *Milliyet*, 3 Nisan 1965, s. 1.
[560] *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1965, s. 1.
[561] *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1965, s. 1.
[562] *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1965, s. 1.
[563] *Millet Meclisi Tutanak* Dergisi, 1. Dönem, C. 38, B. 91, 20 Nisan 1965, s. 200; Başbakan Ürgüplü'nün Kıbrıs konusundaki bu çıkışı, hükümetin savaş açması ve Lozan Anlaşması'nın gözden geçirileceği tartışmalarına neden olmuştur. Bkz. *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1965, s. 7.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında 26 Nisan 1965 tarihinde toplanan Güvenlik Kurulu'nda, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının milli menfaatler açısından esasları ve hedefleri tespit edilmiştir. Hükümet sözcüsü İhsan Sabri Çağlayangil, toplantıda Kıbrıs meselesinin gözden geçirildiğini ve hükümetin her türü tedbir almada kararlılık göstereceğini vurgulamıştır[564].

Başbakan Ürgüplü, Güvenlik Kurulu toplantısından sonra radyoda bir konuşma yapmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili çözüm yolu bulmasının ancak yürürlükte olan anlaşmaların Türk cemaatine ve Türkiye'ye tanıdığı hakların korunması ile mümkün olacağını ve Kıbrıs sorunun Türk-Yunan meselesi olduğunu tekrarlamıştır. Kıbrıs'taki Türklerin maruz kaldığı türlü sıkıntı ve insanlık dışı hareketlerin bütün milletlerce de kınanmasını isteyen Başbakan, hükümetin bu tür davranışlara kayıtsız kalamayacağını yinelemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs meselesini titizlikle takip ettiğini ifade eden Suat Hayri Ürgüplü, *"olup bitti yaratmaya matuf davranışlar karşısında Hükümetimizin de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihli kararının tam ve eksiksiz olarak tatbikini isteyeceği tabiidir"* demiştir. Rumların bu karara aykırı olarak silahlanması üzerinde duracaklarını belirten Başbakan Ürgüplü, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gerektiğinde kendisine verilen yetkiyi kullanacak güce sahip olduğunu hatırlatarak, toplantıda savunma bütçesine 250 milyon lira ek ödenek verilmesi kararının alındığını da açıklamıştır[565].

Ertesi gün Kıbrıs'ta anlaşmalara aykırı olarak silahlanma olduğu konusunda basın mensupların ısrarları üzerine demeç veren Suat Hayri Ürgüplü, Rus Büyükelçisi'nin aksini söylediği halde Ada'da sadece NATO silahları değil, Rus silahlarının da bulunduğunu ve bu konuda her türlü teşebbüsü yapacaklarını beyan etmiştir[566]. Süleyman Demirel, Yunanistan'ın NATO'dan aldığı silahları Kıbrıs'a aktardığını ve bundan dolayı Kıbrıs konusunda kimseye "*eyvallah"* demeyeceklerini ifade etmiştir. MP lideri Osman Bölükbaşı da Rumların Kıbrıs'taki silah yığınağına İsmet İnönü'nün korkak politikasının sebep olduğunu söylemiştir[567].

[564] *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1965, s. 1.
[565] *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1965, s. 1; *Milliyet*, 27 Nisan 1965, s. 1.
[566] *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1965, s. 1.
[567] *Milliyet*, 2 Mayıs 1965, s. 1.

1965 Mayıs ayının başlarında toplanan Avrupa Konseyi toplantılarına katılan Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, konseyde Kıbrıs sorunu için barışçıl adımların atıldığını ve Avrupa Konseyi'nin bu yöndeki çabalarına devam etmesi gerektiğini söylemiştir[568]. Rum Hükümeti de Lefkoşa'nın Türk kesimine karşı 16 Nisan 1965'ten beri uygulanan giriş-çıkış ablukasını 3 Mayıs'ta kaldırdığını açıklamıştır[569].

Türkiye'nin kararlı tutumu Rumlara geri adım attırmış ve NATO Bakanlar Konseyi için Londra'da bulunan Türk ve Yunan dış işleri bakanları 10 Mayıs 1965'te bir görüşme yapmıştır. Görüşme sonrasında açıklama yapan Türk tarafı sözcüsü, iki bakanında meselenin barışçıl bir yöntemle ele alınması konusunda mutabakat sağladığını bildirmiştir. Türk Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, Kıbrıs sorununun NATO müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan bir konu olduğunu söylemiştir. Yunan Dış İşleri Bakanı Kostopulos ise Kıbrıs meselesi sebebiyle, diğer ülkelerle bozulmuş olan münasebetleri düzeltmek için diyalog kurmayı arzu ettiğini bildirmiştir[570]. Böylelikle Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün teklifi ile başlatılmak istenen müzakereyi reddeden Yunanistan, bu kararından geri dönmüştür.

NATO Bakanlar Konseyi 11 Mayıs'ta açılmıştır. Toplantı öncesi Hasan Esat Işık ile bir görüşme yapan Kanada Dış işleri Bakanı Paul Martin, oturumda yaptığı konuşmada Kıbrıs meselesine de değinmiştir. Martin, NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın müzakere yoluyla meseleyi çözmelerini arzu ettiğini ifade etmiştir. Paul Martin, ayrıca diğer NATO devletlerinin de konuyu önemle ele almasını istemiştir. Kanada Dış İşleri Bakanı'nın bu olumlu tutumu karşısında siyasi çevreler Martin'in Kıbrıs konusunda doğal bir arabulucu haline gelmeye başladığı yakıştırmasını yapmıştır[571].

12 Mayıs'taki görüşmelerde Türkiye ve Yunanistan Dış İşleri Bakanları NATO müttefiklerine Kıbrıs buhranın müzakere yolu ile çözülmesinde mutabakata vardıklarını bildirmişlerdir[572]. Türkiye Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, meslektaşı Kostopulos ile yapmış olduğu görüşmelerin ümit verici olduğunu belirtmiş, Paul

[568] *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1965, s. 1.
[569] *Milliyet*, 5 Mayıs 1965, s. 1.
[570] *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1965, 1, 3.
[571] *Milliyet*, 12 Mayıs 1965, s. 1.
[572] *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1965.

Martin ise iki ülke Dış İşleri Bakanıyla yapmış olduğu görüşmeden sonra anlaşma zeminin çok arttığını söylemiştir. NATO Bakanlar Kurulu yayınlamış olduğu bildiride Kıbrıs konusunda Türkiye ve Yunanistan Dış işleri Bakanları arasında kurulan temaslardan memnuniyet duyduklarını açıklamıştır[573]. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde buhranlı dönemden kurtulmadığını ancak önceki ayların üzücü safhalarını hayli mesafe alarak atlatmış bulunduğunu söylemiştir. Yunanistan'ın müzakereler karşısındaki talepleri reddettiğini hatırlatan Ürgüplü, gelinen noktada müzakerelerin başladığını ve karşı tarafın bunun gerekliliğine inandırıldığını vurgulamıştır[574].

Muhalefet lideri İsmet İnönü de hükümetin Kıbrıs konusu üzerinde ciddi bir şekilde çalıştığını ve kendilerini desteklediğini açıklamıştır[575]. Londra'daki NATO Bakanlar toplantısından sonra 15 Mayıs'ta ülkeye dönen Hasan Esat Işık, gazetecilere yaptığı açıklamada temaslarına değinerek, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs buhranını çözüme kavuşturma arzusunun, eskiye nazaran daha kuvvetli haline geldiğini ve temasların devam edeceğini belirtmiştir[576]. Makarios ise bu görüşmelerin ilerlemesi ile Türk-Yunan ilişkilerinin düzeleceği fakat Kıbrıs meselesine çare bulunamayacağı görüşünü ileri sürmüş ve müzakerelerde amacın Enosis yönünde olması gerektiğini vurgulamıştır. Yunanistan Başbakanı Papandreu, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios ile bir görüşme yaptıktan sonra yaptığı açıklamada Londra'da ki son gelişmelerden dolayı ilişkilerde düzelmelerin kaydedildiğini ancak Kıbrıs buhranının esasının görüşülmediğini söylemiştir[577]. Papandreu ayrıca Kıbrıs yönetimi ile istişarede bulunulmadan ikili görüşmelerin yapılmayacağı konusunda Makarios'a teminat vermiştir[578].

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında 16 Mayıs'ta dış politika ile ilgili bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Türkiye'nin dış politikası ele alınmış, Yunanistan ile ilişkiler gözden geçirilmiş ve Kıbrıs meselesi üzerinde durulmuştur. Toplantıdan

[573] *Milliyet*, 13 Mayıs 1965, s. 1.
[574] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 27, B. 84, 13 Mayıs 1965, s. 781.
[575] *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1965, s. 1.
[576] *Milliyet*, 16 Mayıs 1965, s. 1.
[577] *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1965, s. 1.
[578] *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1965, s. 1; *Milliyet*, 16 Mayıs 1965, s. 1.

sonra Başbakan Ürgüplü, basın mensuplarına verdiği demeçte, Londra Konferansı ve Kıbrıs meselesi hakkında Dış işleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın verdiği bilgilerden memnunluk duyduklarını ifade etmiştir[579]. Yunan Dış İşleri Bakanı Kostopulos, Atina'ya döndükten sonra yaptığı açıklamada, bozulan Türk-Yunan ilişkilerinin düzeltilmesi konusundaki çabalarının Türkiye tarafından memnuniyetle karşılandığını ve Kıbrıs sorunun çözülmesinde gerginliğin azaltılması gerektiğini aktarmıştır[580].

Sovyet Dış İşleri Bakanı Andrey Gromiko 17 Mayıs 1965'te beş gün sürecek bir ziyaret için Türkiye'ye gelmiştir[581]. 18 Mayıs'ta Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık ve Gromiko arasında bir görüşme yapılırken özellikle Kıbrıs meselesi ele alınmıştır. Işık, Gromiko'ya Kıbrıs'ta yaşanan son gelişmeler ve bu konuda atılan barışçıl adımlar hakkında bilgi vermiştir. Hasan Esat Işık, barışçı çabalara *"Bazı kimseler tarafından bir gölge düşürüldüğünü"* ifade ederek, Sovyetlerin Mısır Kanalı aracılığıyla Ada'ya tank ve cephane göndermesini işaret etmiştir[582]. Gromiko ise ülkesinin Türklere karşı kullanılmak amacıyla Kıbrıs'a silah satmadığını söylemiştir[583].

21 Mayıs'ta da bir görüşme yapılırken, bu toplantılara Hasan Esat Işık ve Andrey Gromiko'nun yanında Dış İşleri Genel Sekreteri Haluk Bayülken ile Sovyet Rusya Ankara Büyükelçisi Nikita Rijov'da katılmıştır. Görüşmelerin ardından Gromiko bir basın toplantısı düzenlemiş ve Kıbrıs ile ilgili sorulan soruları da cevaplamıştır. "*Türk halkının Rusya'ya olan inancının artmasında Kıbrıs meselesinde Rusya'nın izleyeceği politikanın önemine inanıyor musunuz"* sorusuna Sovyetler Birliği'nin, devamlı olarak Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne inandığının altını çizerken, Ada'nın askeri olarak kullanılmasına, iç işlerine karışılmasına karşı olduklarını ve sorunun barışçıl yöntemlerle halledilmesini arzu ettiklerini söyleyerek cevap vermiştir. Rusya'nın Kıbrıs'a silah satması ile alakalı soruya, *"Bu konuda ortalıkta pek çok haber dolaşmaktadır. Bunların hepsi yalan ve uydurmadır. Bunlara inanmayınız. Bu mesele yüksek seviyede resmi bir görüşmede ele alınmalıdır"*

[579] *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1965, s. 1; *Milliyet*, 17 Mayıs 1965, s. 1.
[580] *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1965, s. 4.
[581] *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1965, s. 1; *Milliyet*, 17 Mayıs 1965, s. 1.
[582] *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1965, s. 7.
[583] Qasımlı, *a.g.e.*, s. 149.

şeklinde cevap vermiştir. "*Enosis'in gerçekleştirilmesi halinde Sovyetlerin tutumu ne olacaktır?*" tarzındaki soruya ise bu konuda şimdilik bir söylemeyeceğini ifade etmiştir[584].

15 Temmuz 1965'te Yunanistan Başbakan'ı Yorgo Papandreu'nun istifası ülkede siyasi krize neden olmuştur. Buhranın sebebi, orduda tasfiye yapmak isteyen Papandreu'nun buna karşı koyan Savunma Bakanı Garufalyas'ın istifasını istemesi ve Kral Kostantin'in bunu kabul etmemesidir. Papandreu istifasını ertesi gün vereceğini söylese de Kral bunu beklemeden Parlamento Başkanı Atanasiades Novas'ı Başbakanlığa tayin etmiştir. Papandreu'nun azledilmesi Atina'da büyük heyecan yaratmış ve gösteriler yapılmıştır. Atina sokaklarına dolaşan halk *"Demokrasi, demokrasi kahrolsun Novas, yaşasın Papandreu"* diye bağırırken, Kral sarayının çevresini saran kalabalık *"Papandreu baş eğme halk arkandadır"* diye tezahürat yapmıştır. Bunun üzerine Yunan silahlı kuvvetleri, polisi ve jandarması teyakkuza geçirilmiştir[585].

Türkiye, Yunanistan'da yaşananlara ihtiyatla yaklaşmıştır. Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, durumun Yunanistan'ın iç meselesi olduğunu, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda takip ettiği olumlu girişimlere devam edeceğini belirtmiştir[586]. Ancak Türk hükümetinin barışçıl çabalarına karşın Kıbrıs Rum tarafı aksi yönde hareket etmeye devam etmiştir. Kıbrıs Temsilciler Meclisinin Rum üyelerinin kabul ettiği bir karar ile 1959 yılında yürürlüğe giren seçim kanunu ile ilgili değişiklikler meydana getirilmiştir. Bu değişikliklerle Kıbrıs Anayasa'nın ihlali ve Kıbrıs Türklerinin yasama ve yürütme görevleri dışında tutulması gerginlikleri tekrar başlatmıştır[587].

Yapılan değişikle Cumhurbaşkanı ile Temsilciler Meclisi üyelerinin görev süreleri uzatılmıştır[588]. Ayrıca Türk ve Rum seçmen kütükleri kaldırılmakta, Türk ve Rum seçim memuru yerine, bir memur konulmakta, Türk ve Rum seçim bölgeleri yerine,

---

[584] *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1965, s. 1,7.
[585] *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1965, s. 1; *Milliyet*, 16 Temmuz 1965, s. 1; Başbakanlığa getirilen Novas, 16 Temmuz'da kabinesi ile birlikte Kral Kostantin'in huzurunda yemin etmiştir. Papandreu'nun azledilmesini hazmedemeyen halk gösterilere devam etmiştir. Papandreu vermiş olduğu demecinde yeni başbakan ve bakanları *"Hainler"* diye niteleyerek halkı gösteri yapmaya davet etmiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1965, s. 1, 7.
[586] *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1965, s. 7.
[587] *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1965, s. 1.
[588] *Bozkurt*, 25 Temmuz 1965, s. 1.

tek seçim bölgesi getirilmektedir. Eski kanunun "*Temsilciler Meclisinin Türk ve Rum üyeleri"* deyiminin yerine sadece *"üyeler*" denilmekte *"Türk ve Rum seçmen ve aday*" kelimeleri yerine sadece *"seçmen ve aday"* ibaresi getirilmiştir. Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, 24 Temmuz'da düzenlediği basın toplantısında karşı tedbirlerin alınacağını belirtirken, *"Kıbrıs meselesi emrivaki ile halledilmez. Tek bir hal yolu vardır. O da anlaşma yoludur"* demiştir. Türk Hükümeti ve Kıbrıs'taki Türklerin müspet adımlarına karşın Rumların bunu görmezden geldiğini belirten Işık, bu değişikliklerin hukuki dayanaktan yoksun olduğunu eklemiştir[589].

Kıbrıs'taki son gelişmeler karşısında, CHP İstanbul Milletvekili ve aynı zamanda Dış İşleri Komisyonu Sekreteri olan Oğuz Oran, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'ye telgraf çekerek 16 Temmuz'da tatile giren Meclisin olağan üstü bir toplantıya çağrılmasını istemiştir[590]. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin seçim kanunda Türk topluluğu aleyhine değişiklik yapılması üzerine, Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliğince Rum hükümetine şiddetli bir protesto notası gönderilmiş ve durum Atina, Londra hükümetleri ile NATO Genel Sekreteri Brosio ve BM Genel Sekreteri U-Thant'a bildirilmiştir[591]. Bakanlar Kurulu 27 Temmuz'da yaptığı toplantıda Kıbrıs meselesi için Meclislerin toplanılmasına lüzum görülmediği kararını almıştır[592].

Ürgüplü Hükümeti 28 Temmuz'da Kıbrıs Cumhuriyeti'ne verilen nota ve diğer ilgili devlet ve uluslararası kurumlara yapılan başvuruların akıbetine göre gerekli tedbirleri alacağını bildirmiştir. Aynı gün Kıbrıs Rum Hükümeti ise bu protestoyu reddetmiştir[593]. Bunun üzerine ertesi gün Türk Hükümeti, Yunanistan ve İngiliz hükümetlerine birer nota vererek, Ada'da vuku bulan durumla ilgili olarak teminatçı ülkelerin müzakereye davet etmiştir[594].

Türk Hükümeti, 30 Temmuz 1965'te yapmış olduğu müracaatla Kıbrıs Rumlarının Anayasa tanımayan davranışlarını görüşmek için BM Güvenlik Kurulunun toplanılmasını talep etmiştir. Türk tarafının talebi kabul edilmiş ve toplantının 3

[589] *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1965, s. 1.
[590] *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1965, s.1; *Milliyet*, 26 Temmuz 1965, s. 1.
[591] *Cumhuriyet*, 28 Temmuz, 1965, s. 1.
[592] *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1965, s. 7; *Milliyet*, 28 Temmuz 1965, s. 1.
[593] *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1965, s. 1.
[594] *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1965, s. 1; *Milliyet*, 30 Temmuz 1965, s. 1.

Ağustos'ta yapılması kararlaştırılmıştır[595]. Yunanistan'dan gelen haberlere göre Makarios idaresinin, seçim kanunu üzerinde yaptığı değişikliği Atina'nın da tasvip etmediği anlaşılmıştır[596]. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü *Cumhuriyet* gazetesine verdiği demeçte "*Kıbrıs buhranının halledilmesi için Türkiye'nin müdahale hakkını hangi durumlarda kullanabilir ve ABD'nin bu meseledeki tutumu için ne düşünüyorsunuz"* şeklindeki soruya Kıbrıs sorunun çözülmesi için hukuki yolları tercih ettiklerini, Güvenlik Konseyi toplantısından ümitli olduklarını belirtmiştir. Ürgüplü, Yunanistan'da Papandreu'nun istifasından sonra yaşanan kargaşanın çözüme kavuşturulmasını ümit ederken, Amerika'nın Makarios'un emrivaki politikalarını onaylamadığını eklemiştir[597].

Türkiye'nin isteği ile çağırılan BM Güvenlik Konseyi 3 Ağustos'ta toplanmıştır. Türkiye, Makarios Hükümetini Kıbrıs'ta barışı tehdit edecek nitelikte kanunlar çıkarmakla, Rumlar ise Türkiye'yi muhtemel bir saldırıyı haklı göstermekle suçlamıştır. Türkiye'nin BM baş delegesi Orhan Eralp, yapmış olduğu konuşmasında seçim yasasında yapılması talep edilen değişikliğin, Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli kararına belirgin bir şekilde aykırı olduğunu beyan etmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanı Spyrous Kipriyanou, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi nezdindeki bu girişimini Kıbrıs'ın iç işlerine bir karışma çabası olarak görürken, bunun altında yatan maksadın olası bir müdahaleyi meşru göstermek olduğunu ifade etmiştir[598].

BM Güvenlik Konseyi çalışmalarına 5 Ağustos'ta da devam etmiş, sırayla söz alan İngiliz, Amerikan, Fransız ve Rus temsilcileri Rum idaresinin son hareketinden dolayı duydukları endişeleri dile getirmiştir. İngiliz Temsilcisi Roger Jackling, Rumları seçim kanundaki değişiklik kararından vazgeçirmeye davet ederken, Amerikan temsilcisi Charlet Yosi, bu değişikliğe karşı olduklarını beyan etmiştir. Orhan Eralp ve tanık olarak konuşan Rauf Denktaş da Rum yönetimini eleştirmiştir[599]. 10 Ağustos'ta devam eden görüşmeler neticesinde BM Güvenlik Konseyi, tarafların ortamı gerginleştirecek davranışlardan uzak durmaya davet eden

[595] *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1965, s.1,7; *Milliyet*, 31 Temmuz 1965, s. 1.
[596] *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1965, s. 1.
[597] *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1965, s. 1.
[598] *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1965, s. 1,7.
[599] *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1965, s. 1,7.

kararını oy birliği ile kabul etmiştir. Karar tasarısı konseyin geçici üyeleri olan Malezya, Bolivya, Fildişi Kıyısı, Uruguay, Ürdün ve Hollanda tarafından hazırlanmıştır. Böylelikle Rumların seçim kanunu değiştirerek Kıbrıs Türklerinin haklarını hiçe saymasıyla ortay çıkan durum karşısında Türkiye'nin şikâyeti üzerine açılan görüşmeler sona ermiştir[600].

11 Ağustos 1965'te BM Güvenlik Konseyi'nin kararı ile ilgili açıklama yapan Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, konseyin almış olduğu karar ile Rum idaresinin tasvip edilmediğinin gösterildiğini söylerken, Kıbrıs meselesinin barışçıl yollarla görüşülmesi fikrini tekrarlamış ve Rum kesiminin emrivaki hareketlerine kesin bir şekilde karşılık verileceğini beyan etmiştir[601]. Zürih ve Londra Anlaşmalarının varlığını sonlandırdığını düşünen Makarios ise BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararın Türkiye için bir mağlubiyet sayılacağını söyleyerek ilginç bir yorum yapmıştır. Makarios ayrıca konseyin bu kararı ile Londra ve Zürih Anlaşmalarının ölmüş olduğunu bir kez daha gösterdiğini ifade etmiştir[602].

Suat Hayri Ürgüplü, 4 Eylül 1965 tarihinde CKMP'nin yeni Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in taleplerini de dikkate alarak, 7 Eylül tarihinde gerçekleştirilmek üzere parti liderleri arasında Kıbrıs meselesini görüşmek için bir toplantı yapılmasına karar vermiştir[603]. Toplantıya AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve Yardımcısı Mehmet Faruk Sükan, CHP adına Genel Sekreter Yardımcısı Mustafa Cihat Baban, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Genel İdare Kurulu Üyesi Orhan Alp ve Hüseyin Ataman, CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Genel Sekreter Fuat Uluç, YTP Genel Başkanı Ali Ekrem Alican ve Genel Sekteri Turhan Kapanlı ile Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık ve Bakanlık Genel Sekreteri Haluk Bayülken ile Siyaset Planlama Başkanı İlter Türkmen katılmıştır[604]. Suat Hayri Ürgüplü, görüşme sonrası yapmış olduğu açıklamada, toplantıdan Kıbrıs'ın milli ve ortak dava olduğunu görerek çıkmanın mutluluğunu hissettiğini belirtirken, parti liderlerine teşekkür etmiştir. Öte yandan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Başbakan

[600] *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1965, s. 1; *Milliyet*, 11 Ağustos 1965, s. 1.
[601] *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1965, s. 7; *Milliyet*, 12 Ağustos 1965, s. 1.
[602] *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1965, s. 7.
[603] *BCA*, 030.000.01.10.61.16.
[604] *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1965, s. 1,7.

Ürgüplü'ye bir telgraf çekerek partisinin toplantıya davet edilmemesinden dolayı protestoda bulunmuştur[605].

1965'in Eylül ayında toplanan BM Genel Kurulu, Kıbrıs meselesini de gündeme almıştır. 1 Ekim'deki görüşmelerde konuşan Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan görüşmeler sonucunda varılan mutabakatı ve İngiltere ile Türk ve Rum cemaatlerinin bu mutabakatı onaylamasıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu iki toplumun varlığını tanımasıyla kurulduğunu belirtmiştir. Işık, Kıbrıs Anayasası'nın her iki topluma muhtariyet ve idareye katılma hakkını tanıdığını ve bu dengenin asırlardır Kıbrıs'ta varlıklarını ayrı ayrı devam ettiren iki toplumun vaziyetini hukuki bir esasa bağlamaktan başka bir şey yapmadığını beyan etmiştir. İdareye bu şekilde ortak katılımın self determinasyon prensibine, adalete ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki uyumun korunmasına uygun olduğunu söylemiş ve Kıbrıs antlaşmalarıyla, hem Enosis ve taksim planının yasaklandığını ifade etmiştir. Işık'ın bu konuşması üzerine söz alan Kıbrıs Rum Dış İşleri Bakanı Kipriyanu, Türk Dış İşleri Bakanı'nın ortaya pek garip bir self-determinasyon kavramı attığını vurgularken, meseleye Türkiye gibi barışçıl yollardan ulaşmayı arzu ettiklerini söylemiştir[606].

Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Turan Tuluy'un Yunanistan yeni başbakanı Stefanopulos[607] ile yapmış olduğu görüşmede, Türk Hükümetinin yeniden iyi ilişkiler kurulmasına istekli olduğunu belirtirken, Yunan Başbakanının da aynı arzuları paylaştığını, fakat bunun için Yunanlıların duygularını incitecek hareketlerden kaçınılmasını gerektiğini söylemiştir[608].

27 Ekim 1965'te Süleyman Demirel başbakanlığındaki hükümetin kurulması ile görevini tamamlayan Ürgüplü Hükümeti görev süresi boyunca Kıbrıs meselesini yakından izlemiş ve *"Milli Dava*" olarak kabul etmiştir. Hükümet Kıbrıs meselesini

[605] *Milliyet*, 8 Eylül 1965, s. 1.
[606] *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1965, s. 3.
[607] 15 Temmuz 1965'te Yunan Başbakanı Yorgo Papandreu'nun istifası üzerine yerine, Yeoryos Atanasiadis Novas getirilmişti. 29 Temmuz'da yapılan güven oylamasında Papandreu'yu destekleyen milletvekilleri meclisi terk ederek oylamaya katılmamış, bu sebeple yeteri çoğunluk sağlanamadığı için Novas güvenoyunu alamamıştır. Bunun üzerine başbakanlık makamına 20 Ağustos'ta İllias Çirimokos getirilmiş, ancak 28 Ağustos'ta güvenoyu alamamış yerine 17 Eylül'de Stefanos Stefanopulos getirilmiştir.
[608] *Milliyet*, 8 Ekim 1965, s. 3.

Türk-Yunan problemi olarak değerlendirmiş ve Yunanistan'la ikili müzakere gerçekleştirmek için gayretler sarf etmiştir. Yunan Hükümeti ikili görüşmelere yanaşmazken Londra da yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantılarında bu tavrından vazgeçmiştir. Cumhuriyet yazarı, Kayhan Sağlamer, Türkiye'nin ikili müzakere taleplerinin Yunanistan tarafından kabul edilmesini, *"sabır politikasının bir zaferi"* olarak yorumlamıştır[609]. Kıbrıs gibi dış politikanın hassas noktasını oluşturan bir mevzuda diğer partilerde hükümetin yanında yer almışlardır.

Kıbrıs Türklerinin haklarını savunmakta geri adım atmayan hükümet, çözümü barışçıl yollarla halletmeye çalışmıştır. Emrivakilere boyun eğmeyeceğini her fırsatta söyleyen hükümet, gerekli durumlarda Türk ordusunun Kıbrıs'ın güvenliği için adım atmaktan çekinmeyeceği mesajını vermiştir. Nitekim 26 Nisan 1965'teki Güvenlik Kurulu toplantısında Kıbrıs meselesi ele alınmış ve toplantı sonrası radyoya açıklama yapan Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Milli Savunma Bütçesine 250 milyon ek ödenek verildiğini beyan etmiştir.

Bununla birlikte hükümet programında yer alan Kıbrıs meselesinin önceki hükümetin programı arasında bir fark olmadığı da söylenmiştir[610]. Kocaeli Milletvekili Nihat Erim de, Ürgüplü Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda bir iyileşme kat edemediğini ancak Kıbrıs davasının uzun vadeli bir mukavemet istediğinin altını çizmiştir[611]. Yazar Ecvet Güresin'de Ürgüplü'nün aktif davranması halinde Makarios'u dize getirebileceğini ifade etmiştir[612].

4.2. Rum Patrikhanesine Yönelik Girişimler

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti döneminde Kıbrıs meselesi ile alakalı alınan tedbirlerin arasında Rum Patrikhanesine yönelik izlenen tutumda önemle yer tutmaktadır. Kıbrıs Rumlarının tazyikleri sebebiyle Kıbrıslı Türklerin durumunun zora düşmesi, Galo Plaza'nın başarısızlıkla sonuçlanan arabuluculuğu denemesi, bu meseleyi Türk-Yunan problemi olarak değerlendiren hükümetin girişimlerine rağmen

[609] Kayhan Sağlamer, "Londra'da Zürih Havası", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1965, s. 3.
[610] Burhan Felek, "Hükümetler Değişince", *Cumhuriyet*, 2 Mart 1965, s. 3.
[611] *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1965, s. 1.
[612] Ecvet Güresin, "Girit Bizim Canımız", *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1965, s. 1.

Yunanistan'ın ikili müzakerelere yanaşmaması, Rum Patrikhanesi üzerinden misilleme yapmasına neden olmuştur. Nitekim Fahir Armaoğlu *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısında Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik kullanabileceği birçok politik ve diplomatik koz olduğunu söylerken, Patrikhane ve Ruhban okullarına da bu noktada işaret etmiştir[613].

Patrikhane meselesine yönelik yapılacak tedbirlerin ilk sinyali 7 Nisan 1965'te Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, *"Patrikhane var olduğundan beri gayri meşru yoldadır ve asla salt dini görevle meşgul değildir. Bunu Türkiye'de bilmeyen yoktur. Patrikhanenin durumunu eğer Meclis ve Hükümet de böyle kabul ediyorsa, yapılacak işlemi de onlar tayin eder. Zannederim hükümet her şeyi düşünmektedir ve icabında lüzumlu kararları almaktan çekinmeyecektir"* sözleriyle verilmiştir[614]. Başbakan Ürgüplü'nün de Patrikhanenin dini faaliyetler dışına çıktığına dair iddiaları henüz incelemediğini ancak şahsi bir takım fikirlerinin olduğunu söylemesi, hükümetin bu konuda adım atacağının belirtileri sayılabilir[615].

17 Nisan 1965'te Fener Rum Patrikhanesinin hesaplarını kontrole gelen Maliye Bakanlığından bir heyet içeri alınmamıştır. Başbakan Ürgüplü de yapmış olduğu açıklamada, Patrikhane'nin Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına bağlı bir müessese olduğunu, kanunlar çerçevesinde her müessese gibi Patrikhanenin de denetlenebileceğini belirtmiştir[616]. Patrikhane meselesinin gündeme oturmasından sonra, hükümet yetkilileri bu konu hakkında görüşlerini açıklamıştır. Başbakan Yardımcısı ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel gazetecilerin "*Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılması mevzubahis midir"* sorusuna "*İcap ederse evet. Türkiye'nin menfaatleri neyi icap ettiriyorsa o yapılacaktır"* diyerek cevap vermiştir. Aynı gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'de *"Patrikhane'nin faaliyetleri memleket hayrına mıdır"* sorusuna *"Bunun cevabını bilmeyen var mı acaba"* dedikten sonra Patrikhanenin yurt dışına çıkarılması konusunda hükümetin ve meclisin alakadar

[613] Fahir Armaoğlu, "Kıbrıs'ta Yeni Buhran", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1965, s. 2.
[614] Kalpakçıoğlu, *a.g.e.*, s. 181.
[615] *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1965, s. 1.
[616] *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1965, s. 1

olabileceğini, bununla birlikte zamanı geldiğinde şahsi kanaatini de ifade edeceğini söylemiştir[617].

Bir gün sonra Lefkoşa'daki Rum ablukasının tehlikeli vaziyet alması üzerine toplanan Bakanlar Kurulu'nda Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gözden geçirilmiş ve Yunan uyrukluların yurt dışına gönderilmesi ile Patrikhane'nin denetlenmesine karar verilmiştir. Bu karara göre Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy, İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan ve Maliye Bakanı Mehmet İhsan Gürsan kanunlar çerçevesinde çalışmalara başlayacaktır[618]. Patrikhane kanadından ilk açıklama ise gündemde olan tasarrufları, hükümet kontrolünde olduğu ve buna müdahale edemeyeceklerini yönünde olmuştur. Patrikhanenin dini görevleri ile bağdaşmayan çalışmalarda bulunduğu iddiaları ise kabul edilmemiştir[619]. Öte yandan Türkiye'nin bu girişimleri Yunanistan tarafından tepki ile karşılanmıştır[620].

Bakanlar Kurulunun kararı üzerine Patrikhanesinin denetlenmesi 22 Nisan 1965'te Fener Rum Patrikhanesi ile Aya Yorgi Kilisesinin teftişi ile resmen başlamıştır. Vakıflar Kanunu gereğince denetlenmesine başlanan Patrikhane ve ona bağlı kiliselerin hesaplarına Maliye Bakanlığı Başmüfettişi Hüseyin Necipoğlu, Vakıflar Genel Müdürü Başmüfettişi Orhan Ünsel ve İstanbul Siyasi Polis Şefi Yaşar Okçuğlu'ndan oluşan heyet tarafından el konulmuştur. Patrik Athenagoras denetleme ile ilgili *"Teftişe geldiler. Gidip onlarla konuşacağım. Başka bir şey bilmiyorum. Elbette ki denetleyecekler* demiştir[621].

Bakanlar Kurulu aynı gün biri sabah, diğeri akşam olmak üzere iki toplantı gerçekleştirmiş, Kurulda Kıbrıs ve Patrikhane konuları üzerinde durulmuştur. Toplantı da Patrikhane ile ilgili şu görüş birliğine varılmıştır: *"Patrikhane Türk kanunlarına tabiidir. Patrik, Türk uyrukludur. Patriklik dini bir kisvedir. Türk kanunlarına göre din, siyasetin dışındadır. Patrikhanenin denetleme sonunda*

[617] *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1965, s. 1.
[618] *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1965, s. 1, 7.
[619] *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1965, s. 1.
[620] *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1965, s. 1.
[621] *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1965, s. 1.

politika ile ilgilendiği ortaya çıkarsa Adalet kanalı ile cezalandırılması yoluna gidilecektir[622]."

Hükümet tarafından Patrikhanenin denetlenmesi ile ilgili adımlar atılırken, İstanbul savcılığı tarafından da 26 Nisan'da Patrikhanedeki sorumlular ile 4 Rum öğretmen hakkında *"milli bütünlüğe aykırı hareket ve propaganda yapmaktan"* tahkikat açılmıştır. Soruşturmaya konu edilen hususlar, Patrik Athenagoras'ın Papa ile Kudüs'te buluşması ve Aynaroz Manastırının kuruluşunun birinci yıl dönümünde yapılan törenlere ait filmlerin Patrikhane üyeleri tarafından gizlice Türkiye'ye sokulması ve Rum okullarında izletilmesidir[623].

Patrikhane içindeki Aya Yorgi Kilisesinin Maliye ve Vakıflarla ilgili defterlerin teftişine 28 Nisan'da da devam edilmiştir. Denetleme heyeti ile Patrikhane sorumluları herhangi bir açıklama yapmaktan kaçınmışlardır. Patrikhanenin baş avukatı Nikolas Saris, 52 Rum kilisesine ait defterlerin mütevelli heyetleri tarafından Maliyeye verildiği ve normal denetimden geçirildiğini belirtmiştir. Saris ayrıca Medeni Kanunu'nun 80. maddesi gereğince aile ve dini kurumların kontrol edilemediğini fakat gerek Patrikhanenin gerek kiliselerin denetlenmesini prensip olarak kabul ettiklerini söylemiştir[624].

Patrikhanenin denetlenmesini endişe ile karşılayan Kudüs Rum Ortodoks Patriği Benediktos, Papa VI. Paul ve BM Genel Sekreteri U-Thant'a çektiği telgraflarda: "*İsa'nın mukaddes kabri katedralinden, Türk hükümetinin Patrikhaneye karşı sert baskısını protesto eden sesimizi yükseltiriz. Patrikhane işleriyle ilgisi olmayan bu hareketin siyasi sebebini takbih ederiz. Bu gibi tehditlerin gerçekleştirilmesi yalnız Ortodoks kilisesine değil, fakat bütün Hristiyanlık âlemine tesir edecektir*"[625] demekteydi. Başbakan Ürgüplü ertesi gün yaptığı konuşmasında: *"Patrikhane konusunu istismar ve işi İslam-Hristiyan meselesi yapma gayreti, dünyayı ayaklandırma hareketi ancak bunu yapanlara zarar verir. Ehlisalip devri çoktan geçmiştir. Şimdi dünya, Avrupa birleşme gayretleri içindedir. Yanlış olanlara itidâl,*

[622] *Milliyet*, 23 Nisan 1965, s. 1.
[623] *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1965, s. 1.
[624] *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1965, s. 1.
[625] *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1965, s. 1; *Milliyet*, 29 Nisan 1965, s. 4.

tavsiye ederim[626]" demiştir. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü konuşmasına şöyle devam etmiştir;

> "*Patrikhane bütün mensuplarıyla Türk tebaası ve müessesidir. Türk kanunlarına tabiidir. Her müessese gibi kanuni teftişe tabiidir ve bu hareket saygı ile karşılanmıştır. Bundan memnunum. Tahrikler daima ve her yerde zararlı olmuştur. Milli haysiyetle hürmet ve dikkat gerekir. Bütün Türk milleti, Kıbrıs dolayısıyla elem içinde iken normal ve hükümranlık hakkımız olan bir teftişe bu yönleri vermek isteyenler yalnız kendilerine zarar verirler. Bu bizim tamamen bir iç meselemizdir. Hiç kimse karışamaz*[627]."

Rum Patrikhanesine karşı yürütülen tedbirler Fener Rum Patrikhanesi'nin idaresinde bulunan, Galata'daki Aya Nikolas ile Aya Yani kiliselerine, Türk Ortodoks Kilisesi yetkilileri tarafından el konulmasıyla devam etmiştir. Adı geçen kiliselerde bulunan Patrikhane papazlarına görevlerini terk etmeleri bildirilmiş ve yerlerine Papa Eftim tarafından Türk uyruklu papazlar tayin edilmiştir. Kiliselerde yer alan Rumca yazılar kaldırılarak yerine Türkçe yazıların konulmasına ve ayinlerin Türkçe yapılmasına karar verilmiştir[628].

Denetleme işlemleri sonucunda Patrikhaneye ait önemli birçok bilgiler hükümetin eline geçmiştir. Bunlar içerisinde Patrikhanenin devlet gibi hareket etmesi, birçok kimselere nişanlar madalyalar verilmesi, resmi evraklarında Bizans armasının kullanılması, elde edilen konuşmaların çoğunlukla siyasi içerikli olduğu, Yunan ideallerinin ne şekilde gerçekleşeceğine dair sözler ve Patrikhaneye giren ve çıkan paranın Merkez Bankası'nın kontrolünde olmaması bunlardan bazılarıdır. Ruhban Okulundaki faaliyetler de benzerlik gösterirken, öğrencilere dinin yanında siyaset ve İstanbul'un Bizans'ın merkezi olduğu aşılandığı ve Rum okulları öğrencilerine Patrikhane ve Ruhban Okulunun diplomaları saklı tutularak verildiği tespit edilmiştir[629].

Başbakan Ürgüplü, elde edilen bu delilleri ayrıntısıyla incelemiş, Patrikhane ve Ruhban Okulunu yurt dışına çıkarmaya karar vermiştir. Emniyet Genel Müdürü Ahmet Demir'le gizli bir toplantı yapmıştır. Ahmet Demir bir gece içerisinde bütün

---

[626] *Milliyet*, 30 Nisan 1965, s. 1.
[627] *Milliyet*, 30 Nisan 1965, s. 1.
[628] *Milliyet*, 25 Eylül, 1965, s. 3.
[629] Kalpakçıoğlu, *a.g.e.,* s. 186-187.

Patrikhaneyi ve Ruhban Okulu üyelerini yurt dışına çıkaracak planı Başbakan'a sunmuştur. Ürgüplü bu planı Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunmuş ve Cumhurbaşkanı'ndan da tam destek almıştır[630].

Temkinli davranan Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, parlamentoda yer alan partilerin görüşünden de faydalanmak istemiştir. Bunun için ilk görüşmeyi muhalefet lideri İsmet İnönü ile yapmıştır. Ancak İsmet İnönü, bu planın tatbik edilmesi halinde, Türkiye'nin yalnız kalacağını ve bütün tepkileri üzerine çekeceğini belirterek destek vermemiştir. İsmet İnönü gibi siyasette tecrübe sahibi bir kişinin bu kararı üzerine Ürgüplü planı uygulayamamıştır. Böylesine riskli bir işi gerçekleştirememesine rağmen Ürgüplü, Türk siyasi tarihinde Patrikhane'nin ve Ruhban okulunu yurt dışına çıkarılmasına karar veren ilk kişi olmuştur[631].

4.3. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko'nun Türkiye Ziyareti (17-22 Mayıs 1965)

1960-1980 yılları arasında Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika izlenmesi sonucunda Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler geliştirilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler, 1960-1964 döneminde normalleşme eğiliminde olmuş, 1965-1980 yılları arasında ise ilişkilerde iş birliği süreci yaşanmıştır[632]. 1965 yılında iki ülke arasında iyi ilişkilerin kurulması Batı kamuoyunda *"Somurtkan Adam*" olarak bilinen SSCB Dış İşleri Bakanı, Andrey Gromiko'nun 17 Mayıs tarihinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret düzenlemesi ile başlamıştır[633].

Gromiko, beraberinde eşi ve altı kişilik heyet ile Ankara'ya gelmiş ve kendisini Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık karşılamıştır. Gromiko, yapmış olduğu ilk açıklamada, ziyaretinin Türk-Sovyet ilişkilerine katkı sağlayacağını ve iki ülkenin de bu arzuda olduğunu söylemiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı, daha sonra eşi ile birlikte Anıtkabir'i ziyaret etmiştir. Anıtkabir ziyaretinin ardından, Hasan Esat Işık'la birlikte görüşme yapmıştır. Toplantıda hazır bulunan Dışişleri Bakanı sözcüsü İsmail Soysal,

[630] Kalpakçıoğlu, *a.g.e.,* s. 187-188.
[631] Kalpakçıoğlu, *a.g.e.,* s. 188-189; Kalkancı, a.g.t., s. 75.
[632] Ebru Gençalp, "Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 29, 2014 s. 320-321.
[633] Qasımlı, *a.g.e.,* s. 147.

yapmış olduğu açıklamada görüşmelerin faydalı geçtiğini bildirmiştir[634]. 18 Mayıs'ta Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı ile başbakanlıkta bir görüşme yapılmıştır. Toplantı da Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel, Dış işleri Bakanı Hasan Esat Işık, Ticaret Bakanı Mustafa Macit Zeren, Milli Eğitim Bakanı Nevzat Cihat Bilgehan, Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken, Moskova Büyükelçisi Vahit Halefoğlu, Sovyet Büyükelçisi Nikita Rijov ve diğer yetkililer de yer almıştır. Başbakan Ürgüplü'nün *"Önce misafirimizi dinlemek âdetimizdir"* demesi üzerine Gromiko, Türk-Rus münasebetleri hakkında hükümetinin görüşlerini açıklamıştır. Gromiko daha sonra Başbakan Ürgüplü'yü Rusya'ya davet etmiştir. Hasan Esat Işık ve Gromiko arasında aynı gün ikili bir görüşme daha yapılmıştır. Işık, Kıbrıs meselesi hakkında bilgi verirken, *"Bazı kimseler tarafından gölge düşürüldü"*, diyerek Rusya'nın Mısır Kanalı vasıtasıyla Kıbrıs'a tank ve cephane gönderdiğini ima etmiştir. Gromiko ise Rusya'nın Türkiye'ye karşı kullanılmak üzere Kıbrıs'a silah satmadığını ifade etmiştir. Andrey Gromiko, Hasan Esat Işık'la görüşmesinin ardından İsmet İnönü ile bir görüşme gerçekleştirmiştir[635].

Andrey Gromiko, 19 Mayıs'ta ziyaretine İstanbul'da devam ederek tarihi yerleri gezmiş ve daha sonra tekrar Ankara'ya dönmüştür[636]. Suat Hayri Ürgüplü ertesi gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i Sovyet Dış İşleri Bakanı Gromiko ile yaptığı görüşme hakkında bilgilendirmiştir. Aynı zamanda Süleyman Demirel ile özel bir görüşe yapan Gromiko, Büyükelçi Rijov ile birlikte, Hasan Esat Işık ve Haluk Bayülken'le olan görüşmelerine devam etmiştir. Gromiko'nun bu görüşmelerde Sovyet Rusya'nın her türlü yatırım projesini gerçekleştirmek için hazır olduğunu söylemiştir[637].

21 Mayıs'ta son toplantı ile Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Andrey Gromiko ile yapılan görüşmeler tamamlanmıştır. Bu toplantı Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter'i Haluk Bayülken ve Sovyet Büyükelçisi Nikita Rijov da bulunmuştur. Toplantının ardından Işık, *"Ortak bildiriye konu olacak noktalar tespit edildi. Bu noktalar üzerinde tam bir mutabakat var"* demekle

[634] *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1965, s. 1, 7.
[635] *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1965, s. 1, 7; Qasımlı, *a.g.e.,* s. 149-150.
[636] *Milliyet*, 20 Mayıs 1965, s. 1.
[637] *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1965, s.1, 7.

yetinmiştir. 17 Mayıs'tan itibaren Türkiye'de bulunan Andrey Gromiko Rus Büyükelçiliğinde düzenlenen bir basın toplantısı gerçekleştirmiştir. Gromiko basın mensuplarının sorularından önce demeç vermiştir. Gromiko bu demecinde özet olarak, yapılan görüşmelerin Türk-Sovyet ilişkilerinin karşılıklı menfaatlerini kapsadığını, ilişkilerin geliştirilmesine Türkiye'nin ilgi duyduğunu, Sovyet Hükümetinin Türkiye ile komşuluk ilişkilerinin kurulmasını istediğini, farklı sosyal sistemler olmasına karşın egemenlik esasına saygılı kalınması takdirinde olumlu neticeler elde edilebileceğini vurgulamıştır[638].

"*Türk halkının Rusya'ya duyduğu inancının artmasında Kıbrıs meselesinde takip edilecek Rusya politikasının önemine inanıyor musunuz?*" şeklindeki soruya, Sovyetler Birliği'nin sürekli olarak Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunduğunu, Ada'nın askeri üs olarak kullanılmasının, iç işlerine müdahale olacağını, meselenin barışçıl yöntemlerle çözülmesini istediklerini ifade ederek cevap vermiştir. Sofya Radyosu muhabirinin; "*Türk-Rus ilişkilerinin yükselmesi Balkanlarda ne gibi etki yaratacaktır"* sorusuna, ikili görüşmelerin gelişmesinin sadece Balkanlarla sınırlı kalmayıp uluslararası ilişkilere de olumlu yansıyacağını belirten Gromiko, hiç kimsenin Türk-Sovyet ilişkisinin gelişiminden tedirginlik duymamasını söyleyerek; *"bundan her iki ülke toplumu ve dünya yarar görecektir"* demiştir. *"Rusya'nın Kıbrıs Rumlarına silah sağladığı iddiaları hakkında ne düşünüyorsunuz?*" tarzındaki soruya Gromiko, bu konu hakkında birçok söylentilerin olduğunu ve gerçeği yansıtmadığını aktarırken, meselenin yüksek seviyede resmi bir görüşme ile ele alınmasına işaret etmiştir. Türk-Sovyet ilişkilerinin mevcut durumu hakkında şahsi düşüncesi sorulan Sovyet Dışişleri Bakanı, iki ülke arasındaki münasebetlerinin gelişmesini iddia etmenin bu alandaki yoğun çalışmalara bağlı olduğunu ve Sovyet Rusya'nın bu amaçla daha çok çaba göstereceğini söylemiştir. "*Türkiye'nin ekonomik durumu karşısında Sovyetlerin takındığı tutum nedir?*" sorusuna Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye fayda sağlayacak ekonomik şartları müzakere etmeye hazır olduğunu ve Türk Hükümeti'nin de bu konuya ilgi gösterdiği izlenimini verdiğini ifade etmiştir[639].

[638] *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1965, s. 1, 7.
[639] *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1965, s. 7; Qasımlı, *a.g.e.*, s. 156.

Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko 17 Mayıs 1965 tarihinden beri sürdürdüğü Türkiye ziyaretini 22 Mayıs'ta tamamlamış ve ülkesine dönmüştür. Öte yandan aynı gün içerisinde hazırlanan ortak bildiri Ankara ve Moskova'da yayınlanmıştır. Bildiride, tarafların farklı sosyal sistemli devletlerin barış ortamı içinde yaşamasını sağlamak için kendilerine düşen görevi gerçekleştirecekleri teyit edilmiştir. BM hukukunda belirtildiği üzere barışın muhafazası ve uluslararası işbirliğin arttırılması için anlaşmalardan ve devletler hukukunun diğer kaynaklarından oluşan yükümlülüklere önem verdiklerini belirtmişlerdir. Kıbrıs konusunda ise iki devletin bu konu üzerinde önemle durduğunu ve Hasan Esat Işık ve Andrey Gromiko'nun 6 Kasım 1964'te Moskova'da yayınlanan Türk-Sovyet ortak bildirisini de mutabık olduklarını belirtmişlerdir. Türkiye ve Sovyetler Birliği, ilgili taraflarca onaylanan 4 Mart 1964 tarihli karara, ilgili bütün tarafların ve BM üyesi devletlerin bağlı kalmasını ve Kıbrıs'ta gerginlik yaratacak her türlü hareketlerden uzak durulmasını istemiştir. Ekonomik ilişkilerde, iki ülke arasındaki ticari gelişmelerden memnunluk duyulduğu ve her iki hükümetin 5 Kasım 1964'te Moskova'da imzalanan anlaşma çerçevesinde kültür ilişkilerinin sürdürülmesinde uzlaşı sağlandığına işaret edilmiştir[640].

Andrey Gromiko'nun Türkiye'ye gelmesi, 1931 yılında M. M. Litvinov'un Türkiye ziyaretinden sonra Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı düzeyinde yaptığı ilk ziyarettir[641]. Türkiye'de Gromiko'nun ziyareti çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. İktidara yakın olan partiler ve basın bu ziyareti Türk-Sovyet ilişkilerinde bir basamak olarak kabul ederken, bazı kesimler ise SSCB'nin Türkiye ile olan ilişkilerinin arkasında farklı emeller barındırdığı, bunlardan birinin de Sovyetlerin Akdeniz'e inme ve nüfus kazanma arzusunun yattığı görüşünü savunmuştur. Bununla birlikte Sovyetlerin Türkiye'ye işçi göndermeyi teklif ederek, komünizm propagandasını genişletmeyi amaçladığı ileri sürülmüştür[642].

Neticede Gromiko'nun Türkiye ziyareti sonrası ilişkiler etkin bir hale gelmiştir. 25 Haziran'da SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı A.N. Kosigin, Rusya'ya bir ziyaret düzenleyen Akis Dergisi Genel Yayın Yönetmeni ve aynı zamanda İsmet İnönü'nün

[640] *Milliyet*, 23 Mayıs 1965, s. 1.
[641] Gençalp, a.g.m., s. 321.
[642] Qasımlı, *a.g.e.*, s. 159.

damadı olan Gazeteci Metin Toker'i kabul ederek röportaj vermiştir. Kosigin, röportajında, Türk-Sovyet ilişkilerinin ileri bir safhaya ulaştığını ve güvensizliğin geride kaldığını belirtmiştir[643].

4.4. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Moskova Ziyareti (9-16 Ağustos 1965)

Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko Türkiye ziyareti sırasında Başbakan Ürgüplü'yü Moskova'ya davet etmiştir. Türkiye'de bu daveti kabul etmiş ve hazırlıklara başlanmıştı. Başbakan Ürgüplü'nün 9-16 Ağustos 1965 tarihinde Rusya'ya düzenlediği ziyarete katılan heyet içinde eşi Nigar Hanım ve oğlu Hayri Ürgüplü ile birlikte, başta parlamento üyelerinden Cumhuriyet Senatosu üyesi ve Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi, İstanbul Milletvekili ve Ulus Gazetesi Başyazarı Mustafa Cihat Baban, İzmir Milletvekili ve Ege Ekspres Gazetesi sahiplerinden Nihat Kürşat olmak üzere çeşitli bakanlıkların yetkili isimleri de yer almıştır[644].

Suat Hayri Ürgüplü ve beraberindeki heyet 9 Ağustos'ta Moskova'ya ulaşmıştır. Havaalanında Sovyet Başbakanı Aleksi Kosigin tarafından karşılanan Ürgüplü, derhal temaslara başlamıştır. Aleksi Kosigin, Kremlin Sarayının sadece devlet başkanlarına açılan salonunda Başbakan Ürgüplü şerefine gösterişli bir ziyafet düzenlemiştir. Sovyet Başkanı Kosigin yemekte yaptığı konuşmasında, Atatürk ve Lenin zamanında temelleri atılan Türk-Sovyet dostluğundan övünç duyarak bahsetmiş ve şu konuşmayı yapmıştır;

> "*Memleketimizi ziyaretiniz iki ülke arasında karşılıklı anlayışın kurulması için önemli bir adım olmuştur. Sizi Türkiye Başbakanı olarak Moskova'da hararetle selamlıyoruz ve gelişinizi önemli bir olay olarak telakki ediyoruz. Türkiye ile Sovyetler Birliğinin aralarındaki münasebetleri sıklaştırmak için pek çok imkanlara sahip olduklarını teslim edersiniz. Türk Sovyet dostluk münasebetleri memleketimizin*

[643] Qasımlı, *a.g.e.,* s. 159-160.

[644] Rusya'ya ziyaret edecek heyet içindeki diğer isimler Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Memduh Aytür, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter İktisadi İşler Yardımcısı Elçi Kamuran Gürün, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilat Genel Sekreteri Kemal Cantürk, Dışişleri Bakanlığı Birinci Daire Genel Müdürü Pertev Subaşı, Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkan Yardımcısı Celil Vasioğlu, Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Rapotörü Özgen Akad. Heyete ayrıca Başbakanlık Özel Kalem Müdür Vekili Necati Aykut, Başbakanlık Özel Kaleminden Nazım Gürtekin ve Sadettin Kaltakkıran ile Dışişleri Bakanlığı memurlarından Ömer Cenap Eren olarak karar verilmiştir.. Bkz. *BCA*, 030.000.018.81.187.40.9.

menfaatlerine uygundur ve hiçbir başka devletin menfaati ile çatışmamaktadır[645]*.*"

Ürgüplü ise cevap olarak şunları söylemiştir: *"Gayemiz iki memleket arasında yeniden tam bir itimat ve karşılıklı anlayışın teessüs etmesini sağlamaktır. Bunun tedricen fakat emin ve sağlam adımlarla tahakkukunu müşahede etmekten memnuiyet duymaktayım."*[646]. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ziyafetten sonra Türkiye Moskova Büyükelçiliğine giderek geç saatlere kadar çalışmıştır. Kosigin ile olan görüşmelerine ertesi gün devam etmiştir. Yaklaşık üç saat süren görüşmenin ardından yayınlanan bildiride şöyle denilmiştir: *"Samimi ve dostane bir hava içinde cerayan eden konuşmalarda Türk-Sovyet ilişkileri ile halihazırdaki milletlerarası durumu gözden geçirmişlerdir."* Türk kaynakları Sovyet Başbakanı Kosigin'in Kıbrıs Türklerinin durumu ile daha yakından ilgileneceğini söz verdiğini ifade etmiştir. Büyükelçilikte Başbakan Suat Hayri Ürgüplü şerefine bir öğle yemeği verilmiştir. Yemekte bir konuşma yapan Ürgüplü, *"Türkiye'nin bir barış ülkesi olduğunu, hiç kimsenin topraklarında gözü bulunmadığını ve anlaşmalarına sadık kaldığını"* ifade etmiş ve *"Türk-Sovyet münasebetlerinin bu gün iyi bir istikamete tevcih edilmiş bulunduğunu müşahede etmekle bahtiyarım"* demiştir. Kosigin ise, *"Ülkelerimiz arasında münakaşalı hiçbir mesele yoktur. Sosyal düzenleri birbirinden farklı olan komşu ülkelerle işbirliği kurmak alanında Sovyetlerin tecrübesi vardır"* demiştir. Görüşmeler sırasında Suat Hayri Ürgüplü, Sovyet Başbakanı'nı Türkiye'ye davet etmiş ve memnuniyetle kabul edilmiştir[647].

Suat Hayri Ürgüplü ve beraberindeki heyet Moskova'daki üçüncü gününde *"İlyuşin"* uçaklarının yapıldığı fabrikayı ziyaret etmiştir. Başbakan, buradaki dört atölyeyi gezerken imalat ve fabrikadaki işçilerin sosyal hayatları hakkında bilgi almıştır. Türk heyetine verilen bilgiye göre fabrikada ayda üç İlyuşin uçağı yapılmaktadır. Başbakan atölyedeki incelemesini tamamladıktan sonra, fabrikadaki havaalanına çıkmış ve yeni yapılan bir uçağı gezmiştir. Bu sırada kendisine İlyuşin uçağının bir maketi hediye edilmiştir. Heyet fabrikadan işçilerin tezahüratı ile uğurlanmıştır. Ürgüplü akşam saatlerinde Türkiye Büyükelçiliğinde bir kabul töreni düzenlemiştir.

[645] *Milliyet*, 10 Ağustos 1965, s. 1.
[646] *Milliyet*, 10 Ağustos 1965, s. 1.
[647] *Milliyet*, 11 Ağustos 1965, s. 1.

Öte yandan Nigar Hanım'da bir çocuk yuvasını ziyaret etmiş ve buradaki çocuklara Türkiye'den getirdiği oyuncakları armağan etmiştir[648].

Başbakan Ürgüplü, 12 Ağustos'ta Kosigin ile Kremli Sarayında son resmi görüşmesini yapmıştır. Toplantıda taraflar arasındaki ticari ilişkilerin genişletilmesi ve yatırım projeleri görüşülmüştür. Görüşmelerde, alt kademelerin hazırlıkları üzerinde durulmuş ve üç ayrı ortak komite tesis edilmiştir. Birinci komite görüşmeler sonunda yayınlanacak bildiriyi hazırlama, ikinci komite ticari ilişkilerin artırılması, üçüncü komite ise yatırım konuları üzerinde görevlendirilmiştir. Türk heyeti yapmış olduğu açıklamada *"Sovyetlerin Türkiye'nin yatırım projelerine ancak Türkiye'nin şartları ile yardımcı olabileceklerini"* bildirmiştir. Önceki gün Türkiye Büyükelçiliğinde düzenlenen kabul törenine karşılık olarak Kremlin Sarayında Başbakan Suat Hayri Ürgüplü şerefine bir kabul töreni yapılmıştır. Kosigin ve Ürgüplü burada birer konuşma yapmış, yapılan görüşmelerde anlaşma sağladıklarını ve iki ülke halklarının dostluklarını ileriye götürmek için gayret sarf edeceklerini ifade etmişlerdir[649].

Moskova'daki gezisini tamamlayan Türk heyeti 13 Ağustos'ta Kiev'e gitmiştir. Heyet Kiev'de resmi törenle karşılanırken, törende Ukrayna Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Karhenko da hazır bulunmuştur[650]. Suat Hayri Ürgüplü ertesi gün Sovyet Komünist Partisi Birinci Sekreteri Leonid Brejnev ile bir görüşme yapmıştır. Brejnev'in yazlık evinde dostça geçen sohbetin ardından Lenoid Brejnev farklı rejimleri olan iki devletin aralarında ilişki ve dostluk sağlanmasını sakıncalı bulmadığını bildirirken, Ürgüplü de bu görüşe katıldığını ifade etmiştir. Toplantı-Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesi dileğiyle son bulmuştur. Brejnev ile yapılan görüşmenin ardından, Soçi yakınlarında dinlenmekte olan Sovyet Devlet Başkanı Mikoyan ile görüşmek için buraya hareket edilmiştir[651].

15 Ağustos da Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ile Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mikoyan, Soçi yakınındaki Ağra'da bir görüşme yapmıştır. Mikoyan, Türk

[648] Cumhuriyet, 12 Ağustos 1965, s. 1.
[649] *Milliyet*, 13 Ağustos 1965, s. 1.
[650] *Milliyet*, 14 Ağustos 1965, s. 1.
[651] *Milliyet*, 15 Ağustos 1965, s. 1.

Başbakanını Moskova'da karşılayamamaktan duyduğunu üzüntüyü belirtmiştir. Ürgüplü'nün görüşme esnasında *"Burası Türkiye'ye çok yakın*" şeklindeki sözlerine Mikoyan da *"Yakın ama ben göremiyorum"* cevabını vermiştir[652].

16 Ağustos'ta Türk-Sovyet görüşmeleri sona ermiş, hazırlanan ortak bildiri Ankara ve Moskova'da yayınlanmıştır. Bildiride görüşmelerin uyumlu bir şekilde geliştiği, tarafların farklı sosyal sistemli ülkelerin birbirlerinin içişlerine müdahalede bulunmayarak, barış ve eşitlik prensibi dâhilinde, birlikte yaşamalarının ve işbirliği kurmalarının, uluslararası gerginliğin azalmasına yardım edeceğine vurgu yapılmıştır. Ortak bildiride Kıbrıs konusu da ele alınmış ve Türk tarafı Kıbrıs'taki gelişmeler hakkında Sovyetler Birliği'ne bilgi vermiştir. İki ülkede bu meseledeki tutumlarını belirtmişler ve Sovyet kanadı, Dışişleri Bakanlarının 21 Ocak ve 21 Mayıs 1965 tarihli bildiride yer alan görüşlerini teyit etmiştir. İki devlet, 4 Mart 1964 ve 10 Ağustos 1964 tarihli kararlara ilgili devletlerin uymasını ve Kıbrıs'ta tehlike doğurabilecek hareketlerden kaçınılması gerekliliğini vurgulamıştır. Taraflar, Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne, Türk ve Rum vatandaşlarının hukuki haklarına saygı gösterilmesi ve meselenin barışçıl yollarla çözümlenmesini öngörmüştür. Bildirinin Türk-Sovyet ekonomisi ile ilgili olan kısmında, iki devletin başbakanlarının ekonomik ilişkileri gözden geçirdiği ve son yıllarda gelişen ticari durumdan memnuniyet duydukları ifade edilmiştir. Ayrıca Türk tarafının gerekli sanayi tesisleri kurmak için Sovyetler Birliği'nden makine ve teçhizat, Sovyet tarafı ise Türkiye'den büyük miktarda yerli mahsul satın alacağı beyan edilmiştir. Bildirinin son bölümünde Başbakan Ürgüplü'nün Sovyetler Birliği Başbakan'ı Kosigin'i Türkiye'ye davet ettiği ve bu davetin kabul edildiği belirtilmektedir. Ürgüplü, aynı gün Kafkasya Riviyera'sı adlı parka giderek dostluk ağacı dikmiş, daha sonra düzenlediği basın toplantısında gezi ile ilgili deneyimlerini anlatırken gösterilen misafirperverliğe teşekkür etmiştir[653].

Türk heyeti Sovyetler Birliği'ne yapmış olduğu geziden sonra planlandığı şekilde 17 Ağustos'ta Ankara'ya dönmüştür. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü havaalanında yaptığı açıklamada şunları söylemiştir *"Milli mahsullerimizi büyük nispette Sovyetler*

[652] *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1965, s. 1.
[653] *Milliyet*, 17 Ağustos 1965, s. 1.

Birliğine satabileceğimizi, plana dâhil olan birçok tesislerimizi de onlardan satın alabileceğimizi gördük. Bunu mali imkânlarımızla bağdaştırmaya muvaffak olduk. Hemen her mevzu da mutabakata varmış bulunuyoruz." demiştir. Gezi sırasında gördükleri ilgiden ve misafirlikten bahsettikten sonra Kıbrıs meselesi hakkında yaptıkları görüşmelere değinmiş ve şunları aktarmıştır: *"Bilhassa Kıbrıs davasına gösterilen çok yakın alakadan cidden müteşekkirim. İki tarafın temas ve çalışmalarında sulhun korunması azmi başlıca unsur olmuştur*[654]."

Rusya gezisinin ardından Bakanlıklar arası İktisadi Kurul, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında toplanmıştır. Ürgüplü bu toplantıda Rusya gezisi sırasında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ekonomik ilişkiler konusunda yapılan görüşmeler hakkında bilgi vermiştir. Toplantı sonrasında yaptığı açıklamada, Türkiye'nin satacağı milli mahsullerin karşılığında, Sovyetlerin yardımı ile on tane tesisin kurulacağını açıklamıştır. Bunlar demir-çelik fabrikası, petrol rafinerisi, alüminyum tesisi, asit sülfürik tesisi, kereste fabrikası, lif fabrikası, cam fabrikası, votka fabrikası ve Arapçay Barajı'dır. Ürgüplü, bu tesislerin yaklaşık 150-180 milyon dolar tutarında olduğunu ödemenin ise tesislerin tamamlanmasından bir yıl sonra 15 yılda ve %2,5 faizle ödeneceğini bildirmiştir[655]. Bu amaçla 29 Eylül'de 22 kişilik bir Sovyet Heyeti Türkiye'ye gelmiş ve yapılacak tesisler için gerekli incelemeleri başlatmıştır[656]. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma 1965 seçimleri ile iktidara gelen AP döneminde de devam etmiştir. Eylül ayında Türkiye'ye gelen Sovyet heyeti ile yapılan görüşmeler sonucunda 12 Kasım'da bir Ön-Protokol imzalanmıştır[657].

Suat Hayri Ürgüplü'nün Rusya'ya yapmış olduğu ziyaret, Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir adım olmuştur. Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı sırasında da Rusya'yı ziyaret eden Başbakan Ürgüplü, Sovyetler Birliği tarafından sıcak karşılanmıştır. Ürgüplü, gezi hazırlığını siyasi konulardan ziyade ekonomik konulara

[654] *Milliyet*, 18 Ağustos 1965, s. 1.
[655] *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1965, s. 1.
[656] *Milliyet*, 30 Eylül 1965, s. 1.
[657] Mehmet Gönlübol-Cem Sar (Der.), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, C. 1, Ankara, 1982, s. 548.

göre şekillendirmiştir. Bu durum kendisinden sonra gelecek hükümetin dış politikasını olumsuz etkilememe düşüncesinden kaynaklanmaktadır[658].

Hem Gromiko'nun ziyareti hem de buna karşılık olarak Ürgüplü'nün Moskova'ya yapmış olduğu ziyaret, Sovyetlere duyulan kuşkuların giderilmesinde de etkili olmuştur[659]. Moskova ziyaretinde Türk heyeti içerisinde yer alan Nadir Nadi, izlenimlerini aktarırken, gezinin Türk-Sovyet ilişkilerine her yönden yarar sağladığını belirmiştir. Bununla birlikte konum olarak çok uzak olmadığı halde Türkiye'nin Rusya hakkında çok az şey bildiğini söyleyen Nadi, komşu ülkeler hakkında bilgi sahibi olma gerekliliği üzerinde durmuştur[660].

Başbakan Ürgüplü'nün ziyareti Sovyetler Birliği cephesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi yönünden olumlu değerlendirilmiştir. *Pravda* gazetesinin 13 Ağustos tarihli nüshasında şöyle cümlelere yer verilmişti: *"Karşılıklı fikir alışverişi, ülkelerimiz arasındaki güvenin artmasına ve Türk-Sovyet işbirliğinin geliştirilmesine hizmet edecektir… Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki çözüm bekleyen hiçbir sorun bulunmamaktadır. Demek ki halklarımız arasındaki dostluğun tazelenmesi için hiçbir engel gözükmemektedir".*[661] Türkiye ile olan ilişkilerinin devamına temas eden Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Brejnev 1965 Eylül ayında yaptığı konuşmada *"Biz, Türkiye ile ilişkilerimizin normalleştirilmesine yönelik siyasetimizi sürdürmek istiyoruz"* demiştir. Gezi ile beraber Türk-Sovyet ilişkileri ekonomik alanda hızlı bir döneme girerken[662], Sovyetlerin Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye destek vermeye başlaması da gezinin önemini arttırmıştır[663]. Ekim 1965 seçimlerin ardından hükümeti devralan AP'de Sovyetlerle olan ilişkilere devam etmiştir[664].

[658] Ekşi *a.g.e.*, s. 265.
[659] Karpat, *a.g.e.*, s. 230.
[660] Nadir Nadi, "Gittik Geldik", *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1965, s. 1.
[661] Qasımlı, *a.g.e.*, s. 171.
[662] Günlübol, Sar, ., s. 548.
[663] Karpat, *a.g.e.*, s. 230.
[664] Kalkancı, s. 69.

5. BÖLÜM: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ'NÜN BAŞBAKANLIK SONRASI SİYASİ HAYATI

5.1. Cumhuriyet Senatörlüğü (1965-1972)

Suat Hayri Ürgüplü, 1965 seçimlerini kazanan AP'nin hükümeti kurması ile Başbakanlık görevini tamamlamış ve siyasi faaliyetlerine Cumhuriyet Senatosu'nda Kayseri Senatörü olarak devam etmiştir.

Ürgüplü, 21 Aralık 1965'te Kıbrıs konusunda gündem dışı bir konuşma yapmıştır. Kıbrıs meselesinin milli bir dava olduğunu tekrarlayan Suat Hayri Ürgüplü, bu konuda duygusallıktan ve fevri hareketlerden uzak durulması gerektiğini, hükümetin ve diğer partilerin işbirliği halinde çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Kıbrıs konusunda, tarafların ayrı bir siyasi görüşe sahip olduğunu ve Türkiye'nin ne istediğinin henüz anlaşılamadığını ifade etmiştir[665].

6 Ocak 1966 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu'nun isteği üzerine açılan Kıbrıs görüşmelerinde söz alan Suat Hayri Ürgüplü, Senato Bağımsızlar Grubu adına bir konuşma yapmıştır. Kıbrıs meselesinin bir diğer muhatabı olan Yunanistan ile görüşmeler sonucunda müspet bir netice elde edilebileceğini belirtmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'taki sorunun çözümüne ait görüşlerinin, bütün dünya tarafından benimsemesini beklediğini ancak uluslararası konjonktür ve teşkilatlar bakımından bunun imkansız olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs'a Türkiye tarafından gerçekleştirilecek olası bir müdahalenin müttefik olduğu devletleri ürkütebileceğine dikkat çeken Ürgüplü, meselenin diplomatik yollardan yürütülmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Kıbrıs'taki Türk askerinin çıkarılması durumunda karşı tarafın haksız duruma düşebileceği, Türkiye'nin o zaman müdahale hakkını kullanabileceğinin altını çizmiştir. Başında bulunduğu hükümetin 8 aylık görev süresi boyunca meseleyi sabır ve barışçıl yöntemlerle ele aldığını da eklemiştir[666].

[665] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 31, B. 22, 21 Aralık 1965, s. 274-277.
[666] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* 1. Dönem, C. 31, B. 27, 6 Ocak 1966, s. 440-446.

Cumhuriyet Senatosu'ndaki görev süresi 5 Haziran 1966'da dolmuş olan Suat Hayri Ürgüplü, 7 Haziran'da dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörü olarak seçilmiştir[667]. Kontenjan senatörlerinin görev süreleri 6 yıldır ve Ürgüplü bu görevini 1972 yılına kadar sürdürmüştür.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın 1-6 Aralık 1966 tarihlerinde Tunus'a yapmış olduğu resmi ziyarette Cumhuriyet Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı sıfatıyla Suat Hayri Ürgüplü ve eşi Nigar Hanım da yer almıştır[668]. Tunus ziyareti hakkında 7 Aralık'ta senatoya bilgi veren Ürgüplü, ziyaretleri süresince dostça muamele gördüklerini, Türk heyetinin Tunus'u tanımak için gayret sarf ettiğini belirtmiştir. Tunus'tan *"Kardeş Tunus"* diye bahseden Ürgüplü, Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba ile iyi ilişkiler kurulduğunu, bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu ülkenin genç ve dinamik kadroları ile kalkınmaya mesai harcadıklarını söylemiştir. Tunus'un birçok alanda tesis kurduğunu ve her geçen gün bunlara yenilerini ilave ettiğini ifade ederken, Atatürk'ü önder sayan Tunus halkı için iyi dileklerde bulunarak konuşmasını bitirmiştir[669].

Suat Hayri Ürgüplü, 17 Ocak 1967'de "*Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etütler Merkezi'nin* (MAYZEM)[670] *kurulması hakkındaki anlaşma ile eki protokolünün onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı"* münasebetiyle yapmış oldu konuşmada, Türkiye'nin bu etüt merkezine girmesi ile büyük fayda göreceğini ifade etmiş ve Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu olarak anlaşmanın imzalanması üzerine Türkiye Cumhuriyeti ve milletinin yarar sağlayacağını beyan etmiştir[671].

Cumhuriyet Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı olarak devlet yetkililerin yurtdışı ziyaretlerindeki heyet içerisinde bulunan Suat Hayri Ürgüplü, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 'in 6-10 Mart 1967 tarihlerinde Yugoslavya'ya düzenlediği

---

667 *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1966, s. 1; *Milliyet*, 8 Haziran 1966, s. 1.
668 *BCA*, 030.000.18.201.80.18.
669 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 37, B. 12, 7 Aralık 1966, s. 375-376.
670 MAYZEM, OECD ve Avrupa Konseyi'nin işbirliği ile 21 Mayıs 1962'de 7 güney Avrupa ülkesinin (Fransa, Yunanistan, İtalya Portekiz, İspanya, Türkiye ve Yugoslavya) imzaladığı kurucu anlaşma ile kurulmuştur. Anlaşmaya göre MAYZEM'in görevi "Akdeniz ülkeleri arasında hem ekonomik hem de teknik anlamda bütünleyici bir eğitim sağlamak ve bu ülkelerden tarım alanında faaliyet gösteren kişiler arasında bir uluslararası işbirliği ruhu geliştirmektir". Bu anlaşmanın 15. maddesine göre Akdeniz'e kıyısı olan her ülke MAYZEM'e üye olma hakkına sahiptir. Bkz. Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etütler Merkezi (MAYZEM), CIHIEAM.
671 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, C. 38, B. 21, 17 Ocak 1967, s. 55-58.

ziyarete de katılmıştır[672]. Ürgüplü, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Tito'ya Yugoslavya'da birden fazla milletin bir arada yaşadığını ve bunu nasıl sağladıklarını sormuştur. Tito ise verdiği cevapta;

> "*Hayatımın en ağır sorusunu sordunuz. Arnavut var, Türk var, Yugoslav var, Sırp var, Bulgar, Hırvat Macar var. Bütün bunların lisanı, adeti, kültü, her şeyi farklı. O yüzden ilk zamanlarda çok büyük sıkıntı çektik. Biraz sert politikalarla bunları idareye çalıştık. Fakat sonra gördüm ki bunlar muayyen bölgelerdeler. O bölgelere muhtariyet verdik. Kendi Meclislerini, kendi başbakanlarını kendileri seçerlerse, lisan, mektep, sinagog vesaireyi de kendi istedikleri gibi yapar ve yaşarlarsa daha kolay olacak. Bunların temsilcileri yılda iki üç kere Belgrad'a gelir, toplanırlar. Hem kendi bölgelerine ait sorunları getirir, konuşurlar hem de genel politikayı öğrenirler*[673]"

demiştir. Başbakan Süleyman Demirel'in 9 Mayıs 1967'de Almanya'ya yapmış olduğu ziyarete Suat Hayri Ürgüplü de iştirak etmiştir[674]. Ziyaret sırasında Almanya'daki Türk işçilerin durumları ile alakadar olmaya çalıştıklarını fakat işçilerin bir araya gelmekten kaçındıklarını ve bunun üzerine ayrı ayrı görüşmeler yaptıklarını belirtmiştir. *"Anladık ki işçilerin derdiyle değil, kendi siyasi görüşlerini karşı tarafa kabul ettirme derdiyle meşgul idiler"* diyerek bu durumdan üzüntü duyduklarını ifade etmiştir. Türk işçilerinin Almanlardan kötü koşullarda yaşadıklarını ve bunu Süleyman Demirel'in Alman hükümetine aktarmasını istediklerini belirtirken, Almanların da Türklerden şikâyetçi olduğu çeşitli konulardan bahsetmiştir[675].

Suat Hayri Ürgüplü, Cumhuriyet Senatosu'nun 7. Yasama yılının başladığı 1 Kasım 1967 tarihinde rahatsızlığı sebebiyle, Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu üyeliliklerinden istifa ettiğine dair bir önerge vermiştir[676]. Aynı tarihte yapılan Senato başkanlığı seçiminde Ürgüplü, aday olmamasına ve mevcut adaylara oy verilmesini istemesine rağmen iki üye kendisine oy vermiştir[677].

12 Mart Muhtırası sonucu Başbakanlıktan istifa eden Süleyman Demirel'in yerine göreve getirilen Nihat Erim'in kurduğu hükümetin programı müzakere edilirken söz

---

[672] *BCA*, 030.000.18.01.204.18.20.
[673] Ekşi, *a.g.e.*, s. 268.
[674] *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1967, s. 7.
[675] Ekşi, *a.g.e.*, s. 265-266.
[676] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Toplantı: 7, C. 44, B. 1, 1 Kasım 1967, s. 10.
[677] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Toplantı, 7. C. 44, B. 1, 1 Kasım 1967, s. 16.

alan Suat Hayri Ürgüplü, 12 Mart Muhtırasından ortaya çıkan duruma temas ederek, *"Ne oldu, neden oldu diye zaman kaybetmemek gerektiğini"* belirtmiş, *"Mademki reform hükümeti vardır, uzun süre kemerleri sıkmalıyız"* tarzında konuşmuştur. Ürgüplü, toprak ve tarım reformu konusunda, *"Toprağa sahip olan vatandaş daha sonra yeniden elinden çıkartmak zorunda kalacaksa, bu reformun önemi yoktur"* diyerek görüşlerini belirtmiştir[678].

Suat Hayri Ürgüplü, Cumhuriyet Senatosu'ndaki son konuşmasını 8 Şubat 1972'deki görüşülen Dışişleri Bakanlığı Bütçesi ile ilgili olarak yapmıştır. Kontenjan Grubu adına konuşan eski başbakan, Erim Hükümeti'nin programında yer alan Atatürk ilkelerinin, dış politikaya yön vermeye devam edeceği tabirinin hemen hemen her hükümet programında yer aldığını, bu ilkelere bağlı kalındığı takdirde Türkiye'nin siyasi ve iktisadi itibarının artacağını ifade etmiştir. Uluslararası siyasi kuruluşlarda ve temsil edilen ülkelerde çeşitli dillere bilen yeni bir kadronun yetiştirilmesi üzerinde durmuştur. Eski bir büyükelçi olan Suat Hayri Ürgüplü, dışişlerinde gerçekleştirilen tayin ve nakillerin titizlikle yapılmasını söylerken, Afrika Kıtası'ndaki ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasını, uzman kişilerin oraya gönderilerek sıkı temas ve işbirliği halinde olmalarını istemiştir. Kıbrıs meselesi hakkında diplomatik temaslarla görüşmelere devam edilmesi fikrini tekrarlamış ve Türk halkının milli davalarda hükümetiyle beraber olduğunu aktarmıştır[679].

5.2. İkinci Kez Başbakanlık Görevi Verilmesi

1970'lere yaklaşıldığında Türkiye iç politikasında Johnson mektubu sebebiyle halk içinde artan ABD karşıtlığı, TİP'in parlamentoya girmesi, sol örgütlerin faaliyetlerinden ordunun duyduğu rahatsızlık, DP'lilerin siyasi haklarının geri verilmesine ordu içerisinden gelen tepkiler ve ülkede artan şiddet olayları sebebiyle Başbakan Süleyman Demirel'in başında bulunduğu AP hükümeti zor günler geçirmiştir. İç politikada bunlar yaşanırken, ülkesindeki uyuşturucu kullanımından dolayı Türkiye'yi suçlayan ABD Başkanı Nixon, afyon üretiminin durdurulması için Süleyman Demirel'e baskı yapmıştır. Afyon üretiminden geçimini sağlayan

[678] *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1971, s. 7; Senatoda yapılan görüşmeler için, Bkz. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Toplantı: 10, C. 64, B. 58, 6 Nisan 1971, s. 510-576.
[679] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Toplantı: 11, C. 3, B. 32, 8 Şubat 1972, s. 135-38.

insanların tepkisini çekmek istemeyen Demirel, üretimini tamamen durdurmayınca, ABD'nin tepkisi daha da arttırmıştır[680].

1971 yılına gelindiğinde Demirel Hükümeti iç ve dış politikada yaşanan buhranlar nedeniyle sıkıntı yaşarken, ordu içerisinde de yönetime müdahale fikri oluşmaya başlamıştır. Neticede 12 Mart 1971 tarihinde Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanlarının imzasını taşıyan muhtıra radyolarda ilan edilmiş ve Süleyman Demirel Hükümeti istifaya çağrılmıştır. Cumhur Başkanı Cevdet Sunay'a, Başbakan Demirel'e, Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na da gönderilen 3 maddeli muhtırada, Demirel'in ordunun isteklerini yerine getirip istifa etmesi ve ordunun tasvip edeceği bir hükümetin kurulması aksi halde ordunun yönetimi ele alacağı yer almıştır. Muhtıra sonrasında Bakanlar Kurulu toplanmış ve hükümetin istifasına karar verilmiştir. Başbakan Demirel, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a gönderdiği mektupla başbakanlık görevinden istifa etmiştir[681]. Süleyman Demirel bu muhtırayı Anayasa ve hukuk düzeni ile uzlaştırmamıştır[682].

Demirel'in istifasının ardından iktidarı ele geçiren ordu, idareyi *"partiler üstü"* bir anlayışla yürütecek hükümetin kurulmasına karar vermiş ve başbakanın CHP ve AP'nin uygun bulacağı bir ismin olması gerektiğini düşünmüştür. Nihat Erim bu açıdan uygun görülmüş ve 19 Mart 1971'de hükümeti kurması istenmiştir[683]. Nihat Erim'in kurduğu hükümet, 26 Mart'ta onaylanmış ancak 3 Aralık'ta istifa etmek durumunda kalmıştır. 11 Aralık'ta tekrar hükümeti kurmakla görevlendirilen Nihat Erim 17 Nisan 1972'de ikinci kez istifa etmiştir[684].

Nihat Erim'in istifası daha kesinleşmeden başbakanlık için Suat Hayri Ürgüplü'nün ismi kulislerde geçmeye başlamıştır. Zor dönemlerin adamı olan ve 1965'teki 8 aylık başbakanlık dönemini tecrübe eden Ürgüplü, hatıralarında bu konu ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

---

[680] Barış Ertem, "12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türk Siyasetine Etkileri (1971-1974), *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 14, 2018, s. 657.
[681] Ertem, a.g.m.., s .657-659.
[682] Orhan Avcı, "Türkiye Siyasetinde Süleyman Demirel", *Türk Yurdu Dergisi,* C. 31, S. 289, 2011, s. 53.
[683] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu,* (Çev: Yavuz Alogan) Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 210.
[684] Ahmad, *a.g.e.,* s. 216.

> "*Arada benim ismim yazılıyor, söyleniyordu. Ben doğrusu hem ilgilenmiyor hem de buna ihtimal vermiyordum. Neden? Evvela cumhurbaşkanından* (Cevdet Sunay'dan bahsediyor) *umduğum yakınlık ve ilgiyi görmüyordum. Ben ise her fırsatta ona yardım etmek, Meclis tecrübelerimi yararına sunmak için hem ziyaretlerde bulunmuş hem de yazmıştım. O ise bir defa kendinden davet etmemişti. Ben de kesmiştim*[685]."

Ürgüplü, Cevdet Sunay'ın politik oyunları bilmediğini belirtirken, çekingenliği ve sağlığına dikkat etmesi sebebiyle isminin "*hasta*"ya çıkarıldığını ve bunun söz konusu başbakanlığı için bir engel olarak görüldüğünü söylemiştir. Sporcu bir geçmişi olduğunu, geçirdiği kalp rahatsızlığından eser kalmadığını ve prostat ameliyatı[686] sırasında kalbinin buna iyi bir şekilde dayandığını söyleyerek sağlık durumunun iyi olduğunu ifade etmiştir[687].

Suat Hayri Ürgüplü, Nihat Erim'in istifasından önce, eski Deniz Kuvvetleri Komutanı, o dönemin Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu Başkanı ve daha sonra Cumhurbaşkanı olan Fahri Korutürk[688] ile 1972'nin Nisan ayı başında geçen konuşmayı hatırlarında kaleme almıştır. Ürgüplü bu konuşmada Korutürk'ün kendisine Nihat Erim'in istifa edeceğini, Cevdet Sunay'ın bu duruma üzüldüğünü ve Korutürk'ü başbakan olarak düşündüğünü fakat parti, kulis, Meclis oyunları ve kişileri tanımadığını söyleyerek bunu kabul etmediğini aktarmaktadır. Bunun üzerine Korutürk, başbakanlık için Ürgüplü'nün ismini vermiş ve Cevdet Sunay'da "*Sağlığı müsait mi?* diyerek sormuştur. Korutürk'te "*İyidir. Muntazam gidiyor ve işlerle meşgul oluyor"* demiştir. Cevdet Sunay ile arasında geçen olayı bu şekilde anlatan Korutürk, Ürgüplü'ye "*Beyefendi, siz kabul ederseniz, memleketi buhrandan kurtarırsınız. Hakiki bağımsızsınız ve büyük tecrübeniz var!"* demiştir[689].

Korutürk'ün anlattıklarından sonra ailesiyle görüşüp sağlıklı bir karar verme yoluna giden Ürgüplü, aldıkları kararı cümlelerle anlatmıştır:

---

[685] Ekşi, *a.g.e.,* s. 275.
[686] Suat Hayri Ürgüplü, 15 Eylül 1971'de Hacettepe Hastanesi'nde başarılı bir prostat ameliyatı olmuştur. Bkz. *Milliyet*, 16 Eylül 1971, s. 3.
[687] Ekşi, *a.g.e.,* s. 275-276.
[688] 21 Nisan 1972 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ndeki habere göre Nihat Erim'in istifasıyla boşalan Başbakanlık görevine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Fahri Korutürk'ü düşündüğü yazılmıştır. *Cumhuriyet,* 21 Nisan 1972, s. 1.
[689] Ekşi, *a.g.e.,* s. 276.

> "*Teklif kuru bir sağlık sebebiyle geri çevrilemez. Zor şartlar içinde bir defa yaptığım bir iştir. Bu sefer daha zordur ama zor işlerin halli daha şereflidir ve gerekince yurt için hayat ve sağlık feda edilebilir. Şu var ki, başarı için şartları temin lazım. Partilerin katılmaları, bir protokol imza etmeleri, askerlerin desteklemesi, Sunay'ın tam yetki vermesi, bakanları serbestçe seçmem kabul edilmeli dedik*[690]."

Gerekli şartlar içerisinde görevi kabul edeceği anlaşılan Ürgüplü, 25 Nisan 1972'de eşi Nigar Hanım ile birlikte Ankara'ya gitmiştir[691]. Öte yandan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, yeni hükümetin kurulması için çalışmalarına 25 Nisan'da başlamış ve ilk olarak Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı ile görüşmüştür. Avcı bu görüşmeden sonra yaptığı açıklamada, yeni hükümetin partiler üstü olacağını dile getirmiştir[692]. Yeni hükümetin kurulması için yapılan temaslar, ertesi günde devam etmiştir. Cevdet Sunay, Süleyman Demirel ve İsmet İnönü ile Çankaya köşkünde bir görüşme gerçekleştirmiştir. Köşkten ayrıldığı sırada gazetecilerin sorularını yanıtlayan Süleyman Demirel, hükümetin partiler üstü mü olacağına yönelik soruya; "*Bu konuda bir şey söylemenin şimdilik mümkün olamayacağı*" cevabını vermiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise konunun tamamıyla Cumhurbaşkanın yetkileri dahilinde bulunduğundan bir şey söylemeyeceğini belirtmiştir[693]. Cevdet Sunay, 27 Nisan 1972'de DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Milli Güven Partisi (MGP) Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu Başkanı Fahri Korutürk ve MBG Başkanı Fahri Özdilek ile görüşmüştür ve temaslarını sonlandırmıştır. Cevdet Sunay'ın bu görüşmelerden sonra yeni kurulacak olan hükümetin başbakanlığı için Suat Hayri Ürgüplü'yü düşündüğü gazetelere yansımıştır[694].

Suat Hayri Ürgüplü, 28 Nisan'da Fahri Korutürk ile yapmış olduğu görüşmeye hatırlarında yer vermiştir. Ürgüplü'nün hatırlarına göre Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, başbakanlık görevini üstlenmesi için Fahri Korutürk'e istekte bulunmuş ancak Korutürk'ün özür dileyerek bu görevi kabul etmemiştir. Ürgüplü'nün hatırasında Fahri Korutürk, Cevdet Sunay'la arasında geçen olayı şöyle anlatmıştır:

---

[690] Ekşi, *a.g.e.,* s. 279.
[691] Ekşi, *a.g.e.,* s. 279; Suat Hayri Ürgüplü'nün Ankara'ya gitmesinin kısa bir süre sonrasında Milliyet Gazetesi'nde başbakanlık için isminin ağırlık kazandığı haberi yazılmıştır. Bkz. *Milliyet*, 27 Nisan 1972, s. 1,9.
[692] *Milliyet*, 26 Nisan 1972, s. 1,9.
[693] *Milliyet*, 27 Nisan 1972, s. 9.
[694] *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1972, s. 1; *Milliyet*, 28 Nisan 1972, s. 1.

"Sayın Cumhurbaşkanım, siz askersiniz. 12 Mart var. Çoğunluk partisi yerine bağımsız başbakan var. Bütün Avrupa'da Türkiye'de Sunay ve asker idareyi aldı diye yazıyor. Bir de ben asker olarak başbakan olursam nasıl izah ederiz demokratik rejimim varlığını?" Suat Hayri Ürgüplü, Sunay ve Korutürk'ün görüşmesinde başbakanlık için kendisi üzerinde karar verdiklerini belirtirken, Cumhurbaşkanı Sunay'ın kendi isteğiyle bu karara varmadığını, mecbur olduğunu ve Fahri Korutürk'ün yukarıda ileri sürdüğü gerekçelerden etkilendiğini belirtmiştir. Aynı gün içerisinde hem Cumhurbaşkanı Başyaveri Hüseyin Topa hem de Fahri Korutürk, Ürgüplü'yü telefonla arayarak ertesi gün Cevdet Sunay'ın görüşme için beklediğini bildirmişlerdir[695].

Suat Hayri Ürgüplü, 29 Nisan 1972 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın huzuruna çıkmıştır. Cevdet Sunay, eski Başbakan Nihat Erim'in beklentileri karşılayamadığını, siyasi partiler ile iyi ilişkiler kuramadığını, kuvvetli bakanlar bulamadığını, reformlardan daha çok anayasa ile meşgul olduğunu, davaların sonuçsuz kaldığını ve ordudakilerin 12 Mart Muhtırası ile alakalı olarak ileride hesaba çekileceklerinden endişe ettiklerini belirtirken, Ürgüplü'nün tecrübesine güvendiğini ifade etmiştir. Demirel ve İnönü'yü çekiştiren Sunay, askerlerinde Ürgüplü ismine sıcak baktıklarını ilave etmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> "*Size şimdiden bazı isimler söyleyeyim. Bunları tutalım, iyi çalışıyorlar Askerler de memnun dedi ve Ali Rıza Uzuner için Genç bir hemşerimdir, Dr. Cevdet Aykan için, Bizim hanım aile tanır. Çerkezlikte var. Attila da (Cevdet Sunay'ın oğlu) beğeniyor. Kalabilir dedi. Ulaştırma Bakanı Rıfkı Danışman içinde hararetli bir övme yaptı. Naim Talu, İlhan Öztrak, Mukadder Öztekin'in çalıştıklarını söyledikten sonra İsmail Erer Milli Eğitim'i beceremedi. Zaten yanlıştı. Onu tekrar Adliye'ye verelim. Asker de Ferit Kubat'ı tutuyor. Onu da yerinde tutalım dedi*[696]."

Cevdet Sunay'ın bu konuşması karşısında şaşkınlık geçiren Ürgüplü, isimler üzerinde henüz durmadığını, bütün partilerin yeni oluşturacak kabineyi ne Erim'in kabinesinin devamı ne Sunay'ın ne de ordunun vs. kuvvetlerin kabinesi olmak görmek istemediklerini söylemiştir. Bunun Cumhurbaşkanı ile istişare edilerek kabine kurulmasına engel olmadığını ilave eden Suat Hayri Ürgüplü, zorlu bir işe

[695] Ekşi, *a.g.e.,* s. 280.
[696] Ekşi, *a.g.e.,* s. 281-282.

giriştiklerini belirtmiştir. Kabine teşkiline müdahale edilmemesi ve sorumluluğu sadece kendi üstlendiği takdirde işin yürümeyeceğinin altını çizmiştir. Ürgüplü konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür:

> "*Bana güvenin ve yardım edin. Mesela şimdiden, dışarıdan vali, adliyeci, profesör, tarımcı, doktor alırsak Meclislerde pek çok insan ve tecrübeli arkadaş olduğu için partilerin, Meclislerin desteğini kaybederiz. İşimiz yürümez. Bahsettiğiniz zevatı tanır ve severim. Fakat bir kısmını tutalım ama Meclisler ve memleket yeni ruh taşıyan yeni bir hükümet bekliyor*[697]."

Ürgüplü'nün ilk olarak ordu ile temasa geçmek ve 12 Mart'tan ne anladıklarını ve kendisinden ne istediklerini öğrenmek istediğini niyetinde olduğunu öğrenen Sunay şu cevabı vermiştir: *"Hemen onları karıştırma! Eğer çağırır toplanırsak her kafadan ses çıkar, güç olur. Siz onları bana bırakın. Ben temin ettim. Kabine kurulsun, sonra çağırırız. Beraber çay içer, yemek yer konuşuruz*[698]."

İkili arasındaki görüşmenin sonlarına doğru Cevdet Sunay bir istekte bulunmuştur. Ürgüplü'den Senatoda afyon hakkında yaptığı konuşmanın alınganlık yarattığını ve Başbakan olduğu takdirde endişenin artacağını, buna meydan vermemek için gazetecilere ABD ile ilgili dostane sözler içeren bir beyanat vermesini istemiştir. Bu tavsiye Ürgüplü'nün pekte hoşuna gitmemiş ve şöyle karşılık vermiştir:

> "*Paşam, ben NATO'ya Amerikan dostluğunun lüzumuna inanan bir insanım. Endişe etmeyin. Yalnız kabine kurulsun, dış politikamız belli olsun, programa onları tatmin edecek bir paragraf nasıl olsa koyarız. Yalnız Amerika'yı iyi tanırım. Müsavi (eşitlikçi) ve dost bir siyaseti takdir eden karakterde millettir. Her şeye boyun eğen, şahsiyetsiz politika Amerika'da dilenci muamelesi görür. Bunun idaresini bana güvenin ve bana bırakın. Memnun olacaksınız*[699]."

Suat Hayri Ürgüplü, köşkten ayrılırken gazetecilere yaptığı konuşmada, Başbakanlık görevi için gerekli temaslara başlayacağını ve siyasi partiler ile görüşeceğini söyledikten sonra, temaslarda esas istikametin tamamıyla Atatürkçü bir hükümet kurulması yönünde olduğunu belirtmiştir. Ürgüplü yeni kabinenin parlamentoya dayanacağını ve gerekli çalışmaların siyasi partiler ile birlikte yapılacağını söylemiştir. *"Bir milli koalisyon şeklini mi düşünüyorsunuz?"* sorusuna, Koalisyon ismini kullanmadıklarını bu tabirin 12 Mart muhtırasından sonra doğrudan doğruya

---

[697] Ekşi, *a.g.e.,* s. 282-283.
[698] Ekşi, *a.g.e.,* s. 283.
[699] Ekşi, *a.g.e.,* s. 284.

"partiler üstü" bir hükümet meselesine dönüştüğünü söyleyerek cevap vermiştir. *"Dışarıdan bakan düşünüyor musunuz?"* şeklindeki soruya: Gerekli tecrübeye erişmiş kişilerin dışarıdan bakanlığa alınabileceğini tarzında karşılık vermiştir. *"Hükümetin kuruluşu tamamıyla sizin tespitinizle mi olacak"* sorusunu *"Zaten Anayasanın verdiği hak Cumhurbaşkanı, Başbakanı atadıktan sonra Başbakan bakanları seçer, Cumhurbaşkanına arz eder. Başbakan ve Cumhurbaşkanlığı makamı memleket yararına olan işlerde daima işbirliği yapan bir müessesedir. Cumhurbaşkanımızın tensibi ve tecrübelerinden yararlanmak daima faydalı olur."*[700] diyerek cevaplamıştır. Zor zamanlarda Başbakanlığa getirilmesi hakkındaki soruya da şöyle cevap vermiştir:

> "*Benim bütün hayatım zor hadiselerin içinde geçmiştir. Tecrübeler de şahsen bana zor günler yaşatmıştır. Ümidimi kesmemişimdir. Yaradılış itibariyle bedbin adam değilim. Nikbin adamım. O itibarla yenilmeyecek dünya da hiçbir müşkülat yok. Önümde her zaman hayatta rehber edindiğim ve en ümitsiz anda büyük Atatürk bu memleketi bu hale getirdikten sonra onun evlatları olarak biz müşkül vaziyetleri yenmeyi vazife saymalıyız. Ve zannederim bütün memleket birleşirse bunu yenmekte hiçbir müşkülat yoktur*[701]."

5.3. Siyasilerin Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığa Getirilmesine Tepkileri

Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığa atanmasının ardından parti liderleri de görüşlerini açıklamıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü konu ile ilgili açıklamasında şöyle konuşmuştur: "*Şu anda üzerimdeki tesir, Ürgüplü'nün değerli ve tecrübeli bir Başbakan olduğu ve Hükümeti teşkil etmesini ve muvaffak olmasını dilemek arzusudur".* CHP Genel Sekreteri Kamil Kırıkoğlu da, Ürgüplü'nün Başbakanlık haberine demokrasiye inanan herkesin sevindiğini belirtmiştir. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'de bu konuda şunları söylemiştir:

> "*Anayasanın 102. Maddesine göre Sayın Cumhurbaşkanı Suat Hayri Ürgüplü'yü yeni hükümeti kurmaya memur etmiştir. Bu husus bugün Türk kamuoyuna duyurulmuştur. Ürgüplü'nün hükümeti kurma*

[700] *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1972, s. 1,9.
[701] *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1972, s. 9.

çalışmalarında başarıya ulaşmasını temenni ediyorum. Şu anda başka bir şey söylemem mümkün de değildir[702]."

MGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu yeni tayin olunan Başbakan Ürgüplü hakkında şöyle demiştir: *"Sayın Ürgüplü, geniş siyasi tecrübesi olan ve zor günlerde hizmet görmüş değerli bir devlet adamımızdır. Huzur ve güvenin sağlam temellere oturması, reformların Atatürkçü çizgide gerçekleştirilmesi ve hür demokratik rejimin arızasız işleyişini sağlayacak şartların hazırlanması yolunda kendisine yürekten başarılar diliyoruz".* DP Başkanı Ferruh Bozbeyli, Ürgüplü'nün tecrübeli bir devlet adamı olduğunu söyleyerek olumlu karşıladığını göstermiştir. YTP Genel Başkanı Nihat Doğan'da Ürgüplü ismini olumlu karşılamış ve kendisine şu telgrafı çekmiştir: *"Memleketimizin buhranlı bir döneminde aldığınız görevin ağırlığının anlayışı içerisindeyim. Bununla beraber, devlet hizmetlerinizdeki değerli tecrübelerinizin bu güçlüğü yeneceğine inanarak sizi kutlar, başarılar diler, saygılarımı sunarım."* CHP içerisindeki hizipleşmenin isimlerinden biri olan Bülent Ecevit, Ürgüplü başbakanlığındaki hükümetin ülkeyi seçimlere kadar esenlikle götüreceğine güvendiğini söylerken, hizipleşmenin diğer kanadının ismi olan Kemal Satır da Ürgüplü'nün tecrübesine değinerek gereken yardımları sağlamanın herkesin üstüne düşen bir görev olduğunun altını çizmiştir. Öte yandan Başbakan Vekili Ferit Melen de Ürgüplü isminin isabetli bir karar olduğunu belirtmiştir[703].

5.4. Suat Hayri Ürgüplü'nün Hükümeti Kurma Çalışmaları

29 Nisan 1972'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından başbakanlığa atanan Suat Hayri Ürgüplü hükümeti kurma çabalarına aynı gün başlamış ve ilk görüşmeyi Süleyman Demirel'le gerçekleştirmiştir[704]. Parti yöneticileri ile bir ön görüşme yapan Ürgüplü vardığı teşhis ve sonuçları şu ifadelerle açıklamıştır;[705]

- "*Erken seçim mevsimsiz bir düşüncedir, olamaz ve şayet 1973 Ekim'inde olursa başarıdır. O zamana kadar demokratik rejim, parlamenter sistem korunmalı, kanunlar çıkarılmalı, askere ve komutanlara güven vererek 12 Mart Muhtırası normal hale sokularak ordu vazifesine dönmelidir. Bu olursa büyük başarıdır.*

[702] *Milliyet*, 30 Nisan 1972, s. 1,9.
[703] *Milliyet*, 30 Nisan 1972, s. 9.
[704] *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1972, s. 9.
[705] Ekşi, *a.g.e.*, s. 289.

- *Anayasa değişikliği eğer Meclislerin çalışmasını kolaylaştıran esaslar getirirse her parti kabul edecektir. Müşterek birtakım esaslarda ittifak edilire çıkar. CHP istemezse zaten çıkmaz. Bir komisyon kurulur, taahhüt altına girmeden incelenir, netice alınırsa olur.*
- *Hükümet koalisyon olmadığına ve partiler protokolle sorumluluk kabul etmediklerine göre partiler üstü vasıf taşımalı, parlamentoya dayalı, dışarıdan mümkün olduğu kadar az teknisyen alarak kurulmalı ve programda partileri programları aksine bağlayan esaslar olmamalıdır*."

DP'nin Cevdet Sunay tarafından hükümete sokulmasının AP ile anlaşmazlıkları sebebiyle işleri zor hale getireceğini, bu sorunun çözümü için iki partinin memleket işlerini, parti ve şahsi işlerinden öncelik haline getirmeleri ile aşılacağını ifade etmiştir. Başbakanlık görevi hakkında Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi başkanlarıyla da konuşan Ürgüplü, daha sonra AP'nin ileri gelen isimlerinden ve Senato başkanvekillerinden olan Adana Senatörü Mehmet Ünaldı ile bir görüşme gerçekleşmiştir. Ürgüplü, Ünaldı'nın kanun ve seçimlerden ziyade DP üzerinde durduğunu; *"bir araya gelemeyiz"*(DP'yi işaret ediyor) dediğini aktarmaktadır. Daha sonra Turhan Feyzioğlu'nun Ürgüplü'nün yanına gelerek görüştüğü ve Ürgüplü'nün ertesi gün Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşeceği ve hükümeti kurmaktaki güçlükleri anlatmak istediği anlaşılmaktadır[706].

Ürgüplü, 30 Nisan'da da hükümeti kurma temaslarına devam etmiş ve İsmet İnönü, Ferruh Bozbeyli, Turhan Feyzioğlu, Nihat Erim, Ferit Melen ve İhsan Sabri Çağlayangil ile görüşmüştür. Ürgüplü temaslarının ardından yaptığı konuşmada, kurulacak hükümeti sadece seçim hükümeti olarak tarif etmenin yanlış olduğunu ve Meclislerdeki reform kanunlarının çıkarıldıktan sonra, seçim çalışmalarının yapılacağını aktartmıştır[707].

Suat Hayri Ürgüplü'nün anılarından DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin yeni kurulacak hükümete parti olarak destek verecekleri anlaşılmaktadır. Ürgüplü'nün hizmet peşinde olduğunu belirten Bozbeyli," *MGP, CHP ile aynı masaya oturdu. AP neden DP ile oturmak istemez. Onların kavgaları doktrin kavgasıdır. Bizimki duygusal ve ahlaka dayanan şahsi kavga idi. Vatana hizmet için son şansı kullanmak lazım. Ne onlardan ne bizden peşin kararlı, sivri adamlar alınmazsa neden beraber*

[706] Ekşi, *a.g.e.,* s. 289-290.
[707] *Milliyet*, 1 Mayıs 1972, s. 1.

çalışmasınlar? İş yürür, yardım ederiz…" diyerek Ürgüplü'ye desteklerini açıkça belirtmiştir[708].

Bozbeyli görüşmeden sonra gazetecilere yaptığı açıklamada, parlamentoya dayalı bir hükümetin kurulacağı inancının kuvvetlendiğini belirtmiştir[709]. Ürgüplü, MGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ile olan görüşmesinden de memnun ayrılmıştır. Feyzioğlu, Ürgüplü'nün görevi aldığı ilk günlerde yaptığı açıklamasında hükümetin parlamentoya dayalı olacağının altını çizmesinin isabetli bir tutum olduğunu belirtirken, kabinenin belirli şahısların ve güçlü isimlerin tesiri altında kalmamasını söylemiştir. Nihat Erim'in bu noktada yanlışlar yaptığını söyleyen MGP Genel Başkanı, "*Bizden kimi isterseniz bence müsavidir (eşittir), alabilirsiniz. Sorumluluğunuzu da paylaşmaya hazırız"* diyerek açık destek vermiştir[710].

Ürgüplü, 1 Mayıs 1972'de Cumhuriyet Senatosu Başkanı Mehmet Tekin Arıburun, Meclis Başkanı Sabit Osman Avcı, Kontenjan Grubu Başkanı Fahri Korutürk ve Milli Birlik Grubu (MBG) Başkanı Fahri Özdilek ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerinden ardından yaptığı açıklamada, hükümetin kurulması için güçlüklerin bulunduğunu, fakat bunun hallolacağını ümit ettiğini açıklamıştır[711]. Ürgüplü hükümetinin kurulmasındaki başlıca sorun AP'nin, DP'nin yer alacağı bir hükümette yer almayı istemiyor oluşundan kaynaklamıştır. Gazetelerin bu konudaki sorusuna cevap veren Suat Hayri Ürgüplü, her partinin hükümet kuruluşu, programı ve Meclis faaliyetleri üzerinde çeşitli fikirleri olduğunu ve bu durumu değerlendirdiğine işaret ederek Cumhurbaşkanına bu konu hakkında bilgi vereceğini ifade etmiştir[712].

Fahri Korutürk ve Fahri Özdilek ile yapmış olduğu görüşmelere anılarında da yer vermiştir. Korutürk'ün bu görüşme sırasında, hükümet teşkilinin zorluklar içerdiğini, Süleyman Demirel'in şartlarından vazgeçmesi gerektiğini, aksi takdirde ordunun bunu kabul etmeyeceğinin altını çizmiştir. Süleyman Demirel'in hâkim olduğu bir kabinenin, güçlükler doğuracağını vurgulamıştır. Fahri Korutürk, yabancı basının Türkiye'de askeriyenin söz sahibi olduğunu ve parlamentonun şekilden ibaret

[708] Ekşi, *a.g.e.*, s. 293-295.
[709] *Milliyet*, 1 Mayıs 1972, s. 9.
[710] Ekşi, *a.g.e.*, s. 295-296.
[711] *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1972, s. 1; *Milliyet*, 2 Mayıs 1972, s. 1.
[712] *Milliyet*, 2 Mayıs 1972, s. 9.

kaldığını yazdıklarını belirtirken, Ürgüplü'nün başında bulunacağı bir hükümet ile ülkedeki demokrasinin rayına gireceğine inanacaklarını söylemiş ve Ürgüplü'den istifayı düşünmemesini istemiştir. MBG Başkanı Fahri Özdilek'te AP'nin tutumunu eleştirmiş, partilerin kurulacak hükümete yardımları ile birlikte 1973 seçimine sağlıklı bir şekilde girileceğini dile getirmiştir[713].

2 Mayıs 1972 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşmesinden önce İhsan Sabri Çağlayangil, Ürgüplü'nün yanına gelmiştir. Suat Hayri Ürgüplü, kabineyi kuramayacağından, AP'nin açık destek vermemesinden DP için anlaşılmaz ve milli menfaati önemseyen bir duygusal tavır takındıklarından şikâyet etmiştir. Ayrıca, görevi aldığı gün AP kanadından Fikret Turhangil'in telefon açıp DP'yi kast ederek "*bizi boşadığımız kadınla tekrar nikâha zorlama! Bunu kabul edemeyiz"* dediğini hatırlatmıştır. Tecrübeli bir siyaset adamı olan Çağlayangil, Ürgüplü'ye istifası halinde işlerin daha da fena hale gireceğini, temaslarına devam etmesi gerektiğini, *"Patron'u"* (Süleyman Demirel'i kast ediyor) ikna edeceklerini ve kabinenin Cumhurbaşkanı Sunay tarafından oluşturulmuş bir şekille *"oldubitti"* ile kabul edilebileceğini söylemiştir[714].

Daha sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşen Ürgüplü, anılarında bu görüşmeye yer vermiştir. Kabinenin kurulması yolundaki müşküllere dikkat çekerek, AP'nin tutumu sebebiyle işlerin zora girdiğini, komutanlarla da istişare ederek, bir durum değerlendirmesi yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. 12 Mart Muhtırasından karşılıklı olarak neler anladıklarını ve kendisinden neler beklediklerini öğrenmek istediğini söylemiştir. Bu muhtıraya göre, anarşi, siyasi, reform, kanunlar, partiler arası ilişkiler ve meclislerdeki durumu konuşmanın fayda sağlayacağını ve kendisinin bu hususlar hakkında düşünceleri olduğunu belirtmiştir. Ürgüplü ayrıca, kabinede yer alması beklenen partilerin farklı program ve tüzüklerle işe gireceğini ve CHP'de yaşanan İnönü-Ecevit çekişmesinin kabine oluşturulmasına olumsuz etki edeceğini, bu sebeple herkesi birleştirdiği kadarıyla kendi programının olacağını ve bunları komutanlarla konuşmasını gerektiğini vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, öncesinde olduğu gibi Ürgüplü'nün komutanlarla

[713] Ekşi, *a.g.e.,* s. 298-299.
[714] Ekşi, *a.g.e.,* s. 300.

görüşmesine sıcak bakmamış, askeri kanat ile kendisinin ilgileneceğini yinelemiştir. Ayrıca Ürgüplü'ye temaslarına devam etmesini ve parti grup başkanlarıyla görüşmesini tavsiye etmiştir[715].

Cumhurbaşkanı Sunay ile görüşmesinin ardından gazetecilerin sorularını yanıtlayan Ürgüplü *" Hükümetin ne kadar sürede kurulacağı"* hakkındaki soruya, bu konuda tek sorumlu kişinin kendisi olmadığını, daha çok partilerin mesuliyeti olduğunu belirtmiş ve partilerin anlaşma zeminini kurduğu takdirde hükümetin kurulabileceğini söylemiştir[716]. Hükümetin tesisi için kurmuş olduğu temasları ve sonuçlarını Cumhurbaşkanına arz ettiğini aktarırken, partilerle ilgili sorunlara işaret ederek bu durumu anladığını fakat partilerin kendisine yardımı hususunda ümidinin kaybolmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte partilerin hükümetin kurulması konusunda Cumhurbaşkanına söz vermiş olduklarını hatırlatan Ürgüplü, *"Her partinin, herkesin bu asil gaye üzerinde birleşeceğine emniyetim devam ediyor"* demiştir[717]. 2 Mayıs akşamı vekâleten Başbakanlık koltuğunda bulunan Ferit Melen'le de görüşen Suat Hayri Ürgüplü, hükümetin kurulması yolundaki faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir[718].

3 Mayıs günü TBMM Başkanı Sabit Osman Avcı'yı makamında ziyaret eden Ürgüplü görüşmeden çıktıktan sonra gazetecilerin; "*hükümetin teşkili konusundaki güçlükle giderildi mi?"* sorusuna "*Hepsi halloldu, kına gibi un oldu. Yok, efendim yok, nerede"* diye şakayla karışık bir cevap vermiştir[719]. Öte yandan Türk Haberler Ajansı'nın (THA) edindiği bilgiye göre Suat Hayri Ürgüplü'nün hükümetin kurulması için yapmış olduğu temaslar sırasında AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in bazı şartlar öne sürdüğü ortaya çıkmıştır. Bu şartlar şunladır:

- *"Hükümet, bir masaya oturabilecek partilerden alınacak Bakanlardan meydana getirilmelidir. AP Grupları, Demokrat Parti ile Milli Birlik Grubundan Bakan alındığı takdirde hükümete girmeyecek ve güvenoyu vermeyecektir.*
- *Hükümete alınacak Bakanlar, siyasi partilerin Millet Meclisi'ndeki sandalye sayıları oranında tesbit edilmelidir. Dışarıdan bakan alınması için bir zaruret yoktur. AP'den alınacak Bakanların listesi parti yetkili*

[715] Ekşi, *a.g.e.*, s. 301.
[716] *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1972, s. 1,7; *Milliyet*, 3 Mayıs 1972, s. 1,9.
[717] *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1972, s. 9.
[718] *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1972, s. 7; *Milliyet*, 3 Mayıs 1972, s. 9.
[719] *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1972, s. 1,7.

kurullarında tesbit edilip bildirilecektir. Bunların dışında AP'den Bakan alınma yoluna gidilmemelidir.

- *Kontenjanlar Meclisteki sandalye sayılarına göre tespit edileceğinden AP'nin hükümette çoğunluğu teşkil etmesi gerecektir. Ancak hükümetin icraatından Bakan veren siyasi partilerin sorumlu bulunmadıkları, hükümetin partilerüstü nitelikte bulunduğu programda belirtilmelidir.*
- *Siyasi partiler, hükümetin programında yer alacak hususları gerçekleştirmekten uzaklaştığı inancına vardıkları zaman, Bakanlarını çekme hakkına sahip bulundurulmalıdırlar. Bu hususta partilerarası bir protokol yapılmalıdır*[720]."

Süleyman Demirel, *"Çeşitli partilerden, çeşitli görüşlere sahip insanlar arasından alınmış Bakanlarla meydana getirilen hükümetlerin de köklü reformlara girişemeyecekleri, Erim Hükümetlerinin bir yıllık çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu tecrübelerden istifade etmek lazımdır."* açıklamasını yapmıştır. Demirel, ayrıca Ürgüplü tarafından kurulacak hükümetin reform hükümeti olarak değil, bir seçim hükümeti gibi hareket etmesinin altını çizmiştir[721].

2 Mayıs 1972 tarihinde Ankara-İstanbul seferini yapan Türk Hava Yolları uçağının sahte isimli 4 anarşist tarafından Sofya'ya kaçırılması krize sebep olmuştur[722]. Suat Hayri Ürgüplü, Sofya'ya kaçırılan uçak meselesi çözülünceye kadar hükümeti kurma çalışmalarını durdurduğunu açıklamıştır[723]. Uçak kaçırma hadisesi çözüldükten sonra çalışmalarına kaldığı yerden devam eden Ürgüplü, TBMM'de grupları bulunan siyasi parti Genel Başkanları ile Kontenjan ve Milli Birlik Grupları başkanlarına birer mektup göndermiştir. Ürgüplü, bu mektubunda kurulacak hükümetin partiler üstü olacağını, bakanları seçmede ve bakanlıklara yapılacak olan atamalarda serbest olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca mektupta dört partiden bakan almak istediğine ima ettiği söylenmiştir. Bununla birlikte başında bulunacağı hükümetin parlamentoya dayalı olacağını, az sayıda olmakla birlikte dışarıdan da bakan alınacağını bildirmiştir. THA muhabirinin edinmiş olduğu bilgiye göre, Ürgüplü, hükümetin kurulması aşamasında karşılaştığı güçlüklerden mektubunda bahsederek partilerden anlayış beklemiştir. Suat Hayri Ürgüplü, daha sonra DP Meclis Başkanvekilleri Vedat Önsal ile Hasan Korkmazcan, MGP Meclis Başkanvekilleri Nebil Oktay ile Vefa Tanır, CHP Senato Başkanvekilleri Mehmet Hazar ve Fikret Gündoğan ile

[720] *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1972, s. 7.
[721] *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1972, s. 7.
[722] *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1972, s. 1; *Milliyet*, 4 Mayıs 1972, s. 1
[723] *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1972, s. 1; *Milliyet*, 5 Mayıs 1972, s. 11.

Meclis Grup Başkanvekilleri Kemal Demir ile Necdet Uğur'u kabul ederek, grup yetkilileri ile ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirmiştir[724]. Görüşmelerde, hükümetin kurulması üzerinde durulmuş ve başkan vekillerinin fikirleri alınmıştır[725].

Milli Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, 6 Mayıs günü Ürgüplü'ye ziyarete gelerek, grupları davetinden memnunluk duyduğunu ifade etmiştir. Temasları değerlendiren Ürgüplü ve Feyzioğlu hükümetin başarılı bir şekilde kurulacağına inandıklarını açıklamışlardır[726]. Daha sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yanına giden Suat Hayri Ürgüplü bir saat kırk dakika bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmede Ürgüplü'nün göndermiş olduğu mektuba gelecek cevaplara göre hareket edilmesi kararı alınmıştır[727]. Ürgüplü, Cumhurbaşkanı Sunay ile olan görüşmesinde daha önceden önemle belirttiği üzere ordu komutanlarıyla görüşme talebine Sunay'ın yine müspet bir cevap vermediği anlaşılmaktadır[728].

Suat Hayri Ürgüplü'nün gönderdiği mektubun içeriği Milliyet Gazetesi tarafından detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Mektup da Ürgüplü'nün tesis edeceği hükümetin özellikleri ve partilere sunduğu şartlar şu şekilde sıralanmıştır:

> • "*Bakanların Atatürkçü olması, her çeşit aşırı ve zararlı ideolojilerden ayrı ideal taşıyan kişiler olmasına azami dikkat sarfedilecektir.*
> • *Ordunun 12 Mart Muhtırasıyla demokratik ve parlamenter rejimi korumak gayretinin geçen zamanla da doğruluk kazanıldığına inanılmalıdır.*
> • *Bakanların seçiminde Ürgüplü serbest bırakılacak ve kontenjanlar hususunda kendisine yardım edilecektir.*
> • *Hükümet hiçbir şahıs, hükümet ve partinin etiketini taşımayacak ve halen iş başındaki Bakanlara da görev verilecektir.*
> • *Seçimleri sağlamak için partiler ve seçim kanunlarıyla, reform kanunlarının süratle çıkması için Komisyon ve Meclislerde çoğunluk sağlanmalıdır.*
> • *Seçimlerin erken veya geç yapılması Meclislerin iradesine bağlıdır*[729]."

[724] *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1972, s. 1,7; *Milliyet*, s. 1, 9.
[725] *Milliyet*, 6 Mayıs 1972, s. 9.
[726] Ekşi, *a.g.e.*, s. 302.
[727] Ekşi, *a.g.e.*, s. 302; *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1972, s. 9.
[728] Ekşi, *a.g.e.*, s. 302.
[729] *Milliyet*, 7 Mayıs 1972, s. 9.

DP Milletvekili Dr. Mehmet Faruk Sükan, telefonla Ürgüplü'yü arayarak kurulan temasların iyi ilerlediğini ve neticenin olumlu olacağını söylemiştir[730]. Suat Hayri Ürgüplü'nün mektubuna ilk cevap 8 Mayıs 1972 tarihinde MBG'den gelmiş ve olumlu cevap verilmiştir. Aynı gün Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Ürgüplü'yü ziyarete gelmiştir[731]. Ürgüplü anılarında değindiği üzere bu görüşme sırasında Tağmaç'ı karamsar bulduğunu ve Genel Kurmay Başkanı'nın AP'ye inanmadığını, Demirel'in çok konuştuğunu, samimi görmediğini ve Cevdet Sunay'ın huzurunda kendisini ağır bir şekilde tenkit ettiğini söylediğini aktarmıştır. Ürgüplü, Tağmaç'ın memnuniyetsizliğine dikkat çekerek ordu ile ilgili olarak şu sözleri yazıyordu: "*İdareyi bırakamıyorlar ve ele de alamıyorlar. 12 Mart'ı yazıyla ilan etmişlerdi."*[732] Ürgüplü'nün bu sözleri ordu-siyaset ilişkisi bakımından oldukça önemlidir. Akşamüzeri Ferit Melen'le de görüşen Ürgüplü, iç ve dış konularda izahat almıştır. Milli Güven Partisi yine aynı gün gerçekleştirmiş oldukları Başkanlık Divanı toplantısında Ürgüplü'nün mektubu üzerinde durmuş ve genel itibariyle olumlu bulduklarını bildirmiştir[733].

9 Mayıs 1972 tarihinde Milli Güven Partisi ve Kontenjan Grubu, Ürgüplü'nün önerilerini içeren mektubunu olumlu karşıladıklarını ve hükümetin kurulmasına taraftar olduklarını belirtmiştir. DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ise cevap mektubunda belirttikleri esaslar dâhilinde hükümete katılacaklarını karar verdiklerini açıklamıştır[734]. CHP tarafında ise V. Kurultay gerçekleştirilmiş ve Ecevitçiler, İnönülülere karşı galip gelmiştir. İsmet İnönü Parti Meclisine güvenoyu verilmesini istemezken, Bülent Ecevit verilmesinden yana tavır takınmıştır. Yapılan oylamada Parti Meclisi, 503'e karşı 709 güvenoyu almıştır[735]. CHP içerisindeki bu mücadelenin Ürgüplü hükümetinin kurulmasına olumsuz yansıyacağı düşünülmüştür[736].

CHP Grubu da 10 Mayıs 1972'de yapmış oldukları toplantı sonunda Suat Hayri Ürgüplü Hükümetine katılma kararı almıştır. Grubun yaptığı açıklamada,

[730] Ekşi, *a.g.e.,* s. 302.
[731] Ekşi, *a.g.e.,* s. 304; *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1972, s. 7.
[732] Ekşi, *a.g.e.,* s. 304.
[733] *Milliyet*, 9 Mayıs 1972, s. 11.
[734] *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1972, s. 1; *Milliyet*, 10 Mayıs 1972, s. 1.
[735] *Milliyet*, 8 Mayıs 1972, s. 1.
[736] *Milliyet*, 10 Mayıs 1972, s. 1.

Ürgüplü'nün ilgililere yazmış olduğu mektubun, olumlu bulunduğu ve kuracağı hükümete üye vererek destekleyecekleri bildirilmiştir. CHP'li TBMM Grup Başkanı Kemal Demir, Ürgüplü'ye yazmış oldukları mektupta hükümetin kurulmasına yardım edeceklerini açıklamıştır. CHP Genel Sekreteri Kamil Kırıkoğlu'da Suat Hayri Ürgüplü'ye yardımcı olmak hususunda parti olarak ittifak sağladıklarını beyan etmiştir[737]. Ürgüplü, CHP'nin V. Kurultayından sonra genel başkanlıktan istifa eden İsmet İnönü'ye bir telgraf göndermiş ve *"demokratik ve parlamenter rejime yardım etmesini"* istemiştir[738]. Böylece Milli Birlik Grubu, Kontenjan Grubu, CHP, MGP ve DP'den Ürgüplü'nün mektubuna olumlu cevap verilmiş geriye Mecliste çoğunluğu oluşturan AP kalmıştır. Suat Hayri Ürgüplü, AP'nin cevabının bir an önce bildirilmesini beklerken, anılarına "*En büyük partinin cevabı lazım bana!"* diye yazmıştır[739].

Aynı gün MBG Başkanı Fahri Özdilek ve Suphi Gürsoytrak ile görüşen Suat Hayri Ürgüplü, anılarında bu görüşmeye önemle yer vermiştir. Aralarında geçen konuşmayı "*Siyasi hayatımın ve bu olayın belki en önemli safhalarından biridir*" diye not almıştır. Özdilek;

> *"Bizim komutanlardan fazla ilgili asker arkadaşlarla temaslarımız var. İyi haberler almıyoruz. Her toplulukta arkadaşlar temas ediyorlar. Sonra toplanıp değerlendiriyoruz. Buna göre Nihat Erim'e gösterdikleri yardımı, ilgiyi size göstermediklerini öğrendik. Böyle olursa iş yürümez. Komutanları çağırıp bunu konuşun. Biz sizi çok iyi tanıyor ve demokratik parlamenter rejime inanmış, ona bağlı tecrübeli, içeride ve dışarıda dürüst tanınmış bir insansınız. Başarınız yurt için şarttır. Şahıslar geçicidir. Bu sabah dahi en yüksek kademede temaslarımız oldu. Endişeliyiz. Komutanları davet edin. Sizden ne beklediklerini, ne istediklerini ne derece yardım edeceklerini sorun!*[740]"

diyerek endişesini göstermiştir. Ürgüplü komutanlarla görüşmek istediğini ve bu durumu Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a tekrar tekrar söylediği halde *"Bunu bana bırakın"* cevabını aldığını söyleyince Özdilek ve Gürsoyrak hayrete düşmüştür. Fahri Özdilek, *"Şimdi daha çok üzüldük. Öyleyse ona tekrar ve ısrarla, hatta bizim gelip konuştuğumuzu da açıkça söyleyin"* diyerek tavsiyede bulunmuştur. Suat Hayri Ürgüplü, Cumhurbaşkanı Sunay'ı ziyaret ederek Özdilek ve Gürsoytrak ile olan

[737] *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1972, s. 1, 7.
[738] *Milliyet*, 11 Mayıs 1972, s. 1.
[739] Ekşi, *a.g.e.,* s. 305.
[740] Ekşi, *a.g.e.,* s. 306-307.

görüşmesindeki konuşmaları iletmiştir. Cevdet Sunay, takındığı tavrı devam ettirerek *"Fahri ne diye işe karışıyor. Ben hepsini hallediyorum, ona ne oluyor?"* diyerek tepki göstermiştir. Cevdet Sunay daha sonra Fahri Özdilek'le de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeyi telefonla Ürgüplü'ye bildiren Özdilek, Cevdet Sunay için *"Bu işte yanlış yoldadır. Yanlış düşünüyor. Lakin olamayacaktır. Yazık, ikna edemedim"* demiştir[741].

AP Genel Başkan Yardımcılarından Ahmet İhsan Kırımlı, Ürgüplü'nün mektubunu cevapladıklarını ve 11 Mayıs 1972'de kendisine gönderdiklerini açıklamıştır[742]. Ürgüplü temaslarına devam ederken, CHP Kars Senatörü Sırrı Atalay, Dış işleri Bakanı Haluk Bayülken, CHP Parti Meclisi üyesi İbrahim Hulusi Öktem ve Senatör Hıfzı Oğuz Bekata ile ayrı olarak görüşmüştür. Öktem yapmış olduğu açıklamada Bülent Ecevit ve Kamil Kırıkoğlu'nun durumu değerlendirdiklerini, hükümet buhranını çözümü için vardıkları tespitleri Ürgüplü'ye sunduklarını bildirmiştir. CHP teşkilatının ve yönetiminin Ürgüplü'nün başarılı olmasını dilediklerini eklemiştir[743].

Ürgüplü'nün merakla beklediği AP'nin cevabı 12 Mayıs 1972 tarihinde Genel Merkez tarafından açıklanmıştır. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve Genel Sekreter Nizamettin Erkmen'in imzası bulunan cevapta, *"Kabineye Bakan seçilirken hiçbir şart öne sürülemeyeceği"* belirtilmektedir. Hükümetin kurulmasına yardım etmeyi milli bir görev olarak kabul eden AP, Türkiye'nin içinde bulunduğu olağanüstü şartların *"Cumhuriyeti anarşik yollarla ve zor kullanarak Marksist, Leninist bir rejime dönüştürme gayretlerinden"* kaynaklandığının altını çizmiştir. Komünizm ve anarşi ile mücadelenin önde gelen gündemlerinden biri olduğunu belirten AP, Anayasa değişikliği, seçimlerle ilgi mevzuatın düzenlenmesi ve olağanüstü şartların aşılmasından sonra yapılacak olan reformların ülke yararına uygun olmasını istediklerini ifade etmiştir. AP'nin cevabındaki en önemli nokta, hükümette yer alacak kişiler için "*fikirleriyle birbirleriyle çelişenleri, olayların yorumunda ve çarelerin bulunmasında farklı görüş sahiplerini veya aralarındaki anlaşmazlığı millet hakemliği yolu ile halletmeye henüz fırsat bulamamış olanları bir*

[741] Ekşi, *a.g.e.*, s. 307.
[742] *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1972, s. 1.
[743] *Milliyet*, 12 Mayıs 1972, s. 9.

araya toplamak suretiyle ahenk sağlanmasının mümkün olacağını sanmıyoruz." açıklamasıdır[744].

Suat Hayri Ürgüplü, anılarında söz konusu cevap mektubu ile ilgili olarak, AP'nin esas fikirlerinden ayrılmadığını belirtiyordu. Süleyman Demirel'in kabinenin kurulmasına gereken yardımı vermediğini ifade eden Ürgüplü, endişelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

> "*1965 tecrübesi bu defa da benim başarıya ulaşacağım kanısını Demirel'e vermiştir. Bu ise onun başarılarını gölgeleyecek, genel başkanlığını tehlikeye sokacak, kendisine en başta yeni rakipler çıkaracak, partisinden birçok muhalif ve müteredditolanların ayrılmalarını gerektirecek ve böylece AP'nin çoğunluğu düşecektir. Bu sebeple benim ve başkasının yurt hizmetinde başarıya ulaşmaması ve kendisinin daima aranır olması gerekiyor, deniyordu. Peki, ona görev verilmeyeceğine göre diğer bir arkadaş bulunamayacak değildi ki? Fark neydi? Buna cevap şu oluyordu: Siz 1965'te beraber çalıştınız. Çok iyi sınav verdiniz. Tekrar aynı başarıya ulaşacağınızı biliyor. Üstelik Avrupa ve dünyada tanınmış tek adaysınız. Yardım görürsünüz. Üstelik Avrupa ve Amerika hem Rusya sizi tutar. Bunu düşünür. Onun için kim gelirse gelsin ama sizi istemez, deniyordu*[745]*."*

Ürgüplü, çok güçlükler yaşayacağını yazarken, "*Belki kabineyi kurmak mümkün olacaktı. Partiler nispeten serbest bırakıyorlardı ama her karar ve çalışmada yetkili organlarının Demokles'in kılıcı gibi başımın üstünde durduğu ihtar ediliyordu"* diyerek endişelerini arttığını belirtmiştir. Öte yandan ordu ile bir temas kuramamasından Sunay'ı sorumlu tutmuştur[746].

Suat Hayri Ürgüplü, 12 Mayıs günü temaslarına devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la saat 10:30'daki görüşmesinden önce DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli'yi kabul etmiştir. Ürgüplü, 4 Mayıs'ta ilgililere göndermiş olduğu mektuba aldığı cevaplardan bahsetmiştir. Ferruh Bozbeyli'de *"Kabine kurulduktan sonra her şey yoluna girer, biz hem yanınızdayız hem de sorumluluğa yurt menfaati uğruna katılıyoruz"* demiştir. Bozbeyli, Ürgüplü'nün hükümete partisi ve diğer partilerden kaç kişi alacağını sormuş, Ürgüplü de 2-3 kişi cevabını verince: "*Üç olursa*

---

[744] *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1972, s. 1, 7; Kemal Aydar, Ürgüplü'nün Adalet Partisi ile nasıl bir yol izleyeceği hakkında kuşkulu olduğunu belirtirken, AP'nin bu cevabının kırgın bir üslupla yazıldığının altını çizmiştir. Kemal Aydar, "AP'nin Cevabı", *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1972, s. 7.
[745] Ekşi, *a.g.e.,* s. 310-311.
[746] Ekşi, *a.g.e.,* s. 311.

arkadaşların desteğini kolay sağlarım. Onlardan (Adalet Partililerden) ve bizden aşırı kavgalı olanların kabineye girmemesi de şartlara uygun olur." tavsiyesini almıştır. İki tecrübeli siyaset adamı kabinede yer alacak bazı kişileri istişare etmiş ve Ürgüplü'nün Köy İşleri Bakanı olarak düşündüğü Cemal Tarlan için, Bozbeyli, *"Ben çok severim. Bazı arkadaşlar onun AP'ye çok yakın olduğunu söylerler ama siz çalışacaksınız ve bizim partimizdendir"* demiştir. Vedat Ünsal ve Cevat Önder hakkında da müspet cevap vermiştir[747].

Bozbeyli görüşmenin ardından yapmış olduğu açıklamada, hükümetin bir an önce kurulmasını istediklerini belirtmiş ve konuşmadan memnun kaldığını ifade etmiştir. Ürgüplü ise, parti liderlerinin yardım vaat ettiklerini ve bundan hoşnutluk duyduğunu söylerken "*Endişelerini de bir arada gördüm. Birleşmiş bir halde aynı iradeyi tasarlıyorlar*" demiştir[748]. Suat Hayri Ürgüplü, Cumhurbaşkanı Sunay'la saat 10.30'dan 12.05'e kadar bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ürgüplü, görüşmenin başında çalışmaları ile ilgili Cumhurbaşkanına bilgi vermiştir. Ürgüplü devamında *"şahısları tahlil*" ibaresini kullanırken bu şahısların kimler olduğu ve bu konu hakkında Sunay'la ne konuştuğu hakkına bilgi vermemiştir. Suat Hayri Ürgüplü, 4 Mayıs'ta göndermiş olduğu mektuptaki esasları gerçekleştirecek kişilere ve hükümet yetkilerini sağlamlaştırmak için ordunun yardımına ihtiyacı olduğunu ve 12 Mart Muhtırasını hukuki zemine oturtma amacında olduğunu vurgulamıştır. Oluşturulacak kabinenin 1973 seçimine kadar görevini sürdürmesi için açık bir işbirliğinin meydana getirilmesini, partiler içerisinde tanınmış ve siyasi deneyimi olan kişileri seçeceğini, bu sayede Meclislerin çalışmasını sağlayabileceğini ve kanunları zamanında çıkaracağını ifade etmiştir. Kabine kuruluşunda partilerden uygun miktarda bakan alınmasının ve dışarıdan sadece tecrübeli 3-4 kişinin katılmasını doğru gören Ürgüplü, bu suretle Meclislerin tepkilerinin de önleneceğini, aralarındaki düzeni kuracağından emin olduğunu söylemiştir. Cevdet Sunay şahıslarla ilgili bir şey söylememiş, Bakan sayılarının partilere göre dağılımı konusunda çalıştığını, Ürgüplü'nün de düşüncesini öğrenmek istediğini belirtmiştir.

---

[747] Ekşi, *a.g.e.,* s. 312.

[748] *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1972, s. 7; *Milliyet*, 13 Mayıs 1972, s. 9; Ürgüplü anılarında Ferruh Bozbeyli ile ilgili olarak, şunları not etmiştir: *"Bozbeyli, ilk günden itibaren benim çalışmalarımı, prensiplerim ve düşüncelerim konusunda daima açıklıkla ve samimi olarak yardım etmiştir. Memleket menfaatini parti ve şahıs menfaatinden önde tutmuştur. Bunu kaydetmeyi vazife bilirim.",* Ekşi, a.g.e,, s. 312.

Sunay düşüncesi bakanlıklardan için AP'den 7-8 CHP'den 4-5, DP'den 2 MGP'den 1 ve geriye kalanları Bağımsızlara vermekti. Ürgüplü'nün düşüncesi de AP'den 9, CHP 5, DP 3, MGP 2, Bağımsızlar 4 şeklindeydi. Bunun üzerine Sunay *"DP'ye 3 MGP'ye 2 fazla olmaz mı? Adetleri azdır"* deyince Ürgüplü, *"Doğrudur paşam. Yalnız bir koalisyon kurmuyoruz. Esasen oran olursa Adalet Partisi'nin 20'den fazla olması gerekir. Değerli arkadaşlar var. Onları alarak yakınlık sağlarız. Bu nispetler uygun olur dedim."* cevabını vermiş Sunay'da *"peki"* karşılığını vermiştir[749]. Ürgüplü anılarında bu görüşme hakkında başka bir bilgi vermemiştir.

Suat Hayri Ürgüplü, Cumhurbaşkanı Sunay'la görüşmesinin ardından da gazetecilere açıklamalar da bulunmuş ve kabinede yer alacak isimlerin henüz netlik kazanmadığını söylemiştir. Ürgüplü, kabinedeki parti dağılımını, Sunay'ın da fikirlerini aldıktan sonra belirleyeceğini ve görevi aldığı 29 Nisan'dan itibaren gerekli temaslarını sağladığını ifade etmiş bu sebeple yaşanan gecikmeden kendisini sorumlu görmediğini bildirmiştir[750].

Ürgüplü daha sonra CHP'li Kamil Kırıkoğlu, Kemal Demir ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. CHP'li Kamil Kırıkoğlu ve Kemal Demir söz konusu görüşmeleri hakkında detay vermezken, Süleyman Demirel önemli açıklamalarda bulunmuştur. Demirel, kurulması düşünülen hükümetin bir koalisyon hükümeti olarak değerlendirmediğini, partilerinden hükümete üye alma iznini verdiklerini açıklamıştır. Hükümete kimlerin katılacağı ile ilgili olarak "T*amamen Ürgüplü'ye bırakılmıştır"* diyen Süleyman Demirel hükümetin başarıyla ülkeyi idare etmesinden ve ülkeyi selamete ulaştırmasını temenni ettiklerini ifade etmiştir[751].

Suat Hayri Ürgüplü, 13 Mayıs 1972 tarihinde oluşturduğu hükümetin listesini Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunmak için saat 16'da Çankaya'dan randevu istemiştir. Fakat Sunay'ın istirahatte olduğu bildirilerek, Ürgüplü'nün hazırlamış olduğu Bakanlar Kurulu listesini Özel Kalem Müdürü'ne bırakması istenmiştir Bunun üzerine Ürgüplü'nün Özel Kalem Müdürü olan Necati Aykut,

[749] Ekşi, *a.g.e.,* s. 313.
[750] *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1972, s. 1, 7; *Milliyet*, 13 Mayıs 1972, s. 1, 9.
[751] *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1972, s. 7; *Milliyet*, 13 Mayıs 1972, s. 9.

Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne giderek hükümet üyelerini içeren listeyi Sunay'a sunmuştur[752]. Bir saat sonra Türk Haberler Ajansı, Anadolu Ajansı kabine listesini kamu oyununa duyurmuşlardır[753]. Saat 17.30'da TRT ekibini evine davet eden Suat Hayri Ürgüplü, Bakanla Kurulu'nu televizyondan da açıklamış ve hatta kısa bir film çekilmiştir[754]. Suat Hayri Ürgüplü, yeni kabinenin *"Memlekete hayırlı ve uğurlu olması"* temennisinde bulunmuştur[755].

Kabinenin onaylanmasını bekleyen Suat Hayri Ürgüplü, saat 18.00'de bir sürprizle karşılaşmıştır. Ürgüplü ile görüşmek için Yabancı Konuklar Köşkü'ne gelen Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan, Sunay'ın bu hükümetin 12 Mart Muhtırası ve cari durumlar şartlarına, bir bütün olarak uyuşmadığı fikrinde olduğunu ve bu sebeple onaylamak istemediğini bildirmiştir. Ürgüplü sunmuş olduğu Bakanlar Kurulu listesinde ısrar edince, Cihat Alpan yanından ayrılmış ve durumu Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a iletmiştir. Bunun üzerine Sunay'da Suat Hayri Ürgüplü'yü hükümeti kurma görevinden azletmiştir[756]. Hemen sonrasında Ürgüplü'ye bir mektup yazan Cevdet Sunay, göstermiş olduğu çabalardan dolayı teşekkür etmiştir[757]. Suat Hayri Ürgüplü de hükümeti kurma görevinden istifa ettiğini bildirmiştir[758]. Yaşanan bu hadise Cumhuriyet tarihinde yeni bir ilke de sebep olmuştur. Böylelikle ilk kez bir Cumhurbaşkanı kendisine onaylanmak üzere sunulan Bakanlar Kurulunu reddetmiştir[759]. Ürgüplü'nün reddedilen Bakanlar Kurulu listesinde şu isimler yer almıştır[760].

Tablo 3. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Onaylamadığı Kabine Üyeleri

Başbakan	Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü Suat Hayri Ürgüplü
Devlet Bakanı ve Başbakan	Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu (MGB)

[752] *Milliyet*, 14 Mayıs 1965, s. 1.
[753] *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972, s. 9.
[754] *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972, s. 9; *Milliyet*, 14 Mayıs 1972, s. 9.
[755] *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972, s. 9.
[756] *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972, s. 9.
[757] *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972, s. 1; *Milliyet*, 14 Mayıs 1972, s. 1, 9.
[758] *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972, s. 9.
[759] Gaytancıoğlu, a.g.m., s. 1070; Orhan Topçuğlu, Ayşe Aşkın, Ayşenur Topçuoğlu, *Cumhurbaşkanı ve Başbakanlarımızda İlkler,* Ankara 1993, s. 35.
[760] *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972, s. 1; *Milliyet*, 14 Mayıs 1972, s. 9.

Yardımcıları	Ali Naili Erdem (AP)
Devlet Bakanı	Prof. Dr. İlhan Öztrak (Dışarıdan) Mehmet Nafiz Ergeneli (AP)
Adalet Bakanı	Zihni Betil (CHP)
Milli Savunma Bakanı	Ferit Melen (MGP)
İç İşleri Bakanı	Naci Çerezci (AP)
Dış İşleri Bakanı	Haluk Bayülken (Dışarıdan)
Maliye Bakanı	Ziya Müezzinoğlu (Dışarıdan)
Milli Eğitim Bakanı	Cevat Önder (DP)
Bayındırlık Bakanı	Nevzat Cihat Bilgehan (AP)
Ticaret Bakanı	Naim Talû (Dışarıdan)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Mehmet Yardımcı (AP)
Gümrük ve Tekel Bakanı	Haydar Özalp (AP)
Tarım Bakanı	Mukadder Öztekin (CHP)
Ulaştırma Bakanı	Vedat Önsal (DP)
Çalışma Bakanı	Ali Rıza Uzuner (CHP)
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Mehmet İzmen (Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Şeref Bakışık (CHP)
Turizm Bakanı	Erol Yılmaz Akçal (AP)
İmar ve İskan Bakanı	Nurettin Ok (AP)
Köy İşleri Bakanı	Cemal Tarlan (DP)
Orman Bakanı	Salih Tanyeri (CHP)

Kabinenin reddi sonrası Cumhuriyet Senatosu'ndan izin alan Suat Hayri Ürgüplü 14 Mayıs günü İstanbul'a gitmiştir. Yeşilköy Hava Limanında gazetecilerin sorularını cevaplayan Ürgüplü, kurmaya çalıştığı hükümetin 12 Mart Muhtırasına ters düştüğü şeklindeki bağdaştırmayı izah edemediğini ifade etmiştir. Listesi kabul edilmeyen bir başbakanın istifa etmesi gerektiğini ve kendisinin de bunu yaptığını söylemiştir. Listede yer alan bazı sivri isimlerden dolayı kabinenin onaylanmadığını görüşüne katılmayan Ürgüplü, *"Listemde, hiçbir arkadaşımın isminin sivri olduğunu*

sanmıyorum, hepsi parlamentodaki çalışmaları ve tecrübeleriyle tanınmış kişilerdir" diyerek kendi listesini savunmuştur[761].

Suat Hayri Ürgüplü'nün listesinin reddi ve görevden istifası sonrasında siyasi parti liderleri teferruatlı bir açıklama yapılabilmesi için hadisenin aydınlatılmasını bekleyeceklerini açıklamıştır. Demirel konu ile ilgili bir şey biliyor musun sorusuna *"Siz ne biliyorsanız biz de onu biliyoruz"* diye karşılık vermiştir. CHP Genel Sekreteri Kamil Kırıkoğlu da yaşananlar hakkında açıklama yapmak istemediğini ve ileride konuşabileceğini açıklamıştır. DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli yapmış olduğu açıklamada*"Demokrasi peçesizdir. Olayların peçesi sıyrılmadan bir şey söylemek mümkün değildir"* diyerek Ürgüplü'nün hükümet kurma yolunda hiçbir parti ve şahsın tekeline girmemesiyle şahsiyetini arttırdığını belirtmiştir. Ürgüplü kabinesinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevi verilmiş olan MGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu da Ürgüplü ile Sunay arasında bazı noktalarda fikir birliği sağlanamadığı yorumunu yapmıştır[762]. İsmet İnönü'de konu ile ilgili tepkisiz bir tavır takınmıştır[763]. Bununla birlikte Sunay'ın Hükümeti hangi nedenlerden dolayı onaylamadığı ayrıntılı olarak açıklanmamıştır[764]. Ürgüplü'nün ardından hükümeti kurma görevi vekâleten başbakanlıkta bulunan Ferit Melen'e verilmiştir[765]. Melen çalışmalarını neticelendirdikten sonra kabineyi Cevdet Sunay'a sunmuş ve 22 Mayıs 1972'de kabul edilmiştir[766].

Ürgüplü Hükümetin reddedilmesinin sebebi detaylı olarak açıklanması bir takım söylenti ve yorumlara sebep olmuştur. Bunun altını çizen Feroz Ahmad, Ürgüplü'nün sunmuş olduğu kabineyi *"gerçek bir koalisyon"* olarak nitelerken, bu kabinede bazı değişikliklerin yapılmasının istendiği fakat Suat Hayri Ürgüplü'nün buna karşı çıkarak sonunda istifa ettiğini düşünmektedir. Ahmad ayrıca Demirel ve komutanların kabinede CHP ve DP'den çok fazla üye alınmasına sıcak

[761] *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972, s. 1, 7.
[762] *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972, s. 1, 7.
[763] *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972, s. 9.
[764] Gaytancıoğlu, "Bakanlar Kurulu Listesi'nin Cumhurbaşkanınca Reddi: Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* C. 72, S. 4, 2017, s. 1070; Taylan Koç, *Ana Hatlarıyla Türkiye'de Siyasal Hayat,* Karahan Kitapevi, Adana 2013, s. 143.
[765] *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1972, s. 1; *Milliyet*, 17 Mayıs 1972, s. 1.
[766] *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1972, s. 1; *Milliyet*, 23 Mayıs 1972, s. 1.

bakmadıklarını da ilave etmiştir[767]. Söz konusu yorumlarda Bakanlar kuruluna alınan bazı isimlerin 12 Mart Muhtırası'nda ileri sürülen konularda tam bir zıtlık içinde bulunduğu da yer almıştır. Bir başka iddia ise Süleyman Demirel'in Bakanlar Kuruluna seçilen DP üyelerine ve kendi partisinden seçilen iki kişiye itiraz ettiği ve hoşnutsuzluğunu belirttiğidir[768]. Yazar Fikret Oytam, bu kararı faydalı görürken, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "*onurun korunduğunu"* yazmıştır[769]. Cumhuriyet gazetesi Sunay'ın almış olduğu bu kararda AP'nin rolüne işaret ederek, DP'nin hükümette yer almasına karşı çıktıklarını, bu amaçlarını gerçekleştiremedikten sonra da gönülsüzce hareket ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca bu iki partinin bulunduğu kabinenin kısa sürede ülkeyi buhrana götüreceği yorumu da yapılmıştır[770]. Yazar Abdi İpekçi de; *"yürümeyeceği ilk anda belli olan bir denemeye devam etmek hem zaman kaybına, hem de zamandan da önemli kayıplara yol açabilirdi"* diyerek olayı talihsiz bir durum olarak kabul etmiştir[771]. Öte yandan CHP Genel Merkezi yetkilileri partilerinden Bakanlar Kuruluna seçilen üyeler için kendileriyle temas kurulmadığını iddia etmiştir. Yine kabinede yer alan üç CHP'li bakan adayının Ecevit'e yakın oluşu dikkat çekmiştir. Listede Adalet Bakanlığı'na getirilen Zihni Belli'nin Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan haklarında mahkeme hükmünün yerine getirilmesiyle ilgili tasarıya komisyon ve Cumhuriyet Senatosu'nda karşı çıkmıştır. Orman Bakanlığı'na getirilen Salih Tanyeri'nin de Ecevit destekçilerinden olduğu biliniyordu. Kabinede bu isimlere yer verilmesi hükümetin kabul edilmemesinde bir etken olabilir. Nitekim bu isimler Melen'in listesinde yer almamıştır[772].

Reddedilen kabinede Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak yer alan Ali Naili Erdem, hatırlarında kabinenin neden kabul edilmediğine değinmiştir. Erdem, Suat Hayri Ürgüplü'den konunun karanlıkta kalan kısımlarını kendisine açıklamasını istemiştir. Ürgüplü, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın listede yer alan birkaç ismin parlamenterliklerini sürdürürken iş yerlerinin açık olduğunu, kesin olmamakla beraber bu işlerini sürdürürken nüfuslarını kullanmış olabileceklerini söyleyerek bu

[767] Ahmad, *a.g.e.,* s. 378.
[768] *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972, s. 7.
[769] Fikret Oytam, "Ne mi Oldu", *Cumhuriyet,* 15 Mayıs 1972.
[770] *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972, s. 7.
[771] Abdi İpekçi, "Talihsiz Deneme", *Milliyet,* 15 Mayıs 1972, s. 1.
[772] Gaytancıoğlu, a.g.m., s. 1072.

durumdan rahatsız olduğunu belirttiğini ifade etmiştir. Sunay'ın bu görüşüne katılan Ürgüplü, kabine listesini ilandan önce kendisine sunduğunu hatırlatınca, Sunay öfkeli bir şekilde; *"iyi ama şimdi bu husus yeni ortaya çıktı. Bunun da düzeltilmesi gerekir"* demiştir. Ürgüplü bunun üzerine; *"Düzeltmenin kendilerine ait olduğunu"* söyleyerek görüşmeden ayrılmıştır[773].

Suat Hayri Ürgüplü, 1965 yılındaki başbakanlığı sırasında olumlu izlenimler bırakmış ve 1972'de yılına gelindiğine tekrar hükümeti kurma ile görevlendirilmişti. Bu seferki görevi sırasında çeşitli güçlüklerle karşılaşan Ürgüplü, partiler ve ordu ile temas ederek bu işi başarabileceğini düşünmüştür. Fakat hem AP'nin DP ile beraber bir kabine de yer almaya sıcak bakmaması hem de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın ordu ile temas edilme işinde yeterince aktif olmaması, Ürgüplü Hükümeti'nin hayata geçirilmemesinde başlıca sebep olarak gösterilebilir. Gaytancıoğlu, söz konusu dönemde hükümeti kurma işine öncülük edebilecek ve herhangi bir partiye mensup olmayan tek kişinin Ürgüplü olduğu kanaatindedir[774]. Nitekim Ürgüplü'nün 1965 yılındaki başbakanlık tecrübesi önemli bir siyaset adamı olduğunu kanıtlamış ve kendisine "*zor dönemlerin adamı*" yakıştırması yapılmıştır. Suat Hayri Ürgüplü, 1972'de açıkladığı hükümetin reddedilmesinden sonra aktif siyasetten uzaklaşmıştır. Ürgüplü'nün Senato üyeliği de 13 Haziran 1972'de sona ermiştir[775].

[773] Ali Naili Erdem, *Siyaset Yollarında*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, s. 170.
[774] Gaytancıoğlu, a.g.m., s. 1075.
[775] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* Toplantı: 11, C. 4, B. 66, 13 Haziran 1972, s. 674.

6. SONUÇ

Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Suat Hayri Ürgüplü, Cumhuriyet Döneminde yetişmiş önde gelen önemli bir siyasetçi, bürokrat, diplomat ve hukukçudur. 26 Mart 1939 tarihinde CHP Kayseri Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Milletvekilliğinin yanı sıra İstanbul CHP İl Başkanlığı, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Avrupa Birliği İstişare Konseyi Meclisi Başkan Yardımcılığı, Büyükelçilik, Cumhuriyet Senatörlüğü, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosu Dışişleri Komisyon Başkanlığı gibi görevlerde bulunmuştur. Suat Hayri Ürgüplü bakanlık yaptığı dönemde adı yolsuzluk haberlerine karışmış ve istifa etmiştir Yolsuzluk iddiası ile ilgili yapmış olduğu savunmada *"Adalet huzuruna çıkmaktan korkanlar düşünsün, ben Yüce Divan huzuruna çıkmaktan ancak kendime iftihar payımı ayıracağım"* diyerek suçlamaları reddetmiştir. Suat Hayri Ürgüplü yolsuzluk suçlamasıyla Yüce Divana sevk edilmişse de yapılan duruşmada beraat etmiştir. Şüphesiz Suat Hayri Ürgüplü'nün en önemli görevi 12 Şubat 1965 yılında İnönü Hükümetinin görevden çekilmesinin ardından üstlendiği tarihi sorumluluktur. Tarafsız ve ılımlı yapısı dönemin parlamenter isimleri arasında bu görevi üstlenecek en uygunun kişinin Ürgüplü olduğu görüşünü ortaya çıkarmıştır. Ülkede yönetim boşluğu oluşmaması adına kendisine teklif edilen partiler üstü hükümetin başkanlığı teklifini kabul ederek Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk partiler üstü hükümetinde başbakanlık yapmıştır.

Suat Hayri Ürgüplü başbakanlık yaptığı dönemde içeride ve dışarıda pek çok önemli sorunla karşılaşmıştır. TRT ile ilgili eleştiriler, petrol meselesi, toprak reformu sorunu, Kıbrıs meselesi, Patrikhanenin yurt dışına gönderilmesi gibi konular bunlardan en önemlileridir. Bu sorunların krize dönüşmemesi için yoğun çaba harcamıştır. Özellikle dış politikada etkin bir politika izlemiş, Kıbrıs meselesinde Türkiye tarafı ile görüşmeye yanaşmayan Yunanistan'ı görüşmelere ikna etmiştir Hükümetin bu çabası *"sabır politikasının bir zaferi"* olarak yorumlanmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurulmuş ve karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilerek, çok yönlü ve çok eksenli bir dış politika izlemeye yönelmiştir. Bu sayede Türk-Rus ilişkilerinde olumlu bir dönemin başlamasına vesile olmuştur. Başbakanlığı sırasında düzenlemiş olduğu yurt gezisinde, siyasi parti ve seçmenleri

sakin olmaya davet etmiş ve 1965 yılındaki seçimlerin güvenli bir şekilde yapılmasının teminatı olmuştur.

Suat Hayri Ürgüplü görev yaptığı dönemde ülkesinin ve milletinin menfaatlerini korumak için, cesur kararlar almaktan çekinmeyen bir insandır. Başbakanlığı sırasında göstermiş olduğu tarafsız duruş siyasi çevreler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu yönleri dolayısıyla Suat Hayri Ürgüplü'nün adı 12 Mart Muhtırasından ardından tekrar gündeme gelmiştir. 12 Mart Muhtırasının ardından kurulan Nihat Erim Hükümetlerinin başarısızlığı ülkede siyasi krizlere sebep olmuştur. Erim'in istifasının öncesinde *"zor günlerin adamı"* olarak bilinen Suat Hayri Ürgüplü'nün adı gazetelerde yer almıştır. Nitekim 29 Nisan 1972'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay hükümeti kurma görevini tecrübeli devlet adamı Suat Hayri Ürgüplü'ye vermiştir. Verilen bu zor görevi gerçekleştirmek için çalışmalarına derhal başlamış ve siyasi partilerle görüşmeler yapmıştır. Suat Hayri Ürgüplü, hükümeti kurmakta gereken öz veriyi göstererek çalışmalarını sürdürmüştür. Ordu ile bir an evvel temasa geçerek karşılıklı olarak neler beklediklerini öğrenmek istemiştir. Fakat Ürgüplü'nün bu isteği her defasında Sunay tarafından kabul görmemiştir. Meclislerdeki gruplara ve partilere birer mektup gönderen Ürgüplü, hükümetin kurulmasındaki şartları açıklamış ve kendisine yardım edilmesini istemiştir. Gelen cevaplarda destek verileceği açıklanmış ve gerekli çalışmalara devam edilmiştir.

13 Mayıs 1972 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la görüşmesinin ardından, gazetecilere açıklama yapan Suat Hayri Ürgüplü, kabinede yer alan isimleri Sunay'a ilettiğini açıklamıştır. Fakat beklenmedik bir hadise yaşanmış ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir Cumhurbaşkanı ilk kez bir kabineyi reddetmiştir. Neden olarak da Ürgüplü tarafından hazırlanan kabinenin 12 Mart Muhtırası ile ters düştüğü gösterilmiştir. Bu duruma anlam veremeyen Suat Hayri Ürgüplü, hazırlamış olduğu kabinenin değiştirilmesine müsaade etmeyerek kararlı bir tutum sergilemiştir. Bu gelişmenin ardından geri plana çekilen Suat Hayri Ürgüplü'nün Senato üyeliği 13 Haziran 1973 tarihinde sona ermiş ve aktif siyasetten uzaklaşmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı kademelerinde görev almış olan Suat Hayri Ürgüplü, özellikle diplomasi ve siyasi alandaki çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin dünya siyasetinde önemli bir yer edinmesinde büyük katkıları olmuştur. Büyükelçilik, bakanlık ve başbakanlık yapmış, özellikle 1960 Askeri Darbesi sonrasında siyasetin en önemli simalarından biri olmuştur. Partiler arası çekişmelerden dolayı siyasi hayatın çıkmaza girdiği dönemde tecrübesi ve uzlaşmacı kimliğiyle devreye girmiş, kurduğu partiler üstü hükümetle ve icraatlarıyla büyük hizmetlerde bulunmuş, Türkiye'nin bu krizi atlatmasını sağlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin unutulmaz isimlerinden biridir.

.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 030.18.1.2.145.120.15.

BCA, 030.1.23.131.4.

BCA, 030.0.010.000.139.998.18.

BCA 030.01.10.61.16.

BCA, 030.01.19.108.24.

BCA, 030.18.01.204.18.20.

BCA, 030.18.81.187.40.9.

BCA, 30.10.14.80.7.

BCA, 30.10.77.514.25.

BCA, 30.11.1.283.18.16.

BCA, 30.18. 201.80.18.

BCA, 30.18.01.02.135.39.7.

BCA, 30.18.01.02.135.41.17.

BCA, 30.18.01.152.33.16.

BCA, 30.18.01.159.11.11.

BCA, 30.18.1.02.141.90.19.

BCA, 490.01.385.1630.5.

BCA, 490.01.386.1634.7.

B. RESMİ YAYINLAR

Resmi Gazete

TBMM *Tutanak Dergisi, 6., 7., 8., ve 9. Dönemler*.

Millet Meclisi *Tutanak Dergisi, 1. Dönemler*.

Cumhuriyet Senatosu *Tutanak Dergisi*, *1. ve 2. Dönemler*.

TBMM Albümü, *1920-2010*, C. 2.

TBMM Arşivi, 1081NSD *Tercüme-i Hal Kâğıdı.*

TBMM Arşivi, *Seçim mazbatası 1939*.

C. TEZLER

AFŞAR, E., *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950),* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2015.

AYBAK, S. Y., *1950-1983 Yılları Arasında Kıbrıs Sorunu ve TBMM'deki Yankıları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

AKAY, K. S., *Cihad Fethi Tevetoğlu ve Cumhuriyet Senatosu Faaliyetleri,* 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2018.

ÇELİKER, İ., *Türkiye'de Ara Seçim Dönemleri (1960-1973),* Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis, 2016.

ERKMEN, A., *Türkiye'de Siyasi Partilerin Genel Seçim Propagandaları ve Seçim Sonrası Faaliyetleri (1983-2011),* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2017.

KALKANCI, K., *Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin Faaliyetleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2018.

KARA, F., *Türk Siyasal Yaşamında Cemal Gürsel*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

KİŞMAN, Z. A., *Türk-ABD İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1945-1950),* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2014.

MEŞE, E., *Türk Siyasal Yaşamında Komünizmle Mücadele Dernekleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013.

ÖZGÜL, B., *Seçim ve Seçim Sistemleri: Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi,* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002.

TÜTÜNCÜ ESMER, G., *Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu,* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

YALANSIZ, N., *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2002.

YILDIRIM, A., *Türk Siyasi Hayatında İhsan Sabri Çağlayangil*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

D. ARAŞTIRMA ESERLER

AHMAD, F., *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1950),* (Çev: Ahmet Fethi Yıldırım) Hil Yayın, İstanbul, 2010.

_____, *Modern Türkiye'nin Oluşumu,* (Çev: Yavuz Alogan) Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

ARMAOĞLU, F., *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

ARSLAN, G., *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

ALTUĞ, K., *27 Mayıstan 12 Mart'a*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1991.

BESEN, H., *Başbakanlık Merdivenleri,* İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2000.

BÖLÜKBAŞI, D., *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005.

BÜYÜKTOLU, R,. Demokrasinin Gelişim Sürecinde Çankırı Milletvekilleri (1950-1954), Çankırı Belediyesi Yayınları, Çankırı 2013..

BÜYÜKTOLU, R., *Milletvekili Genel Seçimlerinde DP'nin Seçim Propagandaları (1946-1957)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2021.

ÇATMA, E., *1965 Madenci Direnişinin Öyküsü, Kömür Tutuşunca*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1997.

ÇOKER, F., *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1961-1964)* C.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

ÇULCU, M., *İttihat ve Terakki: I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e*, Kitap Deyince Yayınları, İstanbul, 2011.

DİLÂVER, H., *Şeyhülislâm ve Evkaf Nâzırı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi,* Sincan Matbaası, Ankara, 2014.

FİNCANCIOĞLU, Y., *Süleyman Demirel: Demokraside Duraklama Yılları*, Aydoğan Matbaası, İstanbul, 2000.

GÖNLÜBOL, M., SAR, C., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, C. 1 Ankara, 1982.

HEPER, M., *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

İNÖNÜ, E., *Anılar ve Düşünceler II,* Boyut Yayıncılık, Ankara, 2007.

KALLİMCİ, M., *Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti,* Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

KALPAKÇIOĞLU, Ö., *İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar* Cilt 2, Nüve Matbaası, Ankara, 1968.

KARA, M. A., *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon,* Bigbang Yayınları, Ankara, 2015.

KARATAŞ, E. M., *1964 Kıbrıs Krizinin Türk-Sovyet İlişkilerine Etkisi*, Mücahit Küçükyılmaz (Ed.), *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya 3* içinde, (s. 121-140), Berikan Yayınevi, Ankara, 2019.

KARPAT, K., *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

KOÇ, T., *Ana Hatlarıyla Türkiye'de Siyasal Hayat,* Karahan Kitapevi, Adana, 2013.

KONGAR, E., *21. Yüzyılda Türkiye*: *2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,* Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998.

KORKUT, S., *Toprak Reformu ve Türkiye,* TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayını No: 8, TBMM Basımevi, Ankara, 1984.

MÜTERCİMLER, E., *Kıbrıs Harekâtının Bilinmeyen Yönleri: Satılık Ada Kıbrıs,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

ORAN, B., *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* C. 1, İletişim Yayınları, 2009, İstanbul.

ÖZGİŞİ, T., *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Yayınları, Ankara, 2012.

QASIMLI, M., *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

SHİCK, İ. C., TONAK E. Ahmet, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 2006.

TELLAL, E., *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.

TOKATLI, O., *Kaybolan Yıllar 1961/1973,* Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000.

TOKER, M., *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973,* Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993.

TOPÇUOĞLU, O. – AŞKIN, A .- TOPÇUOĞLU, A., *Cumhurbaşkanı ve Başbakanlarımızda İlkler,* Ankara, 1993.

TOPUZ, H. – ÜNSAL, H., *Cumhuriyet'in Beş Dönemeci,* Sergi Yayınevi, İzmir, 1984.

TUNCER, E., *Cumhuriyet Senatosu Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara, 2010.

ÜRGÜPLÜ, A. S., *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Malta Mektupları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015a.

_____ *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1902-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015b.

ÜZEN, İ., *27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ve Orgeneral Cemal Gürsel'in Liderliği*, A. Arslan (Ed.), *Türk Tarihinde Lider ve Liderlik Anlayışı*, (s. 117-130), Kitapevi, İstanbul, 2014.

YAVAŞ, K., Mehmet Naim Talu, *Türkiye'nin 1970'li Yılları,* Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

YAVİ, E., *İhtilalci Subaylar*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2005.

E. HATIRATLAR

EKŞİ, O., *Beyefendi; Suat Hayri Ürgüplü'nün Anıları*, MD Basım Yayıncılık, İstanbul, 2020.

ERDEM, A. N., *Siyaset Yollarında,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.

URAN, H., *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

F. MAKALE VE BİLDİRİLER

AVCI, O. "Türkiye Siyasetinde Süleyman Demirel", *Türk Yurdu Dergisi,* C. 31, S. 289, 2011, ss. 51-62.

BABAOĞLU, R,, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Makarios'un Türkiye Ziyareti 22-26 Kasım" Duygu Türker Çelik (Haz.), *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu*, Diyanet Vakfı Matbaası, Gazimağusa, 2014, ss. 302-328.

BAŞ, A., "Devletin Gözüyle Kozlu Olayları" Ahmet Efiloğlu vd. (Ed.), *İnsan Kimlik, Mekan Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri.* Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 11, Zonguldak, 2016, ss. 339-354.

BOZKIR, G., "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. 4, S. 11, 2005, ss. 232-248.

ÇAKIBAŞ, A., "Münip Hayri Ürgüplü: Siyasi Faaliyetleri" Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül (Ed.) *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu,* Hacı Bektaşi Veli Üniversitesi Basımevi, Nevşehir, 2016, ss. 78-92.

ÇAKMAK, B., "Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi ve Yapılan Çözüm Planları, Osman Köse (Ed.) *Tarihte Kıbrıs Sempozyumu (İlk Çağlardan 1960'a kadar)* Akdeniz Karpaz Üniversitesi, C. 2, 2017, ss. 857-862.

DERMAN, G. - KURBAN S., Vefa "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SCCB İle İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 33, 2017, ss. 455-484.

DUMAN, D., İPEKŞEN S. S., "Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)",*Turkish Studies Dergisi,* 2013, ss. 117-135.

ERTEM, B., "12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türk Siyasetine Etkileri (1971-1974) *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 14, 2018, ss. 657-676.

GAYTANCIOĞLU, K., "Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat 1965-20 Kasım 1965), *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi,* C. 4, S. 1, 2013, ss. 49-75.

_____, "Bakanlar Kurulu Listesi'nin Cumhurbaşkanınca Reddi: Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 72, S. 4, 2017, ss. 1048-1080.

GENÇALP, E., "Türk Basının İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 19, 2014, ss. 315-352.

GÜLEN, A., "İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 13, S. 50, 2011, ss. 390-428.

İPŞİRLİ, M., "Hayri Efendi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İslam Araştırma Merkezi, C. 17, İstanbul, 1998, ss.62.

KELEŞ, R. – MENGİ, A., ÖZGÜL Can Giray, "Ernst Rueter'in İkinci Vatanı Türkiye'de Çağdaş Kentbiimin Gelişmesine Yaptığı Katkılar" (Yayınları Üzerinden Bir Değerlendirme)", *Mülkiye Dergisi,* C. 36 S. 275, 2012, ss. 11-36.

KÖSE, İ., "Çok Partili Siyasi Hayat: Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Görselleri (1950-2011), *İletişim ve Diplomasi,* yıl: 2, S. 3 2014, ss. 156-192.

KÖŞKLÜ, Z. – TIĞCI, S., "İstanbul Divanyolu'nda Sultan II. Mahmud Türbesi'nin Haziresindeki Kadın Mezar Taşları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 10, S. 44, 2010, ss. 48-66.

ORAN, B., "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? (Türk- Sovyet İlişkileri 1939-1970)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* C. 25, S.1, 1970, ss. 42-93.

ÖZGEN, Y. – BÜYÜKTOLU, R., "Cumhuriyet'in İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1939), *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 15, S. 59, ss 87-110.

SAĞLAM, Z., "Türk Dış Politikasında Lübnan", *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, ss. 1-9.

ŞAHİN, E., TUNÇ, B., "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, C. 1, S. 2, 2016, ss. 31-69.

ŞİMŞEK, D., "Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961-1962)" Zeki Dilek vd. (Haz.) *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, ss. 2951-2971.

TEKELİOĞLU, Y., "Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları" *Akdeniz İİBF Dergisi*, C. 10, S. 19, 2010, ss. 43-80.

UCA, A., CAN A. H., "Berlin Şehitliği ve Mezar Taşları" *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 6, S. 3, 2019, ss. 1236-1308

VATANSEVER, M., "Kıbrıs Sorunun Tarihsel Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* C. 12, Özel Sayı, 2010, ss. 1487-1530.

YAVUZ, B. - BÜLBÜL, M., "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1, 2012, ss. 217-260.

G. SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Bozkurt

Cumhuriyet

Milliyet

Haber Akşam Postası

Son Posta

Tan

Tanin
Tasviri Efkâr
Ulus
Vakit
Vatan
Yön
Yurdun Sesi

H. RAPORLAR

Tarım ve Orman Bakanlığı, Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etütler Merkezi (MAYZEM-CIHEAM)

İ. İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.haberturk.com.tr. (Erişim, 05.05.2020)

EKLER

Ek. 1. Suat Hayri Ürgüplü[776]

[776] *http://www.tbmm.gov.tr*. (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Ek. 2. Suat Hayri Ürgüplü[777]

[777] *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1942, s. 1.

Ek. 3. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Suat Hayri Ürgüplü[778]

[778] *Tasviri Efkâr*, 18 Eylül 1942, s. 1.

Ek. 4. Suat Hayri Ürgüplü Basın Mensupları ile Beraber[779]

[779] *Son Posta*, 23 Eylül 1942, s. 1.

Ek. 5. Soldan sırayla Lütfü Kırdar, İsmet İnönü ve Suat Hayri Ürgüplü[780]

[780] *Tan*, 18 İlk Kanun (Aralık) 1942, s. 1.

Ek. 6. Suat Hayri Ürgüplü CHP Kongresinde Konuşurken[781]

[781] *Akşam*, 23 İlkkânun (Aralık) 1942, s. 2.

Ek. 7. Suat Hayri Ürgüplü[782]

[782] *Ulus*, 24 Ağustos 1943, s. 1.

Ek. 8. Suat Hayri Ürgüplü Beraat Ettiği Duruşmada[783]

[783] *Son Posta*, 6 Ekim 1948, s. 1.

Ek. 9. Suat Hayri Ürgüplü TBMM'de Konuşurken[784]

[784] *Milliyet*, 3 Haziran 1950, s. 1.

Ek. 10. Avrupa Konseyi İstişari Meclisi Yardımcı Başkanı Suat Hayri Ürgüplü[785]

[785] *Milliyet*, 21 Kasım 1951, s. 1.

Ek. 11. Suat Hayri Ürgüplü Gazetecilerle Birlikte[786]

[786] *Milliyet*, 5 Haziran 1951, s. 1.

Ek. 12. Suat Hayri Ürgüplü ve Adnan Menderes[787]

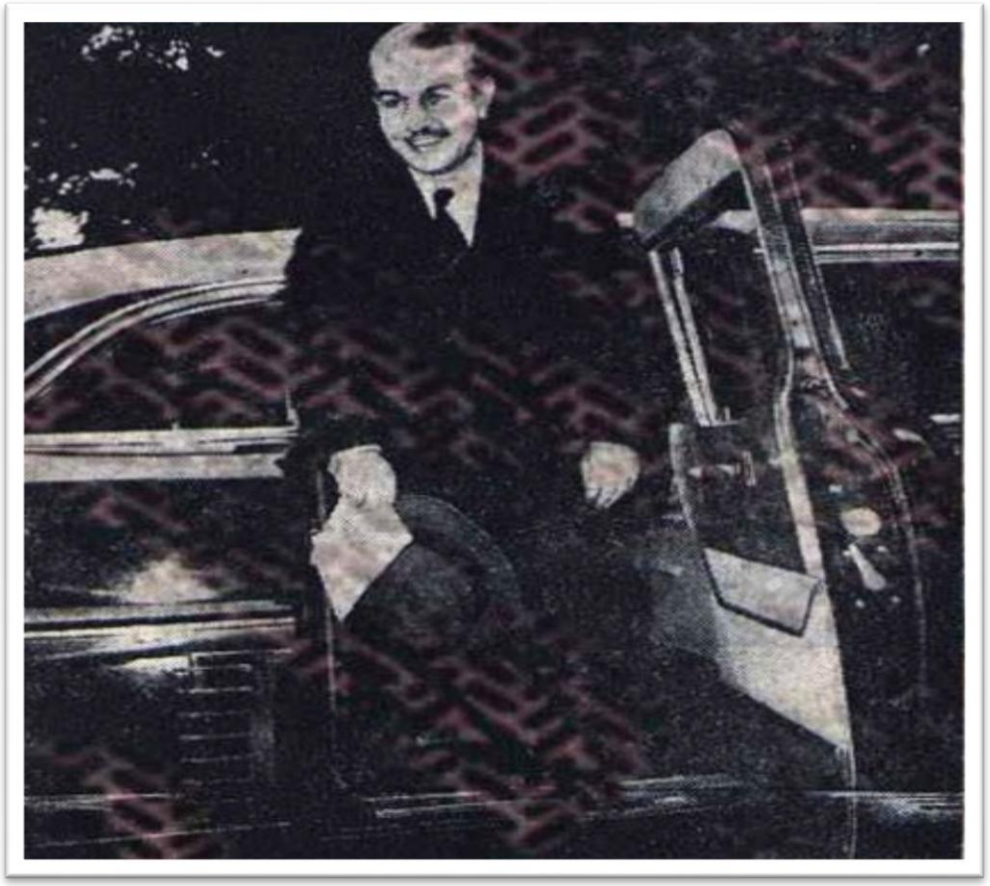
[787] *Milliyet*, 15 Ekim 1956, s. 1.

Ek. 13. Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, İngiltere Kraliçesi Elizabeth'le Görüşmeye Giderken[788]

[788] *Milliyet*, 22 Ekim 1955, s. 1.

Ek. 14. Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, ABD Başkanı Eisenhower'la Görüşmeye Giderken[789]

[789] *Milliyet*, 14 Eylül 1957, s. 1.

Ek. 15. Başbakanlığa Getirilen Suat Hayri Ürgüplü Gazetecilerle Görüşürken[790]

[790] *Milliyet*, 17 Şubat 1965, s. 1.

Ek. 16. Suat Hayri Ürgüplü ve İsmet İnönü[791]

[791] *Milliyet*, 18 Şubat 1965, s. 1.

Ek. 17. Suat Hayri Ürgüplü Gazetecilere Bilgi Verirken[792]

[792] *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1965, s. 1.

Ek. 18. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Kiev'de[793]

[793] *Milliyet*, 14 Temmuz 1965, s. 1.

Ek. 19. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ve Süleyman Demirel[794]

[794] *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1965, s. 1

Ek. 20. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Moskova'da Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksi Kosigin İle Birlikte[795]

[795] *Milliyet*, 10 Ağustos 1965, s. 1.

Ek. 21. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Afyon Kızılay Maden Suyu Tesislerinde[796]

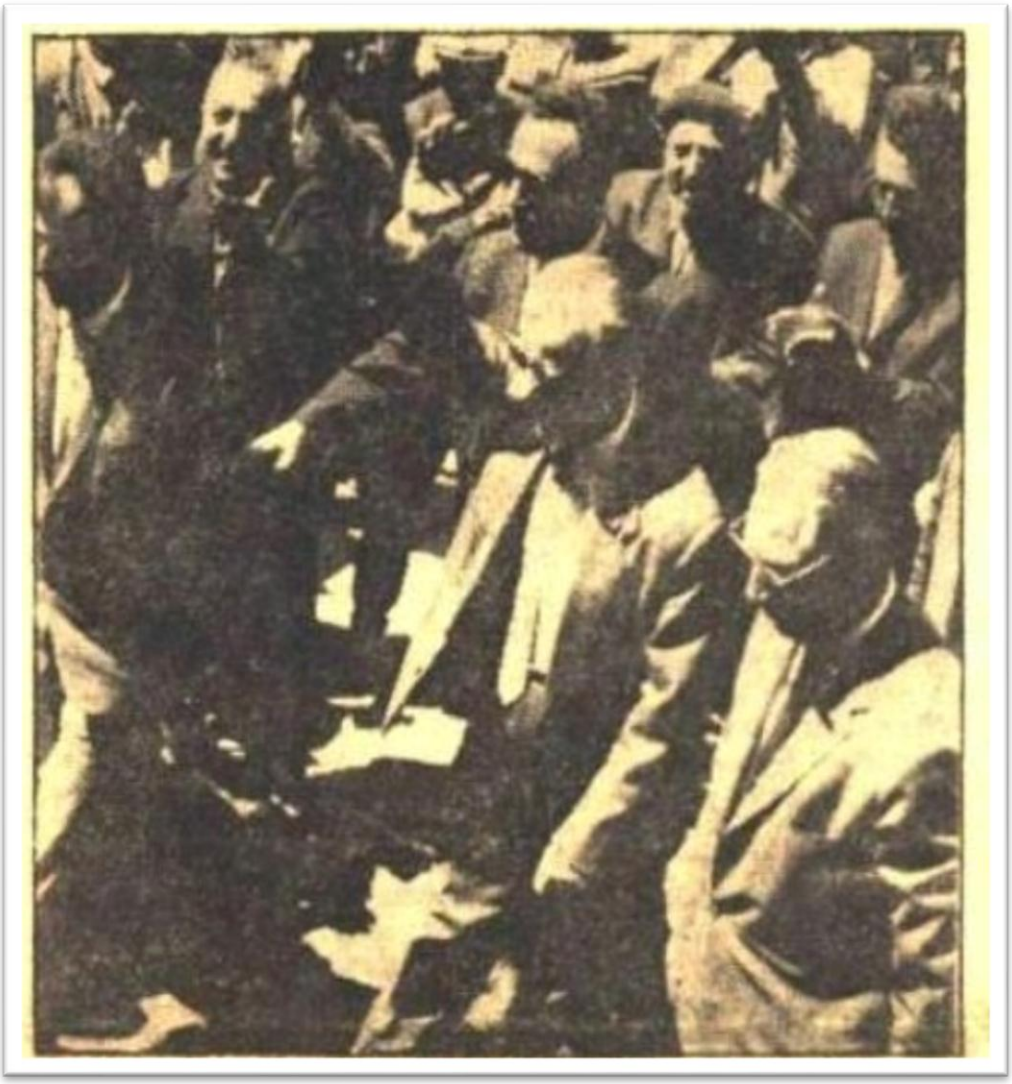
[796] *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1965, s. 1

Ek. 22. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Mersin'de Halka Seslenirken[797]

[797] *Milliyet*, 9 Haziran 1965, s. 1.

Ek. 23. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Halkın Arasında[798]

[798] *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1965, s. 1

Ek. 24. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel[799]

[799] *Milliyet*, 23 Ekim 1965, s. 1.

Ek. 25. Suat Hayri Ürgüplü Tercüme-i Hal Kağıdı[800]

Olumluk (Kısaca)

1903 yılında Şamda doğdum.
Babam Şeyhülislam - Evkaf Nazırı - Ayan azası ve müteaddid mevkilerde bulunmuş olan Ürgüplü M. Hayri Beydir.
İlk Tahsilime Nişantaşı İngiliz Mektebinde başladım. Orta, lise tahsilimi Galatasaray lisesinde devam ederek 1923-1926 yılında mezun oldum.
1926 yılında Hukuk Fakültesinden (İstanbul) alâ derecede mezun oldum.
1927-1929 yılına kadar Muhtelit Hakem mahkemesi kaleminde Kâtip, Hazine müdafaası, Türk-Rumen muhtelit Kâtibi olarak çalıştım.
1929-1932 de İstanbul 1. ci Ticaret mahkemesinde Hâkimlik ettim. 1932 de Avukatlık yapmak için istifa ederek ayrıldım. O zamandanberi İstanbul Barosunda 1315 sicil No sunda Kayıtlı Avukatım. 1934-1939 yılına kadar Emniyet Sandığı müşaviri avukatlığı yaptım.
1939 yılında B. M. M seçiminde Kayseri Milletvekilliğine seçildim. Adalet ve Bütçe Komisyonlarında üyelik ettim.
1942 yılında İstanbul C. H. P vilâyet İdare Heyeti başkanı oldum.
1943 yılı Martında 2. ci Saraçoğlu Kabinesinde Gümrük ve Tekel Bakanlığını aldım.
1946 şubatında İstifa ettim.
Bakanlığım zamanında: Harp şartları içinde Tekelde (2) defa fiyatları indirdim. Gelir ve imalât ve satışı

Doğduğu yerin	Kayseri	Ölüm târihi	
Adı	Suat Hayri	Mesleği ve işi gücü	Avukat
Soyadı	Ürgüplü	Kaçı sağ olmalı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evli bir çocuk
Babasının ve annesinin adı	Mustafa Hayri	Seçimden evvelki son memuriyeti	Gümrük ve Tekel eski Bakanı
Doğduğu yer	Şam - Türkiye	Memur olduğu zamandan evvel son durumu	Avukat
Doğum tarihi	1319 - 1903	Evvelki ölümlerde Milletvekili seçildiği ise seçim yevmiyesi	1939-1943 (Kayseri) 1943-1946 (Milletvekili)
Öğrenimi	Yüksek	Seçim tutanağının tarihi	19.5.1950
Bildiği diller	Fransızca orta İngilizce ve alaman	Kaç oyla Milletvekili seçildiği	105390
Nede tanınmış olduğu	Hukuk	Tutanağının Kamutayca onanma tarihi	5.6.1950
Eserleri	İktisadi muhtelif makaleler	Meclise katılma tarihi	22.5.950

1081
9. Dönem

T.B.M.M üyelerine mahsus
Sicil No: 1081
Kayseri

TBMM © TÜM HAKLARI SAKLIDIR

[800] *http://www.tbmm.gov.tr*. (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Ek. 26. Suat Hayri Ürgüplü'nün Cenazesi[801]

[801] *Milliyet*, 29 Aralık 1981, s. 1.

Ek. 27. Ürgüplü Ailesinin Edirne Kapı Şehitliği'ndeki Kabri

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Anıl ARSLAN
Doğum Yeri	Üsküdar
Doğum Tarihi	01.01.1992

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Erciyes Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih Bölümü

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**KPDS(….) ÜDS (....) TOEFL (….) EILTS (....)**
...	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	
Görevi/Pozisyonu	
Tecrübe Süresi	

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	
E-mail	anilarslan010101@hotmail.com